

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL**

**DEĞİŞEN KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE UKRAYNA VE
GÜRCİSTAN'IN YERİ VE TÜRKiYE'NİN GÜVENLİĞİNE
ETKİLERİ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ahmet AŞIK**

**Tez Danıőmanı
Doç. Dr. Fuat AKSU**

İSTANBUL – 2011

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 15.06.2011

TEZİN TİPİ: Yüksek Lisans Tezi

TEZİN BAŞLIĞI: Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Gürcistan ve Ukrayna'nın Yeri ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü

DAĞITIM LİSTESİ: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi"nde belirtilen yerlere.

TEZİN ÖZETİ: Bu çalışmada, güvenlik, jeopolitik ve bölgeselleşme kavramları teorik olarak incelenmiştir. Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan jeopolitik değişim ortaya konarak, Ukrayna ve Gürcistan'ın bu değişimde oynadığı rol iç ve dış faktörler değerlendirilerek analiz edilmiştir. Son bölümde ise, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan bu değişim ve dönüşümün Türkiye'nin güvenliğine olan etkileri incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş, 11 Eylül, Türkiye, Rusya, ABD, AB

SAYFA SAYISI: 201

GİZLİLİK DERECESESİ: Tasnif Dışı

Bu tezin ihtiva ettiği hususlar şahsî görüşlerim olup; Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmî görüşünü yansıtmamaktadır.

Ahmet AŞIK

P.Bnb.

2'nci Sınıf Öğrencisi

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL**

**DEĞİŞEN KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE UKRAYNA VE
GÜRCİSTAN'IN YERİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE
ETKİLERİ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ahmet AŞIK**

**Tez Danıőmanı
Doç. Dr. Fuat AKSU**

İSTANBUL – 2011

TASNİF DIŞI

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmet AŞIK'ın Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Gürcistan ve Ukrayna'nın Yeri ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri konulu tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSLARARASI İLİŞKİLER Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan -----
Doç.Dr. Esra Hatipoğlu

Üye -----
Doç.Dr. Fuat AKSU
(Danışman)

Üye -----
Yar.Doç.Dr. őamil ÜNSAL

Üye -----
Öğr.Gör.Dr. Evren Balta PAKER

Üye -----
Dr. P.Alb. Orhan SEZĐİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2011

Hasip SAYGILI
Kurmaya Albay
Enstitü Müdürü

TASNİF DIŞI

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bloklar arası mücadele alanı; bölgesel krizlerin olduğu, yeni devletlerin kurulduğu, sınır uyuşmazlıklarının ortaya çıktığı ve mikro milliyetçiliklerin çatıştığı bir sahaya dönüşmüştür. İstikrarsızlık kaynağı olan Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya komşu olan Karadeniz Bölgesi, hem bölge ülkelerinin yeni düzen arayışlarından, hem de bölge üzerindeki güç mücadelelerinden dolayı istikrarsız bir ortama sürüklenmiştir.

11 Eylül terör saldırıları ve sonrasında yaşananlar ise, tüm dünyayı olduğu gibi zaten hassas durumda olan Karadeniz Bölgesi jeopolitik dengesini de derinden etkilemiştir. Batı'nın Karadeniz Bölgesi'ne yönelik yaptığı hamlelere Rusya'nın karşılık vermesiyle, bölge devletleri üzerinden yürütölen bir mücadele dönemi başlamış, Rusya'nın güneybatı kanadını oluşturan Gürcistan ile batı kanadını oluşturan Ukrayna bu rekabetin temel nesnesi haline gelmişlerdir. Bu iki ülkede, siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî alt yapı hazırlanmadan, ülkelerin iç ve dış dinamikleri doğru değerlendirmeden yaratılmaya çalışılan değişim kısa sürede etkisini yitirmiştir. Ukrayna ve Gürcistan'ın tam bağımsız olarak uluslararası sitemde yerini alabilmeleri için öncelikle yapılması gereken, bu ülkelerin ekonomik ve askerî alanda, Rusya'ya olan bağımlılıklarından kurtulmalarının sağlanmasıdır.

Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan bu gelişmeler, Karadeniz'in mevcut statüsünün korunmasından yana olan ve bölgede istikrarlı bir güvenlik ortamının girişimcisi ve savunucusu olan Türkiye'nin güvenliğini de yakından ilgilendirmektedir. Bölgedeki kurumsal yapının gelişmesine öncölük eden Türkiye'nin tüm gayretlerine rağmen Karadeniz Bölgesi'ndeki güvenlik sorunu aşılammamıştır. Karadeniz Bölgesi'nde kalıcı bir istikrar ve barış ortamının sağlanması; sorunların, öncelikle bölge ülkeleri nezdinde, yapısı güçlendirilmiş bölge örgütleri aracılığıyla çözümlenmesini gerektirmektedir. Bölgenin istikrarı Türkiye ile Rusya arasında geliştirilecek ilişkilerin, tüm bölge ülkelerini kapsayacak şekilde, bu iki ülke merkezinde oluşturulmasından geçmektedir. Bunun için de, öncelikli olarak işbirliğinin önünde engel oluşturan ihtilafli konuların çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

SUMMARY

The arena of struggles between the blocks has become a field, where regional crises occurred, new states were established, boundary disputes arose and the conflict with micro-nationalisms developed after the end of the Cold War. As a result of the instability The Balkans, the Caucasus, Central Asia and the Middle East adjacent to the Black Sea were dragged into an unstable environment due to the search for new orders of the region and the countries as well as power struggles over the region.

The September 11 attacks and the following events have deeply affected the geopolitical balance in the Black Sea region, which was already a sensitive case as it was with the entire world. Russian Federation's response to the attacks made by the West to the West Black Sea region started a struggle period carried out over states of the region and Georgia forming the southwestern flank of Russia and Ukraine forming the western flank have become the basic object of this competition. The change created without preparing the political, social, economic and military infrastructure and without evaluating the countries internal and external dynamics correctly lost its effect in a short time. For Ukraine and Georgia to take their place in the international system independently, they need to be released from the dependencies on Russia in the economic and military fields.

These developments in the Black Sea region concern the security of Turkey closely, which sides with the protection of the current status of the Black Sea and is the entrepreneur and advocate of a stable environment. Despite all the efforts of Turkey, leading the development of institutional structure in the region, the security problem in the Black Sea region could not be overcome. It is necessary to provide a long-lasting stability and peace in the Black Sea region and solve problems before the countries in the region through regional organizations whose structure is strengthened. The provision of the stability in the region requires that the relations to be developed between Turkey and Russia will be established at the center of these two countries to cover all the countries in the region. For this purpose, it is important to primarily resolve all the issues in dispute preventing the respective cooperation.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
ÖN SÖZ	X

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEMİN DURUMU	1-1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	1-3
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1-4
4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	1-4
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	1-5

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. VERİLERİN TOPLANMASI	2-1
2. VERİLERİN ÇÖZÜLMESİ VE YORUMLANMASI	2-2

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. DEĞİŞEN ALGILAMALAR IŞIĞINDA GÜVENLİK KAVRAMI	3-1
a. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı	3-2
(1) Birinci Dönem (1919-1950)	3-4
(2) İkinci Dönem (Soğuk Savaş Dönemi)	3-5
(3) Üçüncü Dönem (Yumuşama Dönemi)	3-6
(a) Plüralizm ve Karşılıklı Bağımlılık	3-6
(b) Neorealizm	3-9
(4) Dördüncü Dönem (Soğuk Savaş Sonrası Dönem)	3-10
(a) Eleştirel Teori	3-11
(b) Kopenhag Okulu	3-12

TASNİF DIŞI

(c) Eleştirel Güvenlik Anlayışının Güvenlik alışmalarına Olan Katkısı	3-15
b. Güvenlik alışmalarının Değerlendirmesi	3-18
2. JEOPOLİTİĞİN GERİ DÖNÜŞÜ	3-19
a. Jeopolitiğin Tanımı	3-20
b. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi	3-22
(1) Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitik Teorileri	3-23
(2) Soğuk Savaş Sonrası Dönem Jeopolitik Teorileri	3-26
c. Yirminci Yüzyılda Ortaya Konan Jeopolitik Teorilerin Değerlendirilmesi	3-32
3. SOğUK SAVAş SONRASI DÖNEMDE GELİŞEN VE DEĞİŞEN BÖLGESELLEŞME ANLAYIŞI	3-34
a. Bölge Tanımı	3-36
b. Bölgeselleşme çalışmalarında yaşanan değişim	3-38
4. GÜVENLİK, JEOPOLİTİK VE BÖLGESELLEŞME KAVRAMLARININ KARADENİZ BÖLGESİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	3-43
a. Güvenlik, Jeopolitik ve Bölgeselleşme Kavramlarının Kopenhag Okulu Güvenlik Anlayışı Kapsamında İncelenmesi	3-44
b. Değişen Güvenlik Algılamalarının Karadeniz Bölgesi Jeopolitiğine Etkileri	3-46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

KARADENİZ BÖLGESİ'NİN DEĞİŞEN JEOPOLİTİĞİNDE UKRAYNA VE GÜRCİSTAN'IN ROLÜ VE TÜRKİYE GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

1. JEOPOLİTİK DEĞİŞİMİN ODAĞINDAKİ KARADENİZ BÖLGESİ	4-2
a. Karadeniz Bölgesi'nin Tarihsel Perspektiften İncelenmesi	4-2
b. Karadeniz'in ve Karadeniz Bölgesi'nin Tanımlanması	4-8
c. Karadeniz Bölgesi'nin Değişen Jeopolitiğiyle Birlikte Artan Önemi	4-12
. Karadeniz Bölgesi'nde, Bölgesel İşbirliği Üzerinden Sürdürölen Nüfuz Mücadelesi	4-17

TASNİF DIŞI

d. Karadeniz Bölgesi'nde Yaşanan Değişimde Rusya Etkisi	4-23
e. Karadeniz Bölgesi Ülkeleri Üzerindeki Rus Etkisi	4-24
(1) Batı Kanadı: Ukrayna ve Moldova	4-28
(2) Güneybatı Kanadı (Kafkasya): Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan	4-29
2. KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ DEĞİŞİMDE UKRAYNA VE GÜRCİSTAN FAKTÖRÜ	4-32
a. Karadeniz Bölgesi'nde Yaşanan Değişimde Ukrayna	4-40
(1) Ukrayna Tarihi	4-40
(2) Ukrayna'ya Genel Bir Bakış	4-42
(3) İç ve Dış Dinamiklerin Buluştuğu Nokta: Enerji	4-47
(4) Ukrayna'nın Geleceğinde Rusya Faktörü	4-52
b. Kafkasların Anahtar Ülkesi Gürcistan	4-55
(1) Paylaşılamayan Coğrafya: Kafkasya	4-56
(2) Gürcistan	4-60
(a) Tam Bağımsızlık Yolunda Gürcistan Ekonomisi	4-62
(b) Soğuk Savaş Sonrası Rusya Gölgesinden Kurtulmaya Çalışan Gürcistan	4-65
(c) Gürcistan'ın İç ve Dış Güvenliğinin Belirleyici Unsurları: Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya	4-69
c. Türkiye'nin Gürcistan ve Ukrayna ile İlişkileri	4-75
(1) Türkiye-Gürcistan İlişkileri	4-76
(2) Türkiye-Ukrayna İlişkileri	4-77
3. KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAŞANAN DEĞİŞİMİN TÜRKİYE GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ	4-78
a. Değişimin Mevcut Etkileri ve Olası Sonuçları	4-79
(1) Sınır Uyuşmazlıklarının ve Özerklik Taleplerinin Kuvvet Kullanılarak Çözölmek İstenmesinin Yaratacağı İstikrarsızlıklar	4-79
(2) Bölgede Rusya'nın Askerî Potansiyelinin Arttırılmasının Sonuçları	4-82
(3) İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları	4-84
(4) Karadeniz Bölgesi Ülkelerinde Bulunan Stratejik Tesislerde, Karadeniz'de ve Türk Boğazları'nda Yaşanabilecek Kazalar/Afetler Nedeniyle Doğabilecek Risk ve Tehditler	4-90

TASNİF DIŞI

(5) Bölgesel İstikrarsızlık ve Çatışmaların Yoğunlaşması Durumunda Ortaya Çıkabilecek Olası Kitlesel Hareketler, İnsani Konular/Sorunlar, Göç ve Mülteci Hareketliliği	4-94
(6) İstikrarsızlık Ortamında Karadeniz Bölgesi Ülkeleri Dışındaki Ülke ve Örgütlerin Bölgeye Olası Müdahalelerinin Yaratabileceği Risk ve Tehditler	4-95
b. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki Statükonun Oluşum ve Korunmasındaki Yükümlülüğünün Meşruiyet Zemini	4-97
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	5-1
KAYNAKÇA	6-1
ÖZGEÇMİŐ	7-1

TABLolar

Tablo-1: Eleştirel Jeopolitiğin İncelediği Jeopolitik Türleri	3-31
Tablo-2: Eski ve Yeni Bölgeselcilik Arasındaki Farklar	3-41
Tablo-3: Bölgesel İşbirliği Ekseninde Nüfuz Mücadelesi	4-22
Tablo-4: Karadeniz Bölgesi Ülkelerindeki Rus Nüfusu	4-26
Tablo-5: 2009 Yılı Rusya İhracat Rakamları	4-26
Tablo-6: 2009 Yılı Rusya İthalat Rakamları	4-26
Tablo-7: Rusya Şirketlerinin Karadeniz Bölgesi Ülkelerindeki Girişimleri	4-27
Tablo-8: Ukrayna'nın Bağımsızlık Süreci	4-41
Tablo-9: Ukrayna'nın 2000-2005 Yılları Arasında Ekonomik Göstergeleri	4-44
Tablo-10: Ukrayna Ekonomisinde 2009 ve 2010 Yıllarında Sektörel Bazda Yaşanan Değişim	4-45
Tablo-11: Ukrayna'nın 2009 Yılı İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler Sıralaması	4-46
Tablo-12: Kırım'ın Ruslar Tarafından İşgalinden Sonra Yaşanan Demografik Değişim	4-54
Tablo-13: Kafkasya'da Kriz Kaynakları	4-59
Tablo-14: Gürcistan Ekonomisinin 2000-2008 Yılları Arasında Makro Ekonomik Göstergeleri	4-63
Tablo-15: Gürcistan'ın 2009 Yılı İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler Sıralaması	4-64
Tablo-16: Türkiye'nin 2009 Yılı İthalat ve İhracat Yaptığı Ülkeler Sıralaması	4-85
Tablo-17: Türkiye'de Mevcut ve Planlanan Petrol Boru Hatları	4-86
Tablo-18: Türkiye'nin Yaptığı Doğal Gaz Anlaşmaları	4-87

ŞEKİLLER

Şekil-1: Roma İmparatorluğu'nun Hüküm Sürdüğü Dönemlerde 4 ile 6'ncı Yüzyıllar Arasında Yaşanan Kavimler Göçü	4-4
Şekil -2: 17 ve 18'inci Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Sınırları	4-5
Şekil -3: I. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Haritası	4-7
Şekil -4: Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Bölgesi	4-11
Şekil -5 : Karadeniz Bölgesi'nin Sınırları ve Rusya'nın Batı/Güneybatı Kanadı	4-28
Şekil -6: Ukrayna ve Gürcistan'ın Stratejik Konumu	4-36
Şekil -7: Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgeler	4-39
Şekil -8: Ukrayna ve Komşu Ülkeler	4-42
Şekil 9: Rusya ve Hazar Bölgesi'nden Batı Pazarlarına Petrol İhracı (Petrol Boru Hatları ve Tanker Taşımacılığı)	4-50
Şekil -10: Rusya ve Hazar Bölgesinden Batı Pazarlarına Doğalgaz İhracatında Kullanılan Doğal Gaz Kaynakları ve Boru Hatları	4-51
Şekil -11: Kafkasya Fiziki Haritası (Ülkeler, Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgeler)	4-57
Şekil -12: Türkiye'nin Mevcut ve Planlanan Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları	4-88

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABKP	: Avrupa Birliği Komşuluk Politikası
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AVRASET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BGK	: Bölgesel Güvenlik Kompleksi
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DST	: Demokratik Seçenekler Topluluğu
GK	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova.
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı)
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KF	: Karadeniz Forumu
KUH	: Karadeniz Uyum Harekatı
LNG	: Liquefied Natural Gas (sıvılaştırılmış doğalgaz)
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik İttifakı)
OAİT	: Orta Asya İşbirliği Teşkilatı
OGAT	: Ortak Güvenlik Anlaşması Teşkilatı

TASNİF DIŞI

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TACIS : Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States
(Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım)

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı

TRACECA:Transport Corridor Europe,Caucasus and Asia (Avrupa-Kafkasya-Asya
Ulaşım Koridoru)

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

UES : United Energy Systems (Rus hükümeti kontrolündeki elektrik dağıtım
şirketi).

USAK : Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

ÖN SÖZ

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan değişim incelenirken, bu değişim ve dönüşümün sebep ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken de, öncelikle Karadeniz Bölgesi'ni bugünlere taşıyan özellikler tarihsel perspektiften değerlendirilmiş, bölgesel işbirliği üzerinden sürdürülen nüfuz mücadelesi, yaşanan değişimde ve bölge ülkeleri üzerindeki Rusya etkisi detaylı şekilde incelenmiştir. Rusya'nın batı kanadında yer alan Ukrayna'nın ve güneybatı kanadında yer alan Gürcistan'ın, hem Rusya için hem de Batı için ne anlam ifade ettiği ve rekabetin neden bu iki ülke üzerinde yoğunlaştığının cevapları aranmıştır.

Karadeniz Bölgesi'ndeki değişimde Ukrayna ve Gürcistan faktörü ele alınırken, ülkelerin bu dönemde davranışlarına ışık tutacak tarihi özellikleri ortaya konmuş ve bugün gelinen noktada, iç ve dış dinamiklerin yaşanan değişimde oynadığı rol bir bütünlük içerisinde analiz edilmiştir. Her iki ülke de incelenirken, yeni bin yılda ortaya konan stratejilerin çıkış noktası olan enerji güvenliğine ayrıca değinilmiştir. Son bölümde ise, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan değişimin Türkiye güvenliğine olan etkileri ortaya konarak, Karadeniz Bölgesi'nde istikrar ve güvenliğin sağlanması için alınması gereken tedbirlere açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Tezimin hazırlanması aşamasında, sabırla her hafta bana zaman ayıran, katkı ve yönlendirmeleriyle tezimin her satırında büyük emeği olan danışman hocam Doç.Dr. Fuat AKSU'ya çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimi aldığımız iki yıl boyunca, her türlü kolaylığı sağlayıp bizlere rehberlik eden Dr.P.Alb. Orhan SEZGİN'e, başta Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı olmak üzere, çalışmalarımız esnasında bize destek olan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün tüm öğretim üyeleri, idareci ve çalışanlarına ve İstanbul'un çeşitli üniversitelerinden gelerek bizi aydınlatan hocalarımıza ayrıca teşekkür ederim.

İki yılı paylaştığım ve ailemizin bir parçası olarak gördüğüm Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalındaki sınıf arkadaşlarıma her şey için teşekkür ediyorum.

Ve, hayatımı paylaştığım, her anı birlikte yaşadığım sevgili eşim Elif'e, beni hiçbir zaman yalnız bırakmadığı ve sabırla desteklediği için çok teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEMİN DURUMU

Yüzyıllar boyu Türk-Rus mücadelesine tanıklık etmiş Karadeniz Bölgesi, önceleri Osmanlı Devleti'nin gücü, sonrasında ise başta İngiltere olmak üzere Avrupa Devletleri'nin takip ettiği denge siyaseti sayesinde hiçbir zaman bütünüyle Rusların kontrolü altına girmemiş ve boğazlarla birlikte sürekli olarak çağın başat güçlerinin ana ilgi odağı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası Ukrayna ve Gürcistan'ı egemenliği altına alan Sovyetler Birliği'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Romanya ve Bulgaristan'ı nüfuzu altına alması, Karadeniz'deki dengeyi Türkiye aleyhine bozmuştur. Ancak, Türkiye'nin büyük bir politik başarısı olan Montrö Sözleşmesi ve savaş sonrası anlaşmanın öneminin farkına varan ABD'nin, bu anlaşma hükümlerinin muhafaza edilmesi hususundaki desteği sayesinde Karadeniz, Doğu ve Batı Blokları arasında doğal bir denge unsuru olarak kalmaya devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından en büyük değişim, bağımsızlığını kazanan Ukrayna ve Gürcistan ile komünizmi terk ederek Rusya etkisinden ayrılan Romanya ve Bulgaristan'ın yer aldığı Karadeniz Bölgesi'nde olmuştur. 1990'lı yıllar, bozulan bu dengenin yeniden oluşturulmasından ziyade, Rusya ile birlikte bu devletlerin "Yeni Dünya Düzeni"ne uyum çabaları ve geçiş sürecinin yarattığı zorluklarla geçmiştir. Bu dönemde Rusya ile Batı arasındaki ilişkiler düzelmiş, ortaklıklar kurulmuş, anlaşmalar yapılmıştır. Rusya'nın yanı sıra, diğer bölge devletleri olan Romanya, Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan ve Türkiye arasında da siyasi ve ekonomik anlamda çok önemli gelişmeler yaşanmış, bölgede geçici bir denge oluşmuştur. Tüm bu yaşanan gelişmelerin yarattığı iyimser havaya rağmen; istikrarsızlık kaynağı olan Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya komşu olan Karadeniz Bölgesi, hem bölge ülkelerinin yeni düzen arayışlarından, hem de bölge üzerindeki güç mücadelelerinden dolayı istikrarsız bir ortama sürüklenmiştir.

Yetmiş yıl aradan sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan Ukrayna ve Gürcistan; küresel güçlerin mücadele alanına dönüşen ve adeta bir bilek güreşinin yaşandığı bu Karadeniz Bölgesi coğrafyasında, Soğuk Savaş dönemini hiç de aratmayacak bir Batı - Rus mücadelesinin merkezine

TASNİF DIŞI

oturmuştur. Bu iki ülke; yeni tanıştıkları uluslararası ortamda kendilerine özgü siyasi bir yapı oluşturmaya çalışırken, Sovyet ideolojisinin yerleştiği siyasi, ekonomik ve sosyal yapının dönüşümünde büyük zorluklarla karşılaşmış ve bu sosyoekonomik yapının yaratmış olduğu karşılıklı bağımlılık çıkmazının içerisinde büyük bir ekonomik ve sosyal depresyona sürüklenmiştir.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin bölge üzerinde daha aktif bir politika izlemeye başlaması, AB'nin uygulamaya koyduğu "Komşuluk Politikası" ile etki alanını genişletmek istemesi, Ukrayna ve Gürcistan'da Rusya ile Batı'yı karşı karşıya getirmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın Batı ittifakına katılmalarına net ve etkili bir tepki göstermeyen Rusya, "Yakın evre Doktrini"nin en önemli kaleleri olan ve "kanat ülkeleri" olarak adlandırdığı Ukrayna ve Gürcistan'a yönelik Batı'nın yapmış olduğu müdahalelere, elindeki tüm kozları kullanarak karşılık vermiştir. Bu ülkelerde yaşanan Batı yanlısı renkli devrimlere karşı hamlesini yapmış; Gürcistan'da dondurulmuş çatışmaları alevlendirmiş, ayrılıkçı Güney Osetya'yı destekleyerek ülkeyi çatışma ortamına sürüklemiş ve en sonunda da askerî müdahaleyle, hem Gürcistan'a hem de Batı'ya, arka bahçesinde yaşananlara seyirci kalmayacağını göstermiştir. Ukrayna'da yaşananlara karşılık olarak ise; 2006 yılında doğalgaz vanalarını kapatarak, kendisine büyük oranda bağımlı olan Ukrayna ve Avrupa'yı kışın ortasında enerji darboğazına sokmuş, 2010 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise, kendisinin desteklediği Viktor Yanukoviç'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle turuncu devrimin rövanşını almıştır. Yakın gelecekte, bu iki ülke üzerinden yaşanan g mücadelesinin diğer bölge ülkelerini de içine alacak şekilde genişlemesi olası gözükmektedir.

Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan bu gelişmeler, Karadeniz'in mevcut statüsünün korunmasından yana olan ve bölgede istikrarlı bir güvenlik ortamının girişimcisi ve savunucusu olan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye açısından geleneksel olarak izlenen siyasa; kıyıdaş ülkeler ile küresel güçlerin g ve çıkarlarının dengelenmesine yöneliktir. Bu bakımdan Karadeniz görece olarak Türkiye için güvenli bir bölgedir. Bu bölgedeki dengeleri bozan gelişmeler, Soğuk Savaş'ın ardından Romanya ve Bulgaristan'ın NATO ve AB üyeliğiyle birlikte Batı ittifakına dahil olması, bunun sonucunda Türkiye'nin Karadeniz'e kıyıdaş tek ülke konumunu ve avantajını kaybetmesidir. Bu dengeleme siyaseti, yeni dönemde Romanya ve Bulgaristan faktörlerini de göz önünde bulunmayı gerektirdiğinden Türkiye'nin hareket serbestisini kısıtlamaktadır. Yeni süreçte eskisinden farklı olarak, hem AB, hem de NATO artık Karadeniz Bölgesi

dengelerinde göz önünde tutulması gereken aktörler konumundadır. Türkiye, Rusya ile ilişkilerinde stratejik dengeyi korumakta zorlanırken, Rusya açısından iki kanat ülkenin önemi daha da artmaya başlamıştır. Ukrayna ve Gürcistan'ın, Rusya'nın etkisinden kurtulma girişimlerinde Türkiye, nerede olacağını, hangi siyaseti takip edeceğini, ulusal çıkarlarının rasyonelliğinin neyi gerektireceğini çok iyi analiz etmelidir. Türkiye; Rusya'nın tepkisini üzerine çekecek gerilimlerden uzak durmalı, Karadeniz Bölgesi güç dengesinde dengeleyici aktör konumunu muhafaza etmelidir.

2008 yılında patlak veren Rusya-Gürcistan krizi, Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen gelişmelerin, Türkiye'nin istikrar ve güvenliğini nasıl etkilediğini göstermesi açısından incelenmesi gereken örnek bir olaydır. Bu savaş esnasında Türkiye, çatışmanın tarafı olmamasına rağmen tercih yapmak zorunda kalmıştır. Bir yanda, dengeli ilişkiler yürüttüğü Rusya tarafından bir oldubittiyle karşı karşıya bırakılmak istenmiş, diğer tarafta ilkesel olarak ülke bütünlüğüne taraf olduğu Gürcistan yer almıştır. Bunlara ilaveten, Karadeniz'e girerek çok zor şartlarda elde edilmiş Montrö Sözleşmesi'nin kazanımlarını zorlayan, NATO şemsiyesi altında Gürcistan'a yardım etmeyi amaçlayan müttefikimiz ABD ile karşı karşıya kalmış ve sonuç itibarıyla doğrudan taraf olmadığı bir krizi yönetmek zorunda bırakılmıştır.

Uzun yıllardır Batı İttifakı'nın bir parçası olan Türkiye'nin, daha önce Ukrayna ve Gürcistan üzerinde yaşanan krizlerde olduğu gibi, Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelebilecek ihtilaf, çatışma veya krizlerde, nerede olacağı ve nasıl davranacağı çalışmanın asıl problemini teşkil etmektedir. Bir tarafta; kendi etki sahasında, çıkarları aleyhinde olan gelişmelere asla taviz vermeyeceğini ortaya koyan, her geçen gün stratejik ilişkilerinin ve özellikle enerji alanında bağımlılığının arttığı Rusya bulunmakta, diğer tarafta Batı İttifakı içerisinde bulunmanın gerektirdiği zorunluluklar, talepler ve beklentiler yer almaktadır. Bu ortam içerisinde Türkiye, bölge dışı veya içi aktörlerin müdahalesi durumunda, bölgesel istikrar ve güvenliği, kendi çıkarlarıyla nasıl uyumlulaştıracağı sorununu çözmek zorundadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada; öncelikle Ukrayna ve Gürcistan'ın ve bu iki ülke üzerinde yaşanan güç mücadelesinin Karadeniz Bölgesi Jeopolitiği'ne olan etkileri ortaya konacak ve elde edilecek araştırma sonuçları Türkiye güvenliği açısından incelenecektir. Bununla birlikte aşağıda sıralanan sorulara da konu bütünlüğü içerisinde cevap aranacaktır:

TASNİF DIŞI

Karadeniz Bölgesi'ni hem bölge devletleri, hem de küresel aktörler için çekim merkezi haline getiren sebepler nelerdir? Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül terör saldırıları bölge jeopolitiğini nasıl etkilemiştir?

Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası dönemde yaşadığı sorunların içsel ve dışsal etkileri nelerdir? Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan iç siyasi gelişmelerde ülke dışı ve bölge dışı aktörlerin ne gibi etkileri olmuştur? Yaşanan gelişmelerde enerji üzerinde yaşanan küresel çaplı mücadelenin etkileri nelerdir?

Türkiye'yi bölgede aktif rol oynamaya iten sebepler nelerdir? Türkiye, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmelerden nasıl etkilenmektedir?

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ukrayna ve Gürcistan, Batı için Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan önemli bir kapıdır ve birlikte değerlendirilmeleri gerekir. Rusya açısından değerlendirdiğimizde bu iki ülke, uygulamaya koyduğu "Yakın Çevre Doktrini"nin emniyet supabı, aynı zamanda kanat ülkeleridir. Türkiye için ise Ukrayna ve Gürcistan; Karadeniz Bölgesi'ndeki denge ve istikrarın oluşmasında büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde; bugüne kadar, Gürcistan'ı da içine alacak şekilde Kafkasya ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ukrayna ile ilgili ise, Türkiye'yi de kapsayacak şekilde son dönemde yapılan çalışma sayısı çok azdır. Bu çalışma konusunun seçilmesinin amacı; Türkiye'nin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı(KEİT), Karadeniz Uyum Harekatı ve Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) vasıtasıyla etkin bir şekilde yer aldığı Karadeniz Bölgesi'nde, istikrar ve güvenliğin sağlanmasında izlenen ve izlenecek siyasanın anlaşılmasına yardımcı olacak bir kaynak sağlamaktır. Bu maksatla, hakkında derinlemesine bilgi sahibi olunmayan Ukrayna ve Gürcistan konuları temel analiz birimi seçilmiş, bölgede aktif rol oynayan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir mensubu olarak, kurumun gelecekte üreteceği projelere bilimsel bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu çalışmada Karadeniz Bölgesi, Karadeniz'e kıyıdaş altı ülkenin (Türkiye, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan) yanında, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ın da dahil edildiği "geniş" anlamıyla, "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi" anlamında kullanılacaktır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarını kazandığı Soğuk Savaş sonrası dönem esas çalışma dönemi olarak ele alınacak, güç mücadelesinin su yüzüne çıktığı 11 Eylül terör saldırıları sonrası dönem ise daha geniş bir bakış açısıyla incelenecektir.

Karadeniz Bölgesi üzerinde güç mücadelesinde bulunan temel aktörler olarak; Rusya, ABD ve Türkiye'ye ilaveten, Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan ve Romanya'nın  yeliğıyle birlikte bölgeye müdahil olan AB kabul edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmada “İliőkisel Tarama Modeli” kullanılacaktır. Bu kapsamda; değişen Karadeniz jeopolitiği incelenecektir. Ukrayna ile Gürcistan’ın hem kendi aralarında hem bölge ölkeleriyle ilişkileri, karşılaştırmalı olarak ortaya konacak ve çalışmanın sonunda elde edilen veriler Türkiye güvenliğine etkileri bakımından incelenecektir.

Öncelikle kuramsal ereve oluőturulacaktır. Bu kapsamda; güvenlik kavramı ortaya konacak, çalışmanın esasını oluşturan bu kavram eleştirel güvenlik çalışmalarının ızdığı çerçevede ele alınarak tez çalıőmasının ana çatısı oluőturulacaktır. Müteakiben jeopolitik kavramı tarihsel bir perspektifte değerlendirilerek günümüze doğru bir projeksiyon yapılacaktır.

Bulgular ve yorum kısmında ise, çalışma planının ilk safhasında belirlenen plan doğrultusunda toplanan veriler, mantık ve zaman süzgecinden geçirilerek analiz edilecektir. Bu bağlamda ilk olarak Karadeniz Bölgesi’ni önemli kılan hususlar zaman derinliği içerisinde değerlendirilerek ortaya konacaktır. Müteakip safhada, temel çalışma dönemi olan Soğuk Savaş sonrası dönem mercek altına alınacak ve bölge içi ve bölge dışı aktörlerin Karadeniz Bölgesi istikrar ve güvenliğine etkileri, yaşanan olaylar çerçevesinde değerlendirilecektir. En son safhada ise Ukrayna ve Gürcistan’ın ve bu ölkeler üzerinde yaşanan mücadelenin bölge dengelerine ve Türkiye güvenliğine etkileri yine yaşanan olaylarla iliőkilendirilerek ortaya konacaktır. Çalışma, tüm bu elde edilen verilerin ve çıkarımların nihai bir analizi ile sona erdirilecektir.

Çalışmada kullanılacak veriler, öncelikle ilgili ölkelerin kurumlarının resmi genel aė bağlantılarından ve yayınlarından, aynı şekilde ulusal ve uluslararası organizasyonların resmi kaynaklarından ve konuyla ilgili yakın zamanda yapılmış akademik ve bilimsel çalışmalardan istifade ederek toplanacaktır.

2. VERİLERİN TOPLANMASI

Konu hakkındaki veriler belgesel tarama yöntemi kullanılarak, öncelikle kütüphanelerden, bilimsel ve akademik veri tabanlarından faydalanılarak toplanacaktır. Kütüphane ve genel ağdan katalog taraması yapılarak ilgili kitap ve

makalelere ulaşılacak, bilimsel ve akademik veri tabanlarında makale taraması yapılacak, genel ağdan ilgili ülke kurumlarının ve organizasyonların resmi siteleri incelenecek, süreli yayınlar ve konu hakkında yazılan tezler araştırılacaktır.

3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI:

Araştırma süresince elde edilecek veriler nitel araştırma tekniklerinden, kaynak taraması yöntemi kullanılarak çözümlenecek ve yorumlanacak, belge incelemesi, içerik ve söylem analizi yapılmak suretiyle çalışma tamamlanacaktır. Bu maksatla;

a. Çalışmanın temel problemine ilişkin soru çerçevesinde araştırma yapılarak, ilgili sorunun ve bu bağlamda ikincil düzeydeki soruların cevabı, literatür taramasıyla toplanıp incelenecek belgelerin içerik ve söylemleri analiz edilerek aranacaktır.

b. Karadeniz Bölgesi zerindeki gerek g mücadelesinde, gerekse Ukrayna ve Gürcistan'ın diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerinde karşılaştırmalı analiz yapılacaktır.

c. En son safhada ise, bu bölüme kadar yapılanların ne anlama geldiği irdelenecektir. Çalışmanın başlangıcında belirlenen araştırma sorularına objektif yorumlarla yanıt verilmeye çalışılacaktır. Bu aşamada "anlam" n plana çıkacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Doğu ve Batı arasındaki ayırımın sembolü olan Berlin Duvarı yıkılmış, değişmesi bile öngörüleemeyen fikirler, duvarlar ve devletler yerle bir olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin liderlik ettiği bloklar arası mücadele alanı; bölgesel krizlerin olduğu, yeni devletlerin kurulduğu, sınır uyuşmazlıklarının ortaya çıktığı ve mikro milliyetçiliklerin çatıştığı bir sahaya dönüşmüştür. Daha önce tartışılmayan veya konuşulmasından kaçınılan kavramlar, yeniden şekillenen dünya düzeninde, uluslararası ilişkilerin nesnesi haline gelmişlerdir.

Bu bölümde öncelikle, kavramsal olarak tanımlanmasında tam bir mutabakat sağlanamayan güvenlik kavramı, sonrasında ise II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan travmanın esas sorumlusu olarak kabul edilen ve Soğuk Savaş döneminde tartışmalı bir şekilde kullanılmaya devam edilen jeopolitik kavramı tarihsel arka plan çerçevesinde incelenecektir. Üçüncü bölümde, Birleşmiş Milletler (BM)'in bir türlü çözemediği anlaşmazlık, çatışma ve savaşlar sonrası gelişen bölgesel işbirliği çabalarının ortaya çıkardığı bölgeselleşme kavramına yer verilecektir.

Son bölümde ise bu kavramlar, istikrarsızlık kaynağı olan Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'ya komşu olan ve hem bölge ülkelerinin yeni düzen arayışlarından, hem de bölge üzerindeki güç mücadelelerinden dolayı istikrarsız bir ortama sürüklenen Karadeniz Bölgesi özelinde ayrıca incelenecektir.

4. DEĞİŞEN ALGILAMALAR IŞIĞINDA GÜVENLİK KAVRAMI

Uluslararası ilişkiler disiplinde, üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri olan güvenlik, yaşanan olayların incelenmesinde ve açıklanmasında üzerine atfedilen anlam açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bireyden topluma, devletlere ve uluslararası kurum ve kuruluşlara kadar, herkes için farklı anlam, endişe ve korku kaynağı olan bu kavramın en azından ortak paydalarının ifade edilmesi, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecek olan konuların anlaşılmasına büyük bir katkı sağlayacaktır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (TDK, 2011), "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu ve devlet olarak örgütlenen bir toplumun, düzen ve güvenirlilik içinde bulunması durumu, bütün

TASNİF DIŞI

gereksinim ve isteklerin güven altında bulunması” şeklinde tanımlanmıştır. Bu kavram; insanın tüm yaşamı boyunca geçirdiği hem bireysel hem de toplumsal evrede kullanılan, varlığını koruma ve idame ettirme amacı taşıyan her davranış biçiminde karşılaşılan bir olgudur. Bu olgudan bahsedebilmek için; bir ya da birkaç iç tehdidin ve/veya dışsal bir tehdidin ve bunlarla birlikte ya da bağımsız, bu türden algılamaların ve tahminlerin mevcut olması gerekmektedir (Dedeoğlu, 2008, s.21,23).

Güvenlik aynı zamanda, belirlilik ve düzenlilik ortamını ifade eden önemli bir değerdir. Bireyin yanında, ülkeler ve toplumlar açısından yaşamı ve var olmayı tehdit edecek bir durumun bulunmamasıdır (Makinen, 2005, s.88). Bireyler, toplumlar ve devletler için bu tanımlamalar farklı anlamlar içermekte, içinde bulunulan duruma göre farklı yorumlamalar yapılmaktadır. Üzerinde bir fikir birlikteliği sağlanmasa da yazarların çoğu, kişiler, gruplar ve devletler için tehdit unsurunun ortadan kaldırılması konusunda fikir birliği içindedirler (Baylis ve Smith, 1997, s.194).

a. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı

I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası ilişkiler disiplinin ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesi ancak II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşebilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası akademisyenler, kuramsal bir yaklaşım oluşturmak yerine, aynı acıların tekrar yaşanmaması için güvenlik sorunlarına odaklanmışlar ve daha çok barış sağlamaya yönelik örgütlenmelerin üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır (Tanrısever, 2005, s.108).

Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik kavramının kuramsal olarak ele alınması ancak II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşebilmiştir. Bu konudaki ilk önemli çalışma, 1952 yılında Arnold Wolfers’in ortaya koyduğu “Belirsiz Bir Sembol Olarak Güvenlik (National Security as an Ambiguous Symbol) ” adlı eserdir. Wolfers (1952, s.485) güvenliği, “sahip olunan değerlere yönelik tehditlerin varlığının ya da bu tehditlerin varlığına dair korkuların bulunmaması” olarak ifade etmiş ve “bu değerlere kasteden tehditlerin, hangi araçlarla, ne pahasına etkisiz hale getirileceğinin” de tanımlanması gerektiğini ifade etmiştir. Richard Smoke (1975, s.259), “uluslararası ilişkiler disiplininin, güvenliğin anlamlarına verdiği önemin yetersiz olduğunu” savunurken, Barry Buzan (1991, s.3-4) ise, “güvenliğin az gelişmiş bir kavram olduğunu” ileri sürmüştür. Baldwin (1997/2003, s.13-18) “Güvenlik Kavramı (The Concept of Security) adlı makalesinde, Wolfers’in güvenlik tanımlamasına ilave

TASNİF DIŞI

yaparak, “kim için, hangi değerler için, ne kadar, hangi tehditlere karşı, hangi araçlar yoluyla, hangi maliyetle, ne kadar süre için güvenlik ?” sorularının cevaplanması gerektiğini ifade etmiştir. Ken Booth ise güvenlik ve özgürleşmeyi bir elmanın iki yarısı olarak tanımlamıştır:

Güvenlik, tehdidin olmayışı anlamına gelmektedir. Özgürleşme, (bireyler ve gruplar olarak) insanları yapmak istedikleri şeyleri özgürce seçmelerine engel olan fiziksel ve insanî kısıtlamadan kurtarmaktır. Savaş ve savaş tehdidi fakirlik, kısıtlı eğitim, politik baskı gibi sonuçlar doğurur. Güvenlik ve özgürleşme, aynı madenî paranın iki yüzüdür. Gerçek güvenliği sağlayan güç ve düzen değil, özgürleşmedir. Özgürleşme, teorik olarak güvenliktir (Booth, 1991/2003, s.61).

Yapılan bu tanımlamalar, güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde sürekli tartışılan, tartışıldıkça gelişen ve dünyanın yapısı değiştikçe de değişime uğrayan bir öze sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle son dönemlerde klasik tanımlamaların içerisine; demokrasi, insan hakları, çevre, sosyal adalet, kitle imha silahları, küresel terörizm, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti, kara para aklama gibi kavramların dâhil olmasıyla, güvenlik tanımının kapsamı genişlemiş ve üzerine yapılan tartışmalar daha da artmıştır. Ancak, bugünlere ışık tutması açısından öncelikle güvenlik çalışmalarının geçen yüzyılda izlediği seyri iyi analiz etmek gerekir.¹

Birinci dönem; I. Dünya Savaşı sonrası ile II. Dünya Savaşı sonrası yeni dengelerin oluşmaya başladığı (1919-1950 arası) liberal akımın etkin olduğu dönemdir. İkinci dönem; Soğuk Savaş (1950-1980’li yılların ortaları arası) dönemidir ki, realizm bu döneme damgasını vurmuştur. Üçüncü dönem; Soğuk Savaş’ın etkisini yitirmeye başladığı yıllar ile, duvarların ve sınırların ortadan kalktığı 1990’ların başı arasındaki dönemdir. Bu dönemde, neredeyse kırk yıldır uluslararası ilişkilere hâkim olan realist akıma ve Soğuk Savaş’ın yarattığı kurum ve fikirlere karşı eleştiriler doruğa çıkmıştır. Dördüncü ve son dönem ise, Soğuk Savaş sonrası dönemdir. Bu dönemde üçüncü dönemdeki çoğulcu fikirlerin etkisi devam ederken, yaşanan özgürlük ortamının da etkisiyle; eleştirel teori, post modernizm, yapısalcılık ve eleştirel güvenlik araştırmaları uluslararası ortamda yerini almıştır (McSweeney, 1999, s.29-31). Yapılan bu gruplandırma kesin çizgileri belirtmemektedir ve bir akımın diğer dönemde görülmediği anlamını da taşımamaktadır. Her dönemde aşağıda açıklanacak olan fikirlerin ve teorilerin etkileri olmakta, destekçileri bulunmaktadır.

¹ Güvenlik çalışmalarını etkileyen teoriler incelenirken, çalışmanın temel kuramını oluşturan eleştirel güvenlik çalışmaları daha geniş kapsamlı olarak ele alınacak, diğer teoriler konuyla ilgileri kapsamında, daha dar bir çerçevede değerlendirilecektir.

(1) Birinci Dönem (1919-1950)

Tarihin ilk küresel ölçekli savaşı kabul edilen ve yirmi milyondan fazla insanın hayatına mal olan I. Dünya Savaşı sonrasında dünya haritasında köklü değişimler yaşanmış, çok uluslu imparatorluklar parçalanmış ve sisteme yeni aktörler dâhil olmuştur. Savaşın müttefikler lehine sonuçlanmasında başrol oynayan ABD, aynı acıların tekrar yaşanmaması için evrensel barışın baş mimarlığına soyunmuştur.

ABD Başkanı Woodrow Wilson'un; küresel çaplı bir örgüt kurulması, halklara kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesi, devletlerin karşılıklı olarak diğerlerinin siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesi, savaşa neden olabilecek uzlaşmazlıkların açıkça ve tımandırılmadan çözülmesi, ekonomik liberalleşme olarak kısaca özetleyebileceğimiz ilkeleri, günün koşullarında barış özlemiyle tutuşan dünya için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir (Gavin, 1997, s.632). Wilson Prensipleri'nin rehberliğinde liberalizm, iyimser ve barışçıl havanın da etkisiyle akademisyenlerin birçoğu tarafından genel kabul görmüş, özellikle savaştan galip çıkan ve kurulan statükonun devamından yana olan devletler ve akademisyenler tarafından hararetle desteklenmiştir.

İnsan doğasının iyi ve fedakâr olduğunu, kötülüğün kurumların ve yapısal düzenlemelerin bozukluğundan kaynaklandığını, savaşın kaçınılmaz olmadığını, kolektif ve çok taraflı çabaları gerektirdiğini, uluslararası toplumun savaşı engelleyecek şekilde yeniden organize olması gerektiğini ifade eden liberal düşüncenin de etkisiyle Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur. Evrensel bir barış ve huzurun tesisi amacıyla alabildiğine iyimserliğe bürünmüş liberal paradigma, uluslararası toplumda ahlaki değerleri ön plana çıkararak uluslararası bir örgüt ve onun kişiliğinde uluslararası bir hukuk kurmayı amaçlamıştır (Sönmezoğlu, 2002, s.12). Realizmden farklı olarak, demokratikleşme, ticaret ve savaş maliyetlerinin düşürülmesi gerekliliği üzerinde duran liberalizm, ekonomik gücün askerî güçten daha önemli olduğunu ileri sürmüş, sadece devleti uluslararası politikanın temel aktörü olarak gören fikre de karşı çıkarak, bireylerin ve uluslararası örgütlerin de sürece dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Arı, 2008, s.357-359).

Tüm iyi niyetli gayret ve girişimlere rağmen, tarihsel temellerini eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramlarından alan liberalizm; barışın sağlanamamış olması nedeniyle büyük eleştirilere uğramış, aynı zamanda sert

eleştirilerle birlikte ütopya² olarak nitelendirilmiş ve Soğuk Savaş sona erene kadar realizmin baskın karakterinin gölgesinde kalmıştır.

(2) İkinci Dönem (Soğuk Savaş Dönemi)

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalardan duyulan hoşnutsuzluk, çözülmeden sürüncemeye bırakılan problemler, ekonomik kriz ve özellikle 1930'lardan sonra yükselen totaliter milliyetçi ideolojilerin yarattığı sorunlara yaptırım gücü olmayan MC'nin çözüm bulamayışı, dünyayı yeniden, bu sefer ilkinden daha yıkıcı bir savaşa sürüklemiş ve kırk milyona yakın insanın hayatına mal olmuştur. İki savaş arasında yapılan uygulamaların iflasıyla, liberalizmin ütopya olarak nitelendirilen aşırı iyimserliğinin karşısına, 1940'lardan sonrasına damgasını vuracak realist paradigma çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası, dünyada ABD ve SSCB'nin liderliğinde iki kutuplu bir yapı oluştuysa da, sistemin yeniden düzenlenmesinde ABD etkin bir rol oynamıştır. Bu dönemde ABD, bir yandan siyasi ve ekonomik düzenin oluşturulmasına öncülük ederken, diğerk taraftan BM, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar vasıtasıyla yerleşik bir barışın tesisi için çaba göstermiş, ABD'li akademisyenler ve onların görüşleri döneme tesir etmiştir. Bir nevi Amerikan disiplini haline gelen ve Hans Morgenthau'nun öncülük ettiğı realist yaklaşım; hem uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak tanınmasında, hem de ABD'nin temel çıkarları doğrultusunda uluslararası ortamın şekillendirilmesinde önemli rol oynamıştır (Eralp, 2005a, s.126,127). Morgenthau, 1948 yılında yayınladığı ve realist düşüncenin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen "Politics Among Nations (Devletler Arasında Politika)" adlı eserinde devletlerin güce ulaşmak için yaptığı mücadelenin önemini vurgulamıştır (Aydın, 1996, s.93).

Bu dönemde güvenliğin esası nükleer silahlanma ve caydırıcılık olduğı için, güvenlik kavramı tehdit ve tedbir ilişkisi içerisinde güç ve çıkar odaklı değerlendirilmiş ve yapılan çalışmalarda uluslararası sistem anarşik olarak kabul edilmiştir (Bilgin, 1999, s.34). Bu anarşik ortamda realistler, devleti baş aktör kabul ederek, bir düşmanın varlığına dayandırılan güvenlik çalışmalarında askerî gücü esas almış, güvenliğı de, ülkenin topraklarını koruma ve egemenliğini devam ettirebilme kapasitesi olarak tanımlamıştır (Terriff, Croft, James ve Morgan, 1999,

²Liberalizmi "ütopya" olarak niteleyerek çok ağır eleştiriler getiren Edward Hallet Carr, yirminci yüzyılda realist kuramın ilk önemli temsilcisi olarak kabul edilmektedir. 1937'de tamamlayıp 1939'da yayınladığı eseri dünya savaşının da patlak vermesiyle Hans Morgenthau gibi realist yazarların referans kitabı olmuştur. Bkz: Edward Hallet Carr, "The Twenty Years Crisis", The Academy Library, New York, 1939.

s.62-63). Birinin mutlak kazancının diğerinin mutlak kaybına dönüştüğü bu sıfır toplamı güç mücadelesinde, kaybeden olmamak için devletler bu kapasiteyi sürekli arttırma peşinde koşmuşlardır (Dedeoğlu, 2008, s.55).

Devletlerin birbiriyle girdikleri bu güç mücadelesi kuvvet kullanmayı gerçekten engelleyebilecek bağımsız bir otoritenin bulunmayışı nedeniyle, uluslararası arenada güvenli bir ortamın ancak devletlerin kendi kendilerine yetmeleriyle (self help) gerçekleşebileceği inancının yerleşmesine neden olmuştur. Her devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla askerî kapasitesini arttırması, otomatik olarak diğer devletlere güvensizlik yükleyecek, karşı hamle yapılmasını zorunlu hale getirecektir. İşte ortaya çıkan bu güvenlik sarmalı “güvenlik ikilemi (security dilemma)” olarak adlandırılmış ve bu yaklaşım realist teorinin kalbini oluşturmuştur (Baylis ve Smith, 1997, s.117).

Ortaya atılan tüm bu kavramlar ve ileri sürülen iddialar, çoğunlukla dönemin süregelen, iki kutuplu, güce dayalı ve devlet çıkarlarının her türlü insan hakkından üstün tutulduğu üstünler siyasetini, meşruiyet zeminine oturtma ve haklı gösterme çabalarının bir sonucudur. Bu dönemde dünyada süren savaşların acımasızlığını, özellikle iki blok içerisinde yer almayan ülkelerde milyonlarca insanın canına mal olan yoksulluğu ve insan hakkı ihlallerini ortaya koyan çalışmalar yapılmış olsa da bunlar hiçbir zaman uluslararası siyasetin gerçek gündemini oluşturamamışlardır. Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerde normalleşmenin başlaması, nükleer savaş olma ihtimalinin zayıflaması ve insanlığın huzur ve refahının önündeki en önemli engelin bu güvenlik kaygılarının olduğunun konuşulmaya başlanmasıyla, her türlü alanda olduğu gibi güvenlik alanında da farklı düşünceler ortaya koyulmaya başlanmıştır.

(3) Üçüncü Dönem (Yumuşama Dönemi)

1970'lerde başlayan yumuşama dönemi iki kutuplu yapıda gevşemeye sebep olmuş, yaşanan petrol krizi sonrası tüm dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalar uluslararası ilişkilerde realist teorinin yeniden gözden geçirilmesine, karşılıklı bağımlılık tezlerinin ve plüralist (çoğulcu) yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişme, dengelerin değişmesine ve çeşitlenmesine, aktör sayısında artışa ve nihayetinde realizmin tanımladığı güvenlik anlayışının artık küreselleşen dünyayı tehdit eden olguları açıklamaya yetmediğine dair eleştirilerin doruğa çıkmasına neden olmuştur (Dedeoğlu, 2008, s.58).

(a) Plüralizm ve Karşılıklı Bağımlılık

Bu dönemde realizmin temel varsayımlarına karşı dik bir duruş sergileyen “plüralizm”, analiz birimi olarak devletin yanında içsel unsurların ve uluslararası çevrenin de yer alması gerektiğini savunmuştur. Viotti ve Kauppi’ye göre, plüralistler, devlet çıkar ve menfaatlerini sadece askerî güvenlik alanında açıklamanın mümkün olmadığı savıyla ekonomik ve sosyal konuların da dikkate alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Uluslararası karşılıklı bağımlılığın ve silahsızlanmanın kalıcı barışın sağlanmasında önemli bir unsur olduğunu ve değişen uluslararası çevre koşullarının üstesinden, ancak uluslararası işbirliği ile gelinebileceğini ileri sürmüşlerdir (Arı, 2008, s.338-340).

Uluslararası etkileşim içerisinde aktörler birbirleri ile ilişki içerisinde bulunmalarından dolayı, birbirlerine daha bağımlı hale gelmektedirler. Joseph Nye ve Robert Keohane, karşılıklı bağımlılığın üç önemli temel niteliğini; son dönemlerde askerî gücün öneminin azalması, küreselleşen ortamda iletişim kanallarının artması ve uluslararası konularda bir öncelik sıralamasının olmayışı olarak vurgulamaktadırlar. Bunun sonucunda modern dünyayı şekillendiren dört eğilim; zayıf devletlerin güçlenmesi, uluslararası politika konularında yaşanan değişim, ekonomik karşılıklı bağımlılığın artması ve geliştirmekte olan ülkelerde gücün hükümet dışı aktörlere aktarılması olarak ortaya çıkmaktadır (Arı, 2008, s.409). Keohane ve Nye, yaşanan bu değişimin yaratıcısının bilgiye ulaşmada yaşanan hız olarak değerlendirmişler ve bunu “bilgi devrimi” olarak nitelendirerek, ekonomik dönüşümde çok yavaş bir değişim olmasına rağmen, bilgi devriminin uluslararası yapıda hızlı bir değişimi tetiklediğini ifade etmişlerdir:

Bilgi devrimi, güç ve karşılıklı bağımlılık üzerine temellendirdiğimiz uluslararası ortamın yapısının bir yüzünde, toplumların çok boyutlu sosyal ve siyasi ilişkiler ağıyla birbirine bağlandığı, güvenlik ve güç konularının daha az gündem teşkil ettiği “karmaşık karşılıklı bağımlılık” olarak nitelendirebileceğimiz dramatik bir değişime neden olmuştur (Keohane ve Nye, 1998, s.83).

Nye ve Keohane’nin “bilgi devrimi” olarak ifade ettikleri, kitle iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim ve değişimle birlikte, küreselleşmenin etkisiyle ülkeler arası ekonomik faaliyetlerde yaşanan büyük artış, çok uluslu şirketlerin sistem içerisinde artan rolleri ve son dönemlerde bilgi teknolojisinin paylaşımında yaşanan kolaylıklar kurama olan ilginin daha da artmasına neden olmuş, disiplin içerisinde o güne kadar kullanılmayan kavramlar yer almaya başlamıştır.

TASNİF DIŞI

Keohane ve Nye, 1977 yılında yazdıkları eserlerle, “karşılıklı bağımlılık (complex interdependence)”³ ve “uluslararasıılık (transnationalism)”⁴ kavramlarını geliştirmişler, “Dünya politikası (globalist)” kavramını ortaya atmışlar, 1990’ların sonunda yaygın olarak disiplin içerisinde kullanılmaya başlayan “yumuşak güç”⁵ kavramının da literatüre girmesini sağlamışlardır. Bu iki yazar yaklaşımları itibariyle aynı zamanda neoliberal akımın öncüleri olarak kabul edilmektedirler (Eralp, 2005b, s.164).

Soğuk Savaş döneminin sonlarına yaklaşıldığı günlerde, güvenlik çalışmalarında geline son durumu ve çoğulcu yaklaşımlar ile karşılıklı bağımlılık tezlerinin uluslararası sistemde neden bu kadar ön plana çıktığını açıklayan önemli eserlerden biri, 1988 yılında Joseph Nye ve Sean M. Lynn-Jones tarafından yayınlanan “Uluslararası Güvenlik Çalışmaları (International Security Studies)” adlı makaledir. Bu makale, 1987 yılında Joseph Nye başkanlığında düzenlenen, “Güvenlik Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını (The Past, Present and Future of International Security Studies)” adlı uluslararası konferansta elde edilen veriler sonrasında hazırlanmış ve dönemin güvenlik algılamalarının anlaşılmasına imkan tanımıştır.

Nye ve Lynn-Jones’a göre (1988, s.21-25), uluslararası güvenlik çalışmaları devlet odaklı sığ düşünce tarzından kurtularak, savaşın sebepleri, işbirliği olanak ve imkânları, ittifak oluşumları, ekonomik bağımlılığın güvenlik alanına olan etkileri ve dış politikaya yön veren iç dinamikler üzerine yoğunlaşmalıdır. O güne kadar yapılan güvenlik çalışmalarının birçoğu, güvenlik problemleri içerisinde bölgesel politik gelişmeleri ihmal etmişler, özellikle ABD kökenli akademisyenler Vietnam üzerine gösterdikleri ilgiyi Orta Doğu’dan, Afrika’dan ve dünyanın diğer bölgelerinden esirgemişlerdir. Aynı dönemde, iç politika dinamikleri ile uluslararası güvenlik konuları arasındaki etkileşim göz ardı edilmiş ve güvenlik politikalarının ancak dâhili ve harici faktörlerin birlikte değerlendirilmesiyle anlaşılabilceği konusu politik yanlılığın esiri olmuştur. Uluslararası ekonomi politiği ile uluslararası güvenlik arasındaki ayırım siyaset biliminin en önemli problemlerinden birisidir. Önümüzdeki dönemde ekonomik karşılıklı bağımlılık sadece askerî gücü etkilemekle kalmayacak, karşılıklı bağımlılığın ustaca yönlendirilmesiyle, uluslararası sistemi etkileyebilecek

³ Karşılıklı bağımlılık kavramının ayrıntısı için bkz.: Robert Keohane ve Joseph Nye, “Power and Interdependence: World Politics in Transition”, Little Brown and Company, New York, 1977.

⁴ Uluslararasıılık kavramının ayrıntısı için bkz.: Robert Keohane ve Joseph Nye, “Transnational Relations and World Politics”, Harvard University Press, Cambridge, 1977.

⁵ Yumuşak güç kavramının ayrıntısı için bkz: Joseph S. Nye, “Yumuşak Güç”, Elips Yayınevi, İstanbul, 2005.

TASNİF DIŞI

önemli bir güç aracı olacaktır. Bu nedenle ekonomik konuların güvenlik çalışmalarında askerî konular gibi öncelikli bir konu olması kaçınılmazdır.

Güvenlik çalışmalarında, bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı değişime paralel artan küreselleşme olgusu içerisinde yaşanan tüm bu gelişime rağmen, ortaya konulan çalışmaların sonuçlarını görmek için Soğuk Savaş'ın sona ermesini ve yeni fikirlerin ortaya atılmasını beklemek gerekmiştir. Bu ara dönem içerisinde birçok alanda realist paradigma ve onun dikte ettirdiği askerî güce odaklanmış güvenlik anlayışı geçerliliğini muhafaza etmiş, uluslararası sistem anarşik olarak kabul edilmiştir (Keohane ve Nye, 1998, s.84). Ancak, James Rosenau'nun ifade ettiği gibi, güvenlik çalışmalarında artık devlet merkezli dünya egemen değildir. Onun yerine uluslararası sistemde, bir tarafta bağımsız devletlerin, diğer tarafta, içinde uluslararası örgütlerin, çok uluslu şirketlerin veya siyasi çıkar gruplarının bulunduğu bir yapı vardır. Devletlerin karşına çıkan bu yapılar, bazen bireysel, bazen müşterek hareket ederek, rekabet, işbirliği hatta çatışma alanı yaratabilmektedirler. Bu da küreselleşme olgusunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Terriff, Croft, James ve Morgan, 1999, s.148).

(b) Neorealizm

1970'li yıllarda, uluslararası siyasi sistemde görülen yumuşama, ideolojik nitelikli yapılanmalardan ekonomik nitelikli örgütlenmelere geçilmesi, ABD ve SSCB'nin dışında Avrupa ve Asya'da yeni güçlerin devreye girmeye başlaması ve uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin daha önemli hale geldiğini savunan plüralistlerin ortaya attıkları iddialar, realist kuramın temel varsayımlarının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan neorealist akım; hem plüralist kuramın eleştirilerine bir cevap vererek alternatif bir düşünce tarzı oluşturmak hem de son dönemlerde yükselen ekonomik gücün etkisini realizm içerisinde daha gerçekçi bir zemine yerleştirmek amacıyla ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde, neorealist akımın öncüsü olarak kabul edilen Kenneth Waltz'ın 1979 yılında basılan "Theory of International Politics (Uluslararası Politika Teorisi)" adlı kitabı kuramın en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Bu kitap, uluslararası yapı ve güç kavramı üzerine önemli tanımlamalar getirerek realist kurama farklı bir bakış açısı kazandırmıştır (Arı, 2008, s.187). Waltz kitabında, bir yandan realizme yönelik eleştirileri kabul ederken diğer yandan, uluslararası sistemde devletin merkezi rolüne vurgu yapmış ve diğer devlet dışı aktörlerin rolünün ikincil olduğu konusunda ısrarcı davranmıştır. Ekonomik faaliyetlerin önemli olduğunu kabul

TASNİF DIŞI

etmesine karşılık, bu faaliyetlerin de devletin güvenliğinin sağlanmasında bir araç olduğunu ileri sürmüş ve karşılıklı bağımlılık olgusuna mesafeli yaklaşarak uluslararası sistemin yönetiminde büyük güçlerin etkinliğinin hala devam ettiğini vurgulamıştır (Aydın, 1996, s.100).

Devlet merkezli bakış açısının yanında Waltz, uluslararası sistemin yapısının anarşik⁶ olduğunu ve güvenliğin de nihai amaç olduğunu ifade ederek realistlerle ortak zeminde birleşmiştir:

“Anarşik bir ortamda güvenlik en önemli amaçtır. Ancak bekası sağlandıktan sonra devlet diğer amaçlarını gerçekleştirmek isteyebilir (Waltz, 1979, s.126).”

Aslında plüralistlerin vurguladığı gibi, uluslararası sistem içerisinde devletler işbirliği içinde bulunsalar, refah anlamında, ekonomi anlamında büyük bir kalkınma yaşanabilir. Ancak sistemin anarşik yapısı bunu engellemekte, güvenlik kaygıları nedeniyle devletin bekası düşünülerek, ekonomik çıkarlar yerine siyasi çıkarlar ön plana taşınmaktadır (Waltz, 1986, s.100-101).

Neorealistler, gücün bir amaç değil bir araç olduğu ve devlet davranışlarının uluslararası sistem düzeyinde incelenmesi gerektiği gibi bazı konularda farklı yaklaşımlar sergiledilerse de, güvenlik çalışmalarının özünü oluşturan; uluslararası ortamın anarşik olarak kabul edilmesi ve güvenlik çalışmalarının devlet merkezli olarak yapılması temelinde realistlerle aynı çizgiyi takip etmişlerdir.

(4) Dördüncü Dönem (Soğuk Savaş Sonrası Dönem)

SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaş'ın sembolü haline gelen Berlin Duvarı'nın yıkılması ve iki Almanya'nın birleşmesiyle Doğu Bloku ortadan kalkmış, Soğuk Savaş sona ermiştir. Umulanın aksine, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve iki kutuplu düzenin sona ermesi, başta Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa olmak üzere, dünyanın birçok yerinde karmaşık siyasi olaylara neden olmuştur. Bloklar arası mücadele alanı, mikro milliyetçiliklerin çatıştığı bir sahaya dönüşmüştür. Baş döndürücü bir hızda yaşanan gelişmeler sonrasında, Soğuk Savaş döneminin kurumları ve fikirleri sorgulanmaya başlamıştır. NATO (Kuzey Atlantik İttifakı) tehdit değerlendirmelerini güncellerken, güvenlik stratejilerini yeniden masaya yatırmıştır. Diğer yandan Avrupa'da sınırları ortadan kaldıran ve ülkeleri tek çatı altında toplayan uluslar üstü niteliğiyle Avrupa Birliği (AB) kurulmuş ve böylece güvenlik çalışmalarında devrim

⁶ Uluslararası sistemin anarşik yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Hedley Bull, “The Anarchical Society”, Macmillan Press, London, 1977.

niteliğinde değişim başlamıştır. Bu dönemde güvenlik alanında çalışmalarıyla farklı bakış açıları getiren eleştirel teori ve Kopenhag Okulu incelenecektir.

(a) Eleştirel Teori

Eleştirel yaklaşımların ortak noktası, realizmi eleştirmeleri ve uluslararası değişime vurgu yapmaları olmasına rağmen, ortaya koydukları düşünceler bakımından aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Eralp, 2005b, s.171). Teorinin asıl amacı sosyal ve politik teoriyi yeniden kurgulamaktır. En önemli teorisyen Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsüyle adı özdeşleşmiş olan Marksist eğilimli Jürgen Habermas'tır. Fakat eleştirel teoride eserleriyle asıl yankı uyandıran Robert Cox olmuştur (Aydın, 1996, s.105,106).

En özgün Marksist kuramcılardan biri olan Gramsci'den etkilenen ve eserlerinde onun izlerinin görüldüğü Cox, güç ilişkilerinde zor ve rıza faktörlerinin sürekli etkileşim içinde olduğunu ve rıza faktörünün ön planda olduğu durumlarda ise "hegemonya" durumunun ağırlık kazandığını iddia etmektedir (Eralp, 2005b, s.173). Hegemonya, dünya ekonomisinin bütün ülkeleri etki altına hâkim üretim tarzının yarattığı bir düzendir ve farklı ülkelerin sosyal sınıflarını bir araya getiren sosyal ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Dünya hegemonyası bu sosyal yapıyla birlikte, ekonomik ve siyasi yapının bir araya getirilmesi ile sağlanmaktadır. Bu düzenin en önemli mekanizması olan uluslararası örgütler vasıtasıyla, devletler ve sivil toplumlar için davranış kuralları koyulmakta ve bu kurallar da hegemonun çıkarlarına hizmet etmektedir (Cox, 1987, s.160-172).

Cox, güvenliğin ötesinde uluslararası ilişkilerin ekonomik, siyasi ve sosyal temelleri bulunduğunu iddia etmiş ve uluslararası ilişkiler disiplininin, üretim ilişkilerinden ve sosyal ilişkilerden bağımsız ele alınamayacağını ileri sürmüştür. Realist ve neorealistlere getirdiği en önemli eleştiri ise, başta güvenlik olmak üzere, bu teorisyenlerin problemleri anlamak ve dünyayı değiştirmeye yönelik kavramlar yaratmak yerine sadece problemleri çözmeye yönelik kuramlar yaratmaya yönelik çalışmaları olmuştur (Eralp, 2005b, s.173).

Kuramın bir diğer önemli temsilcisi Ken Booth'tur. Booth'a göre, geleneksel güvenlik anlayışı, sadece askerî konuları dikkate alan ve devlet merkezli realist bir bakış açısının ürünüdür. Eleştirel güvenlik araştırmalarının amacı, bu anlayışın ürünü olan güvenlik kavramsallaştırmasına karşı çıkmaktır. Hedeflenen, bireyden başlayıp tüm insan topluluklarını yapısal engellerden ve yanlışlardan kurtarmak ve

TASNİF DIŞI

insancıl bir düzen kurma adına diyalogu ve özgürleştirici uygulamaları gerçekleştirmektedir (Booth, 2005, s.15,16). Bu kapsamda, güvenlik kavramına yönelik yapılan eleştiriler sonrasında, kavramın geliştirilmesi ve güncelleştirilmesi hususunda baskılar iki yönde gelmiştir: İlki; askerî odaklı güvenlik stratejisinin ülke güvenliğini sağlamadığı aksine silahlanma yarışına sebep olarak tehditleri arttırdığı, ekonomik anlamda ağır bir yük olduğu ve sonuçta bir güvenlik çıkmazı yarattığıdır. İkincisi ise; askerî konuların yanında, insanların ve ulusların yaşamlarına ve refahlarına yönelik tehditlerin de güvenlik alanına dâhil edilmesi konusunda artan taleplerdir. Ekonomik sorunlar, kıtlık, çevresel sorunlar, aşırı nüfus artışı, terörizm, salgın hastalıklar ve örgütlü suçlar bunlardan bazılarıdır ki, bunlar komşu ülkelerin ordularından daha tehlikelidirler (Booth, 1991/2003, s.59).

Booth gibi dönemin diğer akademisyenlerinin de üzerinde durduğu; güvenliğin tanımının yeniden yapılması, devlet merkezli güvenlik algılamasından vazgeçilerek bireylerin, toplumların ve uluslararası sistemlerin de dâhil olduğu bir anlayışın geliştirilmesi, askerî konuların yanında diğer sorunların da güvenlik çerçevesi içerisinde ele alınması gerekliliği eleştirel kuramın temel yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşıma paralel, Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde'in 1983 yılında kaleme aldıkları ve daha sonraki yıllarda değişik baskılarını yayınladıkları "Güvenlik: Yeni Bir Analiz Çerçevesi (Security: A New Framework for Analysis)" adlı eser bu çalışmaların öncüsü olarak kabul edilmiştir.⁷ Barry Buzan ve arkadaşları tarafından "Copenhagen Peace Research Institute"de yapılan çalışmalar sonucunda, güvenliği tüm boyutlarıyla ele alan ve geleneksel görüş ile genişlemeci görüşü aynı çatı altında buluşturan Kopenhag Okulu doğmuştur.

(b) Kopenhag Okulu

1970'lerden itibaren özellikle Avrupa'da yaşanan askerî güvenlik konusu dışındaki tehditler zamanla önem kazanmış ve Kopenhag Okulu tarafından öncelikle "Avrupa'nın güvenlik sorunları" olmak üzere güvenlik konusu üzerinde kavramsal tartışma başlatılmıştır (Huysmens, 1998, s.483). Başlangıçta, Soğuk Savaş dönemi realist bakışına yönelik eleştirilerle başlayan çalışmalar, daha sonra güvenlik kavramının daha geniş bir perspektifte incelenerek genişletilmesi ve geliştirilmesine yol açmış ve nihayetinde okul tarafından geliştirilen "güvenlik sektörleri,

⁷ Eleştirel kuramın önemli yazarlarından biri olan ve güvenlik çalışmalarında "özgürleşme" kavramının üzerinde duran Ken Booth, "Security and Emancipation" adlı makalesinde Buzan'ın öncü rolüne özellikle vurgu yapmaktadır. Bkz: Ken Booth, "Güvenlik ve Özgürleşme (Security and Emancipation)", Avrasya Dosyası Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı, Cilt 9, Sayı 2, Yaz 2003, s.58.

güvenlikleştirme ve bölgesel güvenlik” kavramları uluslararası ilişkilerin güvenlik çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır.

(i) Güvenlik Sektörleri

Buzan, Waver ve de Wilde, “Güvenlik: Yeni Bir Analiz Çerçevesi” adlı kitaplarında, geçen zaman içerisinde güvenlik kavramının çok daha önemli hale geldiğini ve devlet merkezli, askerî konulara odaklı klasik güvenlik anlayışının geliştirilmesi gerektiğini belirterek, güvenlik kavramını daha iyi analiz etmek amacıyla sektörel bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Böylece klasik güvenlik anlayışına yeni sektörler ekleyerek güvenliği; askerî, siyasal, çevresel, ekonomik ve toplumsal güvenlik alt başlıkları ile incelemenin güvenliğin daha iyi analiz edilmesinde faydalı olacağını, yeni dünya düzenin sadece askerî güvenlikle ifade edilemeyeceğini belirtmişlerdir (Buzan, Waver ve de Wilde, 1998, s.1,2). Bu kapsamda yaptıkları çalışmada askerî güvenlik; ülkelerin savunma ve taarruz kabiliyetleriyle ve diğer devletlerin askerî imkân ve kabiliyetlerinin nasıl algılandığı ile ilgilenmektedir. Ekonomik güvenlik; toplumun gelir dağılımının adaletli bir şekilde yapılandırılmasından, refaha ulaşmak için sahip olunması gereken doğal kaynaklara, ulaşılması gereken finansmana ve uluslararası pazarlarla ilgilidir. Sosyal güvenlik ise; toplumun her türlü tehdide karşı korunması gereken kimlik ve değerlerini vurgulamakta, dil, kültür bütünlüğü, milli kimlik ve örf ve adetlere ilişkin geleneksel yapıların, gelişime de imkân tanıyacak biçimde sürdürülebilirliği ile ilgilenmektedir. Politik güvenlik, devletin kurumsal istikrarıyla ilgili olup, uluslararası çevre, uluslararası hukuk kuralları, insan hakları ve demokrasi gibi kavramların yanında, terörizm ve iç savaş gibi konuları da bünyesinde barındırmaktadır. Çevresel güvenlik ise, küresel ısınma, nükleer atıklar, artan nüfusa ters orantılı olarak temel kaynakların azalması ve özellikle insandan kaynaklanan kirlilik ve zararlarla ilgilenmektedir (Buzan, Waver ve de Wilde, 1998, s.49,71,95,119,141).

(ii) Güvenlikleştirme:

Kopenhag Okulu, güvenlik konusu olarak ilan edilen tehdidin varlıkla ilgili yaşamsal bir tehdit olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu nedenle tespit edilen tehditle en kısa sürede ilgilenilmesi gerekmekte, aksi halde olağanüstü önlemler almak zorunda kalınmaktadır. Bu olağanüstü önlemler, çoğu zaman normal siyasi kuralların bozulması anlamına gelmekte, bazı durumlarda hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, vergilerin artırılması gibi olumsuz yönler de taşımaktadır. Bu nedenle Kopenhag Okulu, güvenliğin her zaman pozitif bir kavram olmadığını

belirtmekte ve bir konuşma eylemi (speech act)⁸ ile başlayan ve olağanüstü önlemler alınması ile sonuçlanan süreci “güvenlikleştirme”(securitization) süreci olarak adlandırmaktadır (Buzan, Waver ve de Wilde, 1998, s.23-24).

Bu kavramı ortaya koyan Ole Waever güvenlikleştirme ile ilgili olarak, “telaffuz etmenin eylemin kendisi olduğunu söyleyerek, bir devlet görevlisinin “güvenlik” kelimesini telaffuz ettiği anda belli bir gelişmeyi özel bir alana kaydırıldığını ve güvenlikleştirdiği bu durumu engellemek için her yöntemi kullanma hakkını talep ettiğini” ifade etmektedir (Waever,1995, s.55). Böylece mevcut durum, devlet yetkilileri tarafından bir sorun olmaktan çıkarılıp güvenlikleştirilerek “tehdit” halini almakta ve mevcut düzeni korumaya yönelik muhafazakâr bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgin, 2003, s.200).

(iii) Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK)

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve kırk yılı aşkın bir süredir karşılıklı tehdit algılaması içerisinde ABD ve SSCB’nin güvenlik şemsiyesi altında bulunan ülkeler dış işlerinde bağımsız hareket imkânına kavuşmuşlar, özgürleşmişlerdir. Bu süreçte Rusya, parçalanmanın yarattığı siyasi, sosyal ve ekonomik travmanın etkisinden kurtulmaya çalışırken, ABD ise kendi çıkarlarına zarar vermediği sürece diğer ülkelere müdahaleden kaçınmış, başta AB olmak üzere, bölgesel güvenlik çabalarının desteklenmesi yönünde bir tutum izlemiştir. Geline bu noktada ülkeler görece serbest hareket etme imkânına kavuşmuşlar, yıllardır ihmal edilmiş, dondurulmuş veya ertelenmiş sorunları çözmek veya kendi lehlerine sonuçlandırmak için girişimlere başlamışlardır. Bunun sonucunda ise, başta Avrasya coğrafyasında olmak üzere yerel ve bölgesel sorunlar, çatışmalar ve savaşlar ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan bu gelişmeler sonrasında Buzan, güvenlik etkileşimlerinin bir coğrafyayı “bölge” haline getirebileceği teziyle “Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK)” kavramını geliştirmiş ve şu şekilde tanımlamıştır:

“Bir güvenlik kompleksi; temel güvenlik algılamaları ve endişeleri o derece karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan devletlerden oluşmaktadır ki, onların ulusal güvenlik problemleri, diğer biri olmadan analiz edilemez veya çözülemez (Buzan, Waever ve de Wilde, 1998, s.12).”

⁸ “Speech act” kavramı bazı kaynaklarda “söz edimi” olarak ifade edilmektedir.

Buzan ve Waever, 2003 yılında yaptıkları çalışmayla BGK teorisi üzerine yaptıkları çalışmayı geliştirmişler, 11 Eylül terör saldırıları sonrası yeniden şekillenen uluslararası ortamı da dikkate almışlardır. Devletleri küresel bazda ya da tek tek değerlendirmek genellikle yapılacak olan değerlendirmelerde doğru sonuç vermeyecektir. Küresel anlamda güvenliği etkileyecek ülke sayısı sınırlı olduğuna ve bir devletin etkileşim içerisinde olduğu çevre ile birlikte değerlendirmek en sağlıklı sonuçları vereceğine göre, güvenlik analizleri bölgesel bazda yapılmalıdır. Bu bölgesel gruplandırmada da, mutlaka devletleri aynı güvenlik kompleksi içerisinde değerlendirmeyi gerektirecek bağlar olmalıdır. Genellikle negatif yönlü olan bu bağlar tespit edilip bölgeler oluşturulduktan sonra karşımıza dört farklı devlet tipi çıkacaktır. Bunlar; BGK içerisinde yer alan bölge devletleri, hem içinde bulunduğu BGK'yı, hem de komşu BGK'ları etkileyebilecek bölgesel güçler, tüm BGK'ları etkileme gücüne sahip küresel güçler ve herhangi bir BGK içerisinde yer almayan devletlerdir (Buzan ve Waever, 2003, s.43-48).

BGK iki durumda oluşmayacak veya var olanlar yok olacaktır: Bunlardan ilki, bölge devletlerinin kendi sınırları ötesinde güç konumlandırma kabiliyetinde olmamaları veya bu gücü kaybetmeleri ya da bir ada veya okyanus devleti olmaları sebebiyle diğer devletlerle etkileşimlerinin olmayışdır. İkincisi ise, bölgesel veya küresel güçlerin müdahalesiyle bölge devletlerinin bağımsız devlet özelliklerini kaybetmeleridir. Bunların yanında, BGK'lar arasında seviyeler farklı olabilecek ve benzer şekilde daha önce sıraladığımız beş güvenlik sektörü arasında da öncelikler farklı olabilecek, bir BGK için ekonomik konular öncelik alırken diğeri için askerî konular öncelik alabilecektir (Buzan ve Waever, 2003, s. 61, 62, 464, 467).

(c) Eleştirel Güvenlik Anlayışının Güvenlik Çalışmalarına Olan Katkısı

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, güvenlik çalışmalarının önemini yitirdiği, NATO başta olmak üzere güvenliği sağlama amaçlı kurulan örgütlerin işlevlerini kaybettiği yönünde çok çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Ancak, SSCB'nin dağılmasının ardından Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan güvenlik problemleri ve dünyanın çeşitli bölgelerinde patlak veren krizler, çatışmalar ve savaşlar, geleneksel güvenlik anlayışının mevcut olayları açıklamada yetersiz kaldığını açıkça ortaya koymuştur. Realizm, liberalizm, neorealizm, çoğulcu yaklaşımlar ve diğer kuramların hiçbiri, ne Soğuk Savaş'ın sonunu öngörebilmiş, ne de bu bitişin öncesinde ve sonrasında yaşananlara tatmin edici bir açıklama getirebilmiştir. Tehditlerin çoğaldığı, belirsizliğin arttığı bu ortamda Booth, bir anlamda eleştirel güvenlik

TASNİF DIŞI

anlayışının temel felsefesini yansıtan ve kolektif bir bakış açısını öngören bir yaklaşımı işaret etmiştir:

Yeni güvenlik anlayışının temeli, yabancı olmadığımız esaslar olmalıdır. Bu esaslar; Dünya Toplumu Okulu (World Society School), alternatif güvenlik düşüncesi, klasik uluslararası ilişkiler, eleştirel teori, barış çalışmaları, stratejik araştırmalar ve neorealizm gibi farklı kaynaklardan gelen fikirleri kapsamaktadır. Eğer bu farklı yaklaşımlar tramvay hatları olarak düşünülürse, hepsi ortak bir noktaya ulaşana kadar, bazıları uzatılmakta, bazıları kıvrılmakta ve diğerleri de kendi çevrelerinde geri döndürülmektedir (Booth, 1991/2003, s.57).

Booth'un da belirttiği gibi, eleştirel yaklaşım tüm güvenlik kuramlarını kapsayıcı bir yaklaşımla yola çıkmış, geçmişte ortaya atılan fikirlerden faydalanılacağını belirterek, önyargılardan uzak, yeniliğe açık ve insanı, onun özgürlüğünü temel unsur kabul eden fikirler ortaya koymuştur. Bakış açısı her ne olursa olsun, yapılan çalışmaların hepsinin nihai amaca ulaşmada önemli bir adım oluşturacağını ortaya konması, kuramın özgürlükçü yapısının en önemli göstergesi olmuştur.

Diğer teorilerden farklı olarak eleştirel yaklaşım; bireyle ve toplumla ilgilenmiş, barış, istikrar ve işbirliği konuları geleneksel güvenliğin bakış açısında görülmediği kadar çok ilgi görmüştür. Booth'un ortaya koyduğu eleştirel güvenlik yaklaşımında, devlet ve toplum ayırımı önemli bir yer teşkil etmiştir. Devlet güvenliği egemenlikle ilgili iken, toplum güvenliği kimlikleri ilgilendirmektedir. Bu nedenle Booth, diğer toplumların dünyayı hangi kültürler çerçevesinde ifade ettiklerinin ve ne şekilde reaksiyon gösterdiklerinin incelenmesinin çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁹ Eleştirel kuramın en güçlü yanlarında bir tanesi, kültür ve güvenlik kavramları arasındaki ilişkiye verdiği önemde yatmaktadır. Krause, stratejik kültürün tanımını yaparak, iç ve sosyal boyutun olduğu kadar dış ve uluslararası boyutun da stratejik kültürün oluşmasında rolü olduğunu vurgulamıştır.¹⁰ Güvenlik kültürünün sahip olduğu değerler bütünü, siyasi ve diplomatik kültürlerden o derece farklı ve geniş zeminde kabul gören değerler ve semboller içermektedir ki, sahip olunan bu stratejik güvenlik kültürünün incelenmesi, devletlerin güvenlik çıkarlarının tanımlanmasında belirleyici rol oynamış ve bunun incelenmesi de, eleştirel yaklaşımın temel önceliği olmuştur (Eralp, 2005a, s.120-122).

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ken Booth, "Strategy and Ethnocentrism", Londra, Croom Helm, 1979.

¹⁰ Eleştirel güvenlik çalışmalarında stratejik kültürün önemi hakkında bkz.: Keith Krause, "Critical Theory and Security Studies, Nordic Journal of International Studies, 1998, ss. 298-333.

TASNİF DIŞI

Eleştirel yaklaşımın diğer önemli bir katkısı, ortak güvenlik kültürünün oluşması yönünde atılan önemli adımlardır. Paul Williams'ın; kültürel, milli ve dinsel fanatizmin karşısına yerleştirdiği "ortak insanlık toplumu" adlı çalışması, evrensel güvenlik anlayışının işaretlerini vermesi açısından önem arz etmektedir. Yapılan bu ve bunun gibi çalışmalarla, ortak bir bilinç yaratılması ve dünya üzerinde bireyin hak ve hukukun üstün tutulduğu bir barış ortamının yaratılması amaçlanmaktadır. Williams, idealinin gerçekleşmesi için güvenlik anlayışı ile ilgili üç radikal değişimin gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizmiştir: İlki; güvenlik anlayışının daha derinleştirilmesi, devlet gibi sadece soyut varlıklardan öteye, gerçekten ihtiyacı olan kişi ve grupların koruma altına alınmasıdır. İkincisi; askerî gücün tek tehdit veya güvenlik kaynağı olarak algılanmasının yerine, tehditlerin ve güvenlik arzının küresel yapı içerisinde, belirsiz, çok kaynaklı ve iç içe geçmiş yapılardan oluştuğunu görecektir, geniş bir güvenlik tanımı yapılmasıdır. Sonuncu ise; olayları teorik ve pratik olarak, Booth'un ifade etmiş olduğu özgürleşme kriterleri çerçevesinde süzgeçten geçirerek, kültürel farklılıklara karşı duyarlı, pragmatik olduğu kadar evrensel bir değiştirme siyaseti olarak kendini hissettirecek, yoğunlaştırılmış bir güvenlik anlayışının ortaya koyulmasıdır (Kardaş, 2007, s.144).

Kuram içerisinde, bir yandan güvenlik çalışmalarının derinleştirilmesi, yoğunlaştırılması ve genişletilmesi yönünde çalışmalar yapılırken, diğer yandan, güvenlik alanına taşınan konular sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Kopenhag Okulu, karar vericilerin ilgili ilgisiz birçok konuyu istismar ederek, güvenlik alanına taşıyıp güvenlikleştirdiklerini ve böylece içe veya dışa dönük müdahaleler için bahaneler yarattıklarını ileri sürmektedir. Güvenikleştirme, devletler içinde olabildiği gibi, devletler arasında veya örgütler kapsamında da olabilmektedir. Yakın tarihimizde, Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğu iddiasının ABD tarafından güvenlikleştirilmesi ve sonrasında Irak'a savaş açılması bu konu açısından önemli bir örnektir. Waeber (2005, s.12-13), toplumları sürekli tetikte beklemeye sevk eden ve olağan kalması gereken konuların askerî güvenlik kapsamına alınarak güvenlikleştirilmesi sonucu panik siyasetinin yaşatılması alışkanlığından artık vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu maksatla yapılması gereken, ortaya çıkan tehditler karşısında güvenlik sağlamak değil, bu sorunları güvensizlikleştirmektir.¹¹ Güvensizlikleştirmek, konunun tehdit-önlem veya tehdit-savunma kurgusundan çıkarılarak olağan kamu alanına taşınmasından ibarettir ve böylece daha çok güvenlik üretmek zorunda kalınmayacaktır. Krizlerin önlenmesi

¹¹ "Güvensizlikleştirmek" kavramı bazı kaynaklarda "güvenlik-dışılaştırmak" şeklinde ifade edilmektedir.

yolunda takip edilmesi gereken yol daha fazla güvenlikleştirmek değil, güvensizlikleştirmek olmalıdır.

Şu ana kadar açıklamaya çalıştığımız tüm bu eleştirel güvenlik çalışmalarında ulaşılacak istenen amaç aslında, I. Dünya Savaşı sonrası MC'nin, II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın hedeflediği gibi, insan odaklı bir güvenlik anlayışı yaratmaktır. Steve Smith makalesinde, aynı amaçlara hizmet eden bu yaklaşımlar arasındaki paralelliğe dikkat çekmiştir. Smith (2005, s.51), BM'de 1994 yılından beri tartışılan "insani güvenlik" kavramı ile eleştirel yaklaşımın aynı bakış açısında olduğunu, güvenlik anlayışının ve sıralanan tehditlerin, eleştirel kuramın ortaya koyduklarıyla örtüştüğünü belirtmiştir. Güvenlik başlıkları; ekonomik, gıda, sağlık, çevresel, siyasal, bireysel ve toplumsal güvenlik olarak sıralanmış, insani güvenliğe yönelik tehditler ise; kontrol edilemeyen nüfus artışı, ekonomik fırsat eşitsizliği, göçün ortaya çıkardığı sorunlar, çevresel felaketler, uyuşturucu trafiği ve uluslararası terörizm olarak ifade edilmiştir. Güvenliğin ön koşulu olarak; bireyin kendi yaşamı üzerindeki kontrolünü ve özgürlüğünü gerçekleştirmesinden sonra, maddi manevi onurunu koruyarak, içerisinde yer aldığı toplum yaşamına verimli ve etkin katılımının sağlanması gösterilmiştir. Yapılan bu tanımlama, tam anlamıyla Booth'un öncülük ettiği eleştirel yaklaşımın bakış açısıyla örtüşmektedir.

b. Güvenlik Çalışmalarının Değerlendirmesi

Yirminci yüzyılda uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan bu teoriler; ya doğrudan dönemin olaylarının etkisiyle ortaya konmuş ya da yaşananlar veya kurgulananlar, kasıtlı bir biçimde mantığa büründürülüp teorik bir kılıfla toplumların önüne sunulmuştur. İki dünya savaşı arasındaki dönemin en çok ilgi toplayan konusu olan jeopolitik teoriler; Soğuk Savaş dönemi boyunca neredeyse hiç konuşulmamıştır. Gerçekle kurgunun iç içe geçtiği bu dönemde, hangi akımın ne zaman başlayıp ne zaman bittiği, nasıl sonuçlar verdiği ve günümüzdeki yansımaları veya etkileri konusunda bir fikir birlikteliği olmasa da, bu akımların baskın olduğu, en azından daha çok tartışıldığı dönemler mevcuttur.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında jeopolitik temelli teorilerin uluslararası sistemde önemli ölçüde etkin olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde, özellikle I.Dünya Savaşı'nın yarattığı felaket sonrasında statükonun devamından yana olan dönemin büyük devletleri, ABD Başkanı Wilson'un ortaya attığı 14 maddelik planın destekleyicisi olmuşlardır. İki savaş arası dönemde uygulanmak istenen ve liberal düşüncenin 20'inci yüzyılda çıkış noktası olarak kabul edilen bu prensipler, başta

TASNİF DIŞI

Almanya olmak üzere, savaş sonrası oluşan dengeden hoşnut olmayan devletler için yeni krizlerin tetikleyicisi olmuş ve liberal paradigma II. Dünya Savaşı'na engel olamamakla suçlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde, fazla iyimser hatta ütöpik olmakla suçlanan liberal paradigmanın yerini, uluslararası sistemi anarşik olarak kabul eden, güvenliği devletin güvenliğiyle, devlet güvenliğini de askerî güvenlikle özdeşleştiren realist paradigma almıştır. Bu dönemde güç, çıkar, tehdit, nükleer caydırıcılık, güvenlik ikilemi, sıfır toplamı güç mücadelesi, güç dengesi gibi kavramlar güvenlik çalışmalarının nesnesi haline gelmiş ve Soğuk Savaş dönemi bazı yazarlar tarafından güvenlik çalışmalarının altın çağı" olarak nitelendirilmiştir.¹²

1980'li yıllarla birlikte, toplumları savaşlara ve yoksulluğa sürükleyen güvenlik anlayışına karşı ciddi eleştiriler getirilmiş, ekonomik ve sosyal içerikli endişeler askerî meselelerin önüne geçmeye başlamıştır. Güvenliğin konusunu oluşturan konuların askerî boyutun ötesine taşınmasıyla birlikte, çoğulcu yaklaşımlar artmış ve ekonomik kaygıları ön plana taşıyan karşılıklı bağımlılık teorileri ortaya atılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenliğin tüm boyutlarıyla ele alınması gerektiğini iddia eden eleştirel güvenlik teorileri ortaya çıkmıştır. Liberal düşüncenin etkisinin gözlemlenebileceği bu dönemde akademisyenler, hiç kimsenin öngöremediği Soğuk Savaş sonunun sonrasında yaşananlarını açıklamak ve anlamlandırmak için çeşitli yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Çok farklı görüşler ileri sürülse de, bu dönemde yaşananların realist düşünce perspektifinden açıklanamayacağı, ortak noktaları olmuştur.

5. JEOPOLİTİĞİN GERİ DÖNÜŞÜ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasıyla siyasi, ekonomik, askerî ve sosyal alanda çok büyük bir değişim başlamış, Soğuk Savaş döneminde dünya siyasetini yönlendiren kurumların başında gelen NATO'nun kurulma amacı birdenbire ortadan kalkmıştır. Yeni hedef ne olacaktır? Batı bu kritik soruya cevap ararken, yaşanan yeni olaylar çözümsüzlüğü daha da körüklemiş ve belirsizlik artmıştır. Dünya savaşı olma olasılığının kalmadığının iddia edildiği bir dönemde, dünyanın dört bir köşesinden kriz, çatışma ve savaş haberleri yükselmeye başlamış, iki kutuplu sistemin etkisiyle veya korkusuyla ertelenen yerel/bölgesel sorunlar su yüzüne çıkmıştır.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Stephen Walt, "Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı", Avrasya Dosyası Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı, Cilt 9, Sayı 2, Yaz 2003, s.71-106.

TASNİF DIŞI

Maastricht kriterlerini kabul ederek birlik yolunda önemli bir adım atan Avrupa'nın içinde, eski Yugoslavya topraklarında yaşanan trajediler, Afrika topraklarında milyonlarca insanın canına mal olan etnik çatışmalar ve Orta Doğu'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayıp, tüm bölge ülkelerini içine alan ve Avrasya coğrafyası üzerinde enerji odaklı yeni stratejik mücadelelerin önünü açan bunalımlar, başta BM ve NATO olmak üzere bölgesel ve küresel nitelikteki kurumların amaç ve etkinliklerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Kendisini dağılan SSCB'nin yegâne temsilcisi olarak gören Rusya ise, aynı dönem içerisinde SSCB'den kopan devletlerle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) adı altında bir birlik oluşturmuştur. Yine bu dönem içerisinde, başta Güney Amerika, Afrika ve Güneydoğu Asya'da olmak üzere, dünyanın dört bir yanında ekonomik alanda başlayan, sonrasında siyasi, sosyal ve askerî alanlara doğru taşan bölgesel nitelikli oluşumların temelleri atılmıştır.

NATO'nun yeni stratejik konsepti doğrultusunda doğuya doğru genişlemeye başlaması, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile birlik yolunda ilişkiler geliştirmesi, Asya, Afrika ve Amerika kıtasında, daha önceki dönemlerde "bağılantısızlar" ve "Üçüncü Dünya Ülkeleri" diye adlandırılan ülkelerde başlayan yeni eksen oluşturma çabaları, uluslararası sistemde yaşanmaya başlayan değişim ve dönüşümün önemli işaretleri olmuştur. Rusya'nın, SSCB'den ayrılan ülkeler üzerinde oluşturduğu baskı sonrasında Avrasya coğrafyasında yaşanan gelişmeler, kriz bölgeleri olarak adlandırılan Kafkaslar, Orta Doğu ve Balkanlar'da meydana gelen olaylar ve ortaya çıkan güç boşluğu sonrası dünyanın çeşitli bölgelerinde patlak veren hadiseler, II.Dünya Savaşı sonrası unutulmaya yüz tutmuş olan "jeopolitik" kavramının yeniden hatırlanmasına neden olmuştur.

Parker'a göre (1998, s.1), jeopolitiğin geri dönüşü konusunda ilk önemli çalışmalar ABD ve Fransa'da görülmüştür. ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın dış politikaya ilişkin görüşlerini yansıttığı kitabı¹³ ve coğrafyacı Yves Lacoste liderliğinde Fransa'da oluşturulan siyasi coğrafya okulunun eserleri "yeni jeopolitik" yükselişin müjdeleyicileri olmuştur.

a. Jeopolitiğin Tanımı

Jeopolitik, coğrafya ve politika kavramlarının bir araya getirilerek, coğrafyanın siyasi olarak yorumlanmasıdır. Küresel siyaset ortamında kapsamlı bir stratejik

¹³ Henry Kissinger'in Beyaz Saray'da geçirdiği günlerini anlattığı ve jeopolitik kavramına sık sık yer vererek, mevcut sorunların çözümü için alternatif yollar önerdiği kitabı için bkz.: "The White House Years", Little Brown, 1979.

TASNİF DIŞI

inceleme yapmayı gerektiren jeopolitik, aynı zamanda devletin dış ilişkilerinin yönlendirilmesi ve yorumlanmasını, bölgenin coğrafi tasvirini, çevre ülkelerle olan ilişkiyi, bölgenin tabii kaynaklarını, siyasi olayları ve bölgede söz sahibi olan devletin veya devletler topluluğunun jeopolitik ilgilerinin irdelenmesini kapsamalıdır (Tezkan ve Taşar, 2002, s.14-16).

Soğuk Savaş sonrası dönemin önemli teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen Lacoste (2006/2008, s.8), yapılan klasik tanımlamaların dışına çıkarak jeopolitiği, “topraklar ve o topraklarda yaşayan insanlar üzerinde iktidar kurabilme rekabeti” olarak tanımlamakta ve “bu rekabetin sadece devletler arasında değil, aynı zamanda siyasi hareketler ve silahlı gruplar arasında, topraklar üzerinde kontrol sağlamak ve tahakküm kurmak maksadıyla yaşandığını” ileri sürmektedir.

Herhangi büyüklükte bir şehrin, bir bölgenin veya bir devletin jeopolitik konumunu anlamak için, yerel veya ulusal siyasi güçler arasındaki iktidar ilişkilerini dikkate almak yeterli değildir. Aynı zamanda dış güçlerle, uzak veya yakın komşular olan devletlerle veya siyasi hareketlerle ittifak ve düşmanlık ilişkilerini de hesaba katmak gerekir (Lacoste, 2006/2008, s.12).

Yazarın ifade ettiği gibi, jeopolitik değerlendirmeler tüm unsurlar dâhil edilerek yapılmalıdır. Küreselleşen dünyada bir mekânın jeopolitik öneminin kavranması ve sağlıklı bir değerlendirmenin yapılması isteniyorsa; yerelden başlayarak, bölgesel, bölgeler arası ve küresel tüm unsurları kapsayacak şekilde, iç ve dış dinamikler dikkate alınarak, çok yönlü ve derinliğine ele alınması gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrası başlayan ve ilişkilerin karmaşıklaştığı bu yeni dünya düzeninde jeopolitiği sadece “coğrafyanın siyasi olarak yorumlanması” şeklinde ifade etmek yaşananların açıklanması için yeterli olmayacaktır. Geçen yüzyıl boyunca farklı amaçlarla ve farklı şekillerde yorumlanan jeopolitik kavramı üzerine, yüzyılı aşkın bir süredir yapılan çok çeşitli tanımlamalar olmasına rağmen, halen üzerinde anlaşılmış ortak bir metin bulunmamaktadır.

Kjellen’e göre jeopolitik, “bu canlı varlığın (yani devletin) mahiyetini kavramak, mukavemetli ve ebedi olması için lazım gelen faaliyet ve icraatı sarf etmektir”. Haushofer’a göre, “içinde yaşadığı coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen siyasi hayat şeklinin (yani devletin) üzerinde yaşadığı yer ile münasebetidir”. Spykman ise jeopolitiği, “bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara göre planlanmasıdır” şeklinde tanımlamıştır (Cömert, 2000, s.24). Kissinger eserinde (1979, s.914), “jeopolitik kavramı, küresel denge ve dünyadaki güç dengesi içinde, değişmeyen ulusal çıkarlarla eş anlamlıdır” diyerek, jeopolitikle denge arasında organik bir bağ kurmuştur.

Parker (1998, s.3) jeopolitiği, “uluslararası ilişkilerin mekânsal açıdan incelenmesi” olarak tanımlarken aynı zamanda “jeopolitiğin siyaset bilimi ve coğrafya arasında bölünmüş bir soya sahip olduğunu ve bu iki disiplinin jeopolitiği, diğerinin gayri meşru çocuğu olarak gördüğünü” iddia etmektedir. Eslen ise (2006, s.16), “jeopolitik, coğrafi faktörlerin politika üzerindeki etkilerini araştırmaktan, politika ile coğrafya arasındaki ilişkileri düzenlemekten, coğrafi gerçeklere dayanarak ve coğrafyayı güce dönüştürerek politikaya dönüştürmekten ve uygulamaktan, uluslararası mücadelelerde avantajlı dengeleri kurmaktan sorumludur” diyerek jeopolitiğin yeni bin yılla birlikte artan önemine dikkat çekmiştir.

Jeopolitikle ilgili yapılan değerlendirmelerde, herkes için geçerli bir tanımlama yapmak zor olsa da, ortak nokta devlet, coğrafya ve politika kavramlarıdır (İlhan, 1989, s.13). Kavram üzerinde fikir birliğine varılamamasının en önemli nedeni, jeopolitik kavramının akademisyenler veya karar alıcılar tarafından, devletin çıkarları doğrultusunda dönemin siyasetini şekillendirmek, uygulanan siyaseti meşrulaştırmak veya savunulan siyasi düşünceyi mantığa büründürmek maksadıyla oluşturulmasıdır. Jeopolitiğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrimi incelediğimizde, ileri sürülen yaklaşımların bazı dönemlerde nasıl bir devlet gerçeği ve politikası haline geldiği açıkça görülecektir.

b. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi

Coğrafyanın tarihi insanlığın tarihi ile birlikte başlamaktadır. İnsanlar ilk zamanlarda hayatta kalmak, sonraki dönemlerde ise büyümek, çoğalmak, gelişmek ve daha iyi hayat sürmek için sürekli birbirleriyle mücadele etmişler ve bu mücadelelerden galip çıkabilmek için de coğrafyayı kullanmışlardır.

Tarih, coğrafya adı verilen mekân üzerinde yaşanan bu güç mücadelelerini anlatmaktadır. İnsanlar ve toplumlar ilk çağlardan itibaren, daha güvenli doğal sınırlara ulaşmak, verimli topraklara kavuşmak, zengin olmak, inançlarını yaşamak, egemenliklerini garanti altına almak ve daha birçok sebepten dolayı topraklar üzerinde yayılmışlar ve genişlemişlerdir. Genişlerken amaçları kimi zaman; doğal zenginliklere sahip olmak, ticaret yollarını ele geçirmek, denizlerde hâkim olmak, deniz aşırı sömürgeler kurmak veya kritik bölgeleri elde bulundurmak iken, kimi zaman da; inançlarını başkalarına kabul ettirmek, ganimet elde etmek, güç sahibi olmak veya gözdağı vermek olmuştur. Ama bunları yaparken hepsi coğrafyayı kullanmıştır (Eslen, 2006, s.15).

Toplumsal yaşam geliştikçe yaşadığı topraklara sığmamaya başlayan insanoğlu, daha verimli alanlara sahip olma gúdüřüyle genişlerken, yeni yerler keşfederken ve savaşırken pusulası her zaman coğrafya olmuştur. Cömert (2000, s.1), “İşkender, Anibal, Sezar, Cengiz, Attila gibi kıtalararası uzun seferler düzenleyen liderlerin, harekete geçmeden önce hedef úlkelerin ve aradaki coğrafi bölgelerin ekonomik, askerî, politik, psikososyal ve coğrafi özelliklerini incelemekten ve buna göre hareket istikametlerini tespit etmeden yola çıktıklarını düşünmek çok yanlış olur” diyerek coğrafyanın devlet hayatındaki rolüne vurgu yapmıştır. Colin Gray’ın kısa ifadesiyle (2003, s.215), devlet hayatı için “coğrafya kaçınılmazdır”.

Coğrafyanın politik değerlendirmelerde bilimsel anlamda ele alınışı ise ancak 19’uncu yüzyıl sonlarında gerçekteşmiş, jeopolitik kavramı da bu dönemde ilk defa telaffuz edilerek, ayrı bir kavram olarak kullanılmaya başlamıştır. Jeopolitik kavramının 20’nci yüzyıl başlarında bu kadar çok ilgi görmesinin ve kısa sürede kullanımının yaygınlaşmasının en önemli nedeni; o dönemde birbiriyle güç mücadelesi içerisinde bulunan sömürgeci devletlerin yayılma emellerine ileri sürölen jeopolitik görüşlerle meşruiyet kazandırılmasıdır. Nitekim iki savaş arası dönemde dünyayı felakete sürökleyen Alman siyasetinin arka planında Hitler’i yönlendiren jeopolitik teorisyenlerin büyük etkisi olmuştur. Benzer biçimde, Soğuk Savaş döneminde uygulanan SSCB’yi çevreleme politikalarının ve Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji güvenliği adı altında ifade edilen ve bazı akademisyenlerce meşrulaştırılan müdahalelerin ideolojik temelinde jeopolitik değerlendirmeler yatmaktadır.

(1) Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitik Teorileri

“Jeopolitik” kavramını ilk kullanan İsveçli yazar Rudolf Kjellen (1864-1922)’dir. Kjellen “Hayat şekli Olarak Devlet” adlı eserinde jeopolitiği, “coğrafi oluşum ve mekân içerisinde devletin bilimsel olarak tetkik edilmesi, devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından tetkik ve kıymetlendirilmesi” olarak tanımlamış, “coğrafi bir organizma olarak devletin mekânda incelenmesine” bu adı vermiştir (Tezkan ve Taşar, 2002, s.96-99).

Çađdař jeopolitiğin başlangıcı olarak ise, ünlü Alman coğrafyacısı ve antropolog Frederic Ratzel’in 1897’de yayımlanan “Siyasi Coğrafya (Politische Geographie)” adlı eseri gösterilmektedir. Ratzel, siyasi coğrafyanın beklentileri karşılayabilmesi için; siyasi ilimler, kúltür ve medeniyet tarihleri, ekonomi, sosyoloji bilimleri ile birlikte toprak ve mekân fikirlerini bünyesinde işlemesi gerektiğini savunmuş ve teorisini

TASNİF DIŞI

coğrafyanın politikaya sunduğu iki temel unsur olan mekân ve konuma dayandırmıştır. Ancak Ratzel'in disipline kattığı en önemli düşünce; Almanya'yı II. Dünya Savaşı'na sürükleyen "Lebensraum (Hayat Alanı)" fikrinin başlangıç noktası olarak kabul edilen ve Alman Jeopolitik Okulu'nun dayandığı felsefi tabanı oluşturan "devletin coğrafi ve politik yapılarını biyolojik organizmalara benzettiği" fikri olmuştur (Cömert, 2000, s.7,8). Ratzel'in fikirlerinden etkilenen ve 1946 yılında intihar edene kadar Hitler'in danışmanlığını, Alman hareketinin fikir öncülüğünü yapan Tümgeneral Karl Haushofer (1869-1946) Lebensraum'u, "bir devletin halkına geniş bir mekân ve bol kaynak sağlama hakkı ve görevi" olarak tanımlamıştır (Herwig, 2003, s.292,304). İşte Almanya'yı ve dünyayı felaketlere sürükleyen olayların fikri altyapısı, bu cümlelerin içinde barındırdığı ideolojiyle şekillenmiştir.

Dönemin bir diğer önemli jeopolitik teorisyeni "Deniz Hakimiyet Teorisi"nin kurucusu Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914)'dır. Mahan'ın teorisi üç önemli önermeye dayanmaktadır: Bu önermelerin birincisi; büyük bir gücün ekonomik başarısı için deniz ticaretinin gerekli olduğudur. İkincisi; kendi ticaretini koruyup düşmanın ticaretini engellemenin en iyi yolu savaş gemilerinden oluşan güçlü bir donanma oluşturmaktır. Son önerme ise; deniz hâkimiyetine sahip bir ülkenin karada askerî olarak üstün olan bir ülkeyi yenebileceğidir. Kendisine yönelik yapılan birçok eleştiriye rağmen, bir ada ülkesinin akademisyeni olan Mahan, deniz hâkimiyet teorisi çerçevesinde, ülkesinin takip etmesi gereken stratejiyle ilgili birçok eser yayınlamış ve Mackinder ile beraber politikanın tespitinde coğrafyanın önemine vurgu yaparak, jeopolitiğin gelişmesinde öncü bir rol oynamıştır (Sumida, 2003, s.47-49).

İngiltere Jeopolitik Okulu'nun önemli bir temsilcisi ise, 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'nde "Tarihin Coğrafi Eksenini (The Geographical Pivot of History)" adlı makalesiyle "Kara Hâkimiyet Teorisi"ni ortaya koyan Halford Mackinder'dir. Mackinder'in disipline yaptığı en önemli katkı; 1904,1919 ve 1943 yıllarında üç geliştirilmiş şekli yayınlanan "Kalpgâh (Merkez Bölge - Heartland) Kuramı"dır. Mackinder kurama son şeklini 1943 yılında vermiştir.¹⁴ Kurama göre kalpgâh; Afrika, Asya ve Avrupa'dan oluşan Dünya Adası'nda, sınırları batıda Volga, doğuda Sibiryâ, güneyde Himalayalar, İran ve Afganistan, kuzeyde Buz Denizi'nin yer aldığı alan içerisinde yer alan bölgedir. Mackinder bu kalpgâhı kontrol eden, iç kenar kuşak ve dış kenar kuşak ülke ve bölgeleri belirledikten sonra da tarihe geçen iddiasını ortaya

¹⁴ Merkez Bölge Kuramı'nın ayrıntısı için bkz.: Harold Mackinder, "The Round World And The Winning of The Peace", Foreign Affairs, 1943, s. 595-605.

atmıştır: “Doğu Avrupa’ya hükmeden kalpgâhı kontrol eder, kalpgâha hükmeden Dünya Adasını yönetir, Dünya Adasına hükmeden dünyayı yönetir” (Sloan, 2003, s.16-46). Mackinder’in kara hâkimiyet teorisinde yaptığı esas vurgu, Mahan’ın teorisinde vurguladığı, deniz gücünün üstünlüğünün artık sona erdiği, dünya güçler mücadelesinde asıl belirleyici olanın Avrasya’da ortaya çıkacak kara gücünün olduğudur. Mackinder, İngiltere’nin süper güç olarak varlığını devam ettirebilmesi için kuramını, kalpgâhın merkezinde yer alan Rusya ile Almanya ittifakının mutlaka önlenmesine olan gereklilik üzerine kurmuştur (O’Sullivan, 1986, s.30).

Soğuk Savaş dönemi öncesinin bir diğer teorisyeni ise, fikirleriyle Soğuk Savaş dönemini etkileyecek olan ABD vatandaşı Nicholas J. Spykman (1893-1943)’dır. Spykman da diğer Alman ve İngiliz jeopolitik teorisyenlerin yaptığı gibi, ülkesinin menfaatleri doğrultusunda, izlenen küresel siyasetin teorik altyapısına jeopolitik değerlendirmeleriyle katkıda bulunmuştur.

Spykman, 1942 yılında yayınladığı “Dünya Siyasetinde Amerika’nın Stratejisi, ABD ve Güç Dengesi (America’s Strategy in World Politics, The United States and the Balance of Power)” adlı eserinde, devam etmekte olan savaşla ilgili değerlendirmeler yapmış, güç siyaseti ve bu siyasette ABD’nin yerini, dünya coğrafyasının ABD stratejisine etkileri çerçevesinde değerlendirmiştir. Ancak Spykman’ı sadece ABD’de değil, tüm dünyada üne kavuşturan, ölümünden iki yıl sonra 1944’te, arkadaşları tarafından derlenip yayınlanan “Barışın Coğrafyası (The Geography of Peace)” adlı eserinde ortaya koyduğu “Kenar Kuşak Teorisi (Rimland)”dir. Bu teori, ABD siyasetinin II. Dünya Savaşı sonrası şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (Tezkan, 2007, s.19). Spykman’ın teorisi, Mackinder’in “Kara Hâkimiyet Teorisi”nin özünü oluşturan kalpgâh odaklı stratejiyi tersine çevirmiş, “Kenar Kuşak” olarak ifade edilen bölgeye sahip olmanın dünya hâkimiyetine giden yolu açacağı iddiasını ortaya atmıştır. Spykman, kenar kuşak olarak nitelendirdiği; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya’ya hâkim olanın, Dünya Adasına hâkim olacağını, Dünya Adasına hâkim olanın da dünyaya hükmedeceğini iddia etmektedir. Spykman ayrıca, kuvvete başvurmadan, kolektif güvenlik sistemleri ile Dünya Adasında kuvvet dengesinin sağlanmasını tavsiye etmektedir (Cömert, 2000, s.74-76). ABD’nin Soğuk Savaş dönemi boyunca izlediği siyasa incelendiğinde, Spykman’ın daha savaş bitmeden yapmış olduğu değerlendirmelerin, Soğuk Savaş dönemi boyunca Amerikalı siyasetçiler tarafından dikkate alındığı ve uygulandığı görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde jeopolitik değerlendirmeleriyle öne çıkan, Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"ni geliştiren, ABD vatandaşı Saul Bernard Cohen (1928-...)’dir. Cohen teorisini, 1963 yılında yayınladığı "Bölünmüş Dünyada Coğrafya ve Politika (Geography and Politics in a World Divided)" adlı eserde ortaya koymuş ve "Jeopolitik Denklem" ve "Jeostratejik Bölgeler" olmak üzere iki yeni kavram ortaya atmıştır (Glassner, 1996, s.330-331). Spykman'ın teorisini daha kapsamlı bir çerçeveye oturtan Cohen'in teorisi, iki kutuplu Soğuk Savaş döneminde, "Ticarete Dayalı Deniz Gücü" ile "Avrasya Kıta Gücü" arasında çelişki ve dengeyi ifade eden jeopolitik bir rasyonaliteye dayanmaktadır (Davutoğlu, 2000, s.109).

Yirminci yüzyılın başlarından Soğuk Savaş'ın sona erdiği döneme kadar, Alman, İngiliz ve Amerikalı teorisyenlerin jeopolitik çalışmalarda ön plana çıktığı görülmektedir. Ortaya konan eserlerin birçoğu, dünya hâkimiyetini sağlama veya kendi ülkesini benzerleri arasında daha üstün kılma düşüncesinden hareketle ortaya konan jeopolitik değerlendirmelerdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik alanında yaşanan büyük değişim sonrası realist düşüncenin etkisini kaybetmeye başlamasıyla, jeopolitik değerlendirmelerde de büyük bir değişim yaşanmıştır. Küreselleşme, bilgi toplumu ve karşılıklı bağımlılık gibi yeni kavramların tartışıldığı bu yeni dönemde, iki kutuplu ve Avrupa odaklı realist anlayışın hâkim olduğu jeopolitik kavramı da eleştirilmeye başlanmış, kavramı dar kalıplarından çıkarma gayretleri ivme kazanmıştır.

(2) Soğuk Savaş Sonrası Dönem Jeopolitik Teorileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte iki kutuplu dünya düzeni beklenmedik bir şekilde sona ermiş, kırk yılı aşkın bir süredir devam eden denge bozulmuş, Avrasya coğrafyası başta olmak üzere sistemler ve devletler çözülmeye başlamış, etnik milliyetçilik yeniden ortaya çıkmış, uzun bir süredir telaffuz edilmeyen jeopolitik değerlendirmeler uluslararası ilişkilerin gündeminde baş sıraya oturmuştur. Böyle bir ortam içerisinde rakipsiz kalan ABD, uluslararası ortamın mevcut durumundan aldığı cesaretle, dünyada tek süper güç olduğunu ilan etmiştir. Bu dönemde, II. Dünya Savaşı hemen sonrasında yaşanan gelişmelere benzer şekilde, ABD'nin gelecek dönemde uygulayacağı siyasete yön verecek olan jeopolitik ve jeoekonomik odaklı teorilerin yanında, geleneksel jeopolitik bakış açısına karşı çıkan eleştirel teori ve

farklı coğrafyalardan daha çok bölgesel nitelikli olmak üzere jeopolitik değerlendirmeler ortaya konmuştur.¹⁵

Bu akademisyenlerden özellikle, 1989 yılında “Tarihin Sonu (The End of History)” adlı çalışmasıyla Francis Fukuyama, 1993 yılında “Foreign Affairs” dergisinde yayınlanan “Uygarlıklar Çatışması (The Clash of Civilizations)” adlı makalesiyle Samuel Huntington ve “Büyük Satranç Tahtası (The Grand Chessboard)” adlı kitabıyla Zbigniew Brzezinski ön plana çıkmıştır. Bu akademisyenlerin ve çalışmalarının üç ortak özelliği bulunmaktadır: Bu yazarların hepsi ABD yönetiminin içinde veya yönetimle yakın ilişki içerisinde bulunmaktaydı. Yaklaşımları her ne olursa olsun ABD’nin tek süper güç olduğunu ve bundan sonra dünyayı ABD’nin şekillendireceğini söylüyorlardı. En önemlisi de, ABD’siz bir dünyanın kaosa sürükleneceğini iddia ediyorlardı (Uzgel, 2001, s.246). Nitekim Irak, Bosna ve Kosova’da yaşanan savaşlar esnasında ABD, tek süper güç olduğunu ve kendisinin desteği olmadan dünyanın krizlerle başa çıkamayacağını göstermek istemiş ve akademisyenlerin ortaya koyduğu fikirlerle örtüşen adımlar atmıştır.

Jeopolitiğin ilgi alanında bulunmayan çalışmasında Fukuyama (1989, s.3), Soğuk Savaş’ın sona ermesinin, liberalizmin diğer ideolojilere karşı nihai zaferinin bir göstergesi olduğunu ileri sürmüş, Sovyet sisteminin çöktüğünü ve Batı’nın demokratik sisteminin tek geçerli sistem olduğunu ileri sürmüştür.

“Uygarlıklar Çatışması” adlı makalesinde Huntington, din ve kültürler üzerine kurulu uygarlıklar arasında bir çatışmaya işaret ederken, aslında aynen Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin oynadığı rol gibi, Batı’yı bir arada tutacak bir düşman arayışına girmiştir. Huntington’a göre (1993/2000, s. 22,41), bundan sonraki dönemde mücadelenin esas nedeni ekonomik ve ideolojik olmayacak, kültürel olacaktır. Ulus devletler küresel siyasetin temel aktörleri olarak kalmaya devam etseler de, çatışmalar farklı medeniyetten milletler ve gruplar arasında olacaktır. Dünya siyaseti, Batı ile diğerlerinin, Batı medeniyeti ile ona karşı mücadele edenlerin arasındaki rekabetin sonucuna göre şekillenecektir.

Brzezinski ise “Büyük Satranç Tahtası” adlı makalesini, ABD’nin tek süper güç olgusu ve bunun devam etmesi için de, Avrasya’da hâkimiyet tesis edilmesi gerekliliği üzerine kurmuştur. Brzezinski’ye göre (1998, s.43,51), ABD’nin küresel

¹⁵ Ahmet Davutoğlu’nun 2000 yılında yayınladığı kitapla aynı adı taşıyan “Stratejik Derinlik” tezi, bazı akademisyenler tarafından alternatif jeopolitik bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Alexander Murinson, “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, Middle Eastern Studies, Kasım 2006, s.945-964.

TASNİF DIŞI

üstünlüğü benzersizdir. Roma, Moğol, Çin ve Büyük Britanya İmparatorlukları hiçbir zaman, yaşadığımız dönemde ABD'nin olduğu gibi süper güç olamamışlardır. ABD'nin askerî, ekonomik, teknolojik üstünlüğü ve kültürel çekiciliği onu dünya üzerinde rakipsiz kılmaktadır. Tüm bu sahip olduğu özellikler, ABD'ye hiçbir devletin sahip olamayacağı siyasi bir güç vermektedir ve bu gücün karşılığı olarak da en önemli ödül "Avrasya"dır. Geçmiş yüzyıllardan farklı olarak, Avrasyalı olmayan bir güç Avrasya'da üstündür ve ABD'nin küresel üstünlüğü Avrasya'da sürdüreceği hâkimiyete bağlıdır. Avrupa ve Asya kıtaları ile birlikte Japonya'yı da içine alan Avrasya coğrafyası, küresel mücadelenin yaşanacağı "Büyük Satranç Tahtası"dır.

Avrasya en büyük kıta ve jeopolitik bir eksenidir. Buraya hükmeden dünyanın ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i bu kıtada yaşar, dünyanın yer altı ve yer üstü zenginliklerinin çoğu da bu bölgede toplanmıştır. Avrasya dünya GSMH'nin %60'ına, bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. ABD'den sonra en büyük altı ekonomi de bu kıtada yer almakta, aynı şekilde diğer nükleer güce sahip ülkeler de Avrasya'da bulunmaktadır. Sonuç itibarıyla Avrasya'nın gücü, ABD'yi gölgede bırakmaktadır ve mutlaka kontrol edilmelidir (Brzezinski, 1998, s.53).

Brzezinski'ye göre (1998, s.64,65), Avrasya'da güç mücadelesinde bulunan iki tür güç vardır: Birincisi, ABD'nin çıkarlarını etkileyebilecek nitelikte ülke sınırlarının ötesinde güç sevk etme ve kullanma yetenek ve iradesine sahip olan Rusya, Almanya, Çin, Fransa ve Hindistan'ın yer aldığı "jeostratejik oyuncular"dır. İkincisi ise, Türkiye, İran, Güney Kore ve Azerbaycan'ın yer aldığı "jeopolitik eksenler"dır. Bunların içinden İran ve Türkiye jeostratejik olarak da etkili olabilir. Bu jeopolitik eksenlerin önemi güçlerinden değil daha çok bulundukları hassas coğrafi konumdan gelmektedir.

Yirminci yüzyılın sonlarında, ABD dışından jeopolitik değerlendirmeleriyle dikkat çeken jeopolitik teorisyenlerden biri, Rus yazar "Aleksandr Dugin"dır. Bu dönemde aşırı milliyetçi ideolojinin güçlenmesinin nedeni, Soğuk Savaş döneminin süper gücü SSCB'nin dağılmasıyla yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal çöküşün ülke ve Rus halkı üzerinde yarattığı travmadır. Bu dönemde Rusya, yaşanan büyük kopmaların ve ekonomik çöküşün de etkisiyle, Batı ile uyumlu hatta Batı'ya bağımlı bir ilişki sürdürmüştür. Boris Yeltsin'in izlediği ve "Atlantikçi" olarak ifade edilen Batı yanlısı siyasete karşı, aşırı milliyetçi Rus siyasetçiler tarafından desteklenen ve Dugin tarafından teorileştirilen "Avrasyacı" paradigma ortaya konmuş ve eski

günlere duyulan özlemle, Rusya'nın izlemesi gereken siyaseti açıklayan jeopolitik temelli bu yeni yaklaşım büyük bir yankı uyandırmıştır (Tellal, 2001, s.542).

Rusya, 1917 Bolşevik İhtilali sonrası içinde bulunduğu iç savaş ortamından, Batı tarzı düşünce ve yaşayış tarzından geleneksel Rus kültürüne dönüşün simgesi olan “Avrasyacılık” yaklaşımıyla kurtulmuştur. Çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazan Aleksandr Dugin'in, 1997 yılında yayınlanan “Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği (Osnovi Geopolitiki: Geopoliticeskoye Budusyeye Rossii)” adlı kitabı da, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde olduğu gibi, 21'inci yüzyılda Rusya'yı eski günlerine döndürecek siyasetin jeopolitik temelli yol haritası olarak gösterilmiş ve bu akım “Yeni Avrasyacılık” olarak adlandırılmıştır. Dugin kitabının ilk iki bölümde, etkilendiği Ratzel, Kjellen, Mackinder, Mahan, Spykman ve Haushofer'in jeopolitik kuramlarına yer vermiş, sonraki bölümlerde ise, idealinde yaşattığı Rusya-Avrasya İmparatorluğu'nun kuruluş ve gelişim projesinin esaslarını ortaya koymuştur (Erşen, 2009, s.118, 131, 132).

Dugin'e göre (1997/2003, s.51-54), kara ve deniz güçleri arasında sadece jeopolitik karşıtlık değil aynı zamanda kültürel anlamda bir “medeniyetler çatışması” vardır. ABD'yi Avrasya kıtasından atmak için Batı karşıtı (ortak düşman temelinde) bir ittifak kurulmalı ve bu ittifak; Rusya, Almanya, Japonya ve İran arasında, “Batı'nın reddi” ortak paydası üzerine inşa edilmelidir. Bu ittifakın nihai amacı ise, “Avrasyalı jeopolitik ve jeoekonomik örgütlerin, jeostratejik birliğini sağlamak” olmalıdır. Aksi halde, Avrasya'daki tüm “bölgesel devletler”, tek süper güce direnemeyeceklerinden boyun eğecekler ve bu gücün baskısıyla enerjilerini komşularına yönlendirerek Atlantikçilerin çıkarlarına hizmet edeceklerdir.

Dugin, yazdığı kitap sonrasında çalışmalarına devam etmiş, hükümette etkin olan isimlerin danışmanlığını yapmaya başlamış ve yeni yüzyıla beraber fikirleri Rus siyasetinde etkili olmuştur. 2000 yılında Viladimir Putin'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, jeopolitik güç dengesinde büyük bir değişim başlamıştır. Putin iktidarının ilk dönemlerinde, ülke genelinde, Avrasyacı yaklaşım tamamen egemen olmuş ve belirgin bir şekilde devlet merkezileştirilme sürecine girmiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası belirgin bir yumuşama görülse de, Rusya'nın iç ve dış politikasında, Avrasyacı ve Atlantikçi paradigmaların ülke menfaatleri doğrultusunda sentezlenerek birlikte kullanılması, Putin döneminin en belirgin özelliği olmuştur (Büyükakıncı, 2004a, s.159).

Geçen yüzyılın ünlü teorisyenleri Mackinder, Spykman ve Cohen'in yaptığı gibi, Huntington, Brzezinski ve Dugin de "Avrasya" coğrafyasını çalışmalarının merkezine oturtmuşlar ve dünya hâkimiyetine giden yolda bu coğrafyanın ve çevresindeki kilit noktaların kontrolü için stratejik önerilerde bulunmuşlardır.

Artık küresel jeopolitik, kalpgâhın kontrolünden çok, Avrasya'nın kaynaklarının ve kaynakları içine alan yaşam sahasının ve rakip kılan rakip güçlerin çevrelenmesini mümkün kılan coğrafi konumların kontrolü ile ilgilidir. Bütün bu gerçekler, küresel üstünlük için Avrasya'ya nüfuzu esas alan küresel jeopolitik içinde, "kaynak", "konum" ve "kontrol" kavramlarının öne çıktığını göstermektedir (Eslen, 2006, s.21-22).

Eslen'in ifade ettiği gibi, günümüzde Avrasya coğrafyasını mücadelelerin odağı haline getiren Kalpgâhın sahip olduğu coğrafi konumu değil, doğal kaynakları, pazarları, ulaştırma yolları ve küresel mücadelede rakip olabilecek ülkelerin varlığıdır. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru geleneksel jeopolitik bakış açısına karşı önemli sayılabilecek karşı çıkışlar ve meydan okumalar ortaya atılmışsa da, yeni bin yıllar birlikte, özellikle yaşanan 11 Eylül terör saldırıları sonrası, geleneksel jeopolitik değerlendirmeler tekrar dünya gündeminin ön sıralarına taşınmıştır. 1990'lı yıllarda pek rağbet görmeyen geleneksel jeopolitik, 2001 sonrası, "küresel terörizmle savaş, önleyici doktrin, haydut (başarısız) devletler, şer eksen" gibi kavramlarla tekrar evlerimize taşınmıştır. 1970'li yıllarda başlayan güvenlik anlayışındaki değişimin jeopolitik alanı da etkilemesi sonucunda, "eleştirel jeopolitik" olarak adlandırılan yeni yaklaşımın yaratmış olduğu olumlu hava, 2001 sonrası ABD'nin girişimleri ertesinde büyük bir yara almıştır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlayan küreselleşme olgusu; piyasaların bütünleşmesi, ulus-devletlerin etkinliğinin azalması sonrasında, devletlerin ülkeleri üzerindeki egemenlik haklarının zayıflayacağı, toprakların ve sınırların ihtilaf konusu olmaktan çıkacağı iddialarıyla birlikte dünyayı yeni sorunlarla baş başa bırakmıştır. Ülkeler karşılaştıkları bu yeni olgu karşısında çözüm yolları ararken, çare olarak yeni jeopolitik değerlendirmelere ihtiyaç olduğu, geleneksel teorilerin yaşanan küreselleşmeyi açıklayacak yeterlilikte olmadığı ifade edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, öncülüğünü Gearoid O'Tuathail, John Agnew ve Stuart Corbridge'in yaptığı "eleştirel jeopolitik", devletler üstü olduğu, küresel etki ve süreçleri ele aldığı ve küresel dünyanın birikmiş sorunlarını çözeceği iddiasıyla ortaya çıkmıştır (Tezkan ve Taşar, 2002, s.164). Kuramın önemli teorisyenlerinden biri olan O'Tuathail, eleştirel jeopolitiğin küreselleşmeyi, bilişimin teknolojilerinde yaşanan değişimi ve risk toplumunun dinamiklerini incelediğini belirtmekte ve eleştirel jeopolitiğin inceleme alanını dörde ayırmaktadır.

Jeopolitik Türleri	Araştırma Hedefi	Problematik	Araştırmada İncelenen
Resmi jeopolitik	Jeopolitik düşünce ve jeopolitik gelenek	Entelektüeller, kurumlar ve bunların siyasi ve kültürel bağları	Halford Mackinder, onun jeopolitik kurumları ve emperyalist bağlamı
Pratik Jeopolitik	Devlet yönetimindeki günlük uygulamalar	Dış politikaların kavramlaştırılmasında pratik jeopolitik muhakeme	“Balkanizm” ve ABD’nin Bosna’ya yönelik dış politikası
Popüler Jeopolitik	Popüler kültür, kitle iletişim araçları ve coğrafi anlayışlar	Ulusal kimlik ve diğer halklar ve yerler hakkında toplum kanaatinin oluşumu	Bosna görüntülerinin Batı’daki evler yansımada kitle iletişim araçlarının rolü
Yapısal Jeopolitik	Günümüzdeki jeopolitik durum	Küresel süreçler, eğilimler ve çelişkiler	Küreselleşme, bölgeselleşme ve risk toplumu jeopolitik uygulamaları nasıl koşullandırmakta/ dönüşüme uğramaktadır?

Tablo-1: Eleştirel Jeopolitiğin İncelediği Jeopolitik Türleri

(Kaynak: Gearoid O’Tuathail, “Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2003, s.149).

Resmi jeopolitik; Ratzel, Mahan, Kjellen, Mackinder’le başlayan, iki savaş arasında Haushofer ve Spykman’ın teorileriyle gelişen, son dönemlerde Kissinger ve Huntington gibi akademisyenlerin eserlerinde ifadesini bulan, devlet yönetimiyle ilgili 20. Yüzyıl düşünce geleneğidir. Pratik jeopolitik; mantığı sıradan ve gayri resmi olan bir söylemdir. Tecrübeler ve doğru olarak bilinenlere dayanır, ulusal kimlik ve tarihi bilinç çerçevesinde eğitim kurumlarında öğretilir. Bosna’da yaşanan savaş, öğretilen “Balkanlarda yaşanan eski düşmanlıkların ürünü” olgusunun sonucunda herkes tarafından kolaylıkla kabullenilebilmiştir. Popüler jeopolitik, pratik jeopolitiğin basın yayın organları vasıtasıyla yayınlanması, öğretilmesi ve benimsetilmesidir. Yapısal jeopolitik ise, küreselleşme, bilişim ve artan tekno-bilimsel riskler sonucunda jeopolitiğin boyutluluğunda ve bölgeselliğinde yarattığı dönüşümdür. Eleştirel jeopolitiğin iddiası bu noktada, ulusal güvenlik sorunsalının küresel bir nitelik kazandığıdır. Bölgesel ve devlet merkezli tehditler hala önemli güvenlik meseleleri olmalarına karşın, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası organize suçlar gibi güvenliğe yönelik en önemli meydan okumalar “bölgesellikten” çıkmış, “küresel” bir nitelik kazanmıştır (O’Tuathail, 2003, s.148-167).

O'Tuathail'e göre (2003, s.143-161) eleştirel jeopolitik, mevcut güç ve bilgi yapısını sorgulayan, kurumsal bir girişimdir. Küresel nitelikteki bu jeopolitik anlayış, hayattaki karışıklıkları gidermeye çalışır, güç ilişkilerini ortaya koyar ve geleneksel teorilerin dünyanın politik haritasını yorumlarken kullandığı yüzeysel ve bencilce yöntemlere karşıdır. Küresel akımların hızlandığı, bilgiye anında ulaşmanın mümkün olduğu ve tekno-bilimsel risklerin arttığı bir dünyada, Avrupa merkezli, akılcılığı dar bir çerçevede ele alan, jeopolitiğin bir güç politikası olduğunu tam anlamıyla kabullenmeyen eski uygulamalar bir işe yaramayacaktır.

c. Yirminci Yüzyılda Ortaya Konan Jeopolitik Teorilerin Değerlendirilmesi

Geçen yüzyılın başlarında ortaya çıkan jeopolitik kavramı, yüzyılın ilk yarısında uluslararası sistemi şekillendiren siyasetin belirlenmesinde başrol oynamıştır. Bu dönemde ülkeler güvenliklerini sağlarken, ittifaklar oluştururken öncelikle jeopolitik değerlendirmeleri göz önünde bulundurmuşlardır. Gray'in belirttiği gibi (2003, s.227), "jeopolitik kuramlar oluşturmaya iten şey, coğrafya ve ona ait olan mekânsal ve dolayısıyla zamansal ilişkilerin güvenlikle ilgili olduğu anlayışdır".

Yirminci yüzyılda ortaya konan jeopolitik kuramların birçoğu teoride kalmamış, özellikle güç mücadelesi içinde bulunan devletlerin siyasetinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru, Alfred Mahan'ın ortaya koyduğu "Deniz Hakimiyet Teorisi" yirminci yüzyılın başlarında ABD'de büyük yankı uyandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu olmasına rağmen, 1930'larda süper güç olarak uluslararası arenada yerini alan Almanya'da, Haushofer'in "Hayat Alanı (Lebensraum)" tezi devlet politikası olarak uygulanmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında ABD vatandaşı Halford Mackinder'in ortaya koyduğu "Kara Hakimiyet Teorisi", sonraki dönemlerde Nicholas Spykman ve Saul Cohen tarafından farklı şekillerde yorumlanarak akademik birer çalışma olarak yayınlanmış, bu fikirler Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin SSCB'ye karşı uyguladığı "Çevreleme Stratejisi"nin teorik altyapısını oluşturmuştur. Kenar Kuşak olarak adlandırılan bölge üzerinde kurulan NATO, CENTO (Merkezi Anlaşma Örgütü-Central Treaty Organisation), SEATO (Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü-Southeast Asia Treaty Organisation) gibi kuruluşlar, Spykman'ın ortaya koyduğu teorinin uygulanmasının bir sonucudur (Eslén, 2006, s.20). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'nin hedef olarak belirlediği Avrasya coğrafyasında izlediği enerji odaklı siyasette, ABD'li siyasetçilere

TASNİF DIŞI

danışmanlık yapan veya hükümetlere yakın olan, Samuel Huntington, Francis Fukuyama ve Zbigniew Brzezinski gibi akademisyenlerin ve onların eserlerinde ortaya koydukları jeopolitik ve jeoekonomik düşüncelerin belirleyici rolleri olmuştur.

21'inci yüzyıla Viladimir Putin'in cumhurbaşkanlığında adım atan Rusya'da ise, enerji alanında özellikle doğalgazda tekelleşmeye doğru atılan adımlar sayesinde, enerjinin bir silah olarak kullanılmaya başlaması, Aleksandr Dugin tarafından ortaya atılan "Yeni Avrasyacı" yaklaşımın, Putin tarafından izlenen siyasadaki etkisi olarak değerlendirilmiştir. Eslen'e göre (2006, s.20), "Dugin'in jeopolitik düşünceleri de esasta, kalpgâhın sağladığı avantajlar ile önce Avrasya egemenliğini, sonra da küresel egemenliği amaçlamaktadır".

1970'li yıllarla birlikte dünya üzerinde yaşanmaya başlayan değişim rüzgarıyla birlikte geleneksel jeopolitik anlayışa karşı da eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Bilişim teknolojisinde yaşanan baş döndürücü değişim dünyayı küresel bir köy haline dönüştürmüş, güvenlik alanında olduğu gibi jeopolitikte de farklı bakış açıları ortaya konulmaya başlamıştır. Çalış ve Özlük'e göre (2007, s.189-211), bu dönemde ortaya çıkan eleştirel jeopolitik kuramcılar ortaya koydukları fikirlerle ezberleri bozmuştur. Öncelikle jeopolitiğin sadece karar alıcılar tarafından belirlendiği tezine karşı çıkmış, analizlerin mekân dışında kültür ve kimlik gibi unsurların da dâhil edilerek yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Jeopolitiğin dünya politikalarının bir gerçeği olduğu tezine karşı çıkılarak sosyal, kültürel ve politik boyutlarıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Kullanılan dilin de düzeltilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş; "zenginliği ifade eden kuzey, fakirliğe işaret eden güney, gelişmişliğin simgesi batı, geri kalmışlığın göstergesi doğu, ötekileştirmenin adı olan Doğu Bloku ve Doğu Avrupa" gibi yıllarca toplumlara dikte edilen ayrıştırıcı coğrafi kavramların kullanılmasından kaçınılmıştır. Eleştirel jeopolitikçiler analizlerinde, geleneksel jeopolitikçilerden farklı olarak, dünya ekonomisi ve küresel medya ilişkilerine ve bu alanlarda yaşanan gelişmelerin insanlar ve toplumlar üzerindeki etkileri konusuna özel ilgi göstermektedirler.

Son dönemlerde dünyada artan küreselleşme eğilimi nedeniyle, ulus-devlet ekseninde şekillenen güç mücadelelerinin Soğuk Savaş döneminde kaldığı ve jeopolitik değerlendirmelerin uluslararası sistemde önemini yitirdiği şeklinde ortaya atılan iddialar, 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin tüm dünyada başlattığı girişimler ve Rusya'nın de karşı hamlelere girişmesiyle gerçekliğini yitirmiştir. Ülkelerin kendi sınırları içinde veya birbirleriyle yaşadığı krizler, çatışmalar ve savaşlar, tüm bölgeyi hatta tüm dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmuştur, şu an

Kuzey Afrika ülkelerinde olduğu gibi doğurmaya devam etmektedir. Böyle bir ortam içerisinde ülkeler tarafından, özellikle de bölgesel ve küresel güçler tarafından, jeopolitik değerlendirmelerin izlenen siyasada yerinin olmadığını söylemek 21'inci yüzyılda yaşananları inkâr etmek anlamına gelecektir.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE GELİŞEN VE DEĞİŞEN BÖLGESELLEŞME ANLAYIŞI

I.Dünya Savaşı'nda yaşanan felaketler sonrası, benzer acıların tekrar yaşanmaması ve dünyanın yeniden böyle bir savaşa sürüklenmemesinin önlenmesi için, küresel nitelikli bir güvenlik şemsiyesi oluşturulması amaçlanmış ve bu maksatla MC kurulmuştur. Ancak tüm iyi niyetli girişimlere rağmen, yaptırım gücü olmayan MC'nin sorunlara çözüm bulamayışı sonrasında, yapılan anlaşmalardan duyulan hoşnutsuzluk, çözülmeden sürüncemeye bırakılan problemler ve yükselen totaliter milliyetçi ideolojilerin etkisiyle dünya yeniden, bu sefer ilkinden daha yıkıcı bir savaşa sürüklenmiştir.

Kırk milyona yakın insanın hayatına mal olan II. Dünya Savaşı sonrasında, I.Dünya Savaşı sonrası yapılanlara benzer çalışmalar daha savaş bitmeden başlatılmış olmasına rağmen, küresel ve caydırıcı bir güvenlik sisteminin oluşturulması yönündeki beklentiler, ABD ve SSCB liderlik ettiği, iki kutuplu Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla başarısızlıkla noktalanmıştır. Bu dönemde kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve onun bünyesinde görev yapan Güvenlik Konseyi geniş yetkilerle donatılarak, barışı bozan girişimlere karşı harekete geçmeye olanak tanıyan yetkilerle donatılmıştır. Ancak Konseyin daimi üyesi olan ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'e tanınan veto yetkisi ve dünya üzerinde yaşanan krizlerde bu devletlerden birinin mutlaka taraf olması nedeniyle, Soğuk Savaş döneminde dünyanın her yerinde silah sesleri yükselmeye devam etmiş ve milyonlarca insan bu çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Soğuk Savaş döneminde yaşanan krizler ve savaşlar nitelik olarak bölgesel özellikler gösterse de, büyük bir bölümü, küresel güçlerin kendi aralarında sürdürdüğü rekabetin belli bölgelerde çatışmasından kaynaklanmıştır. Yaşanan bu mücadele, Soğuk Savaş dönemini kurumsal ve mantıksal bir kimliğe büründüren kısır bir döngünün oluşmasına yol açmıştır:

Coğrafi yakınlık sadece çatışma ve barış alanını tespit etmiyor aynı zamanda tehlikeye "tehdit" niteliğini kazandırıyordu. Dolayısıyla, bölge yukarıdan süper güçler ve büyük devletler arasındaki mücadeleye açıkken; bölge devletleri, komşularının güç kullanma olasılığını tehdit haline getirerek aslında bölge fikrinin/bölgeselliğin ortaya çıkmasını engelliyordu. Sonuç, bölünmüş bir Avrupa, Asya ve Orta Doğu'ydu (Korkmaz, 2010, s.139).

Korkmaz'ın ifade ettiği gibi, bu dönemde karşılıklı güvensizlik üzerine odaklanan güvenlik ikileminin yarattığı endişe ve korkuların sonucunda, küresel veya bölgesel nitelikte işbirliğine dayalı bir barış ortamının kurulması mümkün olmamıştır. Küresel nitelikli barış çabalarına olan inancın yitirilmesi nedeniyle, bölgesel nitelikli girişimler yapılmış olsa da, bunlar daha çok ABD ve SSCB liderliğinde veya desteğinde, karşı bloğun üstünlük sağlamasını engelleme ve hareket alanını kısıtlama maksatlı girişimler olarak değerlendirilmiştir. Savaş sonrası özellikle Avrupa'da başlatılan girişimler, ilk dönemlerde ekonomik, siyasi ve askerî alanda önemli gelişmeler gösterdiyse de, tüm çalışmaların NATO ve Varşova Paktı şemsiyesi altında toplanması sonrasında güvenlik odaklı ve devlet merkezli bir yapıya dönüşmüştür.

1980'li yıllarla birlikte uluslararası sistemde yaşanan büyük değişim, küreselleşen dünyada karşılıklı bağımlılık ilişkileri sonrasında sınırların ortadan kalkması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgesel çalışmaların gelişiminde büyük bir ivmenin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan Irak ve Bosna Savaşı, Ruanda'da yaşanan ve bir milyona yakın insanın ölümüyle sonuçlanan iç savaş, BM'nin dünya çapında güvenilirliğini yitirmesine neden olmuştur. Irak ve özellikle Bosna'da yaşanan trajediler sonrası, 1992 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin Güvenlik Konseyi'nin isteği üzerine hazırladığı ve BM Genel Kurulu'nda okuduğu "Barış İçin Bir Gündem (An Agenda For Peace)" adlı raporda bu başarısızlık açıkça belirtilmiş ve bölgesel inisiyatiflerin geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. BM'nin, çatışmaları önleyici diplomatik inisiyatiflerini arttırması, çatışma bölgelerine müdahale ve barışı koruma görevleri çerçevesinde, bölge anlaşmalarıyla kurulan örgütler ve BM arasındaki işbirliğinin daha kapsamlı hale getirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Gali, 1992).

Bu en üst düzeyde yapılan çağrıya paralel, Avrupa'da, başta ekonomik alanda olmak üzere başlayan bütünleşme çabaları ve bu çabalar sonucunda sağlanan başarı, tüm dünyada benzeri örgütlerin kurulması yönünde ülkelere cesaret vermiş, bölge kavramının ve bölgeselleşme olgusunun akademik ortamlarda daha yüksek sesle telaffuz edilmesine neden olmuştur. Bölgesel çalışmalardaki tarihsel süreci incelemeden önce bu çalışmaların kuramsal altyapısını oluşturan ve tanımlanmasında tam bir fikir birliğinin sağlanmadığı "bölge" kavramı üzerindeki tartışmaları incelemek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

a. Bölge Tanımı

Bölge kavramı; siyasi, coğrafi, sosyal ve kültürel değişkenlere göre farklı biçimlerde tanımlanabilmekte ve üzerine farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Kavram, I. Dünya Savaşı sonrası jeopolitik değerlendirmelerin nesnesi olmuş, Soğuk Savaş döneminde ise iki kutuplu sistemin realist bakış açısıyla tanımlanmıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte güvenlik yaklaşımlarında yaşanan köklü değişimden ve eleştirel yaklaşımlardan bölgesel çalışmalar da etkilenmiştir.

Bölge kavramı genel olarak, sahip olması gereken niteliklere göre, üç farklı kategoride açıklanmaya çalışılmıştır. Bu niteliklerden ilki; jeopolitik bakış açısını yansıtan coğrafi süreklilik temelinde yapılan değerlendirmelerdir. İkincisi bölgesel aktör konumundaki devletlerin birbirleriyle girdikleri iletişimi davranış kalıpları temelinde inceleyen ve bölgeyi bir “davranış kuşağı” temelinde inceleyen çalışmalardır. Sonuncusu ise, bölgenin doğal bir oluşum değil, insanların bir hayal ürünü, bazen inşa edilmiş, bazen icat edilmiş sosyal bir olgu olduğunu ileri süren yaklaşımdır (Korkmaz, 2008, s.228-231).

Birinci grup içinde yer alan değerlendirmeler, içerik olarak birçok niteliği barındırıyor gibi görülse de, bölgelerin oluşturulmasındaki temel felsefe, jeopolitik bakış açısının ürünü olan ve coğrafi sürekliliği esas alan anlayışı ifade etmektedir. Morgan’a göre (1997, s. 24), bölgeler sabit ve değişken faktörlere göre açıklanabilir. Coğrafya ve kültürel gruplar ilk sırada bulunurken, ekonomik gelişmişlik seviyesi ve politik yapı gibi konular ikinci sırada yer alır. Lake (1997, s. 11) bölgeyi, “gelişmişlik seviyesi, kültürel ve siyasal kurumlar ve coğrafya gibi olgularla birbirine bağlı ülkeler” olarak tanımlamaktadır.

Birinci grubun bakışını yansıtan önemli bir çalışma ABD kaynaklıdır. ABD Harp Akademisi’nin dünyayı altı bölgeye ayırarak öğrencilerine yaptırdığı güvenlik çalışmalarında; “Avrupa, Orta Doğu, Afrika, Rusya-Avrasya, Asya-Pasifik ve Amerika” olarak sınıflandırılan bölgeler; coğrafik yakınlık/benzerlik, kimlik duygusu ve ortak tecrübeler veya dile dayanan farkındalık, yüksek seviyedeki ticari ortaklık, ekonomik karşılıklı bağımlılık, kültürel ve siyasal benzerlikler dikkate alınarak oluşturulmuştur (Nation, 2008, s.170-171).

Bölgeleri kültürel kriterlere göre ayıran Samuel Huntington’ın “medeniyetler çatışması” tezi, ikinci gruba giren ve bölgeleri davranış kalıplarına göre ayıran önemli çalışmalardan bir tanesidir. Huntington dünyayı medeniyetler bazında dokuz bölgeye ayırmakta, medeniyetlerin fay hatları ile birbirlerinden ayrıldıklarını ve

TASNİF DIŞI

çatışmaların medeniyetler seviyesinde ve bu fay hatları doğrultusunda gelişeceğini savunmaktadır. Benzer şekilde Dugin'in ortaya koyduğu ve Avrasya coğrafyasını baz alan "Yeni Avrasyacılık" yaklaşımı bu grubun içerisinde değerlendirilecek önemli bir çalışmadır.

En çok taraftar toplayan ve üzerinde daha çok fikir birlikteliği yaşanan değerlendirmeler, bölge tanımlarının insan söylemiyle kurulduğunu, değişmesinin mümkün olduğunu savunan üçüncü grup çalışmalardır. Houtum'un ifadesiyle, son birkaç on yıldır politik coğrafya ve jeopolitikte görülen şey; devletlerin politik limitleri olarak hudutlar üzerine odaklanmaktan çok, bölgesel yapılar üzerine odaklanmaya doğru yöneliştir. Sınırlar, bizim bilgimizin ve yorumumuzun ürünüdür ve aslında, bu sayede dünyayı kafamızda canlandırıp algıladığımız bir disiplin merceği üretilmektedir. Sınırlar koymanın bizim kendi sosyal uygulamalarımız ve duruşumuzun ürünü olduğu görüşü, devletlerin ya da ulusların ötesindeki sınırların araştırılmasına yol açmıştır. Bu görüş ayrıca, bölgeler, şehirler ya da mahalleler gibi devletler dışındaki topraklara da uygulandığından, sınır; yalnızca devletler ile daha az otomatik olarak ilişkili hale gelmiştir (Houtum, 2005, s.673,674). Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi, AB'de yaşanan bütünleşme hareketleri ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan bölgesel işbirliği çabaları, sınırlara atfedilen önemin daha da azalmasına neden olmuştur.

Bölgeler değişmez varlıklar değildir ve yapılan değerlendirmeler de bölgenin bu dinamik yönüne dikkat çekmektedir. Mclean (1999, s. 947), "bölgeler, coğrafi bölümlenmelerden öte sosyal olarak inşa edilmiş unsurlardır. ...oluşum süreci; ortak çıkarlar ve karşılıklı anlayış zemininde gerçekleşir. Siyasi sınırların değişmesi mümkün olduğu gibi, kimlikler de zaman içerisinde değişebilir. Bu nedenle bölgeler değişmez varlıklar olarak görülmemelidir" diyerek toplumlarla birlikte bölgelerin sınırlarının da değişebileceğini ifade etmiştir. Bruce Russett, yaptığı bölge tanımlamasında, dönemin hâkim görüşünün bu değişimi tetikleyebileceğini ancak tanım ne şekilde yapılırsa yapılsın mutlaka itirazların olacağını ifade etmiştir:

Bölgeler; coğrafi, sosyal, kültürel ve politik değişkenlere göre tanımlanabilir ve ayrılabilirler. Ancak bu kadar net ayrımlar kolay kolay görülmez. Coğrafi sınırdasılık bölgesel kimlik için bir ön koşuldur ancak itiraz edilmeyecek sınırlar çizmek neredeyse imkânsızdır. "Doğu Avrupa" kavramı eskiden bütünlüğü bozan bir anlam çağrıştırırken 1989'dan itibaren siyasi sözlüklerden silinmiştir. Avrupa merkezli sömürgeci dünya görüşünün bir ürünü olan "Orta Doğu" deyimi Orta Asya'ya kadar olan geniş bir alanı kapsamaktadır. Balkanlar yüzyıldan fazladır Avrupa'nın bir alt bölgesi olarak tanımlanmıştır (Nation, 2003, s.161).

Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz “yeni bölgeselcilik” kuramının önemli temsilcilerinden biri olan Hettne, bölgenin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

-Hemen hemen tamamı doğal fiziksel engellerle sınırlandırılmış ve çevresel özelliklerle belirlenmiş coğrafi birim anlamındadır.

-İnsan grupları arasında, değişken tabiatlı yerel ilişkileri ifade eden bir sosyal sistemi ifade eder.

-Kültürel ekonomik, siyasi ve askerî alanların herhangi birinde örgütlenmiş bir işbirliğini yansıtır.

-Organizasyonel/örgütsel çerçevenin sosyal iletişimi ve bölge içerisindeki değerlerin benzeşimini kolaylaştırdığı durumlarda oluşan sivil toplumu anlatır.

-Belirli bir kimlik, aktör kudreti/kapasitesi, karar verme yapısı ve geçerliliği ile hayat bulan bir yapıyı ifade eder (Hettne, Sunkel ve Inotai, 1999, s.7-11).

Hettne, ortaya koyduğu bölge özellikleriyle aslında, ortaya koyduğu “yeni bölgeselcilik” kuramının dayandığı bölge anlayışının özelliklerini sıralamaktadır. Bölge yeni dönemde, sadece coğrafi sürekliliği ifade eden sınırlı bir jeopolitik bakışın veya yaratılan bir davranış kuşağının ifadesi olmayacak, siyasi, sosyal, ekonomik, askerî ve çevresel tüm unsurları bünyesinde barındıran işbirliği ve entegrasyon süreçlerine odaklı, barış ve demokrasi platformu olma yolunda ilerleyecektir. Hettne ve arkadaşlarının ortaya koyduğu bu yeni anlayış geçmişe yönelik önemli bir eleştirel bakışı da içinde barındırmakta, değişim ve gelişim çağrılarına cevap vermeye çalışılmaktadır.

b. Bölgeselleşme Çalışmalarında Yaşanan Değişim

Bölgeselleşme kavramı¹⁶ adı farklı şekillerde telaffuz edilmiş olsa da, yüzyıllardır uluslararası sistem içerisinde var olmuştur. İmparatorluklar, federasyonlar, konfederasyonlar ve çeşitli şekillerde oluşturulan devlet birlikleri

¹⁶ Bölgeselleşme (Regionalisation) ve bölge(sel)cilik (Regionalism) kavramları, farklı kaynaklarda farklı anlamlar yüklenerek ya da her ikisi birbirinin yerine kullanılmaktadır. Çalışmada kavramsal tartışmaya girilmeyecektir. Bu kavramlar; sadece ekonomik boyutu içine alan bakış açısıyla değil, eleştirel (sosyal) siyasi, ekonomik, çevresel ve askerî tüm unsurları içinde barındıran) yaklaşım esas alınarak, her ikisi aynı anlamda kullanılacaktır. Kavramsal tartışma için bkz.: İbrahim Alper Arısoy, “Avrupa Bütünleşmesinde Bölgeselleşmenin Dinamikleri: İtalya Örneği ve Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009, s.40-42.

TASNİF DIŞI

yaşanan bölgesel gelişmelerin sonucudur. Özellikle 19. Yüzyılda başta Avrupa içinde olmak üzere, bölgesel birlik ve güvenlik çemberi oluşturma yönünde ciddi bölgesel çabalar gözlenmiştir (Mattli, 1999, s.1-2).

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, hem küresel hem de bölgesel bazda, daha çok güvenlik alanında gösterilen çabalar, yayılmacı ve hegemonik projelerin yol açtığı savaşlar sonucunda başarısızlığa uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgesel işbirliği çabalarında büyük bir artış gözlenmiştir. Bu dönem içinde gerçekleştirilen oluşumlar üç dönem halinde ele alınabilir. İlk dalga, 1945-1965 arasını kapsayan dönemdir ve bu dönemde; çok amaçlı, güvenlik odaklı ve ekonomik amaçlı olmak üzere üç grup bölgesel oluşum dikkat çekmektedir.¹⁷ İkinci dalga 1965-1985 arası dönemdir ki, bu dönem iki süper gücün rekabetinin dünya üzerinde yarattığı baskı ve korkuya karşı alternatif olarak geliştirilen ve daha çok ekonomik gelişimi amaçlayan bölgesel girişimlerdir.¹⁸ Üçüncü dalga ise 1985 sonrası dönemdir. SSCB'nin çözülmeye başladığı, "yeni bölgeselcilik" olarak nitelendirilen hareketlerin görüldüğü ve güvenlik algılamalarıyla birlikte bölgesel işbirliği çabalarında büyük bir gelişim ve değişimin yaşandığı ve halen devam eden dönemdir (Fawcett, 2004, s.5-12).

1990'lı yıllarla birlikte güvenliğin tanımlamasında yaşanan değişim, beraberinde bölgesel güvenlik ve bölgeselleşme kavramlarının daha sık ve yüksek seslendirilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde bölgeselleşme olgusu üzerine yapılan kuramsal analizler daha çok AB'nin oluşturulma aşamasında yaşanan süreci açıklamaya yönelik çabaların sonucudur (Hurrel, 1995, s.45). Bu çabaların sonucunda, bölgeselleşme kavramı üzerindeki çalışmaların ivme kazanmasına yol açan üç temel neden bulunmaktadır: İlki ve en önemlisi, iki kutuplu düzenin sona ermesiyle birlikte oluşan yeni güç dengesinde artan iş bölümü ve çok kutupluluğa geçiştir. Ulus devlet merkezli düşünce sisteminin yerini karşılıklı bağımlılık üzerine kurulu küresel mekanizmanın almaya başlaması ve son olarak gelişmekte olan ve kalkınmayı güvenlikle ilgili bir mesele olarak kabul eden devletlerin bölgesel işbirliğine öncelik veren ve ekonomik kalkınmayı hedef alan girişimlerdir (Hettne ve Söderbaum, 2002, s.33).

¹⁷ 1945-1965 arası oluşturulan ve birinci gruba giren çok amaçlı örgütler kapsamına; Arap Devletleri Ligi (League of Arab States- LAS) ve Amerika Devletleri Teşkilatı (Organization of Amerikan States- OAS) örnek olarak verilebilir. Güvenlik amaçlı kurulan ikinci grupta; NATO ve Varşova Paktı temel örgütlerdir. Üçüncü grupta yer alan ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için kurulan örgütlere ise, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (The North American Free Trade Association - NAFTA) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) örnek olarak gösterilebilir.

¹⁸ 1965-1985 yılları arasında gerçekleştirilen ve iki bloğun etkisinden kurtulmak için gösterilen çabaların ön plana çıktığı bu dönemde meydana getirilen oluşumlara örnek olarak; Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (The South Asian Association for Regional Cooperation - SAARC), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (The Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (The Gulf Cooperation Council - GCC) gösterilebilir.

Bugün odak noktaları dış tehditlerden çok iç çatışma yönetimi olsa da, Avrupa Birliği (The European Union- EU), Afrika Birliği (The African Union), Amerika Devletleri Teşkilatı (The Organization of American States - OAS), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (The Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (The Gulf Cooperation Council - GCC) gibi kurumsallaşma geçmişine sahip geniş bölgesel veya alt bölgesel blokların güçlü bir güvenlik yönelimleri ve geniş bir işbirliği oluşturan deneyimleri vardır.¹⁹ Bu birbirine doğru yaklaşan ve bazen de çakışan işbirliği alanlarında görülen benzer çabalar sonrasında, bölgesel ve alt bölgesel farkındalık ve ayrıca kimlik oluşumunda önemli bir artış gözlemlenmektedir. Her ne kadar, belli dünya bölgelerinin ve alt bölgelerin hudutlarını katı bir şekilde sabitlemek zor olsa da, uluslararası politik analizde yerel, ulusal ve bölgesel perspektiflerin ilişkisi az ya da çok kabul edilmiştir. Böylece yerelden başlayıp genişleyerek bölgesel düzeye ulaşan işbirlikleri, küresel barış ve işbirliğine yönelen çabalarda önemli bir başlangıç noktası oluşturmuş ve ülkeler arasında önemli bir dayanışma alanı yaratmıştır (Nation, 2008, s.168-169).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte "Yeni Bölgeselcilik" olarak adlandırılan bu tür girişimler, hem geleneksel ve bölgesel organizasyonların yeniden canlandırılması hem de bölgesel işbirliklerinin yeni formlarının oluşumu ile ortaya konulmuştur. Geçmiş dönemlerde oluşturulan bölgeler, diğer bölgelerde oluşturulan gücün bir parçası olarak kabul edilirken (NATO ile Batı Avrupa Birliği- BAB arasındaki ilişki bu yönde bir ilişkidir), Hettne'nin tanımladığı yeni bölgeselcilikte, bölgelerin kendi kendine yeterlilikleri ve güçleri söz konusu edilmekte, ortak kültürel değerler, kapasite, sosyal ilişkilerin gücü ve sivil toplum ilişkileri ön plana çıkmaktadır (Snyder, 2008, s.231-232).

¹⁹ Sıralanan organizasyonlardan birkaçını da içeren, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (The North American Free Trade Association - NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (The Asia-Pacific Economic Cooperation Forum - APEC), Güney Afrika Kalkınma Birliği (The Southern African Development Community - SADC), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (The Black Sea Economic Cooperation - BSEC), Güney Amerika Ortak Pazar (The Southern Cone Common Market - MERCOSUR), Orta Amerika Ortak Pazar (The Central America Common Market - CACM), Bağımsız Devletler Topluluğu (The Commonwealth of Independent States - CIS) ve Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (The South Asian Association for Regional Cooperation - SAARC) gibi ekonomik entegrasyon odaklı bölgesel projelerin çoğalmasında belirgin bir ekonomi mantığı ve aynı zamanda güçlü bir kültürel temel vardır.

Eski Bölgeselcilik	Yeni Bölgeselcilik
- İki kutuplu Soğuk Savaş dönemi siyasi ortamı içerisinde oluşmuş ve şekillenmiştir. - Korumacı ve içe dönük bir ekonomik bütünleşme anlayışı mevcuttur. - Kuruluş amaçlarına uygun olarak bazıları güvenlik, bazıları ekonomi olmak üzere kendi sahalarında faaliyet göstermektedirler. - İlişkiler sadece bağımsız devletler düzeyinde yürütülmektedir.	- Çok kutuplu dünya düzeni içinde oluşmuştur. - Bölgesel entegrasyon bağlamında, devlet dışındaki diğer aktörler de aktif olarak süreç içinde yer almaktadır. - Karşılıklı bağımlı dünya ekonomisiyle uyumlu, şeffaf olarak tanımlanmaktadır. - Ticari ve ekonomik entegrasyon, çevre, sosyal politikalar, güvenlik ve demokrasi konularını kapsayan çok boyutlu ve geniş kapsamlı bir süreçtir.

Tablo-2: Eski ve Yeni Bölgeselcilik Arasındaki Farklar

(Kaynak: Bjorn Hettne, Osvaldo Sunkel ve Andras Inotai, Globalism and the New Regionalism, UNU/WIDER Study, Macmillan, London, 1999).

Hettne ve arkadaşlarının vurgulamak istediği uluslararası sistemin bölgeselleşme yönünde yaşadığı değişim konusu aslında, Soğuk Savaş dönemi ile sonrası dönemde, siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askerî alanda yaşanan değişimi de anlatmaktadır. Bu yaklaşım genel hatlarıyla eleştirel yaklaşımın bakış açısını da yansıtmaktadır. Başta güvenlik alanında olmak üzere uluslararası ilişkiler disiplininde askerî alana atfedilen önemde görülen göreceli azalma, dünya çapında ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin uluslararası toplumda daha öncelikli konular arasına yerleşmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun en büyük nedeni de, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan yoksullukların, savaşların ve insan hakkı ihlallerinin, gelişen teknolojik imkânlar nedeniyle anında dünya kamuoyuyla paylaşılması ve sonrasında Soğuk Savaş'ın dikte ettirdiği güvenlik anlayışına karşı küresel bir tepki ve anlayışın oluşmasıdır. Kamuoyunun oluşturduğu tepkilere sessiz kalamayan liderler, halklarının daha çok ekonomik anlamda huzur ve refahını sağlamak maksadıyla bölgesel ve küresel arayışlara girmişler, mevcut oluşumları da geliştirme yönünde gayret göstermişlerdir.

Artan küreselleşmeyle birlikte, bölgesel işbirliği çabalarında yaşanan olumlu gelişmeler, ABD'ye karşı düzenlenen 11 Eylül terör saldırıları ve sonrasında, ABD

TASNİF DIŞI

siyasetinde yaşanan radikal değişimin etkisiyle farklı bir boyuta taşınmıştır. Eskiden gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olan “güvenlik endişesi”, 11 Eylül sonrası artık gelişmiş ülkelerin de bir gerçeği haline gelmiştir. Artan bölgesel ve küresel nitelikli işbirlikleri sonrası, başta ABD olmak üzere siyasi süreçler üzerindeki kontrollerinin azaldığını düşünen bazı devletler; yerel, bölgesel ve küresel bazda karşılarına çıkan ve kendi çıkarlarına zarar verdiklerini düşündükleri tüm kurumların faaliyetlerini sınırlandırmaya çalışmışlardır (Bilgin, 2005, s.74-77). Bu siyasetin sonucu olarak, uluslararası sorunları askerî güç kullanarak çözebileceğini düşünen ABD, kendi müttefiklerini ve bölgesel dinamikleri gözetmeden Irak ve Afganistan’ı işgal etmiş ve ortaya koyduğu yeni tehdit tanımlamalarıyla dünyayı yeniden bir güvensizlik ve belirsizlik ortamına sürüklemiştir (Eralp, 2005, s.180).

Soğuk Savaş döneminde dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan anlaşmazlıkları ve savaşları, bölgesel silahlanma yarışına ve bölgesel güvenlik mekanizmalarının eksikliğine bağlayan ABD, 11 Eylül sonrası dönemde ise, izlediği saldırgan politikanın karşısında durabilecek veya çıkarlarına zarar verebilecek yerel ve bölgesel nitelikli örgütlerin etkinliklerini kırma çabasına girmiştir. Kyoto protokolünü reddetmesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargılama yetkisini tanımaması, ABD’nin gelecek dönemde yapacaklarının en önemli işareti olmuştur. Bu nedenle, mevcut bölgesel işbirlikçi çabaların daha barışçıl ve toplumsal sahada genişletilebilmesi için, küresel düzlemde karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ABD hegemonyasının yerine, demokratik ve eşitlikçi yörüngeler içerisinde, Asya ve Avrupa’da ciddi bölgesel adımlar atılması şart olmuş ve önemli bir gereklilik halini almıştır (Reiffer, 2002, s.3-6).

Reiffer’in 2002 yılında, “Alternatif Bölgeselleşmeler: Küresel Barış, Demokrasi ve Sosyal Adalet için Fırsatlar” adıyla sunduğu konferans tebliğinde söylediklerinin ve yaptığı tespitlerin önemi, sonraki yıllarda yaşananlarla birlikte daha da değer kazanmıştır. Bu dönemde Avrasya coğrafyasında, uluslararası sistemi derinden etkileyen, jeopolitik dengeleri altüst eden, güvenlik algılamalarının yeniden tartışıldığı bir dizi önemli gelişme yaşanmıştır. Yerel ve bölgesel düzeyde yaşanan olaylar tüm dünya coğrafyasını ve güçler dengesini etkilemiştir.

Karadeniz Bölgesi’nde yaşanan ve bölgesel nitelikte olmasına rağmen çevre coğrafyaları ve güç ilişkilerini de etkileyen gelişmelerin, daha önceki bölümlerde açıklamaya çalıştığımız güvenlik ve jeopolitik kavramlarıyla birlikte Karadeniz Bölgesi özelinde incelenmesi, konunun bir bütünlük içerisinde daha kolay anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

4. GÜVENLİK, JEOPOLİTİK VE BÖLGESELLEŞME KAVRAMLARININ KARADENİZ BÖLGESİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan ve 21.yüzyıl başlarında yaşanan terör olaylarıyla büyük değişim geçiren güvenlik algısı, uluslararası ilişkiler disiplinin en dinamik kavramlarından biri olmaya devam etmektedir. Küresel, bölgesel veya yerel düzeyde yapılan tüm analizlerin, jeopolitik, jeoekonomik veya jeokültürel tüm değerlendirmelerin birçoğu, bu değişen güvenlik algılamalarını açıklamak ve anlamlandırmak maksadıyla yapılmaktadır. Yapılan analizlerin gerçekliği ve yerindeliği, bu kavramların doğru şekilde ilişkilendirilmesi ve doğru yerde irtibatlandırılmasıyla sağlanabilecektir.

Güvenlikle ilgili konularda bir karar alınmadan önce, düşüncenin bir disiplinden geçmesini sağlamak ve konunun bütünlüğünü muhafaza etmek için jeopolitik değerlendirmeye, bu değerlendirmenin de jeoekonomik ve jeokültürel analizlerle beslenmeye ihtiyacı vardır (Sandıkçı, 2010, s.1). Sağlıklı bir jeopolitik değerlendirme yapabilmek için ise;

“... yerel veya ulusal siyasi güçler arasındaki ilişkileri dikkate almak yeterli değildir. Aynı zamanda dış güçlerle, uzak veya yakın komşular olan devletlerle veya siyasi hareketlerle ittifak ve düşmanlık ilişkilerini de hesaba katmak gerekir (Lacoste, 2006/2008, s.12).”

Jeopolitiğin coğrafi bir mekân üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirdiğini ve politik düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurarak devletin güvenlik politikasının zeminini oluşturduğunu unutmamak gerekir (İlhan, 1999, s.20). Güvenlik algılamalarında yaşanan değişimi açıklamada öncelikle jeopolitik değerlendirmelerden faydalanılmasının altında yatan neden budur. Analiz birimi olarak yerel, bölgesel veya küresel unsurlardan hangisi seçilirse seçilsin, Lacoste'un ifade ettiği gibi, tüm yönleriyle jeopolitik bir değerlendirme yapmak şarttır.

20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle dönemin büyük devletlerinin güvenlik politikalarını jeopolitik değerlendirmeler doğrultusunda oluşturduğunu görmekteyiz. İngiliz Mahan'ın “Deniz Hakimiyet Teorisi”, Amerikalı Makinder'in “Kara Hakimiyet Teorisi”, Alman Haushoffer'in “Hayat Alanı (Lebensraum)” ve yine Amerikalı Spykman'ın “Kenar Kuşak Teorisi”, kendi devletlerinin izlediği dünya siyasetine adeta kılavuzluk etmiştir. Bu teorilerin tamamı, dünya hâkimiyetine giden yolda yapılması gereken jeopolitik hamleleri, bölgesel kategorilere ayırarak hedefe yönlendirmiştir.

Soğuk Savaş dönemi sonrası Huntington, Brzezinski ve Dugin tarafından ortaya konan tezler de benzer özellikler taşımaktadır. Bölgeleri kültürel kimliklere göre birbirinden ayıran en etkili tezlerden biri olan Samuel Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinin yanında, Brzezinski ve Dugin de eserlerinde, merkezi bölge olarak Avrasya coğrafyasını esas almışlardır. Her ikisi de, bu bölgenin kontrol altında bulundurulmasının ülke güvenliğinin temel koşulu olduğu savıyla, izlenmesi gereken politika konusunda jeopolitik önermelerde bulunmaktadır.

a. Güvenlik, Jeopolitik ve Bölgeselleşme Kavramlarının Eleştirel Güvenlik Anlayışı Kapsamında İncelenmesi

Güvenlik, jeopolitik ve bölge kavramlarını bir araya getirerek, bölgesel güvenlik çabalarına önemli bir katkı sağlayan ise, Barry Buzan ve arkadaşları tarafından oluşturulan “Kopenhag Okulu” olmuştur. Buzan (1991, s.128) öncelikle güvenliğin tanımını ele almış, “1980’li yıllarla birlikte güvenlik algılamalarında yaşanan değişim sonrası, realist bakış açısının tanımlamasının artık ihtiyaçları karşılamadığını söyleyerek, artık neyin güvenliği sorusuna verilen “devlet” cevabının sorunları çözmediğini, güvenliğin artık pek çok öznesi olduğunu ve bunları görmek için de, devletten bireye doğru inmek ya da yukarılara uluslararası sisteme ulaşmak gerektiğini” ifade etmiştir.

Güvenliğin tanımına geniş bir perspektif getirdikten ve analiz birimi olarak sadece devletin esas alınmasına karşı çıkarak yeni bir boyut kazandırdıktan sonra Kopenhag Okulu, güvenliğin sadece askerî boyutuyla değerlendirilmesini de yetersiz bulmuştur. Buzan ve arkadaşları, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem içerisinde güvenliğin kapsadığı alanın çok boyutlu olduğunu ileri sürerek, tehdit analizlerinde karmaşayı önleyecek ve güvenliğin özünde barındırdığı anlamı derinleştirecek şekilde; ekonomik, askerî, sosyal, kültürel ve çevresel olmak üzere güvenliği beş sektöre ayırmışlardır (Buzan, de Wilde ve Waeuver, 1998, s.8).

Buzan ve arkadaşları tarafından geliştirilen başka bir kavram, jeopolitik değerlendirmelerin ön plana çıktığı “bölgesel güvenlik kompleksi”dir. Bu kavram ile Kopenhag Okulu, uluslararası güvenlik meselelerini ele alan teorilerde bölgesel seviyenin göz ardı edilmesinin bir hata olduğundan bahsetmekte, “Bölge” kavramının birbirleriyle coğrafi sınırları bulunan devletler arasındaki mevcut ilişkilerde ayrı ve önemli bir alt sistem olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Güvenlik ilişkilerinde böyle bir alt sistemin varlığı, karşılıklı bağımlılık, çok taraflı etkileşim ve ortak duyarlılık ve kırılganlıkların oluşmasına olanak sağlamaktadır.

TASNİF DIŞI

Terörizm, uluslararası suçlar, uyuşturucu trafiği, yasa dışı göç ve çevresel bozulma gibi ulus aşırı tehditler bölgeleri aőmakta ve ortak hareket etme dinamiklerini ortaya çıkarak güvenlik komplekslerinin kendi kendine yeter hale gelmesini önlemekte, bu da genellikle dış güçlerin bölgeye müdahalesi ve hâkimiyeti/etkisi altına alma girişimleriyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı BGK sadece coğrafi güvenliği ifade etmemektedir. Bölgesel güvenlik, devletler arasındaki dostluk ve düşmanlık ilişkilerinden ortaya çıkmakta, şüphe ve korku BGK oluşmasında önemli rol oynamaktadır (Buzan, 1991, s.186).

Barry Buzan ve arkadaşlarının Kopenhag Okulu çatısı altında ortaya attıkları tezler, birebir herhangi bir akımın fikirleriyle örtüşmemekte, daha çok realist akımın son dönemlerde cevap veremediği, karşılayamadığı sorunlara çözüm bulma gayret ve arayışlarını yansıtmaktadır. Okul, güvenliğin nesnesinin sadece devletler olmadığını ileri sürse de, Buzan'ın (1991, s.106), "güçlü devletler olmadan ulusal, bölgesel veya küresel bir güvenlik anlayışına sahip olmak mümkün değildir" ifadesinde vurguladığı gibi devlet merkezli bakış açısı ön plandadır. Kopenhag Okulu'na göre uluslararası ortam, aynı realist düşüncede olduğu gibi anarőiktir. Ancak devletler arasındaki ilişkilerin sadece çıkarlar üzerine kurulu olduğu fikrinin karşısında, Hettne'nin "yeni bölgeselcilik" kuramında da ileri sürdüğü gibi, dostluk ve düşmanlık gibi sosyal kavramlar da ilave edilmiş, katı ve devlet merkezli jeopolitik değerlendirmelerin yerini de, işbirliği, barış ve ortak çıkarlar kavramlarını bünyesinde barındıran "bölgesel güvenlik" olgusu almıştır.

Eleőtirilecek çeşitli yönleri olmasına rağmen çalışmamız; jeopolitik, bölgeselleşme ve güvenlik kavramlarını aynı pota içerisinde uyumlu bir şekilde kaynaőtırmıő olan, eleştirel güvenlik anlayışını çerçevesinde ortaya konacaktır. Güvenlik analiz biriminin tüm unsurları ele alacak şekilde genişletilmesi, güvenlik sektörlerinin analizleri kolaylaştıracak tarzda beş ayrı alanda sınıflandırılması, bölgesel güvenlik kavramına verilen önem ve çağımızın en büyük sorunlarından biri olan "hangi konunun güvenlik alanına girdiğinin" güvenlikleştirme adı altında kavramsallaőtırılması ve güvenlikle ilgili sorunların açıklanmasında yeni kavramların ortaya konması eleştirel bakış açısının en güçlü yanlarını oluşturmaktadır.

Ayrıca, analiz edilecek bölgede rekabet halinde bulunan bölge içi ve bölge dışı aktörleri nasıl sınıflandıracağımız da Buzan ve arkadaşları tarafından ifade edilmiştir: BGK içerisinde yer alan "bölge devletleri", hem içinde bulunduğu BGK'yı, hem de komşu BGK'ları etkileyebilecek "bölgesel güçler", tüm BGK'ları etkileme gücüne sahip "küresel güçler" ve herhangi bir BGK içerisinde yer almayan devletler

olarak yapılmış olan sınıflandırma, Karadeniz Bölgesi'nde²⁰ yaşanan rekabeti açıklamada kullanılacaktır.

Analiz birimi, analiz seviyesi ve karşılaşılan tehdit ne olursa olsun, her güvenlik aktörü bölgesel güvenliği de içinde barındıran üç halkalı bir güvenlik sistemi kurmaktadır. İlki, içten gelebilecek tehlikeleri kapsayan “en iç halka”, ikincisi yakın çevreyi kapsayan “tehlike veya güvenlik halkası”, üçüncüsü ise en dıştaki küresel tehdit alanını oluşturan “gevşek halkadır” (Dedeoğlu, 2008, s.63,64). Karadeniz Bölgesi'nin en önemli özelliği, bölgesel güvenliği içine alan ikinci halka ile küresel güvenliği esas alan üçüncü halkanın iç içe geçmiş bir şekilde, birbirine bağımlı olması ve burada meydana gelen olayların birinci halkayı, yani iç yapıyı etkilemesidir. Bu karmaşık yapı, Karadeniz Bölgesi üzerinde yapılan incelemelerde, özellikle güvenlik kapsam ve düzeyinin belirlenmesi ve bölgede rekabet içerisinde bulunan bölge içi ve dışı aktörlerin analiz edilmesinde önemli bir kavram ve teori karmaşasına yol açmaktadır.

Çalışmada, Kopenhag Okulu'nun ortaya koymuş olduğu bölgesel güvenlik, güvenlikleştirme ve güvenlik sektörleri kavramlarından etkili bir şekilde faydalanılarak, kavram ve teori kargaşası içine girmeden, Karadeniz Bölgesi perspektifinden incelenecektir. Bu inceleme sırasında, Ukrayna ve Gürcistan'da yaşananların Karadeniz Bölgesi dinamiklerine olan etkisi ve karşılıklı yaşanan etkileşimlerin Türkiye güvenliğine olan etkileri ortaya konacaktır.

b. Değişen Güvenlik Algılamalarının Karadeniz Bölgesi Jeopolitiğine Etkileri

Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Bloklarının mücadele alanı olan Karadeniz Bölgesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, çok uluslu ve çok sesli bir yapıya kavuşmuştur. İki kutuplu düzenin sona ermesiyle birlikte bloklar arası mücadele alanı; bölgesel krizlerin olduğu, yeni devletlerin kurulduğu, sınır uyuşmazlıklarının ortaya çıktığı ve mikro milliyetçiliklerin çatıştığı bir sahaya dönüşmüştür.

ABD ve SSCB'nin liderliğindeki iki kutuplu Soğuk Savaş'ın sona ermesi sadece mevcut dengeyi alt üst etmekle kalmamış aynı zamanda doğu-batı

²⁰ Karadeniz Bölgesi, Karadeniz'e kıyısı bulunan Türkiye, Rusya, Gürcistan, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ın yanında Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova'nın da içinde yer aldığı dokuz ülkeyi kapsamaktadır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi bir sonraki bölümde verilecektir.

TASNİF DIŞI

istikametinde uzanan “Rimland” (kenar) kuşağının kuzey-güney geçiş ve bağlantı yolları üzerinde geniş jeopolitik ve jeoekonomik boşluk alanları doğurmuştur. Jeopolitiğin yeniden hatırlanması ve artan bir önemle tekrar gündeme gelmesi de ortaya çıkan bu boşluk alanları ile ilgilidir (Davutoğlu, 2000, s.115). Balkanlarda, Orta Asya’da ve Orta Doğu’da ortaya çıkan bu boşluklar, öncelikle bölge devletleri tarafından doldurulmaya çalışılmış, bunun neticesinde etnik çatışmalar, sınır sorunları ve savaşlar ortaya çıkmıştır. Eski Yugoslavya topraklarında yaşanan iç savaş, Çekoslovakya’nın bölünmesi ve SSCB’nin dağılması sonrası ortaya birçok devlet çıkmış, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu’da meydana gelen savaşlar binlerce insanın ölümüyle sonuçlanmıştır.

Ancak bu jeopolitik boşluk alanlarında asıl önemli gelişmeler, 11 Eylül terör saldırıları sonrası, ABD’nin bu bölgelerde oluşan güvenlik açıklarını kapatma bahanesiyle, bu bölgelerdeki güç boşluklarını doldurmaya çalışması sonrası yaşanmıştır. ABD’nin, “Terörizme Karşı Küresel Savaş” adı altında 11 Eylül terör saldırıları sonrası başlattığı bu girişimler, NATO ve AB’nin doğuya doğru genişlemesi ve Rusya’nın karşı hamle olarak “Yakın Çevre Doktrini”ni uygulamaya koyması, bir anda Karadeniz Bölgesi’ni jeopolitik odaklı güvenlik stratejilerinin çarpıştığı bir mücadele alanı haline getirmiştir (Hacısalıhoğlu, 2001, s.144-148). Balkanlar ve Orta Asya’da oluşan jeopolitik boşluk alanlarıyla doğrudan, Orta Doğu’daki jeopolitik boşlukla Türkiye ve Kafkas ülkeleri vasıtasıyla dolaylı yünden ilişkili bulunan Karadeniz Bölgesi, bu bölgeler üzerinde rekabet halinde bulunan ve birbirine üstünlük sağlamaya çalışan devletlerin, mutlak kontrolü altında bulundurmak istedikleri bir coğrafya haline dönüşmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin, Akdeniz’den sonra Karadeniz’e istikrar getirme bahanesiyle yerleşme çabası, Rusya’nın arka bahçesi olarak değerlendirilen Ukrayna ve Gürcistan’da yaşanan renkli devrimler, Güney Osetya üzerinde yaşanan Rus-Gürcü çatışması, ABD ile AB’nin stratejik amaçları doğrultusunda bölgeye yönelik müdahaleleri bölgedeki dengeleri iyice sarsmıştır. Küresel aktörlerin, daha çok enerji odaklı olmak üzere, bölge ülkeleri üzerinden şekillendirdikleri politikalar, jeopolitik dengede büyük hassasiyet yaratmış, istikrar ve güven ortamı bozularak, değişimin kontrolü bölge ülkelerinin inisiyatifinden çıkmıştır. Karadeniz Bölgesi’nde yaşanan bu jeopolitik değişimin, hem bölgesel hem de küresel ölçekte sonuçlar doğurmasını Davutoğlu kitabında şu şekilde ön görmüştür:

“Jeopolitik, küresel dengelerle bölgesel etkileşim alanları arasındaki bağımlılık ilişkisinin artmasına paralel olarak, artan bir önem kazanmaktadır. Jeopolitik

ile jeoekonomi ve jeokültür arasındaki irtibatlar bu alanların etkileşimine dayalı yaklaşımların uluslararası ilişkileri etkileme gücünü pekiştirmektedir (Davutoğlu, 2000, s.115).”

Karadeniz Bölgesi’nde yaşanan jeopolitik değişimin nesnesi haline gelen bölge devletleri ise, kendilerini küresel çaplı güç mücadelesinin tam merkezinde bulmuşlardır. Bir tarafta, Karadeniz’in Montrö Boğazlar Rejimi Sözleşmesi (Montrö Sözleşmesi) ile kazanılmış statüsünün korunmasından yana olan ve aynı zamanda bölgede sağlam temellere oturtulmuş, istikrarlı bir düzenin girişimcisi, savunucusu ve Batı ittifakının üyesi Türkiye bulunmaktadır. Yaptığı ikili ve çok taraflı anlaşmalar, bölge ülkeleriyle kurduğu yakın ilişkilerle önemli ve etkili bir bölgesel aktör konumundaki Türkiye, yaşanan gelişmeleri kendisi yönlendiremediği takdirde, kendisini bir rekabet ve çatışma ortamının içinde bulacağının farkında olduğundan, bir güvenlik açmazının içindedir.

Diğer tarafta ise, yetmiş yıla yakın bir süredir yaşadıkları Rus egemenliğinden yeni kurtulan diğer Karadeniz Bölgesi ülkeleri yer almaktadır. Bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte yüzlerini, refahın ve özgürlüğün adresi olarak gördükleri Batı’ya dönmüşler, Batı’nın desteklediği ve Batı ile kucaklaşma fırsatı yaratan kompozisyonlar içinde yer almayı tercih etmişlerdir. Ancak Rusya’nın kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşündüğü tüm Batılı kurum ve kuruluşların girişimlerini bölgeden uzak tutmak için, elindeki tüm olanakları kullanmaktan çekinmeyeceğini açıkça göstermesi ve başta Ukrayna ve Gürcistan olmak üzere bu ülkelere fiili müdahalelerde bulunması, bölgeyi çok bilinmeyenli, çok değişkenli bir ortama sürüklemiştir.

Karadeniz Bölgesi coğrafyası içerisinde büyük devletlerin bölgesel güvenlik kavramına konu olacak duyarlılıkları farklıdır. Benzer şekilde, Karadeniz Bölgesi’ndeki dengelerin oluşmasında belirleyici konuma sahip Rusya ve Türkiye’nin de bölgeye yönelik farklı yaklaşımları, güvenlik konseptleri ve duyarlılıkları bulunmaktadır. Balkanlar, Kafkaslar ve özellikle son dönemlerde Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler konusunda izlenen siyasanın şekillendirilmesinde bu bölgesel dinamiklerin çok önemli rolleri bulunmaktadır.

Çalışmanın esas amacı, yukarıdaki paragraflarda sıraladığımız açmazların, güvenlik endişelerinin ve jeopolitik kaygıların Karadeniz Bölgesi perspektifinden bakılarak sebep ve sonuçları ile birlikte açıklanması ve yorumlanmasıdır. Son bölümde, değişen Karadeniz jeopolitiğinin ve bu değişimde Ukrayna ve Gürcistan’ın

TASNİF DIŞI

rolünün incelenmesi sonrasında, birleştirilecek olan tüm bu değerlendirmelerin Türkiye güvenliğine olan etkileri ortaya konacaktır.

TASNİF DIŞI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

KARADENİZ BÖLGESİ'NİN DEĞİŞEN JEOPOLİTİĞİNDE UKRAYNA VE GÜRCİSTAN'IN ROLÜ VE TÜRKİYE GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

15'inci yüzyıldan sonra iki yüz yılı aşkın bir süre Türk denizi olarak kalan Karadeniz, uzun süren Rus saldırılarına dayanamayarak 18'inci yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmıştır. Uluslararası arenada Türk Boğazları ile birlikte değerlendirilmeye başlayan bölge, dönemin büyük devletlerinin (özellikle İngiltere'nin) izlediği denge siyaseti sonrası, her geçen gün eriyen ancak diğer bir devletin kontrolüne geçmesi istenmediği için, Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasına "şimdilik kaydıyla" izin verilen bir coğrafya halini almıştır. Balkan Savaşı ve sonrasında yaşanan I. Dünya Savaşı, Karadeniz ve Boğazlar üzerinde yürütülen tüm gizli anlaşmaların ortaya dökülmesi ve Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük kısmının kaybedilmesiyle sonuçlanmıştır.

Dünyayı bir kez daha felaketlere sürükleyen II. Dünya Savaşı, bölge coğrafyasında önemli siyasi ve sosyal değişimlere neden olduysa da, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayıp günümüzde de halen devam eden süreç, Karadeniz Bölgesi açısından daha kapsamlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı bir dönem olma özelliğini korumaktadır. Berlin Duvarı'nın yıkılması; birçok yeni devletin ortaya çıktığı, bölgesel krizlerin yaşandığı ve etnik milliyetçiliğin toplumları yeniden çatışma ortamına sürüklediği bir döneme geçişin başlangıcı olmuştur. Bu yeni dönemde Karadeniz Bölgesi, 19'uncu yüzyılın ortalarında cereyan eden Kırım Savaşı²¹ ve sonrasında yaşananlara benzer ancak ek olarak enerji ve güvenlik odaklı yürütülen küresel mücadelenin merkezi haline gelmiştir.

²¹ Kırım Savaşı; 1853 yılında Rusya'nın Ortodoks Kilisesine ayrıcalık isteyen (bir nevi koruyuculuk hakkı) taleplerine olumlu cevap alamaması üzerine, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Doğu Anadolu'daki topraklarına savaş ilan etmeksizin saldırmasıyla başlamıştır. Aynı yıl içerisinde, Sinop'ta bulunan Osmanlı Donanması'nın Ruslar tarafından yakılmasıyla, Boğazlar ve Karadeniz üzerindeki çıkarlarının zarar göreceğini düşünen İngiltere ve Fransa, sonrasında Avusturya, Rusya'nın yayılmasını ve güneye inmesini engellemek amacıyla Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmişlerdir. Rumeli, Doğu Anadolu, Kırım ve Baltık Denizi'nde yaşanan savaş Rusya'nın kesin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonrası imzalanan Paris Barış Anlaşması ise; Karadeniz'in tarafsızlaştırılması, Boğazlardan serbest geçiş hakkının tanınması ve savaş galibi olmasına rağmen daha birçok konuda Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenlik haklarını büyük devletlerin insafına terk eden yaptırımlarla sonuçlanmıştır. Bu anlaşma büyük devletlerin Rusları ve Türkleri kontrol etmek amacıyla, Boğazlar ve Karadeniz'e yapılmış olan en önemli müdahalelerden biridir. Günümüz Karadeniz'in değişen jeopolitiği incelenirken bu savaşın sebep ve sonuçları dikkatle incelenmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Rifat Uçarol, "Siyasi Tarih (1789-1999)", Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, ss.183-211.

Karadeniz Bölgesi'ni rekabet merkezi haline getiren özellikleri, bölge ülkeleri üzerinden yaşanan mücadeleyi ve günümüzde yaşanan rekabeti ortaya koymadan önce, bölgeyi bugünlere taşıyan tarihsel mirası doğru okumak ve bölgenin jeostratejik önemini iyi analiz etmek gerekmektedir. Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik özelliklerini tarihsel bir perspektifte ele almak bölgeyi anlamak için yararlı olacaktır. Bu maksatla öncelikle Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi olarak sınırları, Karadeniz Bölgesi'ni oluşturulan ülkeler, tanımlanan sahanın "bölge" olup olmadığına dair tartışmalar, jeopolitik bir unsur ve bir güvenlik bölgesi olarak Karadeniz Bölgesi'nin önemi ortaya konulacaktır.

2. JEOPOLİTİK DEĞİŞİMİN ODAĞINDAKİ KARADENİZ BÖLGESİ

Soğuk Savaş döneminde büyük ölçüde SSCB'nin hâkim olduğu ve kutuplararası mücadelenin sergilendiği bir coğrafya olarak görülen Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş'ın ardından karmaşık bir mücadelenin sahasını oluşturmuştur. Nitekim bu dönemde en büyük değişim, bağımsızlığını kazanan Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Moldova ile komünizmi terk ederek Rus etkisinden uzaklaşan, Romanya ve Bulgaristan'ın yer aldığı Karadeniz Bölgesi'nde olmuştur. İstikrarsızlık kaynağı olan Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'ya komşu olan Karadeniz Bölgesi, hem bölge ülkelerinin yeni düzen arayışlarından hem de bölge üzerindeki güç mücadelelerinden dolayı istikrarsız bir ortama sürüklenmiştir. Bölge kendi dinamikleri içerisinde denge arayışını sürdürürken, NATO ve AB'nin genişleme dalgalarıyla birlikte sınırlarını Karadeniz'e dayandırması ve 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD ve AB'nin izledikleri siyasette yapmış oldukları radikal değişiklikler, bölge için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yeni bin yılla birlikte Karadeniz Bölgesi, geçmişin kalıntıları üzerinde fakat büyük devletlerin gölgesinde, çok uluslu ve çok sesli bir yapıya kavuşmuştur.

a. Karadeniz Bölgesi'nin Tarihsel Perspektiften İncelenmesi

Karadeniz'in oluşumu MÖ 5000'lere, Neolitik dönemin ortalarına dayanmaktadır. Tarih boyu farklı adlarla anılan Karadeniz, belgelerde ilk olarak kara ya da kasvetli deniz anlamına gelen "Pontos Axeinos" adıyla karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz'e göre karanlık görünmesi, sularının çok fırtınalı ve derin olması bu adla anılmasına neden olmuştur. Sonraki dönemlerde Latin ve Yunan yazılarında, dostça deniz anlamına gelen "Pontus Euxinus" ismi kullanılmaya başlanmıştır. Bizans kaynaklarında ise sıklıkla "Pontus (Deniz)" olarak adı geçmiştir, Arapça metinlerde ise "Bahr Buntus (Deniz Denizi)" olarak ifade edilmiştir. Bugün kullandığımız Karadeniz

TASNİF DIŞI

ismine ilk olarak 14'üncü yüzyıl Osmanlı eserlerinde rastlanmıştır. Uluslararası camia tarafından aynı adla anılması ise, Karadeniz çevresinin bütünüyle Osmanlı egemenliğine girdiği 17 ve 18'inci yüzyıllarda gerçekleşmiştir (King, 2004/2008, s.9,10,35).²²

Karadeniz Bölgesi sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle önemli kara ve deniz ticaret yollarının bulunduğu noktada yer almış, bu da bölgeyi tarih boyu mücadelenin merkezlerinden biri haline getirmiştir. Ancak King'in ifade ettiği gibi (2004/2008, s.32), "Karadeniz uzun tarihi boyunca toplumlar için bir engelden çok bir köprü olmuş, dini toplulukları, dil gruplarını, imparatorlukları ve daha sonra ulus devletleri, Avrupa ya da Avrasya'daki tüm bölgeler kadar gerçek bir bölge halinde birleştirmiştir".

Karadeniz ilk çağlardan itibaren toplumlar tarafından ticari amaçlarla kullanılmıştır. MÖ 2000'lerde Hititler Karadeniz'in güney sahillerini birleştirmişler, MÖ 1000 yıllarında çeşitli Yunan ve İskit toplulukları bölgeye egemen olmuşlardır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, s.1689). İnsan topluluklarının global bir sistem içine alınması, uygarlıklar arasında düzenli ve sürekli bir alışveriş içeriğine girilmesi MÖ 500'lere rastlamaktadır. Bu dönemlerde Batı Anadolu ve Güneydoğu Avrupa'da Grek Uygarlığı, Makedon Uygarlığı ve sonraki dönemlerde de Roma İmparatorluğu hüküm sürmüştür. İslamiyetin yayılıp genişlemeye başladığı ve Türklerin de Anadolu'ya geçtiği MS 1000'li yıllara kadar özellikle Karadeniz güneyinde Hristiyan toplumların hâkimiyeti devam etmiştir (Sander, 1995, s.26-35). Ancak en güçlü olduğu dönemlerde bile Roma İmparatorluğu, Karadeniz kıyısının; kuzeybatıda Dinyester'den, Trakya-Anadolu ve Kafkaslara kadar, bölgenin bir bölümüne hâkim olabilmıştır (Şekil-1). Karadeniz çevresi, Türklerin mutlak hâkimiyetine girene kadar çeşitli kavimler, beylikler, krallıklar ve imparatorlukların hüküm sürdüğü çok kimlikli bir coğrafya olmuştur (King, 2004/2008, s.16,68).

Roma İmparatorluğu'nun mirasını 4'üncü yüzyıldan itibaren almaya başlayan Bizans İmparatorluğu, yaklaşık 11 yüzyıl boyunca (1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından İstanbul fethedilip hükümranlılığına son verilene kadar) Karadeniz batısı, güneybatısı ve Anadolu topraklarında iktidarını korumuştur.²³ 10'uncu yüzyıldan itibaren, Bizans İmparatorluğu'nun gücünün zayıflamasıyla birlikte, bugün Balkanlar

²² Bu dönemden itibaren kullanılan; Yunancada "Maure Thalassa", Bulgarcada "Çerno More", Romencede "Marea Neagra", Ukraynaca "Çorne More", Gürcüce "Şavi Zğva", Rusça "Çernoe More" ve İngilizcede "Black Sea", Fransızcada "La Mer Noire", "Karadeniz" anlamına gelmektedir (King, 2004/2008, s.11).

²³ Bizans İmparatorluğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Radi Dikici, "Şu Bizim Bizans (Byzantium 330-1453)", Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

TASNİF DIŞI

olarak adlandırılan bölgede yaşanan yönetim boşluğunu Bulgarlar doldurmuş ve dönemin ikinci büyük gücü haline gelmiştir (Ortaylı, 2007, s.106-109). Aynı dönemde Orta Asya'dan gelen Selçuklu Türkleri de Anadolu'ya doğudan girmeye başlamış ve Karadeniz güneyindeki topraklarda Bizans-Selçuklu mücadelesi başlamıştır. 1087 yılında Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'ın İznik'e yerleşmesi sonucu, Bizans'ın çağrılarıyla bölge coğrafyasını ve dengelerini değiştiren "Haçlı Seferleri" başlamıştır. O dönemde İslam dünyasını kontrolü altında bulunduran Selçuklular, yaklaşık iki yüz yıl boyunca haçlı ideolojisine karşı Karadeniz güneyinde, Anadolu topraklarında mücadele vermiştir (İnalçık, 2005, s.215).

Karadeniz'in batı ve güneybatısında ve Anadolu'da, yüzyıllar boyu Roma, Makedon ve Grek uygarlıklarının hüküm sürdüğü dönemde, Karadeniz kuzey ve kuzeydoğusunda da uzun süre ayakta kalan uygarlıklar görülmüştür. MÖ 7'nci yüzyıldan MS 4'üncü yüzyıla kadar, Don Nehri ile Tuna Nehri arasında kalan, neredeyse Karadeniz kuzey bölgesinin tamamına yakınında, İskitler hâkim olmuşlardır. Aynı dönemlerde (MÖ 6 ile MS 4'üncü yüzyıllar arasında), İskitlerin doğu komşuluğunda, Don nehrinin doğusundan Kafkas Dağları'yla birlikte Urallara kadar olan bölgede Sarmatlar yaşamışlardır. 3'üncü yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Hun ve Got akınları sonucunda İskit ve Sarmat yerleşimleri zamanla ortadan kalkmış ve kavimler göçü sonucunda da bu kavimlere karışarak etnik özelliklerini yitirmişlerdir (Şekil-1) (Melyukova, 1990/2000, s.142,155,157).

Şekil-1: Roma İmparatorluğu'nun Hüküm Sürdüğü Dönemlerde 4 ile 6'ncı Yüzyıllar Arasında Yaşanan Kavimler Göçü

(Kaynak:http://aygunhoca.com/images/harita2/22-4_6_yy_kadar_kavimler_gocu.jpg adresinden alınarak düzenlenmiştir.)

TASNİF DIŞI

Sonraki dönemlerde aynı bölgelerde Hazarlar, sonrasında da Peçenekler ve Ruslar boy göstermişlerdir. 13 ve 14'üncü yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinden ve güneyinden Moğol-Tatar istilasına maruz kalan bölge, bu dönemden itibaren önce Türkler sonrasında da Türklerle birlikte Rusların etkisi altına girmiştir (King, 2004/2008, s.94-113).

14'üncü yüzyıl başlarında Anadolu'da kurulup 16'ncı yüzyılda bir dünya gücü haline gelen Osmanlı Devleti, ilk dönemlerinde Avrupa Birliğı ve Haçlı ideolojisini savunan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ve Papalık ile uzun soluklu bir mücadeleye girmiş, Avrupa siyasi coğrafyasının ve ekonomisinin belirlenmesinde temel etmenlerden biri olmuştur (İnalçık, 2005, s.216). Aynı dönemde, 14'üncü yüzyılda Altınordu Devleti'nin egemenliğinden kurtulan ve Moskova Knezliği'nin etrafında birleşerek gittikçe güçlenerek merkezileşen Rusya, Karadeniz kuzeyinde ve kuzeydoğusunda etkinliğini arttırmaya başlamıştır. 15'inci yüzyıldan itibaren sınırlarını genişletmeye başlayan Ruslar, sınırlarının Karadeniz'e yaklaşmasıyla beraber Türklerle temas etmeye başlamışlardır (Ortaylı, 2007, s.109).

Rusların bağımsızlıklarını elde edip yeni bir devlet kurmaya çalıştığı dönemlerde Osmanlı Devleti en parlak dönemlerini yaşamıştır. Karadeniz'in tamamen Türk hâkimiyetine girdiğı 16'ıncı yüzyıl öncesinde, Selçuklu Türklerinden sonra Osmanlılar, Samsun çevresinden Tuna ağzına kadar batı sahillerine hâkim olmuşlardır. 1453 yılında İstanbul, 1462'de Trabzon, 1475-78 yıllarında Kırım ve Azak Kıyıları ve 1483 sonrası Besarabya (Pрут ve Dinyester Nehirleri arasında kalan bölge) kıyılarının alınmasıyla, 16'ıncı yüzyılda Karadeniz bir Türk denizi haline gelmiştir (Şekil-2) (Selen, 1954, s.413).

Şekil-2: 17 ve 18'inci Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Sınırları

(Kaynak: <http://aygunhoca.com/tarih-haritalari/100-osmanli-imparatorlugu-haritalari>)

Osmanlı Devleti'nin 17'inci yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşmasıyla birlikte, önce Karadeniz'in kuzey kıyılarında başlayan, sonraları tüm Osmanlı topraklarına yayılan ve 20'inci yüzyılın ortalarına kadar devam edecek olan Türk-Rus mücadelesi başlamıştır. Karadeniz Bölgesi, ilk dönemlerde Osmanlı Devleti'nin gücü, sonrasında ise başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin takip ettiği denge siyaseti sayesinde, hiçbir zaman bütünüyle Rusların kontrolü altına girmemiş, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla birlikte sürekli olarak bir mücadele alanı ve dönemin başat güçlerinin ilgi odağı olmuştur.

18'inci yüzyılda Rusya'nın Avrupa devletler sisteminin bir parçası olarak tanınmasıyla Çar, Osmanlı Devleti'ne karşı elini güçlendirmiş ve Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olma iddiasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini almak için planlar yapmaya başlamıştır. Rusya ve Habsburgların saldırıları karşısında Avrupa'da güçler dengesini korumaya çalışan Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere'ye yanaşmıştır. 1768-1774 yılları arasında ezici bir üstünlük sağlayan Rusya, 1783 yılında Kırım ve Kuzey Karadeniz ülkelerinin işgali ile Karadeniz'deki dengeleri kendi lehine çevirmiştir (İnalçık, 2005, s.218). Bu dönemden sonra Rusya sürekli taarruz durumunda iken, Osmanlı Devleti denge arayışında ve savunma durumunda kalmıştır. Bu durum Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllara kadar devam etmiş, Ruslar Karadeniz Bölgesi'nde, Boğazlar ve Doğu Anadolu toprakları üzerinde sürekli taleplerde bulunmuşlardır. Bu talepler karşısında topraklarını korumak isteyen Türkler, 19'uncu yüzyılda İngiltere, 20'nci yüzyıl başlarında Almanya, II. Dünya Savaşı sonrası ise ABD ile ittifak içine girerek dengeyi sağlamaya çalışmıştır.

19'uncu yüzyılda da, Karadeniz'in doğu ve güneydoğusunda (Kafkaslar, Doğu Anadolu), batı ve kuzeyinde (Balkanlar, Kırım, Eflak ve Boğdan), Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında çok çetin savaşlar olmuştur. Yaşanan bu savaşlara Rusya ya doğrudan, ya da Balkan devletlerini kışkırtarak müdahil olmuş, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının erimesinde başrolü oynamıştır. 1878 yılında sona eren Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Anlaşması'yla İngiltere, çıkarları oranında sürdürdüğü dengeleyici ve koruyucu rolünü sona erdirmiş üstelik Osmanlı topraklarının paylaşılmasında Rusya ve Fransa ile işbirliğine girmiştir (Sander, 1995, s.148-151). Balkan Savaşı ve hemen sonrasında yaşanan I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan kayıplarla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki sınırları 15'inci yüzyıldaki konumuna kadar gerilemiştir (Şekil-3).

Şekil-3: I. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Haritası

(Kaynak:http://aygunhoca.com/images/Birinci_Dunya_savasindan_sonra_Avrupa_1923.jpg adresinden alınarak düzenlenmiştir)

I. Dünya Savaşı sonrası, bölgenin iki büyük gücü olan Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sının tarih sahnesinden çekilmesiyle Karadeniz'in jeopolitik dengesi, savaşın galibi devletler lehinde değiştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Ukrayna ve Gürcistan'ı egemenliği altına alan Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası Romanya ve Bulgaristan'ı da nüfuzu altına alarak, Karadeniz'deki dengeyi kendi lehine çevirmiştir.

Soğuk Savaş döneminin... çift kutuplu yapılanmasında bloklararası kutuplaşmanın en keskin şekilde yansıdığı bir iç deniz hüviyeti taşıyan Karadeniz, kıyı ülkeler için taşıdığı potansiyelin çok gerisinde bir öneme sahip olmuştur... Bu dönemde özellikle Türkiye, kıyı ülkelerin tümünün (SSCB, Romanya ve Bulgaristan) karşı blok içinde yer almaları dolayısıyla Karadeniz'de bir nevi kuşatılmışlık psikolojisinin tesirinde kalmıştır (Davutoğlu, 2001, s.159).

Davutoğlu'nun ifade ettiği gibi Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca, iki blok arasında yaşanan tüm gerilimleri kendisine yönelik (başta Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki topraklarına olmak üzere) bir tehdit olarak algılamış ve bu da Batı'ya ve özellikle ABD'ye bağımlı bir dış politika izlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde Karadeniz, sağlam zemine oturtulmuş Montrö Sözleşmesi ve ABD'nin anlaşmanın hükümlerinin korunması yolunda verdiği destek sayesinde, Doğu ve Batı blokları arasında doğal bir denge ve rekabet unsuru olarak kalmaya devam etmiştir.

16'ncı yüzyıldan bu yana Türklerin, sonraki dönemlerde Türklerle birlikte Rusların etkin rol oynadığı Karadeniz coğrafyası, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile

birlikte, bağımsızlıklarını kazanan Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Rus etkisinden kurtulan Romanya, Bulgaristan'la birlikte çok uluslu ve çok sesli bir yapıya kavuşmuştur (Şekil-4). 1990'lı yıllarla birlikte Karadeniz Bölgesi'nde yaşananlar, bölge içerisinde çok önemli değişime sebep olduysa da, asıl büyük değişim yeni bin yılla birlikte yaşanmaya başlamıştır.

Karadeniz'in artan önemiyle birlikte, Karadeniz Bölgesi'nin bir bölge olup olmadığı, sınırlarının nerede başlayıp bittiği konusunda süregelen tartışmalarda bir fikir birliği sağlanamamıştır. "Karadeniz Bölgesi", "Karadeniz Havzası", "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi" gibi terimlerle ifade edilmeye çalışılan bölge üzerinde kavram tartışmaları halen devam etmektedir.

b. Karadeniz'in ve Karadeniz Bölgesi'nin Tanımlanması

"Karadeniz", doğuda Kafkasya, batıda Güneybatı Avrupa, güneyde Anadolu ve kuzeyde Doğu Avrupa karaları arasında doğu-batı doğrultusunda uzanan büyük iç deniz olarak tanımlanmakta (Gelişim Hachette, 1993, s.2139), "Karadeniz Havzası" ise, Tuna, Don, Dinyeper Nehirleri'nin üzerinden geçerek Karadeniz'e boşaldığı, Balkanlar, Doğu Avrupa, Anadolu ve Kafkasları içine alan bölge olarak ifade edilmektedir (Kandemir, 2008, s.101). Karadeniz'e dökülen büyük nehirler; batıdan Tuna, kuzeyden Dinyester, Dinyeper, Don ve Kuban, Doğudan Ryon ve güneyden Kızılırmak, Yeşilirmak, Sakarya ve Çoruh Nehirleri'dir. Boğazlar ve Kafkas Dağları, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayırdığından dolayı Karadeniz aynı zamanda iki kıtaya ev sahipliği yapmaktadır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, s.1689).

"Karadeniz", Türk Boğazları, Ege Denizi ve Akdeniz vasıtasıyla Atlantik Okyanusuna kadar bağlanmakta aynı zamanda, Main-Tuna kanalıyla Kuzey Denizi'ne, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri'yle Baltık Denizi'ne, Don ve Volga Nehirleri'nin kanal vasıtasıyla birleştirilmesiyle Hazar Denizi'ne ulaşmaktadır. Karadeniz sahilleri; kuzeyde Ukrayna, doğuda Rusya ve Gürcistan, güneyde Türkiye ve batıda Bulgaristan ile Romanya'dan oluşmaktadır. Kıyı ülkelerinden Rusya ve Türkiye dışındakilerin başka denizlere kıyısı yoktur Kırım yarımadası kuzeyden Karadeniz'in içerisine ulaşırken, yarımadanın doğusundaki Kerç Boğazı, Azak Denizi ile Karadeniz'i birbirine bağlamaktadır (Temel Britannica, 1993, s.27).

Tarih boyu önemli ticaret yollarına ev sahipliği veya komşuluk yapmış Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası geliştirilen güvenlik ve enerji odaklı jeopolitik

değerlendirmeler sonrası ayrı bir öneme kavuşmuştur. Son dönemlerde istikrarsızlık kaynağı olarak gösterilen Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeninin merkezinde yer alan Karadeniz'in artan jeostratejik önemi, beraberinde jeopolitik değerlendirmelerin bu bölgeye odaklanmasına yol açmıştır. Batı-doğu istikametindeki Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya mihveri ile kuzey-güney istikametindeki Güneydoğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Doğu mihverinin düğüm noktasını Karadeniz oluşturmaktadır. Karadeniz'in artan önemi sonrasında, özellikle 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)'nin oluşturulması sonrasında bölgesel işbirliği çabalarında önemli bir artış gözlenmiş, bu da beraberinde, işbirliği çabalarının "bölge/bölgeselleşme" kavramları kapsamında ele alınıp alınmayacağı konusunda tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Üçüncü bölümde detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan ve "yeni bölgeselcilik" olarak adlandırılan çalışmalar üzerine yapılan akademik tartışmaların bir benzeri Karadeniz'de de yaşanmıştır.

1980 sonrası dünyayı saran küreselleşme olgusunun bölgesel düzeyde nasıl hissedildiği üzerine odaklanan yeni bölgeselciler, devletlerle birlikte devlet dışı aktörlerin de rol aldığı, serbest piyasa koşullarının yönlendirdiği bu entegrasyon süreciyle birlikte, bölge olma niteliğinin (coğrafi süreklilik, ortak davranış kalıpları ve hayal edilmiş/tasarlanmış olma) bölgesel uygulama alanına dönüşmesini açıklamaya çalışmışlardır. Böylece, hem bölgesel aktörler arasındaki ulusal, uluslararası ve ulus ötesi etkileşimin, hem de bu etkileşimin bir ifadeyle yeniden anlamlandırılmasının sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, coğrafi süreklilik ve ortak davranış kalıplarının bölgeselleşme analizlerinde önemini korumasının yanında, bölgelerin tasarlanmış/kurgulanmış yönü ön plana çıkmış, bu da beraberinde, bölgenin yeniden veya arzu edildiğinde farklı biçimde hayal edilebilme olasılığının olduğunu göstermiştir (Korkmaz, 2008, s.232-234).

Karadeniz üzerine yapılan tartışmalarda en önemli eleştiriler; "Karadeniz Bölgesi" olgusunun uluslararası toplum hatta Karadeniz ülkeleri tarafından benimsenmediği, zayıf bir bölgesel kimlik anlayışı olduğu, bölge ülkelerinin uluslararası sistem içerisinde Karadeniz kimliğini ikincil önemde algıladıkları ve bölge ülkeleri arasında ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yönlerden çok büyük farklılıklar olduğu yönündedir. Yapılan bu eleştirilerin haklı yönleri olsa da, bölgesel oluşumların birçoğunun öncelikle entelektüel çevrelerde oluşturulduğu ve insanların zihinlerinde şekillendirildiği unutulmamalıdır. Zaten bir bölgenin coğrafi olarak var olup olmadığı veya yukarıda sayılan özelliklere sahip olup olmadığı değil, ilgili

TASNİF DIŞI

Ülkelerin siyasi gelecekte böyle bir oluşumu isteyip istemedikleriyle ilgilidir. Bu açıdan baktığımızda Karadeniz Bölgesi, KEİ'nin oluşturulmasından itibaren devam eden süreçte, hem hkmetlerin ve akademisyenlerin çalışmalarında, hem de toplumların zihninde bölge özelliğini kazanmıştır (Aydın, 2005b, s.59,60). Korkmaz'ın da ifade ettiğı gibi Soğuk Savaş sonrası artan bölgesel işbirliğı çabalarının ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri, bölgesel oluşumların hayal edilmiş olmasının/tasarlanmasıyla diğerk aranan özelliklere göre daha öncelikli bir konuma yerleşmesidir.

11 Eylül terör saldırılarından sonra, ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ne olan ilgisinin artmasıyla bölge mi değıl mi tartışmalarının yerini, Karadeniz Bölgesi'nin önemini vurgulayan, ABD, AB ve Rusya için neden önemli olduğunu ve ne ifade ettiğini açıklayan çalışmalar almıştır. Ciuta (2008, s.128), Karadeniz Bölgesi'nin bir bölgesel güvenlik kompleksi olarak değerlendirilmesi gerektiğini, bölgenin coğrafi bir bütünlük arz ettiğini, karmaşık ve tutarsız yapısına rağmen tarihi ve coğrafik olarak ortak bir Karadeniz Bölgesi kimliğı oluşturmanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Lesser (200, s.9), Karadeniz Bölgesi'nin Avrupa kıtasının güney ve doğu kanatlarının güvenliğı için hayati önem taşıdığını vurgularken, Goncharenko (2005, s. 23), Karadeniz Bölgesi'nin Mackinder'in kalpgahı ile Spykman'ın kenar kuşağının arasında sınır oluşturduğunu ifade etmektedir. Aydın (2004, s.5) ise, Karadeniz Bölgesi'nin Mackinder'in kalpgahının en önemli noktasında yer aldığını ve Huntington'ın medeniyetler arasında yaşanacak çatışmalarda en önemli kırılmayı oluşturacak fay hatlarından birini oluşturduğunu ifade etmektedir.

NATO'nun ve AB'nin Karadeniz'e komşu olması, ABD ve AB'yi Karadeniz üzerinde yeni arayışlara sürüklemiş, bölge ülkeleriyle işbirliğı ve entegrasyon çabaları arttırılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nin artan önemine paralel olarak bölge, Orta Asya, Hazar Denizi, Kafkasya ve Doğu Avrupa ile bu işbirliğı çabaları doğrultusunda ilişkilendirilmiştir. 11 Eylül sonrası gündeme taşınan tanımlamalar, Karadeniz Bölgesi kavramı içerisinde hangi ülkelerin yer aldığını net olarak ifade etmemekte ve literatürde de bu konuda bir fikir birlikteliğı bulunmamaktadır.

King'e göre (2004/2008, s.26), "Karadeniz Bölgesi coğrafi olarak en dar anlamda, Karadeniz'e kıyıdaş olan altı ülkeyi (Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan) kapsamaktadır. Geniş anlamıyla ise, Alplerden Urallara kadar uzanır ve bu denizin drenaj havzasını oluşturan ve yirmi iki ülkeyi tümüyle ya da kısmen içeren tüm toprakları kapsamaktadır". Aydın (2004, s.5), "coğrafi olmaktan öte politik bir oluşumu ifade eden Karadeniz Bölgesi tanımının,

TASNİF DIŞI

kıyıdaş altı ülkenin yanında, bu ülkelere komşu bulunan ülkeleri (Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Yunanistan, Makedonya, Moldova, Sırbistan ve Karadağ) de içine aldığı, “Karadeniz Havzası”nın ise 2 milyon km²’lik bir alanda 19 ülkeyi²⁴ kapsadığını” belirtmiştir. Davutoğlu ise (2001, s.159), bölgeyi ülke ayrımı yapmadan “Karadeniz Havzası” olarak nitelendirmiş ve Karadeniz havzası etrafındaki jeopolitik kutuplaşmanın belirleyici olduğuna dikkat çekmiştir.

Şekil-4: Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Bölgesi

(Kaynak: <http://www.worldsecuritynetwork.com/articleImages/blacksea-map.jpg> adresinden alınarak düzenlenmiştir)

Bu çalışmada Karadeniz Bölgesi tanımı, Karadeniz’e kıyıdaş altı ülkenin (Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan) yanında, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan’ın içinde yer aldığı dokuz ülke dâhil edilerek kullanılmıştır (Şekil-4). Kıyısı olmamasına rağmen Azerbaycan ve Ermenistan’ın çalışmanın kapsamına alınmasının nedeni, Gürcistan’la birlikte bu üç ülkenin “Kafkasya ülkeleri” adı altında birlikte ele alınmaları ve bağlı oldukları coğrafyada karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmalarıdır.²⁵ Moldova ise, Karadeniz’e 20 kilometrelik uzaklıkta bulunmakta, siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal nedenlerle

²⁴ Mustafa Aydın’ın “Karadeniz Havzası” tanımında yer alan 19 ülke: Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan, Arnavutluk, Beyaz Rusya, Makedonya, Moldova, Sırbistan ve Karadağ (Bu ülke 2006 yılında ikiye ayrılmıştır), Avusturya, Bosna Hersek, Macaristan, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan.

²⁵ Ermenistan ve Azerbaycan arasında, Ermenistan tarafından işgal edilmesi nedeniyle devam eden Yukarı Karabağ sorunu soruna Türkiye ve Rusya’nın müdahil olmasıyla bölgesel bir krize dönmüştür. Rusya’nın güneye çıkış kapısı, Türkiye’nin Orta Asya’ya açılan penceresi konumundaki Kafkasya’yı birbirinden bağımsız ve Karadeniz Bölgesi’nden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Romanya, Ukrayna ve Rusya ile yakın ilişkilerini sürdürmektedir.²⁶ Karadeniz Bölgesi'nin bölgesel dinamiklerini yansıtan en önemli örgüt konumundaki Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) üyesi olup bölge kapsamında yer almayan ülkeler mevcuttur.²⁷ KEİT'e üye olmalarına rağmen bu ülkelere Karadeniz Bölgesi içinde yer verilmemesinin nedeni; bu ülkelerin Karadeniz Bölgesi ülkeleriyle, Karadeniz Bölgesi dinamiklerini etkileyecek siyasi, sosyal ve askerî alanda karşılıklı etkileşimlerinin bulunmaması, ilişkilerinin kendi komşu bulundukları ülkelerle sınırlı kalmasıdır. Diğer bir neden ise, çalışma alanını genişletmenin, Karadeniz Bölgesi'nde işbirliği ve entegrasyon sürecini engelleyen asıl sorunlara odaklanılmasını engelleyebilecek olmasıdır.²⁸

c. Karadeniz Bölgesi'nin Değişen Jeopolitiğiyle Birlikte Artan Önemi

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki blok arasında bir denge unsuru olarak kalan Karadeniz Bölgesi; 1990'lı yıllarla birlikte, özellikle jeopolitik değerlendirmelerde ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde "çevre" olarak değerlendirilen bölge, yeni dönemde uygulanan politikalar ve enerji savaşları sonrasında küresel güç mücadelelerinin odağında, merkezi konuma yükselmiştir (Kandemir, 2008, s.215). Soğuk Savaş sonrasında yaşanan sınır sorunları, etnik sorunlar, paylaşılabilen topraklar ve geçiş sürecinin yarattığı iç siyasi çalkantılar, Karadeniz çevresini bir yangın yerine döndürmüştür. Bölge ülkelerini kendi içerisinde karışıklıklara, komşu ülkelerle kriz ve savaşlara sürükleyen sorunların bir kısmı çözülmüş olsa da, büyük bölümü halen sıcaklığını korumaktadır. "Dondurulmuş çatışmalar (frozen conflicts)"²⁹ olarak adlandırılan, Dağlık Karabağ sorunu, Transdinyester sorunu, Abhazya ve Güney Osetya sorunları halen bölgede istikrarın sağlanmasında en önemli engel olarak uluslararası toplumun karşısında durmakta, başta etnik sorunlar olmak üzere ülkelerin yaşadığı iç sorunlar, bölgesel güvenliğin sağlanmasına mani olmaktadır (Allison, 2004, s.116,117).

²⁶ Moldova'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Transdinyester bölgesinde yaşanan ayrılıkçı hareketler nedeniyle, ülkeye kendi vatandaşlarını koruma bahanesiyle yerleşen Rus askerî varlığı halen mevcudiyetini korumaktadır. Ukrayna ve Romanya ile de geçmişten gelen köklü bağlar nedeniyle yakın ilişkiler devam etmektedir. Ayrıca Romanya, yakın geçmişte kendisinden koparıldığını düşündüğü Moldova'nın bir gün kendisiyle bütünleşeceği umudunu halen sürdürmektedir.

²⁷ Karadeniz Bölgesi tanımı içerisinde yer alan dokuz ülkeye ilaveten, Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak, başlangıçtan beri KEİT'e üyedir. Sırbistan ve Karadağ ise 2004 tarihinde teşkilata üye olmuştur.

²⁸ Yunanistan'ı bölge içerisinde değerlendirmek, Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan sorunların tek tek ele alınmasını gerektirecektir ki, bu konu başlı başına ayrı bir çalışma alanıdır. Çalışmanın bu yönde geliştirilmesi Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmelerden uzaklaşılmasına yol açacaktır. Kaldı ki, Yunanistan ve Türkiye arasında yaşanan sorunların Karadeniz Bölgesi ile doğrudan hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.

²⁹ Dondurulmuş çatışmalar sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

TASNİF DIŞI

Bölge için jeopolitik değişimi tetikleyen ve özellikle Batı'nın gözünde Karadeniz Bölgesi'nin önemini arttıran en önemli değişim ise dış kaynaklı olmuştur. Tüm dünya için yeni bir dönemi başlatacak olan 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD; demokrasinin, insan haklarının ve serbest piyasa ekonomisinin hâkim kılındığı, terör tehdidinin ortadan kaldırıldığı, kitle imha silahların yayılımının önlenildiği ve zayıf devletlerin kontrol altına alındığı bir dünya yaratmak için girişimlerini başlatmış³⁰, tehdidin oluşmadan bertaraf edilmesi kapsamında (preventive engagement), önce Afganistan'a sonra Irak'a tek taraflı olarak müdahale etmiştir (Celac, 2004, s.271,272).

"Terörizme karşı küresel savaş" sloganıyla başlattığı bu savaşla birlikte ABD; AB, Rusya, Çin ve Hindistan ile stratejik etkileşim içerisinde olduğu Avrasya coğrafyasını, tek süper güç olmanın bir gereği olarak hâkimiyeti altında bulundurmak, bu ülkeleri çevrelemek, istikrarsızlık kaynağı olan Orta Doğu ve Orta Asya bölgesine giden stratejik yolları ele geçirmek ve kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek için harekete geçmiştir (Nation, 2007, s.25-27). Bu maksatla öncelikle Karadeniz çevresinde kendisine bağlı bir kuşak yaratmak için girişimlerini yoğunlaştırmış, Akdeniz'den sonra Karadeniz'e de istikrar getirme bahanesiyle yerleşmek istemiştir. ABD'nin başlattığı girişimler başlangıçta, büyük destek görmüş, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkelerini ABD askerî güçlerine açmıştır. Kafkas ülkeleri başkentlerinde de ciddi destek alan ABD faaliyetleri tüm bölgeye yayılmıştır (O'Hara, 2004, s.151).

ABD'nin Karadeniz Bölgesi'nde aktif olarak yer almaya ve bölge jeopolitiğini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye başlaması, AB'yi de harekete geçirmiştir. 2002 yılında uygulamaya koyduğu "Avrupa Birliği Komşuluk Politikası (ABKP)" kapsamında, Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'la yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştiren AB, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğiyle birlikte sınırlarının Karadeniz'e dayanmasıyla daha aktif ve

³⁰ ABD'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrası Irak ve Afganistan'a yaptığı müdahalelerin ilk habercisi 2002 yılında dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un ilan ettiği "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi"dir. Giriş ve ABD'nin genel bakışının anlatıldığı bölümden sonra sıralanan 8 madde, ABD'nin küresel çaplı müdahalelerinin alt yapısını hazırlamıştır. Bu başlıklar şu şekildedir: İnsan haysiyetine yönelik talepleri müdafaa etmek, küresel terörizmi yok etmek için ittifakları güçlendirmek, ABD ve dostlarına karşı saldırıları engellemek için çalışmak, bölgesel çatışmaları etkisiz hale getirmek için diğerleriyle işbirliği yapmak, düşmanların; ABD, müttefiklerini ve dostlarını KİS ile tehdit etmesini engellemek, serbest piyasalar ve serbest ticaret yoluyla yeni bir küresel ekonomik büyüme çağı başlatmak, toplumları açık hale getirerek ve demokrasinin alt yapısını kurarak kalkınma çemberini genişletmek, diğer küresel güç merkezleri ile işbirliğini geliştirmek, Amerika'nın milli güvenlik kurumlarını 21'inci yüzyılın tehditleriyle başa çıkacak şekilde yapılandırmak. 2006 yılında strateji güncellenerek tekrar tüm dünyaya ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: 2002 yılı ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002>. 2006 yılı ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>.

TASNİF DIŞI

somut bir politika izlemeye başlamıştır. 2007 yılında uygulamaya koyduğu “Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi (Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative)³¹” adlı girişimle, bölgede söz sahibi önemli bir aktör haline gelmeyi amaçlamıştır (Lynch, 2007, s.483,484).

AB’nin bölgeye ilgisi Soğuk Savaş’ın sona erdiği 1990’lı yılların başlarına dayanmaktadır. Bu dönemde Orta Asya, Hazar, Kafkasya ve Balkanlar birlikte değerlendirilmiş, yapılan çalışmalar bölgesel olmaktan çok eski SSCB coğrafyası ile ilişkilendirilmiştir. 1991 yılında, SSCB’nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan ve daha sonra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çatısı altında toplanan ülkelerin ekonomik reform ve kalkınma hamlelerine katkıda bulunmak ve dünya ekonomisine uyum sağlamalarını kolaylaştırmak maksadıyla, TACIS³² (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States - Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) programı oluşturulmuştur. 2006 yılında ABKP kapsamına alınana kadar bölgeye yönelik AB politikası bu program çerçevesinde yürütülmüştür (TACIS Programme, 2011).

Enerji arz güvenliğini geliştirmek için oluşturulan ve daha çok teknik destek sağlama amacını taşıyan “INOGATE” (Interstate Oil and Gas Transport to Europe /Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı) Programı, Orta Asya ile Avrupa arasında kara, deniz, hava ve demir yolu ile ulaşım bağlantısını sağlamak maksadıyla oluşturulan “TRACECA” (Transport Corridor Europe,Caucasus and Asia- Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru) Programı, enerji ve ulaştırma alanında işbirliğini geliştirme maksatlı oluşturulan “Bakü İnisiyatifi”³³ ve “Karadeniz Bölgesi Çevre Programı” TACIS programı çerçevesinde hayata geçirilen ve günümüzde devam eden projelerden bazılarıdır.

³¹ “Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi”, Avrupa Toplulukları Komisyonu’nun 2007 yılında yayınladığı ve AB’nin Karadeniz Bölgesi’nde takip ettiği ve edeceği politikayı açıklayan, topluluğun bölgeye bakışını yansıtan resmi bir rapordur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf

³² Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan’ı kapsamına alan TACIS programı; ekonomik kalkınmanın, yerel yönetimlerin, altyapı çalışmalarının, nükleer güvenlik tedbirlerinin desteklenmesinden, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, demokratik kurumların oluşturulması ve sosyal adaletin sağlanmasına kadar çok çeşitli alanlarda adı geçen ülkelerle işbirliği ve yardım alanları yaratmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/tacis_success_story_final_en.pdf

³³ Bakü İnisiyatifi, 2004 yılında Bakü’de düzenlenen ve Avrupa Komisyonu ile Karadeniz Bölgesi ve Hazar Denizi’ne kıyısı olan ülkelerin Enerji Bakanları’nın katıldığı toplantıda başlatılan bir girişimdir. Amaç; enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji yollarının çeşitlendirilmesi, altyapı imkanlarının araştırılması ve ilgili ülkeler arasında işbirliği alanlarının yaygınlaştırılmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.:http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm

TASNİF DIŞI

Karadeniz Bölgesi ülkeleriyle ilişkileri adı geçen programlar kapsamında devam ederken yaşanan iki önemli gelişme, AB'nin izlediği siyasette önemli bir değişime yol açmıştır. Bunlar; Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizinin AB ülkelerine yansması ve Bulgaristan ile Romanya'nın AB'ye üye olmalarıdır. Ortada AB ülkelerini ilgilendiren bir neden yokken, Rusya'nın Ukrayna'yı sebep göstererek AB ülkelerine giden doğalgazı kesmesi sonrasında, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma konusu AB'nin stratejik önceliği haline gelmiştir. AB'nin bu dönemden sonra güvenlik eksenli ağırlık merkezi, enerji kaynak ve yollarını çeşitlendirebileceği Güneydoğu Avrupa, Kafkaslar, Hazar Havzası ve Orta Asya mihverine kaymıştır (Hatto ve Tomescu, 2008, s.1). AB, bölgedeki çıkar ve girişimlerini beş ana düşünce etrafında uygulamaya koyarak, Karadeniz Bölgesi'ni de izlediği bu siyasanın merkezine oturtmuştur. Bunlar; enerji güvenliğinin sağlanması, bölge ülkelerinde demokrasi kültürünün yerleşmesi ve hukukun üstünlüğünün hâkim kılınması, bölgede uzun vadeli istikrarın sağlanması, organize suçların önlenmesi ve bölgesel işbirliğinin sağlanmasıdır (Cornell, Jonsson, Nilsson ve Haggström, 2006, s.8-12).

Sınırlarının Karadeniz'e ulaştığı 2007 yılından itibaren AB, Karadeniz Bölgesi'ne olan ilgisini ortaya koyduğu "Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi" adlı girişimle sistemli ve düzenli bir yapıya kavuşturmuş, bir program dahilinde bölgedeki etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Karadeniz Bölgesi AB tarafından, gelişme potansiyeli olan büyük bir pazar ve enerji ve ulaşım için önemli bir bağlantı/geçiş noktası olmasının yanında, çözülmemiş dondurulmuş çatışmalar, çok çeşitli çevresel problemler ve yetersiz sınır kontrollerinin cesaretlendirdiği organize suçlar ve yasal olmayan göçlerle tanımlanan bir bölgedir. AB'nin bölge bağlamında üç önemli politikası ve bölgesel gelişime katkıda bulunduğu temel sektörler ve işbirliği alanları mevcuttur. Türkiye'nin AB'ne giriş süreci, Avrupa Birliği Komşuluk Politikası (Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'la sürdürülmektedir) ve Rusya ile stratejik ortaklık AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik üç temel politikasını yansıtmaktadır (Black Sea Synergy Communication, 2007, s.2).

AB, temel işbirliği alanları olarak; demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetim, göçmenlerin kontrolü ve güvenliğin geliştirilmesi, dondurulmuş çatışmalar, enerji, ulaşım, çevre, denizcilik politikası, balıkçılık, ticaret, araştırma ve eğitim, bilim ve teknoloji, iş ve sosyal haklar ve bölgesel gelişmeyi tespit etmiştir. Ayrıca ABKP'yi güçlendirmek, bölgesel organizasyonları desteklemek ve mali destek sağlamak

işbirliği alanlarını geliştirirken uygulanacak öncelikli stratejiler olarak belirlenmiştir (Black Sea Synergy Communication, 2007, s.3-10) .

Yeni bin yılla birlikte Batı'nın izlediği siyaseti değerlendirecek olursak; ortak çıkarlar temelinde, bölgenin ortak kültürel ve uygarlık geçmişine vurgu yapan, kapsamlı ve tutarlı bir stratejik yaklaşım takip edildiği görülecektir. AB'nin ve ABD'nin Karadeniz Bölgesi'nde izledikleri stratejinin ortak noktaları ve kesişen çıkarları bulunmaktadır: Öncelikle Karadeniz Bölgesi, çekirdek Avrupa ile Orta Doğu ve Orta Asya arasında kilit rol oynamaktadır. Avrupa-Atlantik topluluğunun güney kenarını güçlendirmenin ve emniyet altına almanın birinci şartı, bu bölgeyi Batı'ya demirlemektir. Böylece, hem Karadeniz Bölgesi hem de Batı güven ve istikrara kavuşacaktır. Bir diğer önemli düşünce ise; Avrupa'nın bir numaralı enerji tedarikçisi Rusya'ya olan bağımlılığından kurtulmasıdır. Bunun çözümü de, alternatif boru hatları ve enerji koridorları yaratmaktır. Çözüm için düşünülen, Hazar ve Orta Asya'da üretilen enerjinin Batı'ya ulaştırılmasında yegâne yol ise, Karadeniz Bölgesi imkânlarını kullanmaktan dolayısıyla bu bölgeyi kontrol altında bulundurmaktan geçmektedir. Bu maksatla, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'da, Soğuk Savaş'ın hemen ardından Orta ve Doğu Avrupa'da uygulanarak başarı sağlanan "Batı ile demokratik bütünleşme ve kolektif güvenlik reçetesi" hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bölgede bir dönüşüm ve değişimi sağlayarak³⁴ istikrara kavuşturmak bu dönemde Batı'nın ilk ve en önemli amacı olmuş, bu da Rusya ile Batı arasında yaşanan mücadelenin başlangıç noktasını oluşturmuştur (Asmus, 2006, s.15-18)

Kanbolat ise, Karadeniz Bölgesi'nin artan önemini altı madde halinde sıralamaktadır. İlki, dünya petrolünün % 65'ini, doğalgazının ise % 40'ını bulunduran ve her geçen gün daha istikrarsız bir ortama sürüklenen Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışıdır. İkinci neden; Karadeniz ülkelerinin büyük bir bölümünün uzunca bir süre Rus egemenlik ve nüfuz alanında kalmaları ve Rusya'nın önümüzdeki dönemlerde toparlanmasıyla birlikte eski nüfuz alanına tekrar dönmek isteyeceği yönünde özellikle Batı ülkelerinde var olan endişedir. Üçüncü neden; AB ve NATO'nun doğuya doğru Karadeniz'e kadar genişlemesi sonrasında, bu genişlemeyi Güney Kafkasya'yı da içine alacak şekilde (Dublin'den Bakü'ye) devam ettirmek isteyebilecek olmasıdır. Dördüncü neden; 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin terör merkezlerini yok etmeyi hedeflediği askerî harekâta (öncelikle Afganistan ve Irak) Karadeniz'e atfedilen özel konumdur. Beşinci neden, ABD'nin

³⁴ 2003'te Gürcistan'da, 2004'te Ukrayna'da yaşanan Batı destekli renkli devrimler izlenen bu siyasetin sonucudur.

bölgede yapacağı harekâtlarda ve Rusya'yı kontrol etme girişimlerinde, Karadeniz Bölgesi ülkelerinden faydalanmak istemesidir. Son olarak da; Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan ve Avrupa'yı doğrudan ilgilendiren doğalgaz krizinde enerji güvenliğinin direkt olarak ülkelerin güvenlikleriyle ilişkilendirilmesi ve bu konuda gözlerin öncelikle Karadeniz Bölgesi'ne çevrilmesidir (Kanbolat, 2007, s.75-81).

Kanbolat ve Asmus, Karadeniz Bölgesi'in artan önemiyle paralel olarak, Batı'nın Karadeniz Bölgesi'nde daha aktif rol oynayacağını altında yatan nedenlerle birlikte vurgulamışlardır. Çünkü Batı, yirminci yüzyılda yaşanan savaşların öncesi ve sonrasında oluşan zorunlu ittifaklar ve dengeler nedeniyle, Karadeniz Bölgesi'ni Rusların inisiyatifine terk etmenin yanlışına bir kez daha düşmemek için erken davranmak istemiştir. Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Rusya'nın yaptığı hamlelere cevap vermeye çalışmış, bölge ülkelerinin tekrar Rus nüfuzuna mahkûm olmaması için, 1990'lı yıllardan itibaren etkili adımlar atmıştır. Karşılıklı atılan bu adımlar, daha önceki dönemlerde askerî tedbirlerle yapılan müdahalelerin, bu kez daha çok ekonomik temelli olmak üzere siyasi ve sosyal manevralarla yapılmasını gerektirmiştir.

Ancak Rusya da, Soğuk Savaş dönemindeki günlerine tekrar dönebilmek ve bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzunu kaybetmemek için her türlü yolu deneyeceğini tüm dünyaya göstermiştir. Bu maksatla; çıkarları doğrultusunda etnik sorunları, ülkeler içindeki ve arasındaki ihtilafları kullanmaktan çekinmemiş, gerektiğinde ayrılıkçı unsurları da desteklemiştir. Ayrıca; SSCB'nin dağılmasının hemen sonrasında, oluşumuna bizzat öncülük ettiği bölgesel örgütler vasıtasıyla bölge ülkeleri üzerindeki etkisini genişletmeye çalışmıştır. Bunu yaparken, Baltık ülkeleri hariç yeni bağımsızlığını kazanan diğer tüm ülkelerin üye olduğu BDT başta olmak üzere, aşağıda ayrıntısı verilecek siyasi ve ekonomik örgütleri kullanmaya çalışmış, ancak bölgede, kendi denetimi ve isteği dışında, kuruluş amaç ve nitelikleri farklı örgütlerin kurulmasına da engel olamamıştır.

ç. Karadeniz Bölgesi'nde, Bölgesel İşbirliği Üzerinden Sürdürülen Nüfuz Mücadelesi

Soğuk Savaş dönemi boyunca, başta güvenlik kaygısı olmak üzere dönemin ve özellikle "Demir Perde" ülkelerinin en önemli özellikleri olan; içe kapanıklık, kapalı ekonomi ve çevreye karşı duyulan güvensizlik, Karadeniz Bölgesi ülkeleri arasında sağlıklı ilişkiler kurulmasını önlemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, duvarların yıkılması ile birlikte; sorunların görüşülerek, taraf ülkeler nezdinde

TASNİF DIŞI

özmlenebileceği, ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilerek ülkeler arasındaki bağların kuvvetlendirilebileceği, çok önemli fırsatlar yakalanmıştır. Amaçları ve nitelikleri farklı olsa da, özellikle Rusya ve Türkiye'nin liderlik ettiği girişimler, bölgeye AB ve ABD'nin de müdahil olmasıyla bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri daha farklı bir boyuta taŐımmıŐtır. Aydın'ın (2010, s.16) ifade ettiği gibi; Karadeniz Bölgesi, 2000'li yılların ortalarından itibaren, Rusya'nın uyguladığı "Yakın evre Doktrini"nin, AB'nin uyguladığı "Komşuluk Politikası"nın ve ABD'nin 11 Eylül sonrası hayata geçirdiği "Büyük Orta Doğu Projesi"nin mücadele alanı haline gelmiştir.

Bu dönemde ilk ve en önemli girişim; Rusya'nın, SSCB'nin bir devamı olarak düşündüğü ve birlikten kopmak üzere olan devletleri, çatısı altında kontrol altında tutmayı planladığı, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'dur. Aralık 1991'de, ye ülkelerin dış politika ve ekonomi politikalarını koordine etmek için; Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna tarafından Minsk'te kurulan topluluk, aynı ay Almaata'da düzenlenen zirvede, Baltık lkeleri ve Gürcistan hariç diğer sekiz eski Sovyet Cumhuriyeti ülkenin katılımıyla 11 üyeli; 1993'te Gürcistan'ın katılımıyla 12 üyeli bir yapıya kavuşmuştur (alıŐ, Bağcı ve Kutlu, 2006, s.227-229). Rusya, ana çatıyı oluŐturduktan sonra bu ülkeleri siyasi, ekonomik ve hatta sosyal ynden kendisine bağımlı veya ilgili kılacak yapılar oluşturma yoluna gitmiştir.

Bu anlamda, BDT çatısı altında yapılan ilk önemli anlaşma; 1992'de Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan, 1993 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya tarafından imzalanarak 1994'te beş yıllık bir dönem için yürürlüğe giren Taşkent Ortak Güvenlik Anlaşması olmuştur. ye lkeler arasında, başta askerî komuta sistemi olmak üzere dış politika ve güvenlik konularında koordinasyonu sağlama amaçlı kurulmuştur. 1999 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan dışındaki üyeler tarafından beş yıl süreli uzatıldıktan sonra, 2002'de KiŐinev'de yapılan anlaŐmayla, Ortak Güvenlik Anlaşması Teşkilatı (OGAT) adını almış ve uluslararası bir örgüte dönüŐtürülmüŐtür (Erşen, 2009, s.58). Burada ilgi çeken en önemli husus; başlangıçta bu oluŐuma katılmayan Azerbaycan'ın, Rusya'nın perde arkasından cesaretlendirmesiyle Azeri toprağı olan Yukarı Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi sonrasında; Gürcistan'ın ise, topraklarında başlayan ayrılıkçı hareketlerin, bağımsızlık yanlış hareketlere dönüŐmesinden sonra bu örgüte katılmış olmaları, sonraki dönemde de Batı'nın desteğiyle üyelikten ayrılmalarıdır.

Ekonomik alanda işbirliğini güçlendirmek ve entegrasyonu sağlamak için ise; Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın ye olduğu Orta Asya

TASNİF DIŞI

İşbirliği Örgütü (OAIÖ), gümrük birliğine taraf olan Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından Avrasya Ekonomik Topluluğu (AVRASET) oluşturulmuştur (Erşen, 2009, s.58-59). Karadeniz Bölgesi ülkeleri, Rusya'nın kontrolü altındaki bu tür oluşumlardan uzak durmuşlar, Batı'nın desteklediği, Batı ile kucaklaşma fırsatı yaratan kompozisyonlar içinde yer almayı tercih etmişlerdir.

Rusya ile birlikte, amaçları açısından büyük farklılıklar olsa da, bölgede işbirliği girişimlerinde rol oynayan bir başka ülke Türkiye'dir. KEİT, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH) Türkiye'nin oluşumunda başrol oynadığı girişimlerdir. 25 Haziran 1992'de İstanbul Deklarasyonu'nun imzalanması ile kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği, 1999 yılında örgüt haline dönüştürülmüş olup, şu an örgüte üye olan ülkeler; Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Sırbistan ve Karadağ'dır (Black Sea Economic Corporation, 2010).

KEİT; birbiriyle ilişkili, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren üç hedef amaçlamaktadır. Bunlar; çatışmadan ziyade işbirliğini sağlamak, küreselleşmenin yanı sıra bölgeselliği de desteklemek ve Avrupa'da yeni bölünmeleri engellemektir. Ancak çok büyük beklentilere rağmen örgüt, sadece ekonomik alanda bazı önemli adımlar gerçekleştirebilmiştir (Aydın, 2005b, s.62). Bölgede yer alan tüm ülkeleri kapsayan ve en geniş kapsamlı örgüt olma özelliğini elinde bulunduran örgütün, arzulanan ölçüde siyasi ve ekonomik etkinliği sağlayamamasının en önemli sebebi; bölgesel sorunlar veya bölge ülkelerinin birbirlerinin arasında olan problemler değil, Karadeniz Bölgesi'ne bakış açıları ve beklentileriyle ilgili Rusya ve Batı arasındaki büyük farklılıklardır (Arbatova, 2008, s.294). Bu farklılıkların altında yatan temel neden ise; AB ve ABD'nin bir önceki bölümde incelediğimiz bölgeye yaklaşımlarının yanında, Rusya'nın eski SSCB topraklarındaki nüfuzunu kaybetmek istememesi ve eski günlerine dönmek için gayretlerini öncelikle bu bölgeye yönlendirmesidir.

Karadeniz'deki bir tür askerî örgütlenme olan BLACKSEAFOR, Türkiye'nin öncülük ettiği bir diğer oluşumdur. Türkiye ile birlikte Karadeniz'e sahilgar ülkeler arasında 2001'de temelleri atılan bu örgüt, dostluğun, iyi ilişkilerin ve karşılıklı güvenin artmasına katkıda bulunmak ve Deniz Kuvvetleri arasında karşılıklı kullanılabilirlik ve işbirliğinin güçlendirilmesiyle, bölgede barış ve istikrarı geliştirmek amacıyla kurulmuştur (BLACKSEAFOR, 2010). BLACKSEAFOR; bir yandan, üye ülkelerin katılımıyla bölgedeki deniz kuvvetleri arasında işbirliğini sağlarken, diğer

TASNİF DIŞI

tarafından 11 Eylül sonrası döneminin mevcut tehditleriyle başa çıkmada bölge ülkelerine yardımcı olmakta, ülkeler arasındaki bağları kuvvetlendirmektedir (Tsintzade, 2004, s.51).

Türkiye'nin çabalarıyla hayata geçirilen bir diğer oluşum Karadeniz Uyum Harekâtı (Operation Black Sea Harmony-OBSH)'dır. Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH), Karadeniz'deki tüm kıyıdaş ülkelerin katılımına açık, ancak 1 Mart 2004 tarihindeki başlangıcından, 2006 yılı sonuna kadar millî nitelik taşımış olan bir deniz harekâtıdır. Görevi, Karadeniz'de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetleri icra ederek, yasa dışı faaliyetlere karıştıklarından şüphe duyulan ticaret gemilerini tespit etmek ve izlemek olan KUH, NATO'nun Akdeniz'de devam eden "Etkin Çaba Harekâtı" (Operation Active Endeavour-OAE)'nin maksat ve hedefleri ile tamamen uyumludur ve anılan NATO Harekâtı ile bilgi paylaşımına dayanan işbirliği içindedir (Karadeniz Uyum Harekâtı, http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER, 2010). KUH'a, Rusya 2006 yılında, Ukrayna 2007'de, Romanya 2009'da katılmıştır. Bu girişimlerin dışında Türkiye, bölge ülkeleri tarafından geliştirilen ve Karadeniz'de güvenlik endişelerini azaltacak bütün oluşumları desteklemekte, bölge ülkelerinin daha fazla inisiyatif alması gerektiğini savunmaktadır (Aydın, 2010, s.26). Türkiye'nin bu yöndeki ısrarlarının en önemli nedeni, güvenlik boşluğunun AB ve NATO vasıtasıyla ABD tarafından doldurulmak istenmesidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte birliğini sağlayan AB ve tehdit tanımlamalarını yeniden değerlendirerek stratejisini değiştiren NATO, bir yandan genişleme stratejilerini uygularken, diğer yandan da sadece üye ülkelerin değil, "Yakın Çevre" ülkelerinin de örgüt ilkeleri doğrultusunda eklemlenmesi için girişimlere başlamışlardır. Öncelikle 1994 yılında NATO; Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'yı da içine alan ve bu ülkelerin Batı sistemine girmelerini amaçlayan Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimini geliştirmiş ve ikili ilişkilerini yoğunlaştırmıştır.

Bu dönemde; Rusya'nın dış politikadaki görece pasif konumunu fırsat bilen Batı, dikkatini Karadeniz Bölgesi'ne çevirmiş, bölgeyi Rus etkisinden kurtaracak girişimleri destekleme yolunu seçmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın baskılarına karşı koymak için siyasi bir danışma forumu olarak, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından 1997 yılında kurulan GUAM'ı desteklemiştir. 1999 yılında Özbekistan'ın katılımıyla GUUAM adını alan örgüt, başlangıçta ekonomik alanda olmak üzere üye ülkeler arasında önemli bir işbirliği alanı oluşturmuştur. Özbekistan'ın 2002 yılında üyeliğini askıya alıp, 2005 yılında ayrılması, üye

TASNİF DIŞI

lkelerde yaşanan iç siyasi gelişmeler, Rusya'nın artan baskısı ve örgütün Batı tarafından yeterince desteklenmemesi nedeniyle son zamanlarda işlevini yitirmiştir (Koçer, 2007, s.205,206).

2003 yılında Ukrayna'nın girişimiyle başlatılan ve Türkiye'nin de büyük destek verdiği, Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülkenin katılımcı olduğu, "Karadeniz'de Güven ve Güven Arttırıcı nlemler İnisyatifi" Karadeniz'de halen devam etmekte olan bir diğer girişimdir. Bu girişim, denizlerde işbirliği alanlarını geliştirmeyi, karşılıklı temasları arttırmayı ve önemli faaliyetlerle ilgili ön bildirimde bulunmayı amaçlamış ve büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bunun dışında, bölgede Ukrayna ile Gürcistan'ın başını çektiği ve 2005 yılında başlatılmış, demokrasiyi ye ülkeler arasında yerleştirmeyi ve dondurulmuş çatışmaları çözmeyi hedefleyen "Demokratik Seçenekler Topluluğu (DST)" adlı bir yapı da mevcuttur (Kasım, 2007, s.175,176).

Son dönemlerde Karadeniz Bölgesindeki bir işbirliği girişimi de, Romanya öncülüğünde gerçekleştirilen ve Batı'nın büyük destek verdiği Karadeniz Forumu (KF)'dur. Bölge lkelerinin tümünün yer aldığı bu platform, Karadeniz Bölgesinde karşılıklı diyalog ve işbirliğini geliştirmeyi, bölgenin sorunlarını müzakereler çerçevesinde çözmeyi ve Batı ittifakı ve kurumlarıyla yakın ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır (Black Sea Forum, 2010). Aşağıdaki tabloda tüm bu oluşumlar, bu oluşumlara kimlerin öncelik ettiği ve kimlerin aktif olarak yer aldığı gruplandırılarak gösterilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Karadeniz Bölgesi lkeleri ve bağımsızlığını kazanan devletler, aşağıdaki tablodan da anlaşılabileceği gibi, aralarındaki bağı kuvvetlendirmek maksadıyla çok sayıda farklı örgütlenmeye gitmişlerdir. Ancak bölge içi ve dışı ülkelerin jeopolitik mülahazaları, ülke menfaatleri ve güvenlik kaygıları nedeniyle, işbirliği kapsamında kurulan tüm kurumsal yapıların etkinliği zayıflamış, kuruluş amaçlarından uzaklaşılmıştır. Bölgeye yönelik içeriden ve dışarıdan müdahaleler, özellikle Sovyetler Birliği yönetiminden veya güdümünden ayrılan ülkelerin henüz tam olarak geçiş sürecini tamamlayamamış olmaları, bölge ülkelerinin kendi ilerinde veya kendi aralarında henüz çözümlenememiş veya dondurulmuş çeşitli nitelikte ve yoğunlukta problemlerin bulunması, entegrasyon sürecini sekteye uğratmıştır. Bu nedenle, kurulan örgütler tam anlamıyla etkin ve verimli faaliyetlerde bulunamamıştır (Kamalov, 2009, s.20).

BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ	Rusya'nın Öncülüğünde/ Desteginde				Batı'nın Öncülüğünde/ Desteginde					Türkiye Öncülüğünde/ Desteginde		
	BDT *	AVRAS ET	OGAT **	OAİÖ	BİO	ABKP	DST	GUAM ***	KF	KEİT	BLACK SEAFOR	KUH
KARADENİZ BÖLGESİ ÜLKELERİ												
Ukrayna	Ü	GÜ		GÜ	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü
Gürcistan	EÜ		EÜ	GÜ	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	
Ermenistan	Ü	GÜ	Ü			Ü			Ü	Ü		
Azerbaycan	Ü		EÜ		Ü	Ü	GÜ	Ü	Ü	Ü		
Moldova	Ü	GÜ			Ü	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü		
Rusya	Ü	Ü	Ü	Ü	Ü				Ü	Ü	Ü	Ü
Romanya							Ü		Ü	Ü	Ü	Ü
Bulgaristan							GÜ		Ü	Ü	Ü	
Türkiye									Ü	Ü	Ü	Ü

Ü: Üye GÜ: Gözlemci Üye EÜ: Eski Üye (sonradan üyelikten ayrılmış)

Tablo-3: Bölgesel İşbirliği Ekseninde Nüfuz Mücadelesi

(Kaynak: Erşen, 2009, s.61'den faydalanılmıştır).

*Gürcistan 2008'de BDT'den ayrılmıştır. Ukrayna BDT Şartı'nı imzalamadığı için üye sayılmamakta, ancak örgütün faaliyetlerine katılmaktadır. Türkmenistan 2005'ten beri ortak üye statüsündedir.

**Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan 1999'da uzatılan Taşkent Anlaşması'nı imzalamamıştır. Özbekistan 2006'da bu örgüte üye olmuştur.

*** Özbekistan 2005'te üyelikten ayrılmıştır. Letonya gözlemci üyedir.

Bulgaristan ve Romanya'nın önce NATO'ya, sonra da AB'ye üye olmaları, bu kurumların bölgede yaşanan gelişmelere doğrudan taraf olmalarına neden olmuştur. Gürcistan ve Ukrayna'nın hem iç işlerinde yaşadıkları sıkıntılar, hem de Rusya ile aralarındaki problemler, bu ülkeleri bölgesel anlaşmalardan uzaklaştırmıştır. Rusya, bölge ülkelerini kendi çıkarlarına zarar verecek tüm Batılı kurum, kuruluş ve girişimlerden uzak tutmak için, elindeki tüm olanakları kullanmaktan çekinmeyeceğini ilan etmiş (Rusya Dış Politika Konsepti, 2008), son dönemde bölge ülkeleriyle yaşanan olaylarda da bunu fiili olarak göstermiştir. Yapılan tüm müdahaleler, ülkelerin Rusya ile daha dikkatli, Batı ile daha mesafeli ilişkiler kurmalarına yol açmıştır. Bunun sebebini daha iyi anlamak için yaşanan değişimde Rusya etkisinin ortaya konulması ve söz konusu ülkelerin Rusya ile olan bağımlılık ilişkisinin daha iyi analiz edilmesi gerekir.

d. Karadeniz Bölgesi'nde Yaşanan Değişimde Rusya Etkisi

Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan bu değişim ve dönüşümde baş aktör kuşkusuz Rusya'dır. SSCB'nin dağılmasından sonra; merkez kontrollü ekonomiden liberal ekonomiye, demokrasiye ve ulus devlet yapısına doğru büyük bir yapısal değişim geçiren ülke, yeni bir kimlik arayışına girmiştir (Buttanrı, 2004, s.47). Rusya; bir tarafta kendi içinde yaşananları hazmetmeye çalışırken, diğer taraftan yakın çevresini kontrol altında tutmak için gayret göstermiştir. Bu dönemde karşısına çıkan en büyük problem; yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin, Rusya'nın kontrolünden bir an önce çıkıp, bağımsız olarak uluslararası ortamda yer edinme çabalarıdır. Bir an önce bir güvenlik şemsiyesinin altına girmeye çalışan bu ülkeler, Fukuyama'nın "Tarihin Sonu mu?" adlı makalesinde (Fukuyama, 1989, s.3) "Sovyet sisteminin çöktüğünü ve Batı'nın demokratik sisteminin tek geçerli sistem olduğunu" savunan görüşünde işaret ettiği gibi öncelikle Batı'ya yönelmişlerdir. Nüfuzunu kaybetmek istemeyen Rusya'nın içten ve dıştan, doğrudan veya dolaylı müdahalelerine maruz kalan bölge ülkeleri bu süreçte, gerek ikili, gerekse uluslararası örgütlerle olan ilişkilerinde gelgitler yaşamışlar ve istikrarlı bir yapıya kavuşamamışlardır.

Soğuk Savaş döneminde sadece Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin etkin rol oynadığı bu bölge, bağımsızlıklarını kazanan Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Rus etkisinden kurtulan Romanya, Bulgaristan'la birlikte çok uluslu ve çok sesli bir yapıya kavuşmuştur. 1990'lı yıllar, Rusya ile birlikte, bağımsızlıklarını kazanan veya üzerlerindeki Rus gölgesinden kurtulan devletlerin, "Yeni Dünya Düzeni"ne uyum çabaları ve geçiş sürecinin yarattığı zorluklarla geçmiştir. Dağılma sürecinden sonraki dönemde Rusya, yaşanan büyük kopmaların ve ekonomik çöküşün de etkisiyle Batı ile uyumlu hatta Batı'ya bağımlı bir ilişki sürdürmüştür.

Rusya'nın iç politikasındaki Atlantikçi-Avrasyacı çekişmesi dış politikaya da yansımış, IMF ve Dünya Bankası kredilerine olan gereksinim hareket alanını kısıtlamıştır. Bu dönemde, Rusya'nın dış politikasındaki gözle görülür en önemli değişim, Şubat 1993'te "Rusya'nın Monroe Doktrini" olarak kabul edilen "Yakın Çevre Doktrini"nin benimsenmesi olmuştur. Eski SSCB topraklarının yaşamsal çıkar alanı olduğu kabulüyle, buralardaki gelişmeleri denetleyeceğini ilan eden Rusya; eski SSCB topraklarına dağılmış ekonomisinin düzenlenmesi, Rusya toprakları dışında kalan 25 milyona yakın Rus vatandaşının haklarının korunması ve bölgedeki etkinliğin başka devletlere kaptırılmamasını hedef olarak koymuştur (Tellal, 2001, s.542). İlk on yıllık dönemde; ekonomide yaşanan sorunlar, politik kargaşa, iç ve dış politikadaki başarısızlıklar, Rusya'nın uluslararası arenada etkisiz kalmasına neden

olmuştur. Dönemin lideri Yeltsin büyük ölçüde bu sorunlarla uğraşmak zorunda kalırken, Rusya'nın karşı çıkışlarına rağmen, NATO'nun genişlemesinde, Kosova sorununda ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı ittifakına katılma sürecinde geri adım atmak zorunda kalmıştır (Larrabee, 2010, s.34).

Yaşanan tüm bu başarısızlıklara rağmen Rusya, ortaya koyduğu doktrin doğrultusunda, Karadeniz Bölgesi'ndeki ve Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki etkisini ve baskısını sürdürmeyi başarmıştır. Rusya'nın, bu on yıllık dönemde, Karadeniz Bölgesi'ne yönelik izlediği siyasette öncelik, Türkiye'nin dolayısıyla ABD'nin bölgedeki artan gücünü dengelemek yönünde olmuştur. Sıfır toplamli oyun mantığıyla, bir taraftan Türkiye'nin etkinliğini kırmaya çalışırken, diğer taraftan bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir (Tanrıseven, 2007, s.177). Ancak ülke içinde yaşanan siyasi ve ekonomik problemler nedeniyle, bölge ülkeleriyle olan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

2000 yılında Viladimir Putin'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, hem Rusya'da, hem de Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik güç dengesinde büyük bir değişim başlamıştır. Putin iktidarının ilk dönemlerinde, ülke genelinde, Avrasyacı yaklaşım tamamen egemen olmuş ve belirgin bir şekilde devlet merkezleştirilme sürecine girmiştir. Bununla birlikte, dış politikada, özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra, uluslararası terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve organize suçlarla mücadele konularında Batı ile işbirliği arttırılmış, ilişkilerde belirgin bir yumuşama görülmüştür. Rusya'nın iç ve dış politikasında, Avrasyacı ve Atlantikçi paradigmaların ülke menfaatleri doğrultusunda sentezlenerek birlikte kullanılması, Putin döneminin en belirgin özelliği olmuştur (Büyükkıncı, 2004a, s.159). Yaşanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Rusya ile Batı ve özellikle ABD arasındaki ilişkiler, 2003 yılından sonra aynı ivme ile sürdürülememiştir.

2003 ve 2004'te Yakın Çevre Doktrini'nin en önemli halkasını oluşturan Ukrayna ve Gürcistan'la birlikte Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimler, Romanya ve Bulgaristan'ın Batı ittifakına katılmaları sonucu NATO ve AB'nin Karadeniz'e fiilen kıyıdaş olması, bazı Yakın Çevre ülkelerinin üs ve havaalanlarını NATO ve ABD'nin kullanımına açmaları ve terörle mücadele kapsamında ABD'nin Karadeniz'e girmek istemesi, ilişkilerde büyük bir çatlak oluşturmuştur. Rusya'nın arka bahçe olarak nitelendirdiği bu bölgelerde yaşanan gelişmeler, beraberinde Rusya'nın tehdit algılamalarında ve tepkilerinde radikal değişikliklere yol açmıştır (Trenin, 2007, s.39-43).

AB'nin ve özellikle ABD'nin Karadeniz'e yönelik girişimleri ve eskiden nüfuzu altındaki ülkelerde yaşananları kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan Rusya, karşı hamleler yapmış, böylece Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan jeopolitik değişim, bölge ülkeleri üzerinden yürütülen bir rekabete dönüşmüştür. Batı'nın yürüttüğü politikaları, kendisini çevreleme ve etkisizleştirme girişi olarak değerlendiren Rusya, bölge ülkelerine karşı tutumunu sertleştirmiş, Karadeniz ve Hazar Bölgesi'ndeki stratejisini; enerji ve güvenlik olmak üzere iki temel üzerine oturtmuştur (Terterov, Pool ve Nagorny, 2010, s.192).

e. Karadeniz Bölgesi Ülkeleri Üzerindeki Rus Etkisi

SSCB döneminde yaklaşık yetmiş yıl süren Rus hâkimiyeti bölge ülkeleri üzerinde kısa dönemde silinemeyecek izler bırakmıştır. Bu dönemde Sovyet hükümetleri, bünyesinde barındırdığı cumhuriyetleri, başta merkezi hükümete olmak üzere, birbirlerine bağımlı kılacak siyasi, ekonomik, askerî ve sosyokültürel tedbirleri, sert gücünü kullanarak sistematik olarak uygulamıştır. Bu kapsamda; demografik yapıları değiştirmek için zorunlu nüfus kaydırmaları, bölge ülkelerinin zenginliklerinin merkeze taşınması, insanların katı bir baskı rejiminin altında ezilip, fişlenerek merkezi hükümete tabi kılınmalarının sağlanması ve varlık nedenlerini oluşturan değerlerin aşındırılarak kimiksizleştirilmeleri ya da parçalanarak başka bölgelere sürülmeleri bu dönemin belirgin özellikleri olmuştur. Bunun sonucunda, SSCB coğrafyasında istemli veya istemsiz, bugün de varlığını devam ettiren bir "Sovyet Kültürü" ve "Sovyet Gücü" oluşmuştur.

Bugün, Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin birçoğunda mevcut Rus nüfusu (Tablo 4), Rusçanın ana dille beraber en çok konuşulan dil olması, bu ülkelerin dış ticaretinde ilk sıralarda Rusya'nın bulunması (Tablo 5 ve 6), bu ülkeleri yönetenlerin büyük çoğunluğunun Rus bürokratik sisteminde yetişmiş olmaları ve yirmi yıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen çeşitli nedenlerle bu ülkelerdeki Rus askeri varlığının hala devam etmesi³⁵, bu gücün en önemli göstergeleridir.

³⁵ Avrasya'daki Rus Askerî varlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zdzisław LACHOWSKI, Foreign Military Bases in Eurasia, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 2007, s.43-46.

TASNİF DIŞI

	Ukrayna	Moldova	Azerbaycan	Gürcistan	Ermenistan
Rus Nüfus Yüzdesi	% 24	% 13,8	% 4	% 6,3	% 0,5

Tablo-4: Karadeniz Bölgesi Ülkelerindeki Rus Nüfusu

(Kaynak: DEİK Ülke Bültenleri http://www.deik.org.tr/pages/TR/DEIK_AnaSayfa.aspx)

Ülke	Ticaret Payı (milyon Euro)	Yüzdesi	Rusya ihracatındaki Sırası
AB Ülkeleri	95.848,40	48,00	1.
Türkiye	8.540,40	4,30	3.
Ukrayna	8.026,30	4,00	4.
Azerbaycan	1.024,00	0,50	16.
Moldova	353,7	0,20	31.
Ermenistan	329,8	0,20	33.
Gürcistan	225	0,10	40.

Tablo-5: Rusya İhracat Rakamları (2009)

(Kaynak: AB Resmi internet sitesi, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_113440.pdf)

Ülke	Ticaret Payı (milyon Euro)	Yüzdesi	Rusya ithalatındaki Sırası
AB Ülkeleri	54.827,9	46,80	1.
Ukrayna	6.469,30	5,50	3.
Türkiye	2.330,50	2,00	8.
Azerbaycan	1.024,00	0,50	16.
Moldova	240,2	0,20	31.
Ermenistan	81,7	0,10	47.

Tablo-6: Rusya İthalat Rakamları (2009)

(Kaynak: AB Resmi İnternet sitesi http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_113440.pdf)

Bu gücü koruma hedefinde olan Rusya, bölge ülkelerinde kendi menfaatleri hilafına yaşanan gelişmelere doğrudan taraf olmakta ve nüfuzunu kaybetmemek için de çeşitli yollarla baskı oluşturmaktadır. Bu baskıyı da; Gazprom başta olmak üzere devlet kontrolündeki Rus şirketlerinin, bu ülkelerdeki enerji piyasalarında aktif olarak yer almaları ve kontrolü ele geçirmeleri vasıtasıyla sağlamaktadır (Tablo 7).

Şirket	Faaliyet Gösterdiği Ülke	Faaliyeti	Şirket İsmi	Sahip Olduğu Hisse (%)
Gazprom*	Ukrayna	Gaz Boru Hattı İşletmecisi	SP Rosukrenergo	50
Gazprom	Ukrayna	Boru Hattı Dağıtımıcısı	Gaz Tranzyt	37
Gazprom	Ukrayna	Gaz Üretim ve İletimi	Druzhovskiy	51
UES**	Gürcistan	Elektrik Dağıtım	AO Telasi	75
UES	Gürcistan	Güç Üretimi	OOO Mtkvari	100
UES	Gürcistan	Elektrik İhracı	OOO AES Transenergy	50
UES	Gürcistan	Hidroelektrik Santral	AO Khramesi	100
Gazprom	Moldova	Gaz Boru Hattı İşletmecisi	AO Moldovagaz	51
Gazprom	Ermenistan	Gaz Üretim ve İletimi	ZAO Armrosgazprom	45
UES	Ermenistan	Termik santral	ZAO Hrazdan TPP	Yönetim Kontrolü
UES	Ermenistan	Nükleer Santral	Metsamor NPP	Yönetim Kontrolü
UES	Ermenistan	Hidroelektrik Santral	Sevan Hrazdan	100

*Gazprom: Rusya'nın Devlet Kontrolündeki Gaz Üretim ve Dağıtım Şirketi

** UES (United Energy Systems): Rusya'nın Devlet Kontrolündeki Elektrik Üretim ve Dağıtım Şirketi

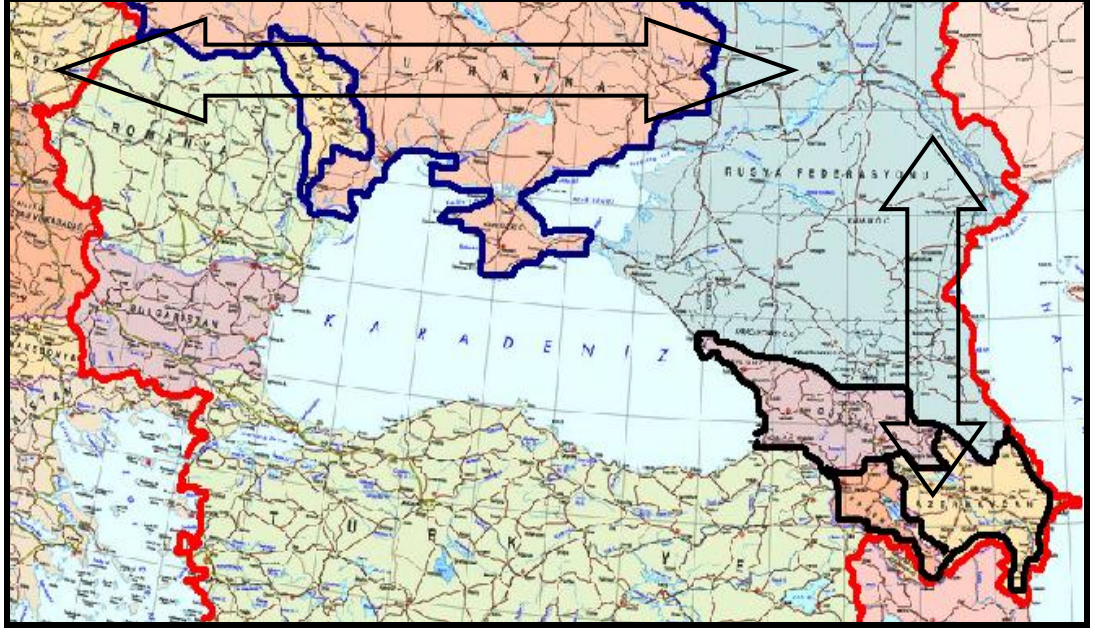
Tablo-7: Rusya Şirketlerinin Karadeniz Bölgesi Ülkelerindeki Girişimleri

(Kaynak: Michail Fredholm, The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence, Conflict Studies Research Center, 2005, s.21-22 ve Agatha Loskot-Strachota, The Russian Gas for Europe, Centre for Eastern Studies, Varşova, 2006, s.12' den faydalanılmıştır.)

Rusya, 1993 yılında uygulamaya koyduğu “Yakın Çevre Doktrini”nde olduğu gibi, 2008 yılında ilan ettiği “Dış Politika Konsepti” de BDT ülkelerinin bulunduğu coğrafyanın Rusya'nın esas etki alanında olduğunu ve burada yaşanan gelişmelerin Rusya'nın ülke güvenliğini doğrudan ilgilendirdiğini çeşitli şekillerde ifade etmektedir. Konseptte ayrıca Ukrayna ve Gürcistan ile Batı ittifakı (özellikle NATO) arasında yaşanan gelişmelere özel bir vurgu yapılarak, NATO'nun bu bölgelerdeki genişleme gayretlerinin kaygıyla izlendiği ve dolaylı da olsa buna müsaade edilmeyeceği vurgulanmaktadır (Rusya Dış Politika Konsepti, 2008). Konsept özellikle AB ile sınırı teşkil ederek bir tampon bölge oluşturan batı kanadındaki ülkelerin (Ukrayna ve Moldova) ve güneybatı sınırını oluşturarak Orta Doğu, İran ve Türkiye ile komşu olan Kafkas Ülkelerinin (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan); hem BDT şemsiyesi altındaki hem de kanat bölgelerindeki stratejik konumlarına vurgu yapmaktadır. Bu

TASNİF DIŞI

bölümde batı ve güneybatı kanat bölgelerindeki ülkeler, jeopolitik konumları nedeniyle birlikte ele alınacaktır.

Şekil-5 : Karadeniz Bölgesi'nin Sınırları ve Rusya 'nın Batı/Güneybatı Kanadı

(Kaynak: Harita Genel Komutanlığı'nın <http://www.hgk.msb.gov.tr/CografikUrun/Katalogu/tematik/sayfa6.asp> adresinden alınarak düzenlenmiştir)

(1) Batı Kanadı: Ukrayna ve Moldova³⁶

Tarih boyunca Romanya'nın bir parçası olan "Moldova", 2. Dünya Savaşı sonrası Rus hâkimiyetine girmiş, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık sonrasında ilk yıllarında Romanya ile birleşmesi gündeme gelmişse de iç politik nedenler ve Rusya ile mevcut olan Transdinyester sorunu nedeni ile bu mümkün olmamıştır. 2001'de Komünist Partinin seçimlerden galip çıkmasıyla Michael Voronin cumhurbaşkanı olmuş ve onunla birlikte Moldova, Rusya'ya yaklaşmıştır. 2005'teki seçimlerde Voronin'in tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, AB'nin artan yardımı, Rusya'nın Transdinyester'deki askerlerini çekmeye yanaşmayarak uzlaşmaz bir tavır sergilemesi Moldova'nın yüzünü Batı'ya çevirmesine neden olmuştur (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), 2007, s.1-3)

"Transdinyester Sorunu" Moldova'nın dış politikasında önemli bir konumdur. Sorunun kökeni çok eskilere dayanmakla birlikte, ortaya çıkması hemen bağımsızlık

³⁶ Ukrayna bir sonraki bölümde detaylı olarak inceleneceğinden bu bölümde batı kanadında sadece Moldova'ya yer verilmiştir.

sonrasında olmuştur. Bu dönemde, sanayi olarak oldukça gelişmiş olan Transdinyester bölgesi bağımsızlığını ilan etmiş ve Rusya'ya bağlanma isteğini dile getirmiştir. Rus, Ukrayna ve Romanya vatandaşlarını bünyesinde barındıran bölgede başlayan iç savaş neticesinde, Rus birlikleri 1992 yılında barış gücü olarak müdahale etmiş ve bölgede konuşlanmıştır. 2003 yılında Rusya ile anlaşmaya yaklaşıldıysa da, Moldova'nın tüm yönleriyle bağımlı olduğu Rusya'ya, Batı'nın yardımıyla direnmeye başlaması ve Rusya'nın bölge üzerindeki isteklerinden vazgeçmemesi nedeniyle anlaşma sağlanamamıştır (Matveeva, 2008, s.197-203). 2006 yılında Rusya'nın desteğiyle bölgede yapılan referandumda, Rusya'ya bağlanma yolunda bir irade ortaya konulmuş ise de, bu sonuç Moldova hükümeti ve Batı tarafından kabul edilemez olarak nitelendirilmiştir. Son dönemlerde Gürcistan ve Ukrayna'da yaşananlardan etkilenen Moldova ile Rusya arasında, ekonomik bağımlılığın da etkisinden kaynaklanan zorunlu bir yakınlaşma yaşansa da, sorun henüz tam olarak çözülememiştir (Kamalov, 2009, s.17,18). Rusya'nın Batı kanadında, bir tampon bölge olarak gördüğü bu bölgeden kısa vadede vazgeçmesi mümkün gözükmemektedir.

(2) Güneybatı Kanadı (Kafkasya): Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan³⁷

Rusya için Kafkasya; Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyı olması sebebiyle, Karadeniz, Orta Doğu, Boğazlar yoluyla Akdeniz üzerinde geliştireceği tüm politikalarda, stratejik çıkarları için vazgeçemeyeceği yaşamsal bir jeopolitik merkezdir (Tavkul, 2002, s.17-18). Rusya ekonomisi çok önemli bir hammadde (petrol, doğalgaz ve diğer madenler açısından) kaynağı olan bölge, aynı zamanda Hazar petrol ve doğalgazının Batı'ya iletilmesinde stratejik bir konuma sahiptir (Kantarıcı, 2006, s.100). 1990'lı yıllarda bütün gözlerin çevrildiği bölge, geçmişte bastırılmış, dondurulmuş veya ertelenmiş bir çok sorunun ortaya çıkmasıyla kaos ortamına sürüklenmiştir (Alkan, 2006, s.137). Süreç içerisinde Rusya, bölgedeki nüfuzunu kaybetmemek için siyasi, ekonomik ve askerî tüm olanaklarını kullanacağını, Batı'nın tüm girişimlerine karşılık vereceğini açıkça bu bölgede göstermiştir.

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden "Azerbaycan", çok sancılı bir geçiş dönemi yaşamıştır. Rusya; bu bölgeyi kontrol altında tutma vasıtalarından birisi olan Ermenilerin Azeri toprağı olan Yukarı Karabağı işgal etmelerine destek vererek, her iki ülkenin de hareket alanını kısıtlamış ve kendisine tabi kılmıştır. Ebulfeyz

³⁷ Gürcistan bir sonraki bölümde detaylı olarak inceleneceğinden bu bölümde sadece Azerbaycan ve Ermenistan incelenmiştir.

TASNİF DIŞI

Elçibey'in Azerbaycan Cumhurbaşkanı olduğu dönemde; Azerbaycan'ın BDT üyeliğini reddetmesi, Türkiye ile çok yakın ilişkiler kurması ve Rus askerinin Azeri topraklarını terk etmesini istemesi sonrasında Ermeni saldırıları yoğunlaşmıştır. Rusların açıkça desteklediği saldırıların gelişme göstermesiyle ülkede yaşanan kriz, SSCB'de üst düzey görevlerde bulunmuş Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı olması ve Azerbaycan'ın BDT'ye üye olmasıyla sonuçlanmış, Rusya ile daha dengeli bir politika yürütölmeye başlanmıştır.

Batı ile daha yakın ilişkiler kurmak isteyen Azerbaycan'ın karşısına, bu ülkede üretilen doğalgaz ve petrolün kendi ülkesi üzerinden dünyaya pazarlanmasını isteyen Rusya çıkmış, bu maksatla Yukarı Karabağ sorununu, Azerbaycan'ı kendi politikası doğrultusunda yönlendirmek için kullanmış ve kullanmaktadır. Ayrıca Hazar Denizi'ndeki zengin rezervlerin paylaşılması ve Hazar Denizi üzerinden Batı'ya aktarılması konusunda anlaşmayı engelleyen de İran'la birlikte Rusya olmuştur.³⁸ Petrolün çıkarılmasıyla ilgili Batı ülkelerinin şirketleriyle büyük kapsamlı anlaşmalar imzalayan Azerbaycan, çıkarılan petrolün iletilmesi konusunda Rusya'yı dışarıda bırakan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı'nın faaliyete geçmesiyle Rusya'yı bir kez daha karşısına almıştır. Yukarı Karabağ sorununu çözmek maksadıyla, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından 1992 yılında oluşturulan Minsk Gurubunun eş başkanları olan ABD, Fransa ve Rusya'nın, sorunu çözmek yerine, sorunun gündeme geldiği tüm uluslararası platformlarda Ermenistan'ın yanında yer almaları, hatta bu ülke aleyhinde alınabilecek kararları veto etmeleri, Azerbaycan'ın da bu ülkelere karşı güvensiz bir politika izlemesinin temel nedeni olmuştur (Cemilli, 2007, s.84-93). ABD ve Fransa'nın bu tutumunda, ülkelerindeki Ermeni lobilerinin faaliyetleri, Rusya'nın tutumunda ise, Azerbaycan'ın Batı ile yakınlaşması, GUAM'daki faaliyetleri, Rusya'yı dışlayan diğer projelere destek vermesi ve Türkiye ile olan ilişkileri belirleyici rol oynamaktadır. Haydar Aliyev sonrası iktidara gelen İlham Aliyev liderliğinde Azerbaycan; istikrarın garantisi için her ne kadar Rusya ile ilişkilerini güçlendirmeye de çalışsa da, dış politikasında, Yukarı Karabağ meselesinin çözümü ve ülkesinde üretilen petrolün Batı'ya güvenli bir şekilde iletilmesi temelinde, Batı ile Rusya arasında ilişkilerini dengeli olarak sürdürmektedir.

1991 yılında bağımsızlığa kavuşan "Ermenistan"ın ise, Yukarı Karabağ'ı işgal etmesi sonucu iki komşusu Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkileri tamamen kesilmiştir.

³⁸ Hazar Denizi'nin statüsü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Faruk ARSLAN, Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları: Hazar'ın Kurtlar Vadisi, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2005.

TASNİF DIŞI

Dönem dönem Türkiye ile olan ilişkilerinde düzelme yaşanmasına rağmen, diaspora destekli sözde soykırım iddiaları, Türk-Ermeni sınırını tanımaması ve işgal ettiği topraklardan çıkmayı reddetmesi Ermenistan'ı diğer komşu ülkelerin desteğine muhtaç bırakmıştır.

Denize çıkışı olmayan Ermenistan, komşuları İran ve limanlarını kullandığı Gürcistan ile özellikle ekonomik alanda yakın ilişkiler geliştirmeyi denese de, son yıllarda yaşanan Rus-Gürcü çatışması ve İran'ın nükleer faaliyetleri nedeniyle uluslararası alanda ambargoya maruz kalması, Ermenistan'ı tamamen Rusya'ya bağımlı bırakmıştır. Herhangi bir doğal zenginliğe sahip olmayan Ermenistan, Yukarı Karabağ işgali nedeniyle kabul ettiği Rusya yardımı sonrasında, ekonomik alanda ve özellikle enerji alanındaki bağımlılığı, Ermenistan'daki önemli tesislerin neredeyse tamamının Rus şirketlerinin eline geçmesine neden olmuş (Tablo 7), Gürcistan ve Azerbaycan'ı terk eden Rus üslerine ve askerlerine ev sahipliği yapmak zorunda kalmıştır³⁹ (Kasım, 2009, s.45-62). Bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunlu ilişkiler sonucunda Rusya ile kurmuş olduğu "stratejik ittifak", Ermenistan'a bu ülkeler karşısında göreceli bir avantaj ve koruma sağlamaktadır. Ancak bunun karşılığı olarak da, Ermenistan'ın, kısa ve orta vadede Rusya'dan bağımsız bir politika izleme imkânı kalmamıştır.

Karadeniz Bölgesi ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte yüzlerini, refahın ve özgürlüğün adresi olarak gördükleri Batı'ya dönmüşler, Batı'nın desteklediği ve Batı ile kucaklaşma fırsatı yaratan kompozisyonlar içinde yer almayı tercih etmişlerdir. Ancak Rusya, kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşündüğü tüm Batılı kurum ve kuruluşların girişimlerini bölgeden uzak tutmak için, elindeki tüm olanakları kullanmaktan çekinmeyeceğini açıkça göstermiştir. Batı İttifakının da yeterli desteği vermemesi nedeniyle Karadeniz Bölgesi ülkeleri; ya Rusya ile daha dikkatli veya yakın ilişkiler kurmak zorunda kalmışlar ya da Gürcistan örneğinde olduğu gibi, çatışma ortamına sürüklenmişlerdir. Bunun sonucu olarak, bağımsızlıklarına kavuşmalarıyla birlikte Ukrayna Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Moldova; küresel güçlerin mücadele alanına dönüşen ve adeta bir bilek güreşinin yaşandığı Karadeniz Bölgesi coğrafyasında bir Batı - Rusya rekabetinin nesnesi haline gelmişlerdir.

³⁹ Ermenistan'daki Rus Askerî varlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zdzisław LACHOWSKI, Foreign Military Bases in Eurasia, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 2007, s.46.

Bağımsızlığını kazanan devletlerden birçoğu Sovyet/Rus etkisinden kurtulmanın erken sevincini yaşarken, süreç içerisinde ortaya çıkan ülkesel/bölgesel krizler, Rusya'nın yeni dönemde de etkisini sürdüreceğini bu ülkelere kabul ettirmiştir.

4. KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ DEĞİŞİMDE UKRAYNA VE GÜRCİSTAN FAKTÖRÜ

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, bölge ülkeleri üzerinde var olan Rus baskı ve kontrolünün ortadan kalkması, yıllar boyunca Rus ekonomik, siyasi, sosyal ve askerî gücü ile merkezden yönetilmiş ülkelerin kendilerini bir anda uluslararası sistemde tek başına bulmalarına neden olmuştur. Rusların bağımlılık üzerine kurduğu sistemin yıkılmasıyla birlikte, yaklaşık yetmiş yıl boyunca her alanda ertelenmiş veya dondurulmuş sorunlar ortaya çıkmıştır.

1990'lı yıllar bağımsızlığa yeni adım atan ve üzerlerindeki Rus gölgesinden kurtulmaya çalışan ülkelerin uluslararası sisteme eklenme ve ekonomik, siyasi ve sosyal reformları gerçekleştirerek iç işlerini düzenleme çabaları ile geçmiştir. Bu ülkelerden bir kısmı, sancılı olsa da Batı tarzı siyasi ve ekonomik yaşama geçişte önemli aşamalar kaydetmiş, önemli bir bölümü de Rusya etkisinde kalarak, yönetimden ayrılmayan liderlerinin gölgesinde, demokratik yaşama geçmede başarısız olmuşlardır. Bağımsızlıklarını ilk kazandıkları andan itibaren Rusya etkisinden uzaklaşan Baltık ülkeleri ile ilerleyen dönemlerde Batı ittifakına katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, bu dönüşümü daha sancısız ve başarıyla atlatan ülkeler olmuştur. Gerek siyasi yapı açısından, gerekse fiziki olarak Batı'nın oldukça uzağında yer alan Orta Asya ülkeleri bu geçiş dönemini, yönetimlerine ipotek koyan ve uygulamalarıyla dikta rejimlerini anımsatan liderlerinin baskısı altında geçirmişler ve Rus etkisinden kurtulamamışlardır.

Geçiş sürecinde en önemli ve inişli çıkışlı gelişmeler Karadeniz Bölgesi'nde yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yaşanan şokun atlatılmasıyla birlikte Batı, uluslararası sisteme yeni dâhil olacak ülkelerin bir an önce istikrara kavuşması ve Batı tarzı siyasi yaşamın bu ülkelerde hayata geçirilmesi için harekete geçmiştir. NATO'nun 1994 yılında ortaya koyduğu "Barış İçin Ortaklık Programı", AB'nin 1991'de başlattığı "TACIS programı" ve 2002 yılında hayata geçirdiği "ABKP", bu kapsamda ortaya konan projelerdir. Bütünleşme hareketlerinde önemli ilerlemeler kaydedilirken, sınırların Karadeniz'e dayanması ve Rusya'nın sınırlarına yaklaşılması, yeni bin yılda, Batı ile Rusya arasında bölge ülkeleri üzerinden

yürütülen mücadelenin başlangıcını oluşturmuştur. Rusya'nın arka bahçesi olarak değerlendirdiği ve yakın çevre doktrininin en önemli halkasını oluşturan Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan Batı destekli renkli devrimler Batı ile Rusya arasında iplerin gerilmesine neden olmuştur.

Aslında bu kopuşun emareleri; ABD'nin 2002 yılında açıkladığı ve 2006 yılında güncellediği, AB'nin de 2003 yılında ilan edip uygulamaya koyduğu güvenlik strateji belgelerinin satır aralarında görülmektedir. 11 Eylül terör saldırılarının yarattığı infial ve kızgınlığın bir yansıması olan 2002 tarihli ABD Güvenlik Strateji Belgesi, bir önceki bölümde ifade ettiğimiz gibi, ABD'nin bu tarihten itibaren yapacaklarını meşru kılmak, ortaya koyduğu hedefler doğrultusunda dünyayı şekillendirmek için, harekete geçmesinin nedenlerini 9 temel başlık altında açıklamaya çalıştığı bir belgedir. Bunu yaparken, öncelikle "20'nci yüzyılda özgürlük ile totalitarizm arasında geçen savaş tek kalıcı model olan özgürlük, demokrasi ve serbest girişimin zaferiyle sonuçlanmıştır" tespitini yaparak SSCB karşısında galip gelindiğini ilan etmiş, "ABD benzersiz bir askerî güce, büyük bir siyasi ve ekonomik nüfuza sahiptir" diyerek tüm dünyaya tek süper gücün ABD olduğunu ilan etmiştir. "Tehdidin üstesinden gelebilmek için her türlü vasıta kullanılacaktır" diyerek bundan sonra yaşanacakların adeta altını çizmiştir (ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2002).

"Bölgesel krizler, ittifakları zorlayabilir, dengeleri bozabilir ve başat güçler arasındaki düşmanlıkları yeniden alevlendirebilir. İlgili uluslar, potansiyel krizleri kontrol altında tutmak için gerekli çabayı göstermelidir. ABD üzerine düşeni yapacaktır, ancak hiç kimse ABD'nin ne zaman harekete geçeceğini kestiremez" ifadesiyle ABD, dünyanın çeşitli bölgelerine görece "istikrarı sağlamak, demokrasiyi yerleştirmek ve toplumları özgürleştirmek"⁴⁰ maksadıyla yapacağı müdahalelerin de önünü açmıştır (ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2002). 2006 yılında güncellenen belgede çok fazla bir değişim gözlenmemekte, ana temalar korunmaktadır. ABD'nin bu tarihten itibaren dünya çapında yaptığı müdahaleler hem küresel ölçekte hem bölgesel seviyelerde önemli sonuçlar doğurmuştur. Karadeniz

⁴⁰ Hem 2002 hem de 2006 belgesi incelendiğinde evrensel nitelikli, herkesin kabul edebileceği amaçlar ortaya konmuştur. İnsan hakları ihlallerine karşı çıkmak, baskıcı devletlerdeki demokratik reformcuları desteklemek, serbest ve adil seçimleri, hukukun üstünlüğünü, sivil toplumu, insan haklarını, kadın haklarını, özgür basını ve dini özgürlüğü geliştirmek için yabancı yardımı kullanmak, insanlarını koruyarak baskıcı rejimlere karşı yaptırımlar uygulamak, hukukun üstünlüğüne inanan, yolsuzlukla savaştan ve demokratik hesap verme ilkelerini benimsemiş ülkelerde yabancı direkt yatırımları desteklemek ve yine bu tip ülkeler ile serbest ticaret antlaşmaları yapmak bunlardan bazılarıdır. Ancak uygulamanın sonuçları incelendiğinde (Irak'ta yaşananlar gibi) karşımıza farklı sonuçlar çıkmaktadır. Nitekim ilerleyen bölümlerde incelenecek olan ABD'nin Karadeniz'e yerleşme çabalarında Rusya ile birlikte Türkiye'nin karşı duruşundaki temel etmenlerden biri, ABD uygulamalarına karşı oluşan bu güvensizliktir.

TASNİF DIŞI

Bölgesi'nde yarattığı sonuçlar çalışmamızın önemli araştırma sorularından bir tanesidir.

ABD'nin güvenlik stratejisini açıklamasından sonra bir arayış içine giren AB, 2003 yılında "Daha İyi Bir Dünyada Daha Güvenli Bir Avrupa (A Secure Europe in a Better World)"⁴¹ başlığı altında ilan ettiği ilk güvenlik stratejisiyle; daha güvenli bir dünyanın nasıl inşa edilebileceği konusunda AB'nin bakış açısını ortaya koymuştur. Belgede ilk defa, tüm AB üyelerine ortak "tehdit değerlendirilmesi" yapılmış ve AB'nin küresel boyutta sorumlulukları bulunan bir güvenlik aktörü olduğu ifade edilmiştir. Avrupa'nın dünyanın en büyük petrol ve gaz ithalatçısı olduğu, enerji tüketiminin % 50'sini oluşturan enerji ithalatının 2030 yılında % 70'e ulaşacağını ve bu çerçevede enerji bağımlılığının Avrupa için çözülmesi gereken önemli bir sorun olduğu özellikle vurgulanmıştır (AB Güvenlik Strateji Belgesi, 2003, s.3).

Güvenlik strateji belgesinde; terörizm, kitle imha silahlarının yayılımı, bölgesel çatışmalar, devlet yönetiminin çökmesi ve örgütlü suçlar AB'ye ve dünyaya yönelik en önemli tehditler olarak kabul edilmiştir. "Küresel düşünmeli, bölgesel bazda hareket etmeliyiz" vurgusu yapan strateji belgesi, güvenliğini sağlamak ve değerlerini korumak için; "tehditlerle mücadele etmek, etkin/ işleyen çok taraflılığa dayalı uluslararası bir düzen oluşturmak, AB çevresinde güvenliği sağlamak/ barış kuşağı oluşturmak" başlıkları altında üç stratejik hedef belirlemiştir: (AB Güvenlik Strateji Belgesi, 2003, s.1-7).

Belirlediği stratejik hedefler doğrultusunda AB, küreselleşme çağında bile coğrafyanın hala önem taşıdığı vurgusuyla, şiddetli çatışmaların olduğu komşu ülkelerin, organize (örgütlü) suçun artış gösterdiği zayıf devletlerin, işlevini yerine getiremeyen toplumların ve sınırlardaki nüfus patlamasının Avrupa için çok ciddi güvenlik tehdidi oluşturacağını ortaya koymuştur. Bu maksatla, doğu sınırlarındaki komşu ülkelerde stratejik amaç ve reform teşvikleri uygulamak, politik sorunların çözümünde ekonomik ve politik işbirliğini artırmak, "gelecekte sınır komşusu" olacak Güney Kafkasya'daki sorunlarla daha ilgili olmak, temel yaklaşımlar olarak tespit

⁴¹ Haziran 2003 tarihli Selanik Avrupa Konseyi'nde Ortak Dış Güvenlik ve Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın (eski NATO Genel Sekreteri), takdim ettiği "AB Güvenlik Stratejisi Raporu" aynı yıl Avrupa Konseyi'nde, "Daha İyi Bir Dünyada Daha Güvenli Bir Avrupa (A Secure Europe in a Better World)" başlığında Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS) kabul edilmiştir. AGS, Avrupa Güvenlik Savunma Politikası kapsamına, Petersberg Görevleri'ne (insani yardım görevlerine) ek olarak "ortak silahsızlandırma operasyonları, terörizme karşı mücadelede üçüncü devletlere destek ve güvenlik sektörü reformunu" katmıştır. AGS'nin küresel tehditlere mukabele, Avrupa'ya komşu bölgelerde güvenliği tesis etme, uluslararası hukuku geliştirme aracılığıyla etkili çok taraflılığa dayalı uluslararası düzenin kurulmasını sağlama olmak üzere üç sütunu bulunmaktadır.

TASNİF DIŞI

edilmiştir (AB Güvenlik Strateji Belgesi, 2003, s.8). 2003 yılından itibaren AB, Karadeniz Bölgesi'ne yönelik politikasını bu strateji belgesi çerçevesinde yönlendirmiş, ABKP ve 2007 yılında uygulamaya koyduğu Karadeniz Sinerjisi adlı girişimin temel hedefleri, güvenlik stratejisinin esasları doğrultusunda şekillenmiştir.

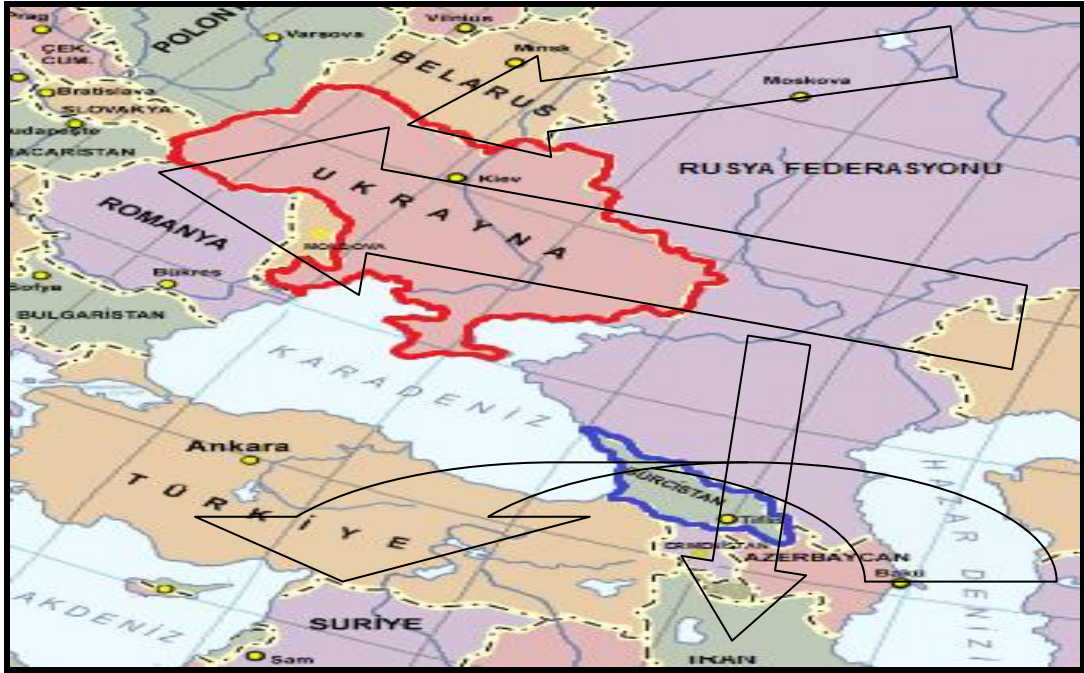
2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle ciddi atılımlar gerçekleştiren Rusya, ilk başlarda Batı ile ortak çizgide hareket ettiyse de, özellikle yakın çevresinde yaşananlar sonrası sert tepkiler göstermiştir. AB ile arasında batı sınırını oluşturan Ukrayna ile Kafkasya'nın kilit ülkesi konumundaki Gürcistan'da yaşananlara sessiz kalmayacağını ilan eden Rusya, Putin'in 2007 yılında Münih'te düzenlenen güvenlik konferansında ABD'nin tek taraflı müdahalelerine, AB ve NATO'nun BM kararı olmaksızın yaptığı girişimlere karşı duracağını ilan etmiştir (Münih Güvenlik Konferansı, 2007). Rusya, 2008 yılında Dışışleri Bakanlığı sitesinden tüm dünyaya duyurduğu "Rusya Dış Politika Konsepti"nde dillini daha da sertleştirmiş, BDT coğrafyasının Rusya'nın vazgeçilmez etki sahası olduğunu ilan ederek, burada yaşanan gelişmelere karşı sessiz kalinamayacağı açıklanmıştır (Rusya Dış Politika Konsepti, 2008).

Batı ile Rusya'yı Karadeniz Bölgesi'nde karşı karşıya getiren sürecin olgu, ABD'nin ve AB'nin güvenlik anlayışındaki radikal değişimdir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası ilk dönemlerde Rusya tarafından anlayışla karşılanan hatta işbirliği yönünde ciddi yaklaşımlar sergilemesine yol açan "teröre karşı küresel mücadele" hedefi zamanla değişmiştir. Bu anlayışın sonucunda ortaya çıkan ise, ülkelerin siyasetine yön veren realist bakışın aslında Batı ile Rusya arasındaki ilişkilerin genel karakterini oluşturmaya devam ettiğidir. Yaşanan bu mücadelenin sonucunda bölge ülkeleri küresel çaplı rekabetin nesnesi haline gelmişler, görece dengeli olarak sürdürmeye çalıştıkları ilişkilerinde gelgitler yaşamışlardır.

... bu ülkelerin dış politikaları için söylenebilecek ortak söz; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsız birer devlet olarak ortaya çıkmış ve eşzamanlı olarak hem birbirleri ile ve hem de uluslararası sistemde yer alan diğer aktörlerle olan ilişkilerini yeniden düzenlemek ve dış politikalarını yeniden yapılandırmak zorunda kalmış bu ülkelerin dış politikalarını aslında hala içeride yaşadıkları sorunların ve bu sorunlardan kurtulma beklentilerinin belirlediği[dir.] Bu durumun [ortaya çıkardığı sonuç ise,] söz konusu ülkelerin hala bir yandan Rusya ile geçmişten gelen önemli ekonomik, siyasal ve kültürel bağları devam ettirmeye, diğer yandan da ABD ve diğer Batılı ülkeler ile ilişkileri geliştirmeye yönelttiği gerçeğinin değişmediğidir (Hatipoğlu, 2004, s.292).

TASNİF DIŞI

Hatipoğlu'nun ifade ettiği gibi, Rusya ile Batı arasında sıkışan bu ülkeler, ilk başlarda Batı'yla birçok alanda önemli işbirliği alanları yaratsalar da, zamanla birçoğu, ortak geçmişin ülkeleri üzerinde yaratmış olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik bağımlılık yüküne yenik düşerek yüzlerini yeniden Rusya'ya doğru dönmüşler ya da ilişkilerini dengeli sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak konumları itibariyle, hem Batı hem de Rusya için hayati öneme sahip olan Ukrayna ve Gürcistan, küresel çaplı mücadelenin odağında yer almış, ilişkilerini dengeli bir şekilde götürmeleri mümkün olmamıştır.

şekil-6: Ukrayna ve Gürcistan'ın Stratejik Konumu

(Kaynak: Harita Genel Komutanlığı'nın <http://www.hgk.msb.gov.tr/CografikUrunKatalogu/tematik/sayfa6.asp> adresinden alınarak düzenlenmiştir)

Bu  lkeleri jeostratejik olarak vazgeçilmez kılan husus, Rusya ve Hazar enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara iletilmesinde sahip oldukları anahtar konumdur (şekil-6). Bu ülkelerin sahip oldukları stratejik konumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen Rusya ve Batı, bu iki ülkeyi kendi saflarına dâhil edebilmek için bölgeyi bir savaşa s r kmek pahasına olsa da ellerindeki tüm imkânları kullanmışlardır. Özellikle Rusya, yüzyıllardır kendi hâkimiyeti altında bulunan Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerin bu yeni dönemde kendisine rakip olmasını, milli çıkarlarını tehdit edebilecek davranışlarda bulunmasını kabul etmekte zorlanmaktadır. Bu psikolojik faktör, yarım yüzyıl boyunca ABD ile birlikte dünyanın kaderine hükmetmiş bir devletin, Ukrayna gibi kendisince görece küçük bir devletin

TASNİF DIŞI

karşısında dik duruşunu hazmetmesine engel olmakta, karşılıklı eşitlik ilkesine dayalı anlaşma zemininin önünü tıkamaktadır.

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden “Ukrayna”, elli milyona yaklaşan nüfusu, geniş yüzölçümü, zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, Avrupa ile Rusya arasındaki stratejik konumu ile Karadeniz Bölgesi’nin istikrarı ve özellikle Rusya’nın “Yakın Çevre Doktrini”nin kilit ülkelerinden birisidir. Bağımsızlık sonrası dönemde Ukrayna, ekonomik çöküşün ve güvenlik kaygılarının da etkisiyle bir yandan Batı’yla yakın ilişkiler kurmaya çalışırken, diğer taraftan Rusya ile dengeli ilişkiler yürütmüştür. Bu kapsamda tarafsız bir politika izleyeceğini ilan ederek, nükleer güç olmaktan kendi iradesiyle vazgeçmiş, dikkatini ekonomisini düzeltmeye ve Rusya ile arasındaki sorunları çözmeye vermiştir. Bu dönemde Batı’dan aldığı siyasi ve ekonomik yardımların da etkisiyle Batı’ya yakınlaşmış, NATO ile 1997’de ortaklık anlaşması imzalamış, Rusya’nın kendisine yönelik bir anlaşma olarak kabul ettiği GUAM’ın kurucu üyesi olmuştur (Buttanrı, 2004, s.110-114). Batı ile yaşanan bu yakınlaşma Rusya’yı endişelendirmiş, zaten mevcut olan sorunlar her iki tarafın yaptığı girişimlerle daha da derinleşmiştir.

Rusya ile Ukrayna arasında, Ukrayna’nın enerji borçlarını ödememesi, Kırım’ın statüsünün ve buradaki Rus deniz üssünün durumu, Ukrayna’da yaşayan Rus kökenli nüfusun temel haklarıyla ilgili Rusya’nın talepleri, Kerç Boğazı ve Tuzla Adası ile ilgili sınır sorunları, Ukrayna’nın Batı ittifakına yakınlaşması ve NATO üyeliğine başvurması gibi temel problemler bulunmaktadır (Antonenko, 2009, s.261). 2004 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Rusya’nın desteklediği Viktor Yanukoviç’in kazanması sonrasında, seçime hile karıştırıldığı gerekçesiyle çıkan olaylar neticesinde, Batı destekli “Turuncu Devrim”in yaşanması ve yenilenen seçim sonrası Batı’nın desteklediği Viktor Yuşçenko’nun Cumhurbaşkanı seçilmesi, Rusya -Ukrayna ilişkilerinde büyük bir gerilime sebep olmuştur. Bu gerilim, 2005 yılında Rusya’nın, Ukrayna’nın kendisine olan enerji borçlarını ödemediği ve ülkesinden geçen doğalgaz hattında bazı usulsüzlükler yaptığını ileri sürerek Ukrayna üzerinden AB ülkelerine giden doğalgazı kesmesiyle krize dönüşmüştür (Pamir, 2006, s.11).

NATO’nun 2008 yılı Bükreş Zirvesi’nde Ukrayna ve Gürcistan’ın üyelik başvurusunu, NATO ülkelerinin özellikle de Fransa ve Almanya’nın, Rusya ile ilişkileri krize sürüklememek adına, belirsiz bir tarihe ötelemeleri (NATO Bükreş Zirvesi, 2008) Ukrayna ile Batı ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra, yaşanan yolsuzluklar, Batı yanlısı Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko ile

dönemin başbakanı Yulia Timoşenko arasında yaşanan görüş ayrılığı ve Batı ittifakı içinde yer alma siyasetine olan zaten az olan halk desteğinin neredeyse tamamen yitilmesi, Ukrayna'da "Turuncu Devrim" sırasında yakalanan rüzgârın yitirilmesine yol açmıştır (Malek, 2009, s.518-521). Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 2010 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Rusya'nın desteklediği Viktor Yanukoviç Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Beklendiği gibi Yanukoviç'in ilk icraatı da; Ukrayna'nın NATO üyelik başvurusunu geri çekmesi ve 2017'de sona erecek olan Kırım'daki deniz üssünün Rusya tarafından kullanılması anlaşmasını 25 yıllığına 2042'ye kadar uzatmak olmuştur (Özdal, 2010).

Hazar ve Orta Asya'ya geçişin kilit noktası, enerji nakil hattı güzergâhlarının stratejik ülkesi ve etnik bölünmüşlüğün tüm unsurlarını bünyesinde barındıran Kafkas ülkesi "Gürcistan" ise, Karadeniz Bölgesi ülkeleri arasında Rusya ile en sancılı ilişkiler sürdüren ülke konumundadır. Bağımsızlık ilanıyla birlikte Gürcistan, Rus etkisinden bir an önce kurtulmak maksadıyla Batı'ya yönelmiş, ancak ülke topraklarında "dondurulmuş çatışmalar" olarak adlandırılan Güney Osetya, Abhazya ve Acaristan'da Rusya'nın de desteklediği bağımsızlık yanlısı ayrılıkçı hareketler sonrasında BDT'ye katılmış ve daha dengeli bir siyaset izlemek zorunda kalmıştır.

Mihail Gorbaçov döneminde SSCB Dışışleri Bakanlığı yapmış olan Eduard Şevardnadze'nin, 1992 yılında Gürcistan Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Rusya ile ilişkiler yumuşamıştır. Rus askerinin ülkeyi terk etmesini, iç işlerine müdahale edilmemesini ve ayrılıkçı unsurların desteklenmemesini isteyen Gürcü hükümetiyle Rusya arasında gerginleşen ilişkiler, 1998 yılında Şevardnadze'ye suikast girişiminde bulunanların Vaziani'deki Rus üssüne sığınmaları ile kopma noktasına gelmiştir (Hürriyet Gazetesi Arşivi, 1998). 2003 yılına kadar iktidarını sürdüren Şevardnadze, ülkesinde artan yolsuzluklar sonrası, Batı destekli gösteriler sonucu yerini, hukuku eğitimini ABD'de tamamlamış olan Mihail Saakaşvili'ye bırakmıştır (Kasım, 2009, s.62-65). Saakaşvili iktidarında Rusya -Gürcistan ilişkileri her geçen gün tırmanmış, Gürcü hükümeti, AB ve NATO ile çok yakın ilişkiler içine girerken, ülkedeki Rusya nüfuzunu sona erdirmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Rusya da buna karşılık olarak Güney Osetya, Abhazya ve Acaristan'daki unsurlara destek vermiş, kendi topraklarında bağımsızlık girişiminde bulunan Çeçenistan ve Dağıstan'ın, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan tarafından desteklendiğini ileri sürerek bu ülkeler üzerinde baskı kurmuştur.

Şekil-7: Kafkasya'daki Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgeler

(Kaynak: <http://www.cerkez.org.tr>)

Şekilden de anlaşılabilir olduğu gibi; Rusya'nın güneybatısını emniyete alan, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında irtibatı sağlayan, radikal unsurların Rusya'ya geçişinde tampon görevi üstlenen, mevcut veya planlanan enerji nakil hattı güzergâhlarını kontrol altında bulunduran Dağıstan-Çeçenistan-Kuzey/Güney Osetya-Abhazya hattı stratejik bir mihverdir. Rusya'nın kendi sınırları içerisindeki ayrılıkçı unsurlara yaptığı sert müdahalenin (Çeçenistan ve Dağıstan) ve diğer ülkelerdeki ayrılıkçı unsurları destekleyerek kendi nüfuzu altına alma çabalarının altında yatan temel neden budur. Herhangi önemli bir enerji kaynağına sahip olmayan Gürcistan'ın, Rusya dış politikasında bu kadar önemli olmasının sebebi, Hazar'da üretilen petrol ve doğalgazın naklinde sahip olduğu bu stratejik konumdur.

Bu kapsamda, Karadeniz Bölgesi'nde son yıllarda yaşanan en önemli gelişme; Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte başlayan Abhazya ve Güney Osetya sorununun, 2008'de, Güney Osetya'da, Rusya -Gürcistan çatışmasına dönüşmesidir. Transdinyester sorununda olduğu gibi 1990'lardan beri bölgenin demografik yapısındaki Rusya lehinde meydana gelen değişim, Rusya'nın desteğiyle bu iki sorunlu bölgede bağımsızlık referandumuyla neticelenmiştir. Rusya; 2008 yılında bu iki bölgenin bağımsızlığını tanımış, Gürcistan'ın müdahalesiyle sorun çatışmaya dönüşmüştür. AB dönem başkanı Fransa'nın aracılığıyla geçici olarak durdurulan kriz, ABD'nin yardım bahanesiyle gemilerini Karadeniz'e sokmasıyla daha farklı bir boyuta taşınmıştır (Kandemir, 2008, s.195-198). Ancak bununla birlikte Gürcistan, 2008 yılında yapılan NATO'nun Bükreş zirvesinde, ittifaka katılım için net bir tarih alamasa da, Batı ile yakın ilişkilerini devam ettirmektedir.

Ukrayna ve Gürcistan'ın Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmelerle birlikte geçirdiği değişim sadece dış dinamiklerle açıklanacak bir olgu değildir. Bu sürecin anlaşılabilmesi için iç ve dış dinamiklerin birlikte değerlendirilmesi, yaşanan değişimin her yönüyle ele alınması gerekmektedir.

a. Karadeniz Bölgesi'nde Yaşanan Değişimde Ukrayna

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Ukrayna toprakları tarih boyunca Avrupa-Asya arasında doğu batı istikametinde bir geçiş noktası olmuş, Anadolu ve Balkanlarda güçlü imparatorlukların ve devletlerin var olması nedeniyle, fetihlere yönelenler öncelikle, bugün Romanya, Ukrayna ve Rusya'nın yer aldığı kuzey yolunu tercih etmişlerdir.⁴² Tuna, Dinyeper ve Don Nehirleri'nin oluşturduğu havzanın merkezinde yer alan Ukrayna, verimli toprakları, zengin doğal kaynakları ve stratejik konumuyla tarih boyu dönemin başat güçlerinin mücadele alanlarından birini oluşturmuştur.

(1) Ukrayna Tarihi

Uluslararası sistemde kendi toprakları üzerinde en kısa süreli bağımsız olarak hüküm sürmüş olan ülkelerden biri Ukrayna'dır (Tablo 8). 1991'den bu yana bağımsız olarak geçirdikleri süre tarihleri boyunca en uzun süre bağımsız kaldıkları dönemdir. Ukrayna topraklarının tarihi MÖ 4'üncü yüzyıla kadar dayanmaktadır. 10 ve 11'inci yüzyıllarda Moskova Rusları, 12 ve 14'üncü yüzyıllarda Halytsko-Volynske Dükliği, 15 ve 16'ıncı yüzyıllarda Rus Kozakları bu topraklarda hüküm sürse de ülke Lehistan ve Litvanya tarafından paylaşılmıştır. İlk Ukrayna bağımsızlık hareketine 17'inci yüzyıl ortalarında rastlanmış olsa da bu süreç fazla uzun sürmemiş, ülke dönemin güçlü devletleri tarafından paylaşılmıştır. 18'inci yüzyılda Dinyeper nehri batısı Lehistan, doğusu Ruslar tarafından, sonraki dönemlerde ise Lehistan'nın sahip olduğu topraklar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası çok kısa süreli bir bağımsızlık dönemi yaşandıysa da, Ukrayna toprakları büyük bölümü, SSCB içinde bir sosyalist cumhuriyet olmak üzere, kalan toprakları ise, Polonya, Çekoslovakya ve Romanya arasında paylaştırılmıştır. 1939 yılında Rusların tüm ülkeyi işgaliyle bağımsızlığın

⁴² Roma, Makedon ve Yunan uygarlıkları ile sonrasında yüzyıllar boyu süren Türk hâkimiyeti Anadolu ve bugünkü Trakya topraklarının fetih güzergâhı olmasını büyük ölçüde engellemiştir. Kavimler göçünün yaşanma şekli bunun önemli örneklerinden bir tanesidir (Şekil-1). 13 ve 14'üncü yüzyıllarda Karadeniz'in hem kuzeyinden hem de güneyinden gerçekleşen Moğol istilaları bunun en önemli istisnalarından birisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erken İç Asya Tarihi (Der. Denis Sinor), İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

TASNİF DIŞI

sağlandığı döneme kadar Ukrayna, SSCB'nin federal yapısı içerisinde yer almıştır (Ukrayna Dışişleri Bakanlığı Sitesi, 2011).

İSİM/ DÖNEM	MEVCUT STATÜ
Kiev Rusları (9 ve 12'nci yüzyıllar)	Bağımsız
Ukrayna (13'üncü yüzyıl)	Moğol hâkimiyetinde (Bu dönemde Ukrayna topraklarında Halytsko-Volynske Dükalığı hüküm sürmektedir)
Ukrayna (14 ve 17'inci yüzyıl)	Lehistan (Polonya) ve Litvanya hâkimiyetinde (Bu dönemde de Ukrayna topraklarında Halytsko-Volynske Dükalığı hüküm sürmektedir)
Ukrayna (1654-1917)	İlk dönemlerde Moskova Knezliği, sonraları Rus Çarlığı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hâkimiyetinde ⁴³
Ukrayna (1917-1921)	Rus iç savaşı sonrası bağımsızlık çabaları
Ukrayna (1921-1939)	Topraklarının bir kısmı Polonya, Çekoslovakya ve Romanya arasında paylaştırılmıştır.
Ukrayna (1920-1939)	Topraklarının büyük kısmı SSCB'nin 15 cumhuriyetinden birisidir.
Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1939-1991)	Ülkenin tamamı SSCB'nin 15 cumhuriyetinden birisidir.
Ukrayna (1991-...)	Bağımsız

Tablo-8: Ukrayna'nın Bağımsızlık Süreci

(Kaynak: Ernest Raiklin, "The Making of Post-Soviet Ukraine", The Journal of Social, Political and Economic Studies, Spring 2009, s.24,25)

Ukrayna'nın devletleşme süreci akademik çalışmalarda oldukça tartışmalıdır. Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi Rus akademisyenlerin çoğu, Ukrayna'yı Rusya'nın bir parçası olarak görmekte ve göstermektedirler. Tartışmanın boyutu her ne olursa olsun, Ukrayna'nın günümüzde karşı karşıya bulunduğu siyasi ve sosyal yapısındaki çelişkili ve sorunlu alanlar, geçmişinde milli bir kimlik oluşturacak yapıya sahip olamamaları ve sürekli farklı ülkelerin hükümdarlığı altında kalmalarından kaynaklanmaktadır. Bu karmaşık yapı; etnik unsurların aynı potada eritilmesinde, ortak lisan oluşturulmasında, belirli bir ortak kültürün yaratılmasında önemli bir sorun oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Bilener'e göre, pek çok Rus'un olduğu gibi Batılı çevrelerde de Ukraynalıların Rusların bölgesel bir türevi olduğu kanaati mevcuttur ve birçok kimse Ukrayna'nın eninde sonunda Rusya ile birleşeceğini düşünmektedir. Öyle ki, eski Fransa Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing, Ukrayna'nın bağımsızlığının ancak Fransa'nın Rhone-Alpes bölgesinin

⁴³ Yazar tarafından yer verilmeyen Osmanlı Devleti'nin özellikle Kırım ve çevresindeki hâkimiyeti bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

TASNİF DIŞI

bağımsızlığı kadar meşru olabileceğini ifade etmekten çekinmemiştir (Bilener, 2004, s.313). Yapılan tüm bu yorumlara ve üzerindeki Rusya gölgesine rağmen Ukrayna, uluslararası sistemin önemli bir parçası olarak yerini muhafaza etmektedir.

Bugün gelineen süreçte, Dinyeper nehri doğusunda Rus nüfusun yoğunluğu ve bu bölgenin Rusya'ya duyduğu sempati en son yapılan 2010 yılı genel seçimlerinde de kendini göstermiştir. Bundan sonraki bölümlerde inceleyeceğimiz sosyal, siyasi ve ekonomik yapının altında bu tarihi sürecin yansımaları açıkça görülecektir.

(2) Ukrayna'ya Genel Bir Bakış⁴⁴

Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya arasında önemli bir geçiş noktasında bulunan Ukrayna'nın doğusunda Rusya, kuzeyinde Beyaz Rusya, batısında Polonya, Slovakya ve Macaristan, güneydoğusunda Romanya ve Moldova, güneyinde de Karadeniz ve Azak Denizleri bulunmaktadır (Şekil-8). Ukrayna, 603.550 km²'lik yüzölçümü ile Avrupa'nın ikinci, dünyanın da kırk beşinci en büyük yüzölçümüne sahip olup, elverişli iklim yapısı nedeniyle dünyanın diğer geniş ülkeleri ile kıyaslanmayacak derecede verimli topraklara sahiptir. Geniş düzlüklerin ve platoların bulunduğu ülkede, batıda bulunan Karpat Dağları ile Kırım bölgesinde bulunan dağlık alanlar önemli yükseltilerdir. Ülkeyi kuzeyden güneye ikiye ayıran Dinyeper nehrinin oluşturduğu havza bu verimli toprakların esas kaynağıdır (Özey, 2000, s.45,76)

Şekil -8: Ukrayna ve Komşu Ülkeler

(Kaynak: http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/123/ukrayna-bulten-ocak2007_TR.pdf)

⁴⁴ Bu bölümde Ukrayna ile ilgili çalışmanın konusu ile ilgili olabilecek verilere yer verilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Olçar, "Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri", IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2007.

TASNİF DIŞI

Ukrayna, 48.457 milyon nüfusuyla (2001 nüfus sayımına göre) Avrupa'nın beşinci en kalabalık ülkesidir. Ayrıca, 4,5 milyonu Rusya'da, 1,2 milyonu ABD'de olmak üzere 10 milyona yakın Ukraynalı ülke toprakları dışında yaşamaktadır. Ülkedeki en büyük topluluk 14.356 milyonla toplam nüfusun % 27'sini oluşturan Ruslardır (Rus nüfusu Rus yönetimlerinin izlediği politikalar sonrası I. Dünya Savaşı'ndan günümüze 3 kat artmıştır). Rus nüfusun büyük çoğunluğu ülkenin doğusunda (Dinyeper nehri doğusu) ve güneyinde (Kırım'da) yaşamakta, büyük çoğunluğu da (% 88) büyük şehirlerde ikamet etmektedir. Diğerleri ise toplam nüfusun % 5,2'sini teşkil etmektedir. Toplam nüfusa göre, Beyaz Ruslar % 0,9, Yahudiler % 0,9, Moldovalılar % 0,6, Bulgarlar % 0,5, Kırım Tatarları % 0,5, Polonyalılar % 0,4 ve Macarlar, Romenler, Almanlar, Çekler, Slovaklar ve Gagavuzlar ise % 1,4'ünü oluşturmaktadır (Ukrayna Dışişleri Bakanlığı sitesi, 2011). 12 milyondan fazla nüfus ülkenin en gelişmiş şehirleri olan Kiev, Donetsk, Kharkiv, Dnipropetrovsk, Lviv ve Odesa'da yaşamakta, nüfusu 2,6 milyon olan başkent Kiev'in nüfusu son dönemde aldığı göçlerle birlikte iki katını geçmektedir (Duvell, 2007, s.2).⁴⁵

Ukrayna yönetim tarzı itibarıyla 24 bölge, bir özerk cumhuriyet (Kırım) ve bölge statüsünde iki kentten (Kiev ve Sivastopol) oluşmaktadır. Yarı başkanlık sistemiyle yönetilen ülkede, cumhurbaşkanı 5 yıllığına halk tarafından seçilmekte, başbakan ise cumhurbaşkanı tarafından atanmayı müteakip parlamentodan onay almaktadır. Yasama organı ise "Verkhovna Rada" adı verilen parlamentodur (DEİK Ukrayna Ülke Bülteni, 2007).

Ukrayna'da nüfusun % 67'si resmi dil olan Ukraynaca konuşmakta, % 24'ü Rusça ve geri kalan % 9'u da Romence, Lehçe ve Macarca başta olmak üzere diğer dilleri konuşmaktadır. Ukrayna'nın tarihi bölünmüşlüğü yansıtan göstergelerden bir diğeri de dini yapıda karşımıza çıkmaktadır: Nüfus oranına göre, Kiev Patrikliği'ne bağlı Ukraynalı Ortodokslar % 50,4'ünü, Moskova Patrikliği'ne bağlı Ukraynalı Ortodokslar % 26,1'ini, Doğu Ritli Katolikler (Greek Catholics)⁴⁶ % 8'ini, Ukraynalı bağımsız (hiçbir kiliseye tabi olmayan- Autocephalous) Ortodokslar %

⁴⁵ Ukrayna'nın lokomotif konumu durumundaki altı büyük şehirden Kiev ve Dnipropetrovsk şehirleri Dinyeper nehri kıyısında, Donetsk ve Kharkiv Rusya sınırında (Dinyeper nehri doğusunda), Lviv ve Odesa şehirleri (Dinyeper nehri batısında) AB sınırında bulunmaktadır (Şekil- 8). Ukrayna'nın mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı içindeki Batı- Rusya rekabetini aslında en iyi anlatan Dinyeper Nehri'nin sınırını oluşturduğu Doğu ve Batı Ukrayna'dır.

⁴⁶ Buradaki Greek ifadesi etnik bir unsuru değil, inançlarını Ortodoks mezhebi ile hemen hemen aynı şekilde yaşayan, farklı olarak dualarında patriklere değil de sadece ruhani lider papaya yer veren doğu ritinden bir dini cemaati ifade etmektedir. Ayrıntı bilgi için bkz.: Elçin Macar, "İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar", İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

TASNİF DIŞI

7,2 'sini, Roman Katolikler % 2,2'sini, Protestanlar % 2,2'sini, Yahudiler % 0,6'sını ve diğlereri % 3,2'sini oluşturmaktadır (Ukrayna Dışışleri Bakanlığı Sitesi, 2011).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Ukrayna'nın ekonomik performansına bakıldığında 2000'li yıllara kadar sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin yarattığı zorlukların sonrasında enflasyonda büyük bir artış, ekonomide daralma ve artan işsizlik oranlarıyla paralel olarak çok sancılı bir dönem geçirilmiştir. Geniş ve verimli toprakları, zengin maden ve kömür kaynakları, SSCB'den miras kalan güçlü sanayisi, akademik ve araştırma kadroları, iyi eğitilmiş işgücü ve yaklaşık 50 milyonluk nüfusu ile oldukça yüksek bir ekonomik potansiyeli olan Ukrayna, 1999 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Viktor Yuşçenko'nun gerçekleştirdiği reformlar ve Batı'nın desteğı sayesinde yeni bin yılla birlikte ekonomisini büyük ölçüde düzlüğe çıkarmıştır (Tablo-9) (Türkiye İşbirliğı ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Ukrayna Raporu, 2008, s.5,6).

GÖSTERGELER	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSYİH* (Milyar \$)	31,3	38,0	42,4	50,1	64,8	82,6
GSYİH** (Büyüme,%)	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,1
Enflasyon (TÜFE)	28,2	12,0	0,8	5,2	9,0	13,5
İhracat (Milyar \$)	15,7	17,1	18,7	23,7	33,4	35,3
İthalat (Milyar \$)	14,9	16,9	18,0	24,1	29,7	36,6
Dış Borçlar(Milyar \$)	12,2	12,7	13,5	16,3	20,6	22,5

*GSYİH(Gayri Safi Yurtiçi Hasıla): Ülke içerisinde o yıl içerisinde alınıp satılan tüm varlıkların toplamına verilen ad.

** TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi): Enflasyonun tüketici fiyatlarındaki artış hesaba katılarak ölçülmesidir.

Tablo-9: Ukrayna'nın 2000-2005 Yılları Arasında Ekonomik Göstergeleri

(Kaynak: DEİK 2007 Yılı Ukrayna Bülteni, s.6)

Ekonominin lokomotif sektörü yeni bin yılla birlikte önemli atılımların gerçekleştirildiğı sanayi sektörü olmuştur. Temel sanayi dalları demir-çelik, enerji, savunma, makine imalat, kimya ve hafif sanayidir. Metal sektörü bu dönemde Ukrayna sanayisinin en önemli kolu haline gelmiştir. Çok zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olan ülkede, üretimde kömür ilk sırayı alırken, demir cevheri, kireç ve kireçtaşı diğler önemli kaynaklar arasındadır. Bunların dışında titanyum, cıva, sülfat ve potasyum tuzları, sülfür, granit ve kaolin gibi madenler de bulunmaktadır. Ağır sanayi ve savunma sanayiinin (nüfusun 1/5'i bu sektörde istihdam edilmektedir) ön planda olduğı Ukrayna sanayisinde 1990'lı yıllar boyunca yaklaşık % 60 dolaylarında gerçekleşen daralma 1999 yılından itibaren kırılmış, bu da ülkenin büyümesinde ve enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesinde önemli

TASNİF DIŞI

katkı sağlamıştır (DEİK Ukrayna Raporu, 2007, s.5-7). Tablo-9'da ekonomide yaşanan bu değişim açıkça görülmektedir.

2000'li yılların ortalarına kadar olumlu bir seyir izleyen Ukrayna ekonomisi "Turuncu Devrim" sonrası yaşanan iç ve dış gelişmeler sonrası yeniden kaosa sürüklenmiştir. Ukrayna ile Rusya arasında 2006 yılında başlayan doğal gaz krizi, Ukrayna ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, iç siyasi yapıdaki krizler durumu daha da kötüleştirmiştir. 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan düşük yoğunluklu savaş ve 2009 yılında tüm dünyayı sarsan ekonomik kriz, zaten zor durumda olan Ukrayna ekonomisini iyice krize sokmuştur. Aynı yıl içerisinde Rusya ile doğal gaz konusunda yeniden yaşanan anlaşmazlık sonrası Rusya'nın fiyatları yükseltmesi, 2009 yılında Ukrayna ekonomisinin %15.9 oranında küçülmesine neden olmuştur (Tablo-10). 2010 yılı hemen başında Rusya'nın desteklediği Viktor Yanukoviç'in cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında, Ukrayna ile Rusya arasında yapılan anlaşmalar (Sivastopol'da konuşlu Rus donanmasının 2017 yılında bitecek olan sözleşmesinin 25 yıl daha uzatılması, çeşitli işbirliği anlaşmaları) sonrası Rusya, doğalgaz fiyatında iyileştirme yapmış ve Ukrayna'nın borçlarında yapılandırmaya gitmiştir. Ukrayna'nın iç ve dış ticaretinde önemli bir pay sahibi olan Rusya ile olan ilişkilerin düzelmesi, küresel ekonomik krizin etkilerinin azalması ve iç siyasi yapıda belirli bir istikrarın sağlanması sonrasında Ukrayna'nın ekonomisi, 2010 yılında % 4.2 büyüyerek önemli bir gelişme kaydetmiştir (Tablo-10,11).

Sektörler	2009	2010
Tarım	-0,3	-0,9
Madencilik	-10,5	3,0
İmalat	-26,6	15,2
Elektrik, Gaz ve Su	-11,7	10,4
İnşaat	-45,9	-4,0
Toptan ve Perakende Ticaret	-15,7	3,7
Ulaşım	-9,1	4,5
Eğitim	-1,2	0,8
Sağlık	-1,5	0,4
Finansal Aracılık Hizmetleri	14,4	-10,0
Vergiler	-18,0	4,1
Diğer Ekonomik Faaliyetler	-8,6	-3,0
GSMH'daki Toplam Değişim*	-15,1	4,2

*GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla (Bir ülkede üretilen varlıklar toplamı)

Tablo-10: Ukrayna Ekonomisinde 2009 ve 2010 Yıllarında Sektörel Bazda Yaşanan Değişim

(Kaynak: Economic Intelligence Unit, <http://www.eiu.com/ukraine>)

TASNİF DIŞI

Finansal aracılık hizmetleri dışında tüm sektörlerde yaşanan iyileşme özellikle imalat ve inşaat sektörlerinde kendini göstermiştir. % 20'lere varan bu değişimde kuşkusuz iç ve dış istikrarın önemi büyüktür. Ukrayna'nın iç ve dış ticaretinde birinci sırada yer alan ve Ukrayna'nın tüm AB ülkeleriyle yaptığı ihracat ve ithalata neredeyse eşit bir konumda bulunan Rusya (Tablo-11), yaşanan son gelişmeler sonrası, Ukrayna üzerindeki etkisinin ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Sıra	İhracat Yapılan Ülke	Miktar (milyon €)	%	İthalat Yapılan Ülke	Miktar (milyon €)	%
1.	AB ülkeleri	6.785,7	24,0	AB ülkeleri	10.996,9	34,0
2.	Rusya	6.050,4	21,4	Rusya	9.369,4	28,9
3.	Türkiye	1.519,7	5,4	Çin	1.949,7	6,0
4.	Çin	1.041,5	3,7	Kazakistan	1.485,9	4,6
5.	Kazakistan	1.024,9	3,6	Özbekistan	1.247,3	3,9
6.	Beyaz Rusya	900,3	3,2	Beyaz Rusya	1.203,3	3,7
7.	Hindistan	822,9	2,9	ABD	929,0	2,9
8.	Mısır	724,4	2,6	Türkiye	680,6	2,1
9.	Suriye	542,4	1,9	Türkmenistan	552,9	1,7
10.	İran	538,6	1,9	Güney Kore	403,1	1,2
Topla m	İhracat	28240,0	100	İthalat	32388,7	100

Tablo-11: Ukrayna'nın 2009 Yılı İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler Sıralaması

(Kaynak: AB Resmi internet sitesi, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_113459.pdf)

İhraç ettiği başlıca ürünler; demir ve diğer metaller (toplam ihracatın yaklaşık % 40'ı), yakıt ve petrol ürünleri, kimyasal maddeler, makine ekipmanları ve gıda ürünleridir. Özellikle şeker üretimi konusunda dünyanın önde gelen ülkelerinden olup, ürettiği şekerin kendi ihtiyacı dışında kalan kısmını ihraç etmektedir. Enerji, makine ekipmanları ve kimyasal maddeler başlıca ithal ürünleri olup, ana ithalat kalemi doğalgazdır (Ukrayna Devlet İstatistik Komitesi, 2011). Ukrayna ekonomisi ana ihracat kalemi olan çelik ile ana ithalat kalemi olan doğalgazda meydana gelen fiyat değişikliklerinden önemli ölçüde etkilenmekte, bu da ekonomisinde önemli bir kırılganlığa sebep olmaktadır. Son beş yılda ekonomide yaşanan sert iniş çıkışların en önemli sebebi iç ve dış yapıda meydana gelen krizlerin bu iki sektörü direk olarak etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

Ukrayna ekonomisini son yıllarda zorlayan en önemli konulardan bir diğeri de, aslında SSCB'den ayrılan tüm devletlerin ortak problemi olan enerji, ulaştırma ve sanayide kullanılan teknolojinin çok eski olması ve etkin bir şekilde kullanılabilmesi için çok büyük yatırımları gerektirmesidir. Coğrafi konumu nedeniyle önemli bir geçiş noktasında bulunan, önemli limanlara sahip olan, modern olmasa da geniş bir demiryolu ağı bulunan ve ülkeyi kuzeyden güneye kat ederek, nehir taşımacılığına elverişli bir koridor açan Dinyeper Nehri'ne sahip olan Ukrayna, bu sıkıntıyı hisseden ülkelerin başında gelmektedir. Aslında gerekli yatırımları zamanında yapmamanın bedeli daha Soğuk Savaş sona ermeden sadece Ukrayna değil, tüm çevre ülkeleri tarafından ağır bir şekilde ödenmiştir. 1986 yılında eski teknolojiye sahip Çernobil nükleer santralinde meydana gelen patlama büyük bir çevresel felakete neden olmuştur. Yaşanan bu felaket, Ruslara ve onların oluşturduğu sistemlere karşı büyük bir güven kaybına neden olmuş, aynı zamanda bu olay Ukrayna'daki bağımsızlık hareketini de tetiklemiştir. Başlı başına bu patlama bile eski teknolojilerin bir an önce yenilenmesi gerektiğini gösteren önemli bir gelişme olmuş, diğer sektörlerde de zamanla benzer sıkıntılar açığa çıkmıştır.

23.350 km'lik bir demiryolu ağına sahip Ukrayna, yeterli olmasa da son yıllarda önemli demiryolu modernizasyon çalışmaları gerçekleştirmiştir. Uzun mesafeli yük ve yolcu taşımacılığı için en ucuz imkânları sunan bu alanı daha verimli hale getirmek için yoğun çabalar sarf edilse de henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bir diğer önemli ulaştırma kolu olan toplam 247.300 km'lik karayolunun 169.964 km'lik kısmı otoyoldur. Karayolu ağı, yalnız yarısı asfaltlanmış olmasına rağmen bütün trafiğin % 80'ini taşımaktadır. 1959 km'lik kıyı uzunluğuna sahip Ukrayna'da ekonominin en önemli damarlarından bir tanesi de deniz ve nehir taşımacılığıdır. Karadeniz, Azak Denizi ile Dinyeper ve Yuzhniy Bug Nehirleri'nde toplam 18 limanı bulunan Ukrayna'da deniz ticareti önemli bir yere sahip olup, Sivastopol dışındaki tüm limanlar devlete aittir. Ancak, çok kritik konumlarda bulunan tüm limanlar eskidir ve önemli işletme problemleriyle karşı karşıyadır (DEİK Ukrayna Raporu, 2007, s.10).

Ulaştırma ve taşımacılık alanında kendini gösteren bu problemler, ekonomide geçmişin izlerini taşıyan yapısal sorunların bir yansımasıdır. Ağır ilerleyen özelleştirme, sanayi sektöründe yetersiz yeniden yapılanma, hantal devlet yapısı, sınırlı vergi tabanı, kamusal alanda bürokratik engeller, rüşvetin ekonomik hayatta önemli ölçüde yer alması, reforma ihtiyaç duyan tarım sektörü ve ekonomik

faaliyetlerin büyük bölümünün kayıt dışı kalması ekonomide acil çözüm bekleyen sorunların başında gelmektedir (Olçar, 2007, s.51).

(3) İç ve Dış Dinamiklerin Buluştuğu Nokta: Enerji

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimle birlikte enerjiye olan talep hızla artmış, ülkelerin varlıklarının devamı, enerji kaynaklarına sahip olmakla veya enerjiyi güvenli ve düzenli bir şekilde tedarik edebilmekle özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle enerji güvenliğinin sağlanması yeni bin yılda, ülkelerin ve AB gibi örgütlerin güvenlik değerlendirmelerinde baş sıraya oturmuştur. ABD, AB ve Rusya gibi dünyada söz sahibi olmak isteyen güçler; askerî müdahalelerde bulunarak, ekonomik anlamda kendine tabi kılarak, ülke yönetimlerinde kendi güdümünde olan kişi veya grupların kalmasını sağlayarak ve sahip oldukları ulus ötesi şirketler aracılığı ile kaynakları ve/veya geçiş güzergâhlarını ele geçirerek kontrolü elde etme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle yeni bin yılın temel stratejilerinden biri, belki de en başta geleni “enerji güvenliğinin sağlanması” olmuştur. Bu da, enerjinin çıkarıldığı andan tüketiciye ulaştırıldığı ana kadar tüm safhalarıyla birlikte ele alınması gerekliliğini doğurmuştur.

Enerji denince akla ilk olarak fosil kaynaklar gelmektedir. Çevre sağlığı için hiçbir sorun teşkil etmeyen “yenilenebilir (rüzgar, güneş, termal vb.)” enerji kaynaklarının her geçen gün artan enerji talepleri dikkate alındığında, yakın gelecekte fosil yakıtları ikame edebilmesi mümkün gözükmemektedir (The Outlook for Energy 2030, 2006, s. 4). Alternatif bir diğer enerji kaynağı olan “nükleer enerji” ise, Çernobil ve yakın zamanda Japonya’da Fukuşima Nükleer Santrali’nde yaşanan felaketler sonrası alternatif olmaktan iyice uzaklaşmıştır.

Birincil enerji kaynaklarının tüketilmesinde petrol ve doğal gaz önemli yere sahiptir. 2006 verilerine göre dünya birincil enerji tüketiminde % 34,4’lük oranla petrol ilk sırada yer alırken, % 26 oranla kömür ikinci, % 20,5 oranla doğal gaz üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya’daki birincil enerji ihtiyacının % 80’i fosil kaynaklardan karşılanmaktadır. (Key World Energy Statistic, 2008, s. 6).

Yeryüzünde bulunan kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 61’i Orta Doğu’da bulunmaktadır. Kuzey Afrika, Hazar Bölgesi ve Rusya petrol rezervleri Orta Doğu’nun alternatifi olmamakla birlikte, enerji kaynağı çeşitlendirmesi bakımından alternatif olarak düşünülmektedir. Rusya ve Hazar bölgesinde bulunan petrol miktarı yeryüzündeki toplam kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 10,29’unu oluşturmaktadır.

TASNİF DIŞI

Petrol kaynaklarının % 23,9'luk oranı ABD tarafından, % 17,8'lik bölümü ise AB tarafından tüketilmektedir. Sınırlı petrol kaynaklarına, ürettiği petrolden daha fazlasını tüketen ABD ve AB, anılan rezervlere ulaşma ihtiyacı bağlamında ilk iki sırada yer almaktadır. (BP Statistical Review of World Energy, 2008, s.6,11). Kanıtlanmış doğal gaz rezervleri bakımından ise birinci sırayı yine % 41'lük bir oran ile Orta Doğu almaktadır. Dünyadaki en yoğun doğal gaz rezervine sahip ülke ise % 25,2'lik oranla Rusya'dır. Rusya'nın Hazar Bölgesi doğal gazını pazarlamadaki tekel konumu dikkate alındığında, Rusya'nın kontrolü altında bulunan doğal gaz oranı % 30'ları geçmektedir (BP Statistical Review of World Energy, 2008, s.22).⁴⁷

Petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olan coğrafyalara bitişik olan Karadeniz; doğu-batı ekseninde Hazar Bölgesi'nin Gürcistan ve Kafkaslar aracılığı ile açık denizlere ulaşım yolu, kuzey-güney ekseninde ise Rusya'nın dünya pazarına ulaşmak amacıyla önem verdiği transit yoldur. Kuzeyi, kuzey doğusu ve doğusu petrol ve doğal gaz arzına aracılık yapan boru hatları ve limanlara sahiptir. Batıda ise, dünya petrol ve doğalgaz tüketiminde dünyada ikinci sırada yer alan AB bulunmaktadır. Karadeniz güneyinde bulunan Türkiye petrol ve doğalgaz açısından ithalatçı konumdadır. Karadeniz enerji güvenliği bağlamında oluşan bu haritanın merkezinde bulunmaktadır. Tüketim merkezleri ile üretim merkezlerinin merkezinde yer alan Karadeniz enerji güvenliğinde önemli bir yere sahiptir (Şekil-9 ve 10) (Pamir, 2007, s.243). Dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip olan Orta Doğu'da süregelen istikrarsızlıklar, Rus ve Hazar enerji kaynaklarının önemini daha da arttırmış, geçiş güzergahlarının kilit noktasındaki Karadeniz de jeopolitik değerlendirmelerin odağına yerleşmiştir.

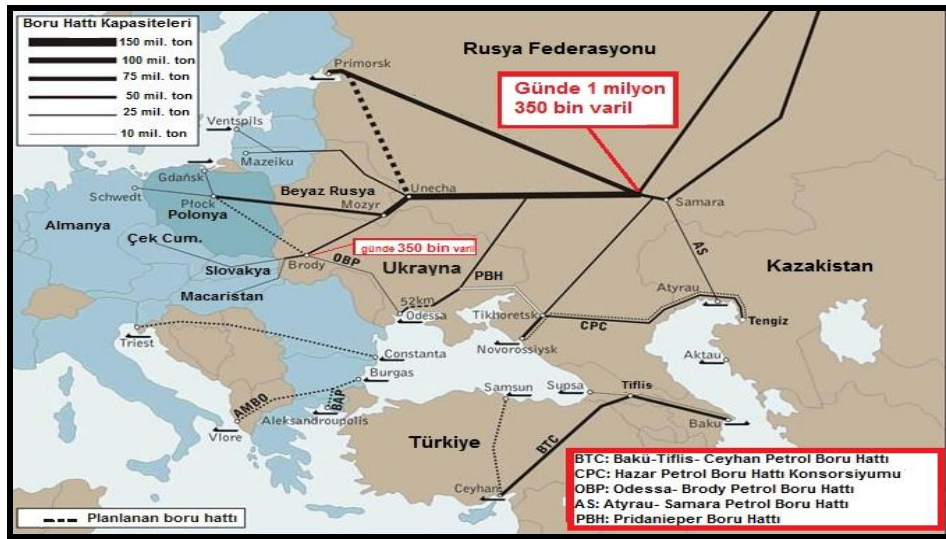
Ukrayna, Rus petrolü ve doğalgazının Avrupa'ya taşınmasında stratejik bir aktarma merkezi ve aynı zamanda önemli bir enerji ithalatçısı olmasından dolayı dünya enerji piyasasının önemli bir aktörüdür. Ukrayna'nın doğuyu ve batıyı birleştiren konumu ve aynı zamanda Karadeniz'de kritik sıcak su limanlarına sahip bir coğrafyada bulunması, ülkeyi Sovyetler Birliği ve Avrupa arasında enerji ve diğer ürünler için büyüyen önemde bir ticaret merkezi haline getirmektedir. Yeni bin yılla birlikte Ukrayna'nın doğal gaz transit şebekesinin güvenliği, Avrupa Birliği Ukrayna enerji işbirliğinin en öncelikli konuları arasına girmiştir (European Commission, 2009). AB ülkelerinin doğal gaz başta olmak üzere Rusya'ya olan bağımlılığı, yeni stratejilerin üretilmesinin gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur. 2006 ve 2009

⁴⁷ Kömür üretiminde Karadeniz Bölgesi ülkelerinin ihracat ve ithalat dengeleri açısından kayda değer işlemler bulunmadığından kömür ticaretine bu çalışmada yer verilmeyecektir.

TASNİF DIŞI

yıllarında yaşanan krizler, Ukrayna'nın öneminin çok daha iyi anlaşılmasına neden olmuştur.

Ukrayna'nın coğrafi konumu Rusya ve Hazar Denizi petrol ve doğal gazının Avrupa'ya ulaşması için ideal bir koridor olduğunu göstermektedir. Ukrayna Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre 2006 yılında Ukrayna petrol boru hatlarından günlük ortalama 900,000 varil petrol taşınmıştır. Böylece, yaklaşık olarak Rusya'nın günlük 4,1 milyon varillik ham petrol ihracının % 22'sinin Avrupa'ya taşınması sağlanmıştır. (U.S. Energy Information Administration (EIA), 2008). Petrol sevkiyatı Druzhba boru hattı üzerinden Slovakya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti'ne (günlük 350 bin varil) ve Odesa Limanı'na yapılmaktadır. Ayrıca günlük 2 milyon varile yakın Rus ve Kazak petrolü de, Pridnieper boru hattı ile Odesa Limanı'na taşınmakta, boru hatları vasıtasıyla gelen petrol bu limandan tankerler vasıtasıyla Türk Boğazları üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır (Şekil-9) (EIA, 2008). Kazakistan'ın Tengiz havzasından ve Rusya'dan gelen petrolün bir kısmı, Beyaz Rusya ve Ukrayna üzerinden Baltık ülkelerine ve Doğu Avrupa ülkelerine aktarılırken, bir kısmı geçiş ülkesi konumundaki Ukrayna ve Beyaz Rusya iç pazarlarında tüketilmekte, önemli bir miktar da Gürcistan'ın Supsa, Rusya'nın Novorossisk ve Ukrayna'nın Odesa Limanlarından tankerler vasıtasıyla Türk Boğazları üzerinden kullanıcı ülkelere aktarılmaktadır (Şekil -9).

Şekil-9: Rusya ve Hazar Bölgesi'nden Batı Pazarlarına Petrol İhracı (Petrol Boru Hatları ve Tanker Taşımacılığı)

(Kaynak: <http://irzikevicius.files.wordpress.com/2007/10/brodi-polock.jpg> adresinden alınarak düzenlenmiştir)

Ukrayna dünyanın en fazla doğal gaz üreten ülkesi Rusya ve yerkürenin en fazla doğal gaz tüketen ikinci bölgesi AB arasında olması nedeniyle stratejik bir

TASNİF DIŞI

konuma sahiptir. 2005 rakamlarıyla⁴⁸ Ukrayna, Rusya'dan ithal ettiği gazın % 93'ünü dünya pazarlarına ihraç etmektedir. Ukrayna'nın petrolde Rusya'ya olan bağımlılığı % 67 iken, doğal gazda bu oran % 80'lere çıkmaktadır. Ukrayna üzerinden Batı dünya pazarlarına iletilen gaz, Rusya'nın doğal gaz ihracatının % 78'ini oluşturmakta, Ukrayna üzerinden iletilen bu doğalgazla Avrupa ihtiyacının % 29'u karşılanmaktadır (Şekil-10) (Pamir, 2007, s.256).

Doğalgaz ihracatında önemli ölçüde Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerinden geçen boru hatlarına bağımlı olan Rusya, bu sorunu aşmak için, Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun, özellikle Polonya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ile birlikte İskandinav ve Baltık ülkelerinin tepkisini çeken ve Rus gazının Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya ulaştırılmasını ve oradan Batı Avrupa ülkelerine dağıtılmasını öngören "Kuzey Akım (Nord Stream) Projesi"ni hayata geçirmek için Almanya ile anlaşma imzalamıştır.⁴⁹ 2011 yılında çalışmalara başlanmasının ön görüldüğü bu projeye Rusya, doğal gazın Avrupa pazarlarına iletilmesi konusunda anlaşmazlık içine düştüğü Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya'yı saf dışı bırakmayı amaçlamakta, alternatif güzergâhlar oluşturmaya çalışmaktadır (Şekil-10) (Natural Gas Review, 2008, s.49,50).

Şekil-10: Rusya ve Hazar Bölgesinden Batı Pazarlarına Doğalgaz İhracatında Kullanılan Doğal Gaz Kaynakları ve Boru Hatları

(Kaynak: <http://www.marketoracle.co.uk/images/2010/Mar/pipeline-wars-22-2.jpg&imgrefurl> adresinden alınarak düzenlenmiştir)

⁴⁸ 2006 yılından itibaren Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan gaz krizi nedeniyle, bu tarihten itibaren yaşanan kesinti ve aksaklıklar nedeniyle sağlıklı veriler elde edilemeyeceğinden doğalgaz konusunda 2005 verileri ele alınmıştır.

⁴⁹ Kuzey Akım Projesi'ni gerçekleştirmek için oluşturulan konsorsiyumun başına eski Alman Cumhurbaşkanı Gerhard Schröder getirilmiştir. Bu Alman ve Rus girişimine en büyük tepki Polonya'dan gelmiştir. Polonya Savunma Bakanı bu projeyi 1939 yılında Nazi Almanyası ile SSCB tarafından imzalanan ve Polonya'nın bu iki ülke tarafından paylaşılmasını öngören "Molotov-Ribbentrop Paketi"na benzetmiştir (Larrabee, 2010, s.47).

Ukrayna ile Rusya arasında doğal gaz krizi, 2004 yılında yaşanan Batı destekli turuncu devrim sonrası başlamıştır. Siyasi, askerî ve sosyal gücüyle Ukrayna üzerinde istediklerini elde edemeyen Rusya, ekonomik olarak baskı kurmaya çalışmıştır. Rusya, 2003 yılında Türkmenistan ile, 2009-2029 yılları arası dönemde 1000 m³'ü 100 \$'dan, yılda 80 milyar m³ doğalgaz alımı konusunda anlaşma sağladıktan sonra, benzer anlaşmaları Kazakistan ve Özbekistan'la da yapmıştır. Yaptığı anlaşmalarla bölgedeki doğalgazın üretim ve dağıtımında kontrolü büyük ölçüde ele geçiren Rusya, başta Ukrayna ve Beyaz Rusya olmak üzere doğal gaz pazarladığı ülkeler üzerindeki baskısını fiyatları yükselterek arttırmaya başlamıştır. Rusya, Ukrayna'ya 2005 yılına kadar 1000 m³ doğalgazı 50 \$'dan satarken, bu fiyatı 2006 yılında 96 \$'a, 2007'de 130 \$'a, 2008'de 195 \$'a yükseltmiştir. Doğal gaz fiyatlarında yaşanan bu artış, zaten zor durumda olan Ukrayna ekonomisini krize sokmuş, katlanan fiyatlar her yıl yıllık enflasyonda % 5'in üzerinde ilave enflasyona neden olmuştur (Natural Gas Review, 2008, s.159-165).

2006 yılında Rusya'nın, Avrupa'ya giden de dâhil olmak üzere Ukrayna'ya giden gazı borçlarını ödemediği gerekçesiyle kış ortasında kesmesi Avrupa ülkelerinde büyük endişe yaratmış, Rusya, AB ülkeleri gözünde büyük güven kaybına uğramıştır. 2009 yılı başında bu kez Kiev yönetiminin Avrupa'ya giden Rus gazını çaldığını ileri süren Rusya, petrol ve gazda kesintiye gitmiş, AB'nin araya girmesi ve Ukrayna'nın yeni fiyat tarifesini kabul etmesi sonrası kriz aşılabilmektedir (Larrabee, 2010, s.40).

Rusya açısından bakıldığında, Kuzey Akım ve benzeri boru hatları oluşturarak Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmak ve gemiler vasıtasıyla LNG (Liquified Natural Gas – sıvılaştırılmış doğalgaz) ihracatını arttırmak bir çözüm olarak düşünülürken, Ukrayna % 80'e varan doğal gaz bağımlılığı sonrası, Batı'dan yeterli siyasi ve ekonomik desteği de alamadığından bin metreküpü 250 \$'a ulaşan doğal gazı Rusya'ya ödemeye mahkûm olmuş, bu da ekonomisine ağır bir yük getirmiştir. Nitekim faturanın büyük kısmını ödemek zorunda kalan Ukrayna halkı, 2010 seçimlerinde Batı yanlısı partileri cezalandırarak, Rusya'nın desteklediği Viktor Yanukoviç'i iktidara taşımıştır. Siyasi ve sosyal zemini tam hazırlanmadan başlayan turuncu devrim, sonraki yıllarda siyasi ve özellikle ekonomik olarak yeterince Batı tarafından desteklenmeyince, 2010 yılı seçimlerinde sandığa gömülmüştür.

(4) Ukrayna'nın Geleceğinde Rusya Faktörü

Ukrayna, 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, 2004 yılına kadar hem Batı'yı hem de Rusya'yı gücendirmeyecek şekilde çok taraflı bir politika izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde BDT içerisinde aktif bir politika takip edilerek siyasi, ekonomik ve askerî alanda BDT ülkeleri ile yakın ilişkiler sürdürülmüştür. Aynı zamanda AB ve NATO üyeliği kapsamında da önemli adımlar atılarak BİO programının üyesi olunmuş, AB ve NATO üyeliği yolunda ilerleyen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'ya rağmen desteklenmiştir. 1992-94 yıllarında cumhurbaşkanı olan Leonid Kravçuk ve 1994-2004 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran Leonid Kuçma bu çok yönlü siyaseti ısrarla devam ettirmiştir. Ukrayna'nın 2002 yılında NATO üyeliğine başvurmasıyla başlayan süreç artık ülkede hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını göstermiştir (Kuzio, 2006, s.199-201).

Cumhurbaşkanı Kuçma hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları sonrası gidilen 2004 seçimleri ve sonrasında yaşanan Batı destekli turuncu devrim, seçimlerin yenilenmesiyle sonuçlanmış, Batı yanlısı Yuşçenko cumhurbaşkanlığına seçilmiş, Timoşenko'da başbakanlığa getirilmiştir. Bu ikilinin iktidarda olduğu 2004-2006 dönemi ülkenin çok taraflı politikadan uzaklaşıp Batıcı bir siyaset izlediği ve Rusya etkisinden uzaklaşmaya çalıştığı bir dönem olarak görülmektedir. 2006 yılında Rusya ile başlayan doğal gaz krizi, Timoşenko hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları nedeniyle cumhurbaşkanı tarafından görevden alınması ve yeni başbakan Yanukoviç tarafından tekrar dengeli bir siyaset izlenmeye başlanması dönemin en önemli siyasi gelişmeleri olmuştur (Kuzio, 2006, s.205-208). Ekonomide yaşanan sıkıntılar, ortaya çıkan yolsuzluklar, Batı'nın yetersiz desteği ve Batı yanlısı liderlerin (Yuşçenko ve Timoşenko'nun) birbirlerine düşmesi, Yanukoviç'in 2010 yılında cumhurbaşkanı seçilmesine giden yolu açmıştır. Bu süreçte Rusya, Ukrayna ile arasında bulunan sorunları (bir önceki bölümde incelediğimiz enerji konusu başta olmak üzere) kendi çıkarları doğrultusunda çok etkili bir şekilde kullanmış, 1990'lı yıllar boyunca ikili ilişkilerinde önemli ölçüde ödünler verdiği konuların birçoğunda rövanşı almıştır (Larrabee, 2010, s.37-39).

Altınordu Devleti'nin parçalanmasından sonra bağımsızlığını kazanan Kırım, 1475 yılında Osmanlı Devleti'nin egemenliğine, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması ile de dinsel bazı imtiyazlar sağlansa da Rus egemenliğine girmiş, 1783 yılında da işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren de burada yaşayan nüfus sistemli bir şekilde (başta Kırım Tatarları olmak üzere) yerlerinden edilerek yerine Ruslar ve Ukraynalılar yerleştirilmiştir (Tablo-12) (Yalçınkaya, 2005, s.100, 101).

TASNİF DIŞI

1954 yılında dönemin Rus lideri Nikita Kruşçev tarafından, Rusya ile Ukrayna'nın birleşmesinin 300'üncü yıldönümü münasebetiyle Ukrayna egemenliğine bırakılan Kırım, Rusya'nın Ukrayna üzerinde baskı uygulayabileceği önemli enstrümanlardan biri olarak tarihteki yerini almıştır (Larrabee, 2010, s.42).

Kırım Nüfusu	1783	1897	1937	1989	1993
Kırım Tatarları (%)	83,0	34,0	21,0	1,5	9,6
Ruslar (%)	5,7	?	47,7	67,0	61,6
Ukraynalılar (%)	2,9	?	12,8	25,8	23,6

Tablo-12: Kırım'ın Ruslar Tarafından İşgalinden Sonra Yaşanan Demografik Değişim

(Kaynak: Osman Bekar, "Ukrayna Bağımsız Kalabilecek mi?", Avrasya Etüdleri Dergisi, 1994, s. 76)

Kırım'daki Rus nüfusunun durumundan başka, bölgenin verimli toprakları, uygun iklim yapısı, Rusların tarihsel olarak bölgeye atfettikleri önem, Karadeniz ve Türk Boğazları'na açılan en uygun liman olan Sivastopol'a sahip olması ve bu limanın da Rus donanmasına ev sahipliği yapması yarım adayı Ruslar için daha önemli kılmaktadır. Kırım'da 1993 yılında oluşturulan anayasa ile özerk bir yapıya kavuşmuş ve yönetimine de Rus kökenli bir başkan seçilmiş olsa da yarım ada üzerinden yaşanan krizler başka alanlarda devam etmiştir (Turan, 2007, 378,379).

Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasının paylaşılması ve donanmanın konuşlandığı Ukrayna'ya ait olan Kırım'ın Sivastopol Limanı'nın kullanılması iki ülke arasında büyük krizlere neden olmuştur. 1997 yılında, limanın 20 yıllığına Rusya'ya kiralanması, donanmanın yarı yarıya paylaştırılması ve Ukrayna'ya nükleer silahların nakli için kredi açılması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Böylece, nükleer silahların tümüyle Rusya'ya devri ve Sivastopol Limanı'nın kullanılması konusunda elde edilen ayrıcalıklar karşılığında Rusya, içeriden yükselen tüm itirazlara rağmen Kırım ve Sivastopol'un Ukrayna egemenliği altında olduğunu hukuki olarak kabul etmiştir (Büyükkıncı, 2007, s.418). Tam olarak sonuçlandırılmadan geçici olarak aşılacak problemler, diğerlerinin habercisi olmuş, 2003 yılında Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı'nı kontrol eden Tuzla Adası üzerinde Rusya'nın hak iddia etmesi sonucunda Ukrayna ile Rusya arasında yeni bir kriz doğmuştur. Rusya tarafından yapay olarak çıkarılan bu sorun, aynı yıl içerisinde iki ülke arasında yapılan bir anlaşma ile Rusya lehinde geçici olarak çözülsün de, gelecekte

Kırım Adası'nın statüsü ile ilgili Rusya'nın yapabileceği diğer girişimlerin bir işareti olmuştur (Alkan, 2006, s.109,110).

Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan sorunlar, Rusya'nın desteklediği Viktor Yanukoviç'in iktidara gelmesi ile "şimdilik kaydıyla" dondurulmuştur. Yanukoviç'in NATO ile bir ittifak arayışı içerisinde olmadığını beyan etmesi, Sivastopol'da bulunan Rus donanmasının kalma süresinin 2042'ye kadar, 25 yıl daha uzatılması Rusya tarafından olumlu karşılanmış ve Ukrayna ile uygun fiyattan doğal gaz anlaşması yapılmış ve Rusya'ya olan borçlar da yapılandırılmıştır. Rusya, "Yakın Çevre Doktrini"nin en önemli kalesi durumundaki Ukrayna'da, turuncu devrimin rövanşını almıştır. Larrabee'nin ifade ettiği gibi (2010, s.38), "Ukrayna'nın Batı ittifakına eklenmesi, sadece Avrupa'daki tüm dengeleri değiştirmekle ve Rusya'nın oluşturmaya çalıştığı Slav Birliği projesine son vermekle kalmayacak aynı zamanda Rusların eski SSCB topraklarında oluşturmaya çalıştığı hegemonyayı da tarihe gömecektir". Ancak Rusya, Ukrayna üzerinde sahip olduğu siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik nüfuz sayesinde bunun gerçekleşmesine müsaade etmemiştir. Rusya ve Ukrayna arasında mevcut olan bu organik bağ, yakın dönemde, Ukrayna'nın Rusya'dan bağımsız bir politika takip edebilmesine olanak tanımamaktadır.

b. Kafkasların Anahtar Ülkesi Gürcistan

SSCB'nin dağılması sonrasında Ermenistan ve Azerbaycan'la birlikte bağımsızlığını kazanan üçüncü Kafkas ülkesi olan Gürcistan, enerji kaynaklarına olan yakınlığı ve bu kaynakların dünya pazarlarına aktarılmasında sahip olduğu stratejik konum ile enerji odaklı stratejilerin kilit ülkesidir. Dünya coğrafyasında, etnik bölünmüşlüğü ve çatışmaların en çok yaşandığı bölgelerinden biri olan Kafkasya coğrafyası içerisinde, Rusya, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan gibi son dönemlerde uluslararası ilişkilerin gündemini en çok meşgul eden ve her biri ayrı bir inceleme konusu olan ülkelere komşu olması, Rusya'nın tüm baskılarına rağmen Batı eksenli dış politikasını hala muhafaza edebilmesi Gürcistan'ı tüm gözlerin üzerine çevrildiği bir ülke haline getirmiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası Afganistan ve Irak'a yapılan ABD müdahaleleri sonrası, Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya coğrafyasının merkezinde yer alan Gürcistan'ın önemi daha da artmış, Rusya'nın eski günlerine dönme konusunda artan gayretleri sonrası ise, Batı ile Rusya arasında tekrar yaşanmaya başlayan güç mücadelesinin odağı haline gelmiştir.

Gürcistan'ı bu kadar önemli kılan hususların başında, hem bölge ülkelerinin hem de büyük devletlerin içinde bulunduğu Kafkasya coğrafyasına atfettiği önem gelmektedir. Bu nedenle Gürcistan'ı incelemeye geçmeden önce ilk olarak Kafkasya'nın öneminin iyi anlaşılması gerekmektedir.

(1) Paylaşılamayan Coğrafya: Kafkasya

Kafkasya, Hazar Denizi ile Karadeniz arasında yaklaşık 440 bin m²'lik bir alanı kapsayan, Rusya'nın Avrupa kesiminin güneybatısı ile Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan topraklarını kapsayan coğrafi bölgeye verilen addır. Kafkasya'yı, kuzeyde Rusya, güneybatıda Türkiye, güneyde İran, doğuda Hazar Denizi ve batıda Karadeniz çevrelemektedir (Şekil-11) (Özey, 2004, s.218). Kafkas Dağları Avrupa'yı Asya'dan ayıran çizgi olarak kabul edilmekte, bu dağ silsilesi Avrupa'nın güneydoğu sınırını teşkil etmektedir (Devlet, 1997, s.1924).

Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan ve yüksekliği orta kısımlarında beş bin metreyi aşan sıradağlar "Kafkaslar" veya "Kafkas Dağları" olarak ifade edilmektedir (Şekil-11). "Kafkaslar" veya "Kafkasya" adına ilk olarak Rus kaynaklarında, 19'uncu yüzyıl başlarında rastlanmaktadır. Çar I. Petro döneminde kurulan İmparatorluk Bilimler Akademisi bilim adamları Kafkasya adını ilk defa kullanmışlardır. Türk kaynaklarında ise 1856 yılı sonralarında rastlanmaktadır (Tavkul, 2002, s.11). Tarih öncesinden orta çağa kadar, çeşitli amaçlarla Kafkasya'ya giren Anadolu ve Mezopotamya kabileleri, Yunan, Roma ve Ceneviz ticaret kolonileri, Kimmer, İskit ve Sarmat gibi güney Rusya bozkırlarının eski kavimleri ile Hun, Bulgar, Kıpçak gibi Türk kavimleri, Kafkasya sosyo-kültürel yapısının oluşmasında önemli rol oynamışlar ve bugünkü karmaşık etnik yapının temelini atmışlardır (Tavkul, 2007, s.47).

Günümüzde siyasi, coğrafi, etnik ya da kültürel olarak bakıldığında farklı olarak sınırlandırılmış ve ifade edilmiş "Kafkasya" tanımları bulunmaktadır. Bölgenin tarihi, etnik ve sosyolojik yapısı dikkate alınmadan coğrafyacılardan tarafından kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmış olarak ifade edilen Kafkasya tanımı, siyaset bilimcilerin de kabul etmesiyle uluslararası literatüre girmiştir. Tam fikir birliği olmasa da genel kabul görmüş bu tanıma göre Kuzey Kafkasya; Rusya sınırları içerisinde kalan özerk Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan cumhuriyetlerini içine almaktadır. Güney Kafkasya ise, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın yanında Abhazya, Acara, Yukarı Karabağ, Güney Osetya ve Nahçıvan özerk cumhuriyetlerinden oluşmaktadır (Tavkul, 2002, s.11,

TASNİF DIŞI

12). Ancak bu sınıflandırma tarihi gerçeklere uymamaktadır. Bilimsel açıdan Kafkasya, bugün Kuzey Kafkasya olarak adlandırılan bölgedir ve bu bölge içerisine etnik ve kültürel açıdan bugün Gürcistan toprakları içerisinde yer alan Abhazya ve Güney Osetya da dâhil edilmelidir. “Güney Kafkasya” ise tarihi gerçekliği olmayan, sonradan türetilmiş bir kavramdır. Tarihte kullanılan, Rusların “Zakavkaz”, İngilizlerin “Transcaucasus”, Osmanlı ve Arapların “Mavera-i Kafkas” ifadeleri, “Güney Kafkasya” değil “Kafkas Ötesi” anlamına gelmekte, Kafkas Dağları, Kafkasya ile Kafkas Ötesi’ni birbirinden ayırmaktadır (Tavkul, 1997, s.11).⁵⁰

Şekil-11: Kafkasya Fiziki Haritası (Ülkeler, Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgeler)

(Kaynak: Harita Genel Komutanlığı, http://www.hgk.msb.gov.tr/CografikUrunKatalogu/tematik/resimler/Kafkaslar_Siyasi_A3.jpg adresinden alınarak düzenlenmiştir)

Tarih boyunca göç ve sefer yollarının kesiştiği bölge olan Kafkasya, dağlık yapısı ve geçişe imkân tanımayan sarp ve engebeli yapısı nedeniyle toplulukların birbirine karışmasına engel olmuş, bu da bölgenin etnik, dini ve dil yapısını çeşitlendirmiştir. Coğrafi koşullar ile birlikte bu mozaik yapı bölge halklarının kendi aralarında sorunları çözmelerine engel olmuş, bu da Kafkasya’yı bölge dışı güçlerin müdahalesi için istismara açık bir konuma getirmiştir. Doğu ile Batı arasında bir

⁵⁰ Çalışmada Kafkasya bütünlük içerisinde ele alınacak ve kavram tartışmasına yer verilmeyecektir. Kafkasya bölgesinde Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ın olduğu üç cumhuriyet, biri Azerbaycan’a (Nahçıvan), ikisi Gürcistan’a (Abhazya ve Acara) ve yedisi de Rusya’ya (Adıgey, Karayay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguş(et)ya ve Dağıstan) bağlı olmak üzere 10 özerk cumhuriyet ile biri Azerbaycan’a (Yukarı Karabağ) ve birisi de Gürcistan’a (Güney Osetya) bağlı olmak üzere iki özerk bölge bulunmaktadır (Şekil-11) (Avşar, 1997, s.1875).

köprü vazifesi gören bölge coğrafyası, siyasi ve ekonomik açılardan stratejik bir merkez haline gelmiştir (Doğancı, 2007, s.175).

19'uncu yüzyılla birlikte Kafkasya'ya tamamen eline geçiren Ruslar, Karadeniz sahilinde yaşayan bir milyonu aşkın Türkü, Osmanlı topraklarına sürmüş ve yerlerine Rusları yerleştirmiştir. Özellikle idil-Ural bölgesinden zorunlu göçe tabi tutulanlar sonrasında, Rusların yerleştirilmesine rağmen nüfus yarı yarıya azalmıştır. Asıl büyük felaket ise II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında yaşanmıştır. 1943-44 yıllarında 2-3 milyon kişi ihanet suçlamasıyla; Rus lider Joseph Stalin tarafından Sibiry ve Urallar'a sürülmüş, sürgün edilenlerden % 40'ı yolda çeşitli nedenlerle hayatını kaybetmiş, bu toplu göçlerden Gürcü ve Ermeniler ise muaf tutulmuştur. Başta Çeçen ve İnguş olmak üzere, Karaçaylar, Balkarlar ve Ahıska Türkleri bu zorunlu göçün kurbanları olmuş, yerlerine Osetinler, Avarlar, Darginler, Ukraynalılar ve Ruslar yerleştirilmişlerdir (Yanar, 2002, s.30).

Ahıska Türkleri'nin Almanlarla işbirliği yaptığı suçlamasıyla Fergana Vadisi'ne sürülmesi sonrasında (bir kısmı da Türkiye'ye kaçmış, büyük kısmı Kars dolaylarına yerleşmiştir) bölgeye yerleştirilen Ermeniler, bugün kendilerinin "Cevahiti" olarak adlandırdıkları bölgeyi oluşturmuşlardır. Ruslar'ın tüm Kafkasya genelinde bu ve bunun benzeri uyguladıkları demografik yer değiştirmeler sonrası, günümüzde yaşanan birçok etnik ve sınır sorunlarının alt yapısı oluşturulmuştur. Stalin'in bu sürgün politikası aslında, Kafkasya'nın yerel halkları arasında çatışma zemini hazırlamak, gelecekte bağımsızlık yolunda atılabilecek adımların önüne geçmek, ulusal eğilimlerin gücünü kırmak ve bölgesel sorunları tahrik ederek olası müdahalelerin önünü açmayı amaçlamıştır (Yanar, 2002, s.30-31). Bugün gelinen noktada, Rusya çıkarları açısından bakıldığında, 19'uncu yüzyıldan beri uygulanan Rus siyasetinin, uzun yıllar boyunca çözülemeyecek etnik ve sınır sorunları yaratmak pahasına başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, SSCB'nin dağılması sonrasında yerli halkların sürgün edildikleri ücra yerlerden Kafkasya'ya dönmesi ve öz yurtlarında yabancı topluluklarla karşılaşmasıyla bölgedeki etnik çatışmalar daha da alevlenmiş, sınır sorunları ortaya çıkmıştır.

TASNİF DIŞI

Ülke	Anlaşmazlık	Tanımı	Durum
Rusya Federasyonu	Çeçenistan	Bağımsızlık Talebi, 1994 ve 1996'da ayrılıkçı savaş (Etnik çatışma), Radikal terörizm (en son 2004, K.Osetya, Beslan Baskını)	1996'da ateşkes. Hasavyurt Ant. Çatışmalar ve kökten dinci terör eylemleri sürüyor.
	Dağıstan	Çeçenistan bağlantılı ayrılıkçılık	Potansiyel/Durgun
Ermenistan	Yukarı Karabağ	Azerbaycan ile toprak anlaşmazlığı (Ermenistan Yukarı Karabağ bölgesini hala işgal altında tutmaktadır)	Potansiyel/Durgun AGİT MİNSK Grubu devrede
Azerbaycan	Nahçıvan	Ermenistan ve İran ile sınır sorunları	Potansiyel/Durgun
	Talış Bölgeleri	Bakûnün güneyinde İranlı halkın yaşadığı bölge	Potansiyel/Durgun
	Lezgi Bölgeleri	Dağıstan sınırında etnik ayrılıkçılar, Dağıstan'a ilhak olmak istiyor.	Potansiyel/Durgun
Gürcistan	Abhazya	1992-1993'te ayrılıkçı savaş, Rusya güdümündeki yönetim Gürcistan'dan ayrılarak Rusya'ya katılmak istiyor.	Potansiyel/Durgun
	Acaristan	Yerel yönetim merkezi hükümeti tanımıyor.	Potansiyel/Durgun
	Cevahati	Ermeni ayrılıkçılar; yerleşik Mesket (Ahıska) Türkleri ile gerilim	Potansiyel/Durgun
	Mingrelia	Eski Gürcistan Devlet Başkanı Zviad Gamsakhurdia yanlıları	Potansiyel/Durgun
	Güney Osetya	1990-1991 yıllarında ayrılıkçı savaş; Rusya'ya ilhak olmak istiyor.	Potansiyel/Durgun*
	Pankisi ve Kodori Vadisi	Rusya, Çeçen isyancıların bu bölgede üslendiği ve Gürcistan'ın isyancıları himaye ettiğini savunuyor.	Potansiyel/Durgun
	Rus Askerî Varlığı	Abhazya ve Güney Osetya'da ve ayrıca Ermenistan'da Gürcistan sınırında	

*2008 yılında Gürcistan'ın merkezi hükümetin otoritesini tesis etme amacı ile yaptığı müdahaleye Rusya'nın karşılık vermesiyle, kısa süreli de olsa Güney Osetya üzerinden Rusya ve Gürcistan çatışması yaşanmıştır.

Tablo-13: Kafkasya'da Kriz Kaynakları

(Kaynak: Nadir DEVLET, "Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Türkiye, NATO ve AB Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu, İstanbul, 27-28 Mayıs 2004, s.205)

Yukarıdaki tabloda sıralananlar dışında; Zengezur, Göyçe ve Nahcivan dolayısıyla Azerbaycan ve Ermenistan arasında, Şaumyani ile Ahıska arasında kalan bölge için Gürcistan ve Ermenistan arasında, Tazekend yüzünden, Gürcistan

ve Abhazya arasında, liman kenti olan Soçi yüzünden, Rusya ve Gürcistan arasında sorunlar devam etmektedir. Ayrıca, İnguşya, Çerkes-Karaçay ve Kabardin-Balkar'da bağımsızlık yanlısı hareketler, Çeçenistan, İnguşya, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya ve Çerkez'de bağımsız ve birleşik bir Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kurma talepleri, Kuzey ve Güney Osetya'da birleşme arayışları, Azerbaycan'da Lezgi ve Avarların otonomi talepleri devam etmektedir (Mert, 2004, s.38,39).

Uluslararası toplum, Kafkasya'daki yukarıda sıralanmış olan çatışmacı ilişkilerin yarattığı gerçekliğin tam olarak farkında olmasa da, son dönemlerde Kafkasya, Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılması için üretilen projeler, Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan Yukarı Karabağ sorunu, Rus-Çeçen çatışmasının devam eden sonuçları, Dağıstan'da meydana gelen terör olayları ve Güney Osetya üzerinden yaşanan Rus-Gürcü krizi nedeniyle dünyanın ilgisi bu coğrafya üzerine çevrilmiştir. Batı eksenli bir dış politika takip eden ve Kafkasya coğrafyasında Rus baskısına direnen tek ülke konumundaki Gürcistan, Rusya ile yaşadığı düşük yoğunluklu/kısa süreli çatışma sırasında Batı'dan beklediği desteği tam olarak alamamış olsa da, Batı ittifakına katılma yönündeki girişimlerine devam etmektedir. Güneybatı kanadının en önemli halkası konumunda bulunan ve özerk cumhuriyetleri ile arasında tarihi ve kültürel bağlar bulunan Gürcistan'da yaşananları, Ukrayna örneğinde olduğu gibi hazmetmekte zorlanan Rusya, bu ülkeyi "ikna edebilmek" için askerî seçenek dâhil olmak üzere her türlü tedbiri alacağını göstermiş, bölgedeki etnik çatışmaları alevlendirmekten de çekinmemiştir. Yeni bin yıllar birlikte Gürcistan, Batı ile Rusya arasındaki mücadelenin en önemli nesnelerinden biri haline gelmiştir.

(2) Gürcistan

Bilinen Gürcistan tarihi 4000 yıl öncesine dayanmaktadır. MÖ 4'üncü yüzyılda Hristiyanlığın kabulü, geçiş coğrafyası üzerinde yer alan topraklarda, tüm işgal ve asimilasyon çabalarına rağmen Gürcü milli benliğinin korunmasını sağlamıştır. Tarihsel olarak Gürcüler bulundukları coğrafyada sürekli büyük imparatorlukların ve devletlerin mücadele alanı içerisinde yer almış, bu da uzun süreli egemenlik sağlamalarına engel olmuştur. Gürcülerin bir devlet olarak tarih sahnesinde yer aldıkları ve en güçlü oldukları dönem 12 ve 13'üncü yüzyılda geçici aralıklarla Kral Davit Aghmashenebeli ve Kraliçe Tamar dönemidir (Gürcistan Dışişleri Bakanlığı Sitesi, 2011).

TASNİF DIŞI

7'nci yüzyıla kadar İran, Bizans ve Anadolu'dan gelen devlet ve toplulukların istilalarına maruz kalan Gürcistan'ın Türklerle karşılaşmaları da bu yüzyılda olmuştur. Aynı yüzyıl içerisinde İslam ve Bizans orduları da bölge üzerinde mücadeleye girişmiş, sonraki dönemlerde de Hazarlar, Kıpçaklar ve Selçuklular Gürcistan'ın çeşitli bölgelerinde egemenliği sağlamışlardır. 13'üncü yüzyılda Karadeniz'in kuzey ve güneyinde olduğu gibi Gürcistan toprakları da Moğol istilasına uğramış, 1486'da Akkoyunlular tarafından işgal edilene

kadar iki yüz yıl Moğollara tabi yaşamışlardır. Bu tarihten itibaren Gürcistan toprakları üzerinde önce Osmanlı Devleti-İran sonrasında Osmanlı Devleti-İran-Rusya mücadelesi başlamıştır. 17 ve 19'uncu yüzyıllar arası, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altında kalan bölge, 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sonrası imzalanan Edirne Barış Anlaşması⁵¹ ile Ruslara terkedilmiş (Batum hariç bütün Karadeniz kıyısındaki topraklar ve Ahıska) ve Gürcistan toprakları üzerinde 250 yılı aşkın bir süre devam edecek Rus hâkimiyeti başlamıştır (Saray, 1993, s.12-15).

1917 yılında Rusya'da meydana gelen ihtilal sonrası savaştan çekildiğini açıklaması ve müttefiklerle anlaşma barış imzalamasıyla Gürcistan, 1918 yılında bağımsızlığını ilan etse de bu durum ancak 1921 yılına kadar üç yıl devam etmiştir. 1921 yılında SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet haline gelen Gürcistan, SSCB'nin dağılması sonrasında 1992 yılında yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur (Gürcistan Dışişleri Bakanlığı Sitesi, 2011).

69.700 km²'lik yüzölçümüne sahip Gürcistan'ın kuzeyinde Rusya, güneybatısında Türkiye, güneyinde Ermenistan ve güneydoğusunda Azerbaycan bulunmakta, 310 kilometrelik sahil şeridiyle de Karadeniz'in doğu kıyısında yer

⁵¹ 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında büyük hezimete uğradığı ve Rus ordularının tarihte ilk kez doğuda Erzurum ve batıda Edirne'ye ulaştığı bir savaştır. Savaş sonunda hem Balkanlarda, hem Doğuda çok önemli topraklar kaybedilmiş, Yunanistan bağımsızlığını kazanarak Rusya sayesinde önemli kazançlar elde etmiştir. Osmanlı Devleti Doğu Anadolu'da kaybettiği bu toprakları bir daha geri alamayacak, 1'inci Dünya Savaşı sonrası Batum da kaybedilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Rifat Uçarol, "Siyasi Tarih (1789-1999)", Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, ss.147-155.

TASNİF DIŞI

almaktadır. Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde uzanan Kafkas Dağları, Rusya ve ona bağlı özerk cumhuriyetlerle doğal bir sınır oluştururken, Türkiye ve Ermenistan sınırını da, Kafkas Dağ silsilesinin güney uzantısı olan dağ bloku oluşturmaktadır. Ülkenin sadece orta bölümünde düzlük alanlar mevcut olup, batıda Karadeniz'e açılan pencere konumundaki Kolhida Ovası, doğuda ise Kura Nehri'nin oluşturduğu havza, Gürcistan'ın en verimli topraklarını oluşturmaktadır (Şekil-11). Bu tektonik çöküntü aynı zamanda Hazar'dan Batı'ya açılan en önemli güzergâhlardan bir tanesidir (Gürcistan Dışişleri Bakanlığı Sitesi, 2011).

Başkenti Tiflis olan Gürcistan'da, 9 bölge, 9 şehir ve 2 özerk cumhuriyet bulunmaktadır. Batum ve Poti en önemli liman şehirleridir. 2005 nüfus sayımına göre Gürcistan nüfusu 4.677.401'dir. Nüfusun % 83,8'ini Gürcüler, % 6,5'ini Azeriler, % 5,7'sini Ermeniler, % 1,5'ini Ruslar ve % 2,5'ini de diğerleri oluşturmaktadır. Ülkede resmi dil olarak Gürcüce konuşulmakta (% 71), Rusça % 9, Ermenice % 7, Azerice % 6, diğer diller de % 7 oranında konuşulmaktadır. Abhazya'da resmi dil Abhazcadır. Nüfusun % 83,9'u Ortodoks Hristiyan, % 9,9'u Müslüman, % 3,9'u Ermeni Gregoryen, % 0,8'i Katolik'tir (Gürcistan Dışişleri Bakanlığı Sitesi, 2011).

(a) Tam Bağımsızlık Yolunda Gürcistan Ekonomisi

SSCB'nin dağılması sonrasında ekonomik olarak en çok etkilenen ülkelerin başında Gürcistan gelmektedir. Birliğin dağılması ve daha sonra yaşanan siyasi istikrarsızlık, Gürcistan ekonomisi üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve ekonomi istikrarsız bir yapıya bürünmüştür. Bireysel gelirlerde, tarımsal ve sanayi üretiminde düşüş yaşanmış, enflasyon ve işsizlik önemli ölçüde artmıştır. Magnezyum ve bakır hariç önemli sayılabilecek nitelikte bir yer altı ve yer üstü zenginliği bulunmayan Gürcistan'ın başlıca ekonomik faaliyetleri tarım (çay, fındık, narenciye ve üzüm), madencilik ve sanayi (içecek, metal ve makine üretimi) sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Gürcistan'da hidroelektrik kaynakları mevcut olup, doğalgaz ve petrol ihtiyacı ithalat yoluyla karşılanmaktadır (TİKA Ülke Bülteni, 2007, s.8).

Siyasi, ekonomik ve sosyal çalkantıların yaşandığı geçiş döneminde (1989-1994), Gürcistan GSMH'si %72 oranında azalmıştır (Papava, 2005, s.86). 1994 yılından itibaren, Eduard Şevardnadze yönetiminde önemli ekonomik hamleler başlatan Gürcistan, ticaretin ve döviz kurunun serbestleştirilmesiyle birlikte uygulamaya koyduğu vergi reformu ve özelleştirme hamleleriyle, 2000 yılından itibaren ekonomisini düzlüğe çıkarmasını başarmıştır. Yakalanan ekonomik başarıdaki en önemli unsurlardan bir tanesi de, yeni bin yılla birlikte Gürcistan'ın

TASNİF DIŞI

Rusya'ya olan ekonomik bağımlılıktan (enerji hariç) önemli ölçüde kurtulmasıdır. 2003 yılında yaşanan "Gül Devrimi" sonrası Batı'nın artan desteği ve görece sağlanan iç istikrar, Gürcistan ekonomisinde önemli bir gelişmeye neden olmuş, % 15'lere yaklaşan yüksek işsizlik oranlarına ve Rusya ile 2008 yılında yaşanan savaşın da etkisiyle % 10'lara yaklaşan enflasyon oranına rağmen, kişi başına düşen milli gelirden ve büyüme oranlarında önemli artışlar meydana gelmiştir (Tablo-14). Söz konusu büyümenin başlıca kaynakları olarak, ülkede artmakta olan gelir ve yaşam standartları, kayıt dışı ekonominin resmi ekonomiye aktarımı ve turizm faaliyetleri kapsamında yol, otel, restoranların inşaat ve hizmetleri gösterilmektedir. Bununla birlikte, BTC Petrol Boru Hattı ve Azerbaycan (Şah Deniz) doğal gazını Gürcistan üzerinden Erzurum'a ulaştıran Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) (Güney Kafkas Doğalgaz Boru Hattı) inşaatlarının da Gürcistan ekonomisine önemli katkıları olmuştur (DEİK Ülke Bülteni, 2009, s. 6-8).

Yıl	GSYİH (Milyar)	Kişi Başına Gelir (USD)	Büyüm e Oranı	Enflasyo n Oranı	İhracat (Milyon)	İthalat (Milyon\$)
2000	3,0	631	1,8	4,0	459	970
2001	3,2	629	4,7	4,6	496	1.045
2002	3,4	669	5,6	5,7	601	1.084
2003	4,1	867	11,1	4,8	831	1.469
2004	5,4	1.154	5,9	5,7	1.092	2.008
2005	6,4	1.430	9,3	8,2	1.472	2.687
2006	7,7	1.711	9,4	9,2	1.667	3.686
2007	9,8	2.227	12,5	9,2	1.970	4.790
2008	12,5	2.841	7,9	10,1	2.636	7.202

Tablo-14: Gürcistan Ekonomisinin 2000-2008 Yılları Arasında Makro Ekonomik Göstergeleri (Kaynak: DEİK Gürcistan Ülke Bülteni, 2009, s.8).

Ülkenin en önemli ihracat kalemlerini (2008 verilerine göre); ferro metaller (% 17,9), hurda metal (% 8,6), bakır cevheri (% 7,9), otomobil (% 7,6), gübre (% 7,1), altın (% 6,7), çimento (% 5,4) ve alkollü içecekler (% 3,9) oluşturmaktadır. İthalatını yaptığı başlıca ürünler ise; petrol ve ürünleri (% 12,8), otomobil (% 11,2), doğal gaz (% 3,2), elektronik ürünleri (% 2,4) ve demir çelik (%1,8)'tir (DEİK, 2009, s.15). Gürcistan'ın özellikle gül devrimi sonrası, AB ülkeleri, ABD ve Kanada ile ticaretinde önemli artışlar olmuş, Rusya ile ticaret hacminde yaşanan düşüş, 2008 yılında yaşanan kriz sonrası dibe vurmuştur (Tablo-15).

Rusya'nın Gürcistan üzerine kurmaya çalıştığı siyasi ve ekonomik baskı, Gürcistan kaynaklı ürünlere uygulamaya çalıştığı engeller Gürcistan'ı, komşu ve çevre ülkelerle daha fazla ticaret yapmaya sevk etmiş, özellikle Türkiye'nin

TASNİF DIŞI

Gürcistan ticaretindeki payı önemli ölçüde artmıştır. 2008 ve 2009 yılları arasında yaşanan ekonomik krize rağmen Gürcistan ekonomisi, çeşitlendirilmiş ihracat kalemleri ve ürünleri nedeniyle bu dönemde de büyümesini sürdürmüştür (Tablo-14 ve 15).

Sıra	İhracat Yapılan Ülke	Miktar (milyon €)	%	İthalat Yapılan Ülke	Miktar (milyon €)	%
1.	AB ülkeleri	170,5	21,2	AB ülkeleri	931,8	30,0
2.	Türkiye	162,3	20,2	Türkiye	565,9	18,2
3.	Ukrayna	118,6	14,7	Azerbaycan	299,7	9,6
4.	Azerbaycan	83,9	10,4	Kanada	269,7	8,7
5.	Rusya	7,9	7,9	Ermenistan	207,7	6,7
6.	ABD	7,4	7,4	Ukrayna	161,1	5,2
7.	Çin	3,3	3,3	ABD	124,2	4,0
8.	BAE*	1,8	1,8	Kazakistan	78,7	2,5
9.	Brezilya	1,6	1,6	Rusya	53,6	1,7
10.	Türkmenistan	1,5	1,5	BAE	53,1	1,7
Topla m	İhracat	804,9	100	İthalat	3.109,5	100

*BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

Tablo-15: Gürcistan'ın 2009 Yılı İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler Sıralaması

(Kaynak: AB Resmi internet sitesi, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_113383.pdf)

Tarım ve sanayinin yanında Gürcistan'da yüksek önceliğe sahip sektörlerden biri de ulaştırmadır. Doğu-Batı karayolu ağı, Gürcistan'ın iki önemli liman kenti olan Batum ve Poti'yi Bakü ve Erivan'a bağlamaktadır. Aynı şekilde karayolu ile Sarp sınır kapısı üzerinden Gürcistan, Türkiye ve oradan da Avrupa'ya bağlanmaktadır. Toplam 1.612 kilometrelik demiryolu ağı bulunan Gürcistan'da, yapımı devam eden Kars-Tiflis demiryolunun tamamlanmasıyla Batı Avrupa ve Akdeniz'e ekonomik olarak ulaşma imkânları artacak, aynı şekilde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya ile daha ucuz ve kısa bir ulaşım ağına sahip olacaktır (DEİK, 2009, s.13).

1990'lı yıllarda ekonomisini ayağa kaldırmak, reformları uygulamak ve Rusya'nın uygulamış olduğu siyasi, ekonomik, askerî ve sosyal baskılardan kurtulmak için önemli girişimlerde bulunan Gürcistan, yeni bin yılla birlikte, Rusya'nın tekrar eski günlerine dönme yönünde artan çabaları sonrasında kendisini, Karadeniz Bölgesi ve özellikle Kafkasya üzerinde Batı ile Rusya arasında yaşanan güç mücadelesinin ortasında bulmuştur. SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan

TASNİF DIŞI

devletler arasında en az Rus nüfusa sahip olan ve enerji dışında ekonomik olarak Rusya'ya en az bağımlı olan ülkelerden birisi Gürcistan'dır. Ukrayna ile karşılaştırıldığında hem nüfus açısından hem de din ve dil açısından Gürcistan daha bütüncül bir konum arz etmekte, bu da milli kimliğin oluşmasında önemli faydalar sağlamaktadır.

Ancak, hem sınırları içerisinde, hem de Rusya sınırında yer alan özerk cumhuriyetlerde, etnik parçalanmışlığın neden olduğu çatışmalar ve bu bölgelerde yükselen bağımsızlık sesleri, Gürcistan içerisinde istikrarın sağlanmasına engel olmakta, buralarda yaşanan gelişmeler aynı zamanda dış müdahaleye, özellikle Rus müdahalesine zemin hazırlamaktadır. Gürcistan'ın ülke sınırları içerisinde "barış gücü"⁵² adı altında var olan Rus askerî gücü, sınır bölgelerde yer alan etnik unsurların kontrol dışı hareketleri, Rus şirketlerin Gürcü ekonomisi üzerine çöken gölgesi ve özerk cumhuriyetlerin bağımsızlık hareketleri Rusya'nın hareket alanını genişletmektedir. Bu sayede, Gürcistan'ın Batı ile eklemlenme gayretlerine engel olmak isteyen Rusya, siyasi, ekonomik, sosyal ve askerî tüm olanaklarını seferber etmekte, güneybatı kanadını kendi nüfuzu altına alacak her türlü imkânı kullanmaktadır.

(b) Soğuk Savaş Sonrası Rusya Gölgesinden Kurtulmaya Çalışan Gürcistan

SSCB'nin dağılmasına rağmen, Moskova'daki birçok insan Gürcistan'ın hala bir Rus toprağı olduğu konusundaki inancını devam ettirmektedir. Rus yönetimi de, Gürcistan üzerindeki baskısını devam ettirmekte, konuşlu askerî birliklerinin varlığı ve asker kullanma tehdidi ile sert gücünü, enerji politikaları, kültürel diplomasi ve özerk bölgeler üzerindeki nüfuzu vasıtasıyla yumuşak gücünü kullanarak, Gürcistan'ı kendi yörüngesinde tutmaya gayret göstermektedir (Leonard ve Grant, 2005, s.3).

1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, Zviad Gamsahurdiya Mayıs 1991 yılında Gürcistan'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olmuştur. "Gürcistan Gürcülerindir" söylemiyle ülkesinin içte ve dışta bağımsız bir politika izlemesini amaçlamış, ülkesinin BDT üyeliğine karşı çıkmış ve Rusya'nın yaptığı baskılara direnmeye çalışmıştır. Ancak, Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'da Rusya destekli ortaya çıkan sorunlar ülkenin iç istikrarını bozmuş, çıkan olaylar sonucunda,

⁵² 1994 yılında bölgeye "BDT Barış Gücü" olarak yerleştirilen askerî unsurlar sadece Rusya askerlerinden oluşmaktadır.

TASNİF DIŞI

Ocak 1992’de Gamsahurdiya ÷lkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Gamsahurdiya’nın yerine, 1985-1990 yılları arasında SSCB Dışışleri Bakanlığı yapan Eduard Şevardnadze, aynı yıl içerisinde yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yönetime gelmesiyle birlikte, iki özerk cumhuriyeti Abhazya, ve Acaristan ile özerk bölgesi Güney Osetya’da yaşanan ayrılıkçı hareketleri bastırmakla uğraşan Şevardnadze, aynı zamanda Megralya’dan direnişe geçen Gamsahurdiya ve onun yandaşları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. İç ve dış baskılara daha fazla direnemeyen Şevardnadze, Gürcistan’ın BDT’ye üye olmasını ve SSCB döneminden kalan Rus askerî üslerinin Gürcistan topraklarında varlığının devam etmesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun karşılığında ayrılıkçı unsurlarla Rusya’nın desteğiyle geçici ateşkesler sağlanmıştır (Kasım, 2009, s.64-65).

Rusya’nın, Vaziani yakınındaki askerî üssü ile Tiflis ve Akhaltinski’deki askerî üslerine sağlanan ayrıcalıklar ile Acaristan’daki Batum, Abhazya’daki Gdauta bölgelerine yerleştirilen “Rus Barış Gücü” askerleri, ilerleyen dönemlerde Gürcistan’ın iç istikrarını ve ÷lke bütünlüğünü tehdit eden en önemli unsurlar haline gelmiştir. Ayrılıkçı unsurlara yapılan Rusya yardımını engelleyemeyen Gürcistan, Rus Barış Gücü askerlerinin BM Barış Gücü askerleriyle değiştirilmesi yönünde yaptığı çabalardan da sonuç alamamış, bölgedeki Rus askerî varlığı Gürcistan için bir “Truva atı”na dönüşmüştür (Nuriyev, 2001, s.57). 1993 yılında, bölgede ilk defa Rusya’yı dışarıda bırakan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi anlaşmasının sağlanması, 1997 yılında daha önce değindiğimiz GUAM örgütünün hayata geçirilmesi ve Gürcistan’ın Rusya’dan uzaklaşarak Batı’ya yaklaşması, Rusya-Gürcistan ilişkilerinde gerilime sebep olmuştur. 1998 yılında Şevardnadze’ye düzenlenen suikast girişimiyle gerginlik daha ileri boyuta taşınmış, suikastçının Vaziani’deki Rus üssüne sığınması ve Gürcistan’ın tüm isteklerine rağmen teslim edilmeyerek Rusya’ya gönderilmesi, Rusya -Gürcistan ilişkilerini kırılma noktasına getirmiştir.

Gürcistan bu tarihten itibaren ÷lkedeki Rus askerî varlığından kurtulmak için girişimlerini arttırmıştır. 1999 yılında AGİT aracılığıyla sağlanan ve dönemin Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin tarafından kabul edilen anlaşma gereğince, Gürcistan’da bulunan 4 Rus askerî üssü 2001 Haziran’ından önce boşaltılmıştır. Buradaki personel, araç ve teçhizatın büyük bölümü Ermenistan’da, Gürcistan sınırına yakın bölgelerde konuşlandırılmıştır. Anlaşma kapsamı dışında bırakılan Abhazya’daki Gdauta üssü ile Vaziani’deki hava üssünün boşaltılması 2006 yılında sağlanan anlaşma uyarınca Kasım 2007’de tamamlanmıştır. Gürcistan’ın tüm

gayretlerine rağmen, BDT Barış Gücü faaliyetleri kapsamında Abhazya ve Güney Osetya'da bulunan Rus kuvvetleri halen bu bölgelerde varlığını devam ettirmektedir. 2008 yılında yaşanan savaş sonrası bu bölgelerdeki Rus askerî varlığı daha da artmış, Rus Savunma Bakanı her iki bölgede de 3.800 Rus askerinin konuşlanacağını açıklamıştır (German, 2009, s.227,228).

Aslında Rusya'nın Gürcistan topraklarına fiili olarak müdahalesi 2002 yılında başlamıştır. Rusya'nın 1999 yılında ayrılıkçı Çeçenlere karşı başlattığı mücadelenin ikinci dalgası 2002 yılında gerçekleşmiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrası başlatılan ve "teröre karşı küresel savaş" adlandırılan mücadeleden kendi payına da önemli çıkarımlar yapan Rusya, 2002 yılında Çeçen isyancıların Gürcistan'ın kuzeyinde bulunan Pankisi Vadisi'nde bulunduklarını ve oradan Rusya topraklarına sızarak saldırılar gerçekleştirdiklerini ileri sürerek vadiyi hava kuvvetlerini kullanarak bombalamıştır (German, 2009, s.230-232). Bununla da yetinmeyen Moskova yönetimi, bu bölgede Gürcistan'ın sınır güvenliğini sağlayamadığını öne sürerek, terörle mücadelenin gereği olarak buraya operasyon düzenlemenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Bu bölgede sadece Çeçenistan'a düzenlenen Rus saldırılarından kaçan mültecilerin bulunduğunu öne süren Gürcistan ise, ABD desteğini arkasına alarak yapılan hava saldırılarını sert bir dille eleştirmiş ve ülke topraklarına yapılacak Rus müdahalesinin kaçınılmaz olarak bölgede kalıcı bir Rus askerî varlığına dönüşeceği inancıyla böyle bir müdahaleye asla izin verilmeyeceğini açıklamıştır (Hill ve Taşpınar, 2006, s.13,14). Günümüzde de Rusya'nın bölgeye yönelik bu türden müdahaleleri (hava saldırıları) devam etmekte, Pankisi Vadisi Rusya ile Gürcistan arasında önemli bir kriz konusu olarak sıcaklığını korumaktadır.

Rusya'nın sınır anlaşmazlıklarını, etnik sorunları ve SSCB döneminden günümüze taşınıp çözilemeyen problemleri kullanarak çevre ülkeleri üzerinde oluşturduğu siyasi baskının yanında, özellikle Putin iktidarıyla birlikte başlayan dönemde, ekonomik enstrümanların kullanılması daha öncelikli ve etkili bir Rus politikası haline gelmiştir. Uygulamada, devlet kontrolündeki Rus şirketleri bir ekonomik yayılma aracı olarak kullanılmakta, Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomileri çok büyük krizlerle karşı karşıya kalan bölge ülkelerinin içinde bulundukları kaotik ekonomik ortamdan faydalanılmaktadır. Eski SSCB ülkeleri, liberal ekonominin gereği olarak; sıcak para akışını sağlamak ve devletin ekonomik hayattaki rolünü sınırlamak maksadıyla giriştikleri özelleştirme hamleleri sonucunda, daha önce askerî ve siyasi olarak yaşadıkları Rus hegemonyasına bu kez ekonomik

olarak, ülkelerinin lokomotifi konumundaki şirketlerini kendi elleriyle Rus şirketlerine teslim ederek maruz kalmaktadırlar (Tablo-7).

Önemli sayılabilecek doğal gaz ve petrol rezervine sahip olmayan ve enerji bağlamında önemli ölçüde Rusya'ya bağımlı olan Gürcistan, bu ekonomik hegemonyadan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Gürcistan ekonomisinde önemli rol oynayan şirketler, zaman içerisinde Rusya hükümeti tarafından kontrol edilen şirketler tarafından ele geçirilmiş, Gürcistan ekonomisinin Rusya'ya olan bağımlılığı daha ileri boyuta taşınmıştır (Tablo-7).

Rus şirketlerinin Gürcistan'da yaptıkları ilk önemli giriş 2003 yılında Şevardnadze döneminde olmuştur. Hissenin çoğunluğuna Rusya devletinin sahip olduğu United Energy Systems (UES) şirketi, Tiflis Elektrik Dağıtım Şirketi (TELASİ)'nin çoğunluk hisselerine sahip olmuş, Khramesi Hidroelektrik Santrali'nin işletme haklarını elde etmiş ve Sakrusenergo adlı şirketin % 50 hissesini satın alarak tüm Gürcistan genelindeki güç dağıtım şebekesinin yarısına yakınına ele geçirmiştir. 2005 yılında, Rus Vneshtorgbank (çoğunluk hissesi Rus hükümetine ait), Gürcistan'ın en büyük bankalarından biri olan United Georgian Bank'ın % 51 hissesini satın almıştır. Aynı dönemde Rus YevrAzHolding, Batı Gürcistan'ın en büyük şirketi konumundaki Chiaturmarganets'i (eski SSCB coğrafyasındaki en büyük manganez üretim şirkettir ve manganez Gürcistan'ın en önemli ihrac kalemlerinden birini oluşturmaktadır) satın almıştır (Indans, 2007, s.136,137).

Bir diğer önemli girişim de Gazprom tarafından gerçekleştirilmiştir. Gürcistan'daki gaz dağıtım işini üstlenen Rus-Amerikan gaz ticaret şirketi Itera'nın haklarını satın alan Gazprom, aynı yıl içerisinde Gürcü hükümeti ile Gürcistan halkına uygun fiyattan doğal gaz tedarik edeceğine ve boru hatlarını rehabilite edeceğine dair 25 yıllık bir anlaşma imzaladı ise de henüz bu konuda önemli bir adım atmamıştır (Indans, 2007, s.137). Gürcistan ekonomisinin can damarı konumundaki sektörlerin büyük bölümünde (özellikle enerji) Rus şirketlerinin uzun vadeli anlaşmalarla kontrolü ele geçirmeleri, Gürcistan hükümetinin hem siyasi hem de ekonomik alanda hareket alanını kısıtlamış ve Rusya'nın ülke içine yapacağı müdahalelere de zemin hazırlamıştır.

(c) Gürcistan'ın İç ve Dış Güvenliğinin Belirleyici Unsurları: Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya

Bağımsızlığını kazanmasını müteakip, ekonomik ve siyasi alanda Rus nüfuzundan kurtulmak için adımlar atmaya başlayan Gürcistan'ın karşısına, Rusya tarafından desteklenen Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya'da yaşanan ayrılıkçı hareketler çıkmıştır. Güneybatı kanadının stratejik ülkesi konumundaki Gürcistan'ı, Baltık, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşananlar gibi, kendi yörüngesinden ayrılmasını engellemek amacıyla Rusya, var olan mevcut sorunları kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda bölgeyi şekillendirmek için harekete geçmiştir. Yaşanan bağımsızlık yanlısı hareketler sonrası, cumhurbaşkanı Zviad Gamsahurdiya'nın ülkeyi terk etmesi, Gürcistan'ın BDT üyeliğine başvurması, daha önce SSCB Dışişleri Bakanlığı yapmış Gürcü asıllı Eduard Şevardnadze'nin cumhurbaşkanı seçilmesi ve ayrılıkçı hareketlerin bertaraf edilmesi için Rusya'dan yardım istenmesi, bu üç bölgede yaşananların Gürcistan'ın istikrarı için ne kadar önemli olduğunu ve bağımsız bir Gürcistan için öncelikle bu bölgelerdeki sorunların çözülmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

(i) Abhazya Özerk Cumhuriyeti

Abhazya Özerk Cumhuriyeti, 8.998 km²'lik yüzölçümü ve 125.000 kişilik nüfusu ile Rusya ile Gürcistan arasındaki sınır bölgesinde yer almaktadır. Başkenti Suhumi olan Abhazya'da, nüfusun çoğunluğu Sünni Müslümandır. Abhazca dilinin konuşulduğu bölgede halkın çoğunluğu ülkenin güneyindeki verimli toprakların bulunduğu ovada yaşamaktadır (Şekil-11). 12'nci yüzyıldan daha geriye uzanan köklü devlet geleneğine sahip olan Abhazlar, Kafkasya'nın en eski yerli halklarından biridir (Tavkul, 2007, s.34,35).

1921 yılında kurulan Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, aynı yıl içerisinde Gürcistan'la birlikte ve eşit statüde SSCB'ye katılmıştır. 1925 yılı anayasası ile bağımsız bir devlet olduklarını ilan ederek, kendi istekleriyle ayrılma özgürlüğüne sahip olduklarını ileri sürseler de, Rus

TASNİF DIŞI

yönetimi tarafından, 1930 yılında Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet konumuna getirilmişlerdir. 1990 yılında Gürcistan'ın bağımsızlık talebiyle eş zamanlı olarak Abhazya da, 1925 anayasasının yürürlüğe konduğunu belirterek bağımsızlığını ilan etmiştir. % 46'sını Gürcülerin, % 18'ini Abhazların oluşturduğu cumhuriyete Gürcü ordusunun müdahalesi, Rusya'nın da Abhazları desteklemesiyle başlayan çatışmalar aralıklarla devam etmiş, 250.000'e yakın Gürcü bölgeyi terk etmiş ve yerlerine daha önce yerlerinden edilmiş olan Abhazlar yerleşmiştir. 1993 yılında barışı sağlamak üzere BM Gürcistan Gözlemci Heyeti (UNOMIG) başkent Suhumi'ye yerleştirilmiş, 1994 yılında da, tamamı Rus askerlerden oluşan 2.500 kişilik BDT Barış Gücü askeri, "barışı" sağlamak üzere, Gürcistan ile Abhazya arasında doğal bir sınır haline gelen İnguri Nehri bölgesinde oluşturulan güvenlik bölgesine yerleşmiştir (Kantarci, 2006, s.82-84).

1994 yılında Abhazya meclisinin bağımsızlık ilanı uluslararası camia tarafından kabul görmemiş, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır. BM, AGİT ve komşu ülkelerin tüm barış girişimlerine rağmen, Gürcistan ile Abhazya arasındaki sorun çözülememiştir. Rusya'nın 80.000 Abhaza kökenli Gürcüye Rus pasaportu vermesi, Gürcistan'ın onayı alınmadan Suhumi ile Rus şehri Soçi arasında demiryolunun işletmeye açılması ve Abhazya'da bulunan Rus barış gücü askerlerinin iç işlerine müdahale anlamına gelebilecek uygulamaları, Gürcistan ile Abhazya arasındaki anlaşma zeminini büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve Rusya'ya rağmen Gürcistan'ın bölgede herhangi bir girişimde bulunmasının güç olduğu ortaya çıkmıştır (Mert, 2004, s.54-57). Bu bağlamda, Gürcistan'ın Abhazya üzerinde bir devlet otoritesinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Tam tersine, Rusya için Abhazya, bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarları için faydalanabileceği ve Kafkasya'nın kendi menfaatleri doğrultusunda şekillendirilmesinde kullanabileceği önemli bir coğrafya haline gelmiştir.

(ii) Acara Özerk Cumhuriyeti⁵³

Yüzölçümü 3.000 km², nüfusu 400.000 olan Acara Özerk Cumhuriyeti (Acaristan)'nin başkenti Batum'dur. Nüfusun % 80'ini Gürcülerin, % 10'unu Rusların ve % 5'ini Ermenilerin oluşturduğu Acaristan'da "Müslüman Gürcü" diye tanımlanan yoğun bir Müslüman nüfus mevcuttur ve çoğunluğu da Türkçe bilmektedir (Mert, 2004, s.58).

⁵³ Acaristan bazı kaynaklarda "Acara Özerk Cumhuriyeti" olarak, bazı kaynaklarda Acaristan olarak ifade edilmektedir. Çalışmamızda Acaristan olarak kullanılacaktır.

Acaristan'ın özerkliğine dair ilk resmi belge, 13 Ekim 1921 yılında Sovyet Rusya ile Türkiye arasında imzalanan Kars Anlaşması'dır. Aynı yıl içerisinde Gürcistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle bu özerklik sona ermiş, 1937 yılında Gürcistan'a bağlı Acaristan Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti olarak tarihteki yerini almıştır (Mert, 2004, s.58). 1991 yılında Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması sonrası Acaristan'da da bağımsızlık yanlısı hareketler başlamıştır. Bu süreçte Gürcü yönetiminin bölgede Hristiyan nüfusu artırma girişimlerine karşı

Acaraların direniş başlattığı görülmüş, ancak yaşanan olaylar Güney Osetya ve Abhazya'daki kadar şiddetli olmamıştır. Diğer yandan, Acaristan cumhurbaşkanı olan Aslan Abaşıdze, Gürcistan hükümeti ile olan ilişkilerinde Rusya kartını kullanmış, Batum Limanı, Sarp sınır kapısı ve turizm gelirlerinden Gürcistan yönetimine pay vermeyi reddederek ilişkileri germiştir (Kantarıcı, 2006, s.86,87).

2004 yılında Saakaşvili'nin iktidara gelmesiyle, Abaşıdze yönetimindeki Acaristan ile merkezi hükümet arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir. Abaşıdze'nin Saakaşvili'yi Batum'a sokmak istememesi, Gürcistan'ın düzenlediği tatbikat esnasında Abaşıdze'nin Batum-Tiflis bağlantısını sağlayan iki karayolu ve bir demiryolu köprüsünü tahrip etmesi bardağı taşıran son damla olmuş, Saakaşvili Abaşıdze'yi azletmiş, Abaşıdze de canını kurtarmak için Moskova'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Acaristan'da, diğer bölgelerde yaşananların aksine, Abaşıdze'nin de ülkeyi terk etmesiyle, mevcut problemler devam etse de, ilişkiler normal seyrine girmiş, o tarihten itibaren de önemli bir olay yaşanmamıştır (Kantarıcı, 2006, s.87). Acaristan'daki bağımsızlık yanlısı hareketlerin Gürcistan tarafından diğerlerine göre daha kolay bastırılmasının ve buradaki ayrılıkçı hareketlerin diğerleri kadar şiddetli olmamasının en önemli nedeni bölgenin Rusya ile sınırı olmamasından ve Rusların doğrudan müdahale edememesinden kaynaklanmaktadır.

(iii) Güney Osetya Özerk Bölgesi

Kafkas Dağları'nın kuzey ve güney eteklerinde yaşamakta olan Osetler, Hint-Avrupa ırkına mensup İran kökenli bir Kafkas halkıdır. Günümüzde Kuzey Osetya-ve Güney Osetya olarak suni bir sınırla ikiye bölünmüş olan Osetya'nın kuzey bölümü Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet iken güney tarafı Gürcistan'a bağlı özerk bölge statüsündedir. Gürcü tarihçiler; Güney Osetya bölgesinin tarihin her döneminde Gürcistan'ın bir parçası olduğunu ve son iki yüzyıl içerisinde Rus işgali döneminde kuzeyden gelen göçler sonucunda mevcut durumun oluştuğunu

iddia etmektedirler. Osetler ise tam tersine bölgenin anavatanlarının bir parçası olduğunu ileri sürmektedirler (Tavkul, 2002, s.77).

Yüzölçümü 3.900 km² olan Güney Osetya'nın başkenti Şinvali (Tskhinvali)'dir. 1990 yılında 100.000 civarında⁵⁴ olan nüfusun % 66'sını Osetler, % 29'unu Gürcüler oluşturmaktadır (Mert, 2004, s.61). Kuzeyden güneye Kafkas Dağları'nı aşan önemli geçitlerden biri olan Daryal Boğazı'nı elinde bulunduran Güney Osetya, coğrafi olarak da stratejik bir öneme sahiptir. Güney Osetya halkı iki yüzyıl işgal altında kaldıkları dönemde Rusların bölgedeki en güvenilir müttefiki olmuştur. 1917 yılında Sovyet ihtilali sonrası Gürcistan'ın ilhak ettiği Güney Osetya, 1922 yılında Gürcistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesiyle özerk bölge statüsüyle Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmış ve günümüze kadar devam eden ihtilafli süreç başlamıştır. Osetleri büyük baskı altında tutan Gürcüler ile Osetler arasındaki çatışma SSCB'nin zayıflamaya başladığı 1980 sonrası dönemde başlamıştır (Doğancı, 2007, s.180,181).

Bölge nüfusunun yaklaşık % 75'ini oluşturan Osetler, Eylül 1990'da Güney Osetya Demokratik Sovyet Cumhuriyeti ilan etmiştir. Gürcü Yüksek Sovyeti Osetya'nın özerk statüsünü kaldırmış, bağımsızlık sonrası Ocak 1991'de Gürcü

⁵⁴ Güney Osetya'daki nüfus oranı tartışmalıdır. 1990'lı yıllar boyunca süren savaş ve 2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü krizi sonrası büyük nüfus hareketleri yaşanmıştır. Nüfusun 70.000-100.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir(USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu, 2008, s.13).

TASNİF DIŞI

askerî birliklerinin başkent Şinvali'ye girmesiyle de çatışmalar başlamıştır. Yaklaşık iki yıl süren çatışmalar sonrası on binlerce Oset kuzeye göç etmiş, iktidara yeni gelen Eduard Şevardnadze'nin bölgeye Rus, Oset ve Gürcü kuvvetlerinden oluşan barış gücü birliğinin yerleşmesini kabul etmesiyle sorun geçici olarak çözülmüştür (Bozkurt, 2008, s.4,5).

1996 yılından itibaren Rus-Gürcü-Oset yetkililer arasında başta ekonomik alanda olmak üzere geliştirilmek istene ilişkiler, Gürcistan'ın izlediği Batı yanlısı siyaset nedeniyle Rusya'nın isteksiz davranması nedeniyle başarısız olmuştur. 2000 yılından itibaren Rusya'nın Gürcü vatandaşlarına vize uygulamaya başlaması, Güney Osetya ve Abhazya vatandaşlarını ise vize uygulamasından muaf tutması, Rusya'nın Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanımadığının açık bir işareti olmuştur (Mert, 2004, s.63,64). 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ne artan ilgisi, Gürcistan ve ABD ile her alanda ikili ilişkilerin artması ve 2003 yılında yaşanan Gül Devrimi sonrası iktidara gelen Mihail Saakaşvili'nin Batı ittifakına katılma taleplerini somutlaştırması Rusya'nın Gürcistan'a karşı tutumunu sertleştirmesine neden olmuş ve özellikle mücadele alanı Abhazya ve Güney Osetya üzerine kaymıştır.

2008 yılı şubat ayında Rusya'nın tüm itirazlarına rağmen Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ve Batı hükümetlerince tanınması sonrasında Rusya, bu durumun Kafkaslar'a örnek olacağını bildirmiştir. Aynı dönem içerisinde Gürcistan'ın NATO'ya üyelik başvurusu yapmasıyla Rusya Kafkasya'da fiili olarak harekete geçmiştir. 3 Nisan 2008'de NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan'ın üyeliğinin ileri bir tarihe bırakıldığı kararının alınması sonrasında Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'daki Rus askeri varlığının arttırılacağını ve bölgede yaşayan Rus nüfusunu korumak için her şeyin yapılacağını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkiler her geçen gün tırmanmış, sınır bölgelerinde Gürcü kuvvetleri ile yerel unsurlar arasında çatışmalar başlamış, iki özerk bölgede bombalı saldırılar olmuş, karşılıklı suçlamaları sınır ihlali iddiaları takip etmiştir (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu, 2008, s.5,6).

Gürcüler ile Güney Osetya yerel unsurları arasında ağustos başında şiddetlenen çatışmalar sonrası, Gürcü birlikleri önce Oset yerleşim yerlerini topçu ateşine tutmuş, sonrasında karadan başkent Şinvali'ye girmiştir. Rusya ise bu duruma sert tepki göstermiş, önce havadan olmak üzere başlayan Rus saldırıları sonrası kara birlikleri de Şinvali'ye girmiş, denizden Gürcistan'ı abluka altına almış,

TASNİF DIŞI

yaşanan çatışmalar sonrasında yerel unsurların da desteğiyle hem Abhazya'da hem de Güney Osetya'da kontrolü ele geçirmiştir (USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu, 2008, s.5,6).

Başta ABD olmak üzere, yapılan tüm baskılara rağmen Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tek taraflı olarak tanımış ve imzalanan ateşkese rağmen bölgedeki Rus askerî varlığının devam edeceğini ilan etmiştir. Batı'nın Gürcistan'la yaşanan krizde tek vücut olarak ve etkili tepki gösterememesini fırsat bilen Rusya, ABD'ye Gürcistan'ı silahlandırmaması ve insani yardım adı altında yapılan desteği kesmesi konusunda ültimatı vermiştir. Aksi halde İran'ın nükleer silahlardan arındırılması konusunda yapılan uluslararası işbirliği çalışmalarından çekileceği, İran'a daha önce iptal ettiği savunma füzelerini satacağı ve Buşehr (Buşehir)'deki nükleer reaktörü tamamlayacağı tehdidinde bulunmuştur. Rusya ayrıca ABD ile yakın ilişki içerisinde bulunan ve çeşitli anlaşmalar imzalayan Polonya'yı ve ABD'nin Gürcistan'a gönderdiği insani yardım gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçişine izin veren Türkiye'yi de misilleme de bulunabileceği konusunda tehdit etmiştir. 31 Ağustos 2008'de Rusya Cumhurbaşkanı Dimitri Medvedev "Rusya, tek kutuplu ABD hegemonyasına karşı savaşıacaktır. Rusya'nın kendi sınırları dışındaki Rus azınlığı koruma hakları vardır. Aynı zamanda Rusya, etki alanı içerisinde bulunan BDT topraklarında ve yakın ilişki içerisinde bulunduğu BDT ötesindeki alanlarda ulusal çıkarlarını koruyacak ve aksi girişimlere fırsat vermeyecektir" diyerek, Rusya'nın bundan sonra bölgede daha aktif bir politika izleyeceğinin mesajını vermiştir (Blank, 2008, s.39,40).

Günümüzde, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık talepleri uluslararası camia tarafından Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılarak kabul edilemez olarak nitelendirilmiş olsa da, bu iki bölgede de fiili Rus hâkimiyeti devam etmektedir. Rusya yaşanan bu krizle birlikte, Kafkasya'da ve diğer yakın çevresinde kendi çıkarları aleyhinde yaşanacak gelişmelere kayıtsız kalmayacağını göstermiş, Batı'ya adeta meydan okumuş ve Batı ile ittifak ilişkisi içerisinde bulunan yakın çevre ülkelerine gözdağı vermiştir. Gürcistan'ın NATO'ya üyeliğinin görüşüldüğü Bükreş Zirvesi'nde Batı ülkeleri arasında yaşanan görüş ayrılığı Gürcistan krizi esnasında da devam etmiş, Rus müdahalesine etkili ve yerinde tepki gösterilememiş ve bu durum başta Gürcistan olmak üzere Rusya tehdidini üzerinde hisseden ülkelerde büyük hayal kırıklığına yol açmıştır.

Bu dönemde Türk hükümetinin önerdiği "Kafkas İstikrar Paketi" girişimi taraflarca kabul görmemiştir. Yaşanan bu kriz, Abhazya ve Güney Osetya'nın, en

azından Saakaşvili yönetimi boyunca Gürcistan'la normal ilişkiler içerisine girmesinin zor olduğunu göstermiş ve Gürcistan'ın saldırgan tutumu taraflar arası ilişkilere büyük hasar vermiştir (Mikhelidze, 2009, s.20,21). Ayrıca bu dönemde Türkiye ile Ermenistan arasında başlayan yakınlaşma, Türkiye'nin kriz esnasındaki tutumuyla birleşince, Rusya tedirgin olmuş, Türkiye'nin Kafkasya'da artan nüfuzunun Rus çıkarlarına zarar vereceği endişelerinin de artmasına neden olmuştur (Torbakov, 2008, s.32).

Bu kriz Türkiye'nin Kafkasya'da daha mesafeli ve dikkatli bir politika takip etmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Türkiye, kendisini taraf ülkelerle karşı karşıya getirebilecek doğrudan müdahalelerden kaçınmalı, daha çok insani boyutu ön plana çıkaran girişimlerde bulunmalıdır. Tiflis merkezli yaklaşım yerine, Güney Osetya, Abhazya ve Acaristan'ı da sürecin içerisine dahil edecek, çok yönlü bir yaklaşım tercih edilmelidir (Karasar, 2008, s.20,21). Bölge ülke ülkelere örnek gösterilen demokrasi kültürünün yerleşmesi, çevre ülkelerle yürütülen iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilerek devam ettirilmesi ve AB-ABD-Türkiye arasındaki dengenin doğru şekilde sağlanarak Avrasya coğrafyasında yürütülen siyasetle uyumlulaştırılması Türkiye'nin bölgedeki güç ve etkinliğini daha da arttıracaktır (Öniş ve Yılmaz, 2009, s.22).

c. Türkiye'nin Gürcistan ve Ukrayna ile İlişkileri

Osmanlı Devleti sınırlarının tüm Karadeniz Bölgesi'ni kapsayacak şekilde genişlediği 16'ncı yüzyıldan bu yana, Türkler, Gürcüler ve Ukraynalılar, bazen bağımsız devletler olarak ama çoğunlukla Osmanlı Devleti-Rusya rekabetinin bir unsuru olarak karşı karşıya gelmişlerdir. SSCB'nin Ukrayna ve Gürcistan'ı egemenliği altına aldığı 1922 yılından sonra ilişkiler, SSCB yönetimlerinin inisiyatifi doğrultusunda devam etmiş, Türkiye daha çok bu bölgede yer alan Türklerin durumu ile ilgili gelişmeleri takip etmiştir. Bu dönemde SSCB ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmalar ayrıca bir anlaşma imzalanmadı ise, bağımsızlık sonrası bu iki ülke için geçerliliğini devam ettirmiştir.⁵⁵ Türkiye, Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkelerden biri olup, her geçen gün artan siyasi, ekonomik ve askerî ilişkilerle birlikte, bu iki ülkeyle daha da yakınlaşmaktadır.

⁵⁵ Türkiye 1978 yılında SSCB ile "Karadeniz'de Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Hakkında Anlaşma" imzalamıştır. 1986 yılında ise, önce 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan etmiş, bir yıl sonra SSCB ile mektup değişimi yoluyla, münhasır ekonomik bölge sınırının 1978'de imzalanan anlaşmaya da uygulanması kabul edilmiştir. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Ukrayna ve Gürcistan ile olan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgemiz ayrıca bir anlaşma imzalanmadığı için, "devletlerin ardılığı" kuralı gereği geçerliliğini korumakta, ayrıca Türkiye'nin 1982 yılında ilan ettiği ve Karadeniz'deki karasularının genişliğinin 12 mil olduğunu tespit eden kararı da uygulanmaya devam etmektedir (Pazarcı, 2010, s. 288,289)

(1) Türkiye-Gürcistan İlişkileri:

Türkiye, SSCB'nin dağılmasının hemen ardından, 16 Aralık 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış, 21 Mayıs 1992'de de iki ülke arasında "Diplomatik İlişki Kurulmasına Dair Protokol" imzalanmıştır. İki ülkenin Ankara ve Tiflis'teki Büyükelçiliklerinin yanı sıra, Türkiye'nin Batum'da, Gürcistan'ın ise İstanbul ve Trabzon'da Başkonsoloslukları bulunmaktadır. Her geçen gün iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir seyir izlemiş, turistik amaçlı gezilerde karşılıklı 90 güne kadar vize muafiyeti uygulamasına geçilmiş, iki ülke arasındaki ticaret hacmini arttırmak için 2007 yılında "Serbest Ticaret Anlaşması" imzalanmıştır. Türkiye-Gürcistan arasındaki işbirliği sadece ikili düzeyde değil, BTC Petrol Boru Hattı ve BTE Doğal Gaz Boru Hattı ve 2012 yılında tamamlanması öngörülen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi bölgesel projelerle de devam etmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Gürcistan ile ekonomik ilişkilerin temelini, 1992 yılında iki ülke arasında imzalanan "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği", "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması" ve "Uluslararası Karayolu Taşımacılığı" Anlaşmaları oluşturmaktadır. Türkiye ile Gürcistan arasındaki toplam ticaret hacmi 2010 yılı itibariyle 1 milyar doları aşmış, 2007 yılından itibaren Türkiye, Gürcistan'ın "en büyük ticari ortağı" konumuna yükselmiştir (Tablo-15). İkili ticaretimizde başlıca ihracat kalemlerini; plastik ürünleri, makine ve teçhizat, elektrikli aletler, demir ve çelik oluştururken, başlıca ithalat kalemleri ise; hurda metal ve petrol ürünleridir. Ayrıca Türk müteahhitleri tarafından 1992-2010 yılları arasında üstlenilen toplam 80 projenin toplam değeri 1 milyar doları aşmış, büyük kısmı inşaat sektöründe olan yatırımcılarımız, Gürcistan'da bulunan yabancı yatırımcılar sıralamasında 3. sıraya yükselmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Gürcistan'ın coğrafi konumu, taşımacılık alanında Türkiye'ye de büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bölge; Sarp Sınır Kapısı, Batum Limanı⁵⁶ ve Batum Uluslararası Havalimanı ile birlikte transit taşımacılık açısından önemli bir kavşak konumundadır. Batum Havalimanı, Türkiye ve Gürcistan tarafından ortak kullanılmakta, iki ülke arasındaki karayolu taşımacılığının yaklaşık yüzde 90'ının gerçekleştiği ana geçiş noktası olan Sarp Sınır/Gümrük Kapısı'nın "tek pencere" modelinde işletilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Azerbaycan ve Orta

⁵⁶ Batum Limanı bölge taşımacılığında çok önemli merkezlerden birisidir. Limanda 5 terminal (petrol, konteyner, feribot, kuru yük ve yolcu terminalleri), 11 rıhtım bulunmaktadır. 2007 yılında Hopa ve Batum Limanları'nın ortak kullanımı konusunda Türkiye tarafından teklif yapıldıysa da geç kalınmış, 2006 yılında çok düşük fiyata özelleştirilen limanı, 49 yıllığına kiralayan Danimarka, Fransa, İsviçre ve İngiltere kaynaklı Greenoak Şirketi kabul etmemiştir (Tiflis Büyükelçiliği ticaret Müşavirliği, 2009, s.54).

Asya'ya mal taşıyan araçlar için Gürcistan geçişi mesafe ve zaman açısından İran'la mukayese edildiğinde son derece elverişlidir. Gürcistan'a Sarp Sınır Kapısı'ndan giriş-çıkış yapan kamyon/TIR'larımızın sayısı 2004 yılında 36.660, 2005 yılında 49.717, 2006 yılında 76.972 ve 2007 yılında ise 125.281'dir. Bu rakam 2008 yılında 162.420'ye ulaşmıştır (Tiflis Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2009, s.67).

Türkiye açısından Gürcistan ile olan ilişkilerde bir başka dikkat çekici sektör turizmdir. Gürcistan'dan 2005 yılında gelen yabancı ziyaretçi sayısı 367.339 iken, bu rakam her yıl artarak, 2009 yılında 995.381'e yükselmiştir (Türkiye İstatistik Yıllığı, 2009, s.137). Bu artışta, Sarp Sınır Kapısı ve Batum Havalimanı'nda yapılan düzenlemelerin etkisi çok büyüktür.

(2) Türkiye-Ukrayna İlişkileri

Türkiye, 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'yı 3 Şubat 1992 tarihinde tanımıştır. Stratejik konumu, ülkesel değerlerinin boyutları ve mevcut ekonomik-ticari imkânları, Ukrayna'yı Doğu Avrupa'nın önemli ülkelerinden biri konumuna getirmektedir. Türkiye, bölge istikrarı açısından Ukrayna ile olan ilişkilerine önem vermekte ve ikili ilişkileri her alanda ilerletmeye gayret göstermektedir. 2004 yılında iki ülke başbakanları arasında "Geliştirilmiş İşbirliği Ortak Eylem Planı" imzalanmıştır. Bu plan; Karadeniz Bölgesi'nde barış, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi, terörizmle ve organize suçla mücadele, ikili ilişkilerin ekonomik boyutunun güçlendirilmesi, iki ülkenin transit potansiyelinin iyileştirilmesi, Avrupa-Atlantik bütünleşmesi, bilim ve teknoloji, beşeri ilişkileri geliştirme, enerji, çevre ve denizcilik konularında işbirliğini öngörmektedir. 2007 yılında da iki ülke arasında, "Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması" ve "Ukrayna'nın Karadeniz Uyum Harekatı'na Katılımına İlişkin Protokol" imzalanmıştır. Türkiye ve Ukrayna genel olarak, BM, Avrupa Konseyi ve AGİT gibi uluslararası örgütlerde birbirlerini desteklemektedir. Askerî ilişkiler ikili düzeyin yanı sıra, NATO-Ukrayna Komisyonu, BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyum Harekatı çerçevesinde sürdürülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Ukrayna ile ekonomik ve ticari ilişkilerin çatısını, "1992 yılında imzalanan "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ve 1996 yılında imzalanan "Yatırımların Teşviki ve Korunması" ile "Çifte Vergilendirmenin ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi" Anlaşmaları oluşturmaktadır. Küresel krizden en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Ukrayna ile ikili toplam ticaret hacmi, 2008 yılında 8,2 milyar dolar iken, bu rakam 2010 yılında 5,09 milyar dolara düşmüştür. Türkiye, Ukrayna'nın en

TASNİF DIŞI

çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 2., ithalatında ise 8. sırada yer almaktadır. Demir ve çelik, mineral yakıt ve yağlar, gübreler, hayvansal yağlar ve hububat Türkiye'nin başlıca ithal ettiği ürünler iken, turuncgiller, plastik mamul eşya ve elektrikli cihazlar en önemli ihraç kalemleridir. Türkiye ile Ukrayna arasındaki ticaret dengesi, ağırlıklı olarak hammadde ithal ettiğimiz için, her geçen gün Türkiye aleyhine bozulmaktadır. Türk girişimcilerin Ukrayna'daki yatırımları, Ocak 2011 itibarıyla 150,6 milyon dolardır. Bunlar da daha çok; gıda, içecek, temizlik malzemeler, hazır giyim, maden ve metal alanlarında küçük ve orta ölçekli olarak faaliyetlerdir. Bu yatırım rakamını aşağı çeken, Türk yatırımcıların başka ülkeler üzerinden Ukrayna'ya girmesidir. Türkiye'den Ukrayna'ya veya diğer BDT ülkelerine gidecek olan malların büyük bölümü deniz yoluyla Ukrayna'ya taşınmakta, oradan da ağırlıklı olarak demiryolu ile dağıtımı yapılmaktadır (Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müsteşarlığı, 2011, s.35-64).

Türkiye ile Ukrayna arasındaki ticaret dengesinde en fazla Türkiye lehine olan durum, ülkeye Ukrayna'dan gelen yabancı ziyaretçi sayısıdır. 2005 yılında 380.392 ziyaretçi gelmiş iken, bu rakam 2009 yılında 574.700'e yükselmiştir (Türkiye İstatistik Yıllığı, 2009, s.137). Rusya ve Gürcistan'da uygulanan vize ve seyahat kolaylıkları sağlandığında, , ihracatta ise Ukrayna gümrüğünde yaşanan sıkıntılar aşıldığında, bavul ticaretine Ukrayna hükümetince konulan kısıtlamalar yumuşatıldığında, bu rakamların Türkiye lehinde daha yukarılara taşınabileceği değerlendirilmektedir.

3. KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAŞANAN DEĞİŞİMİN TÜRKİYE GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yaşanan değişim, Karadeniz Bölgesi'nde siyasi ve ekonomik alanda önemli gelişmelere yol açıysa da, asıl 11 Eylül'den sonra yaşananlar bölge güvenliği açısından deprem etkisi yaratmıştır. Özellikle 2008 yılında patlak veren Rus-Gürcü krizi; Karadeniz Bölgesi ile buna bağlı olarak Türkiye güvenliğinin aslında bir pamuk ipliğine bağlı olduğunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Başta Rusya ile olmak üzere tüm bölge ülkeleri ile önemli siyasi ve ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye, bu kriz esnasında Türk Montrö Sözleşmesi'nin uygulanması konusunda hem Rusya ile hem ABD ile karşı karşıya gelmiş, bir taraftan Gürcistan'ın toprak bütünlüğü savunulurken diğer taraftan Rusya ile ilişkilerin normal seyrinde götürülmesine gayret gösterilmiştir. Benzer şekilde, donmuş çatışmaların alevlenmesi, enerji krizleri ve renkli devrimler gibi yaşanan olaylar, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmelerin siyasi, ekonomik, sosyal, askerî ve çevresel olarak Türkiye'yi doğrudan etkilediğini, Türkiye'nin

meydana gelebilecek bu tür gelişmelerde tarafsız kalmasının çok zor olduğunu ve tarafsız kalınsa bile sonuçlarının tüm boyutlarıyla Türkiye'yi derinden sarsacağını ortaya koymuştur.

Bu safhada, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan değişimin Türkiye güvenliğine olan etkileri iki bölüm halinde incelenecektir. İlk bölümde altı başlık altında değişimin Türkiye güvenliğine olan veya olması muhtemel etkileri ortaya konulurken, ikinci bölümde Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki yükümlülüklerinin meşru zemini incelenecektir.

a. Değişimin Mevcut Etkileri ve Olası Sonuçları

Karadeniz Bölgesi'nde, Türkiye'nin istikrar ve güvenliği için en önemli sorun; yaşanan değişimin büyük ölçüde Türkiye'nin kontrolünde olmaması ve değişimin Rusya ve Batı tarafından, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiriliyor olmasıdır. Karadeniz Bölgesi ve Türkiye açısından bakıldığında, bölgedeki büyük güçler arasındaki mücadelenin çatışmaya dönüşmesi, küresel ve bölgesel güçler arasında veya bölge içerisindeki güçler arasındaki çatışma ihtimalleri, bölge istikrarı ve güvenliği için önemli bir tehdit kaynağıdır. Bu tehdidin varlık nedenini de, sınır uyuşmazlıkları, etnik çatışmalar, özerklik talepleri ve enerji savaşları oluşturmakta, bölge ülkelerinde var olan Rus askerî varlığı veya tersine NATO ve/veya ABD askerî varlığı, bölge ülkeleri üzerinden sürdürülen bir rekabetin fitilini ateşlemektedir. Bu mücadelenin nesnesi durumundaki bölge ülkeleri de, hem içeriden hem de dışarıdan gelen baskıları dengelemeye çalışmaktadırlar. Karadeniz Bölgesi'ndeki istikrar ve güvenliği zaman zaman kendi istikrar ve güvenliğiyle özdeşleştiren Türkiye, bölge ülkeleri arasındaki güven ortamının tesisi için siyasi, ekonomik, askerî, sosyal ve çevresel işbirliği alanlarını tüm bölgeyi kapsayacak şekilde genişleterek mevcut krizlerin etkilerini en aza indirmek istemektedir.

(1) Sınır Uyuşmazlıklarının ve Özerklik Taleplerinin Kuvvet Kullanılarak Çözülme İstenmesinin Yaratacağı İstikrarsızlıklar

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Ermenistan'ın Azerbaycan toprağı olan Yukarı Karabağ'ı işgal etmesi, Türkiye'nin Ermenistan sınırını ve hava sahasını kapatmasıyla önce üçlü, daha sonraki dönemlerde de önce Rusya'nın, sonra da ABD'nin konuya müdahil olmasıyla çok taraflı bir krize dönüşmüştür. Krizin ilk dönemlerinde, Türkiye'nin yaşanan savaşta Azerbaycan'ın yanında yer alması gerektiği konusunda oluşan kamuoyu baskısının farkında olan Rusya, Türkiye'ye

karşı mesafeli ve ihtiyatlı bir politika takip etmeye başlamıştır. Rusya'nın Türkiye'ye karşı takındığı bu tavırda, Çeçenistan'da ve Abhazya'da yaşanan savaş karşısında Türkiye'nin izlediği yolun ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile yakınlaşmasının da büyük payı vardır (Çelikpala, 2007, s.271-274).

Hâlâ önemli bir aşama kaydedilememiş olan Yukarı Karabağ sorunu, Türkiye'nin Ermenistan, Rusya ve Azerbaycan'la olan ilişkilerini doğrudan etkilemeye devam etmektedir. 2008 yılında Türk hükümeti tarafından açıklanan Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleştirilmesi yönündeki yol haritası, Yukarı Karabağ sorunu çözülme bile, Ermenistan-Türkiye sınırının açılacağına dair Azerbaycan'da bir algı yaratmış, söylentisi bile iki dost ve kardeş ülke arasında kırılmalara yol açmıştır (Kasım, 2009, s.43). Bu sorunun Azerbaycan veya Ermenistan tarafından askerî yöntemlerle çözülmeye çalışılması bölgeyi bir yangın yerine çevirecektir. Gürcistan'dan çektiği askerlerinin bir kısmını Ermenistan'a yerleştiren ve Ermenistan üzerinde siyasi, askerî ve ekonomik anlamda büyük bir nüfuzu bulunan Rusya'nın böyle bir girişimde tarafsız kalmayacağı açıktır. 2008 yılında Gürcistan- Rusya krizinde Batı'nın göstermiş olduğu cılız tepki, Rusya'ya bölgedeki girişimleri için daha büyük bir cesaret vermiştir. Böyle bir çatışmada, Azerbaycan ile çok yakın ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye'nin ve Azerbaycan'da (özellikle enerji alanında) çok önemli yatırımları bulunan ABD'nin tepkisi, bölgenin geleceği için belirleyici bir faktör olacaktır.

Önceki bölümlerde incelediğimiz, Transdinyester, Güney Osetya, Abhazya ve Kırım bölgelerinin özerklik talepleri, Karadeniz Bölgesi'nin bir diğer yumuşak karnıdır. Bu dört bölgede de Rus nüfus, çoğunluğu oluşturmakta, Transdinyester, Güney Osetya ve Abhazya'da "barış gücü" adı altında Rus askerleri bulunmakta, Kırım'ın Sivastopol Limanı ise Rus donanmasına ev sahipliği yapmaktadır. Transdinyester ve Kırım'da 1990'lı yıllarda özerklik talepleri olduysa da, sonraki yıllarda talepler dondurulmuş, "şimdilik" ileri bir aşamaya geçilmemiştir. Ancak, Ukrayna ve Moldova'da, Rusya çıkarları aleyhinde bir gelişme yaşandığında bu bölgelerde kırırdanma olması kaçınılmazdır. Ülkelerindeki ayrılıkçı hareketlere, Ukrayna ve Moldova'nın Rusya'ya rağmen müdahale etmesi pek olası gözükmemektedir. Ancak, NATO veya AB'nin olaya müdahil olması, krizin boyutlarının sadece askerî değil aynı zamanda siyasi ve ekonomik olarak tüm bölgeye yayılmasına neden olacaktır ki, bu da Türkiye'nin iki ateş arasında kalması anlamına gelecektir.

TASNİF DIŞI

Asıl Türkiye'yi yakından ilgilendiren ise Gürcistan'da yaşanan gelişmelerdir. 2008 yılında yaşanan krizde Rusya, Türkiye'yi karşısına almamak için, Türk yatırımlarının bulunduğu tesislere (başta Tiflis Havaalanı) ve enerji hatlarına zarar vermemeye özen gösterse de Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğine vurgu yapmış ve uluslararası hukuk kurallarının uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Kriz esnasında insani yardım sağlanması konusunda Gürcistan'la işbirliği içerisinde bulunulurken, Rusya ile de en üst düzeyde temaslar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasında ve krizin bir an önce sonlandırılması talebinde, bu bölgeyle ilgili ulusal çıkarlarının büyük payı vardır:

-Türkiye'nin Kafkasya politikası Türkiye-Gürcistan ve Azerbaycan hattını oluşturmaya dayanmaktadır. Bu hat üzerinde askerî işbirliğinden öte ekonomik işbirliği ve entegrasyon daha da önemlidir.

- Bu hat sayesinde bölge Avrupa'ya ve uluslararası siyasi ve ekonomik sisteme entegre olmaktadır.

-Bu hatta karşı Rusya, Gürcistan'daki özerk bölgeler vasıtasıyla, Ermenistan'la kuzeyden güneye bir hat oluşturmak istemekte, bu maksatla Abhazya, Güney Osetya ve Ermenilerin yoğun olduğu Cevaheti bölgesindeki ayrılıkçı hareketleri desteklemektedir.

-Eğer Rusya bu girişiminde başarılı olur ve kuzey-güney hattını tesis eder veya Gürcistan'ı diğer ülkeler gibi etkisi altına alırsa, Türkiye'nin 1991 yılından beri bölgede geliştirdiği siyasi, ekonomik ve askerî ilişkiler zarar görecektir, Türkiye'nin sadece Azerbaycan'la değil, Hazar ve Orta Asya ile de bağlantısı kesilecek, en azından Rusya inisiyatifine kalacaktır (USAK, 2008, s.47,48). Böyle bir durumun gerçekleşmesi durumunda Kafkaslar büyük oranda Rusya'nın kontrolüne, BTC ve BTE boru hatlarının da geleceği de risk altına girecektir.

Gürcistan ile Rusya arasında bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye ile Gürcistan arasında da zaman zaman kriz boyutuna varacak gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye'nin, Abhazya ile yıllık 100 milyon \$'a yakın ticaret hacmi bulunmakta, ayrıca uygulanan ambargo nedeniyle BM desteğiyle Türkiye bölgeye gıda taşımaktadır. Buna karşı çıkan Gürcistan ise misilleme de bulunarak, Abhazya'nın başkenti olan Suhumi Limanı'ndan çıkış yapan Türk gemilerine karşı zaman zaman müdahalede

bulunmakta, bu da iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmektedir (Ece, 2009,s.77-79).

Aslında 2008 yılında ABD'nin de aracılık ettiği ve Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi yolunda atılan adımların altında yatan en önemli nedenlerden biri, Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan stratejik mihverinin yanında, daha kısa olan Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan hattının oluşturulmasıdır. Bu hattın gerçekleşmesiyle birlikte, içinde birçok krizi barındıran ve gelecekteki konumu öngörülemeyen Gürcistan'a bir alternatif yaratılacaktır. Ancak, yapılan tüm iyi niyetli girişimlere rağmen, tarihi ve sosyal gerçekliklerden uzak taleplerde bulunması ve işgalden vaz geçmemesi nedeniyle, kısa ve orta vadede Ermenistan ile ilişkilerde bir gelişme sağlanmasının mümkün olmadığı ortaya çıkmış, hatta bu süreçte Türkiye-Azerbaycan ilişkileri zarar görmüş ve Azerbaycan ile Rusya arasında yakınlaşma yaşanmıştır.

(2) Bölgede Rusya'nın Askerî Potansiyelinin Arttırılmasının Sonuçları

Rusya tarafından, 1993 yılında ortaya konulan "Yakın Çevre Doktrini"nde, yeni bin yılla birlikte ilan edilen askerî doktrinde, dış politika doktrininde ve liderlerinin konuşmalarında vurgu yapılan birkaç ortak nokta vardır: "SSCB'nin dağılması ile birlikte Rusya sınırları dışında kalan Rus vatandaşlarının hakları korunacaktır. Batı'nın ve özellikle NATO'nun arka bahçe olarak nitelendirilen ülkelerde yapmış olduğu veya planladığı Rus menfaatleri aleyhinde olan gelişmelere müsaade edilmeyecektir". Nitekim 2007 yılında düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı'nda Viladimir Putin'in yaptığı konuşma, bu iki ana konu çerçevesinde şekillenmiş ve Putin, Rusya'nın bağımsız bir dış politika takip edeceğini ve ABD'nin tek taraflı ve tek süper güçmüş gibi yaptığı hamlelere karşılık vereceğini açıkça ifade etmiştir (Münih Güvenlik Konferansı, 2007).

Aslında Rusya, Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden ilk yıllarda aşamalı olarak bölgedeki Rus askerî varlığını çekeceğini açıklamıştır. Ancak sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler Rusya'nın bu konuda geri adım atmasına neden olmuştur. Karadeniz Bölgesi ülkelerinde var olan Rus askerî varlığının azaltılması çalışmalarında, Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya komşuları arasındaki güvenlik ilişkilerini yakından ilgilendiren, NATO ile eski Varşova Paktı ülkeleri arasında imzalanmış olan "Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)" önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlaşmaya göre, Türkiye, Norveç, İzlanda ve Yunanistan ile Romanya, Bulgaristan ve SSCB'nin yer aldığı ve "kanatlar bölgesi" olarak

TASNİF DIŞI

tanımlanan bölgede, her iki grubun bulundurabileceği silah sayısı sınırlandırılmıştır.⁵⁷ Değişen şartlar göz önünde bulundurularak 1999 yılında İstanbul'da düzenlenen AGİT zirvesinde güncellenen AKKA Anlaşması, Rusya'nın Moldova ve Gürcistan'daki askerlerini çekmesi şartı konarak NATO ülkeleri tarafından imzalanmamıştır. Ancak, NATO ve ABD'nin çevre ülkelerde, Rusya çıkarları aleyhinde yaptığı askerî faaliyetleri sebep gösteren Rusya, 2007 yılında AKKA'dan çekildiğini açıklamıştır (Yılmaz, 2007, s.49,50).

Aslında, Rusya'nın AKKA'dan çekileceğinin işareti, Putin'in Münih'te yaptığı konuşmanın satır aralarında mevcuttur. Putin konuşmasında, "1999'dan bu yana anlaşmayı Rusya'nın da içinde bulunduğu sadece 4 ülkenin imzaladığını ve bu süreç içerisinde, Rusya Gürcistan'daki sorumluluklarını yerine getirirken, NATO'nun sayıları 5.000'i bulan cephe güçlerini Rusya sınırına yerleştirmekte olduğunu, ABD'nin de Rusya'ya yakın ülkelerde üsler kurduğunu ve hava savunma sistemleri yerleştirdiğini" vurgulamıştır. Ayrıca, "NATO'nun genişleme çabalarının (o dönemde gündemde olan Ukrayna ve Gürcistan üyeliği) ittifakın modernleşme çabaları veya Avrupa'nın güvenliğini sağlama ile bir ilgisinin bulunmadığını ve sadece Rusya'yı hedef aldığını" ifade etmiştir (Münih Güvenlik Konferansı, 2007). Bu konuşmanın yapıldığı tarihten kısa bir süre sonra da Rusya, anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır.

Rusya'nın bu hareketi beraberinde, tekrar Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışının yaşanıp yaşanmayacağı konusundaki endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye için önemli bir kazanım olarak görülen AKKA Anlaşması'nın tarih olması, hemen bir sonraki yılda Rusya'nın Gürcistan'a müdahale etmesi, bölgede artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını ortaya koymuştur. Rusya, açıkça bölgede kendi menfaatleri hilafına yaşanacak gelişmelere izin vermeyeceğini, Batı'ya adeta meydan okuyarak ve bölge ülkelerine gözdağı vererek göstermiştir. Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan'da bulunan Rus askerî varlığı ve Rus nüfusu, bu ülkelerin bağımsız bir dış politika izlemelerinin önünde önemli bir engel teşkil etmekte, bu askerî güç, ekonomik, siyasi ve sosyal faktörlerle de birleşince Rusya lehine bölge ülkeleri üzerindeki nüfuz alanı daha da genişlemektedir.

⁵⁷ Her iki kategorideki ülkeler kanatlar bölgesinde en fazla; 4.700 tank, 5.900 zırhlı savaş aracı ve 6.000 top bulundurabilecektir (Yılmaz, 2007, s.49).

(3) İstikrarsızlıkların Enerji Arz Güvenliğine Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın değerlendirmelerine göre fosil yakıtlar (petrol, doğal gaz ve kömür) önümüzdeki on yıllarda da dünya enerji arzında birinci sırada olacak ve 2030 yılına kadar enerji talebinde gerçekleşmesi beklenen artışın % 80'den fazlası bu yolla karşılanacaktır. Petrolün en önemli yakıt olmaya devam etmesi, petrol talebinin 2010 yılında günde 92 milyon varile, 2030'da 115 milyon varile ulaşması beklenmekte, doğal gaz ticaretinin de 2030'a kadar üç kat artacağı ve bu talebi arttıran en önemli faktörün de elektrik üretimi olacağı değerlendirilmektedir. İthalatçı ülkeler, sınırlı sayıdaki ihracatçı bölge (Başta Orta Doğu) ve ülkelere (başta Rusya ve Suudi Arabistan) enerji ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar ki, bu birçok risk içermektedir (Pamir, 2007, s.245-248).

Enerji kaynaklarının kesintisiz, güvenilir, ucuz, temiz ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan sağlanarak verimli bir biçimde kullanılması olarak tarif edilebilecek enerji güvenliğini tehdit eden birçok unsur bulunmaktadır. Önemli bir enerji ithalatçısı konumundaki Türkiye açısından bakıldığında; petrol ve doğal gaz boru hattı veya taşımacılık güzergâhlarında çıkacak çatışmalar nedeniyle arzın aksamaması, enerji arzının tedarikçi ülke tarafından pazarlık unsuruna dönüştürülmesi (Rusya bu konuda en temel örnektir) ve olası terör, sabotaj ve hırsızlık olayları nedeniyle yaşanacak kayıplar en büyük risk faktörlerini oluşturmaktadır. 2006 yılında Rusya - Ukrayna arasında yaşanan kriz sonrası doğal gaz akışının kesilmesi, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına yapılan saldırılar ve hat üzerinde yaşanan hırsızlık olayları, BTC hattının en önemli geçiş ülkesi konumundaki Gürcistan'da yaşanan olaylar ve Rusya'dan alınan doğal gaz fiyatının yüksek olması, enerji güvenliği konusunun Türk Dış Politikası'nın öncelikli konusu haline gelmesine neden olmuştur. Bu konuya geçmeden önce enerji konusunun Türk ekonomisi için ne anlam ifade ettiğinin ve Türkiye'nin bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkilerindeki yerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri olan Türkiye ekonomisi, yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 2009 yılında % 4,8'lik bir daralma yaşadıysa da, 2010 yılında küresel krizin etkilerinin azalmasıyla % 8,9'luk büyüme ile önemli bir ekonomik başarı yakalanmıştır. 2009 yılında % 14,1 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2010 yılında % 12'ye gerilemiştir. Yaşanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, yükselen iç talep ve artan enerji fiyatları nedeniyle, 2010 yılında dış ticaret açığı iki kat artmış, enflasyon oranı % 6,3'ten % 8,9'a yükselmiştir. Özellikle artan

TASNİF DIŞI

enerji fiyatlarının dışa büyük oranda bağımlı olan Türk ekonomisine, dış ticaret dengesinde ve gerçekleşen yurt içi enflasyonda önemli bir etkisi olduğu, birbirini takip eden iki yıl içerisinde oluşan rakamlardan görülmektedir (T.C.Başbakanlık AB Genel Sekreterliği, 2011).

2009 yılı verilerine göre, Türkiye ihracatında ilk sırayı AB ülkeleri almaktadır. Dış ticaret açığının yaklaşık 38 milyar \$ olarak gerçekleştiği bu yılda en önemli sorun, Rusya ve Çin ile oluşan ihracat-ithalat dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ülke ile yapılan ticaretten doğan dış ticaret açığı, toplam açığın yaklaşık % 60'ını oluşturmaktadır (Tablo-16). Meydana gelen bu açıktaki en önemli kalemi oluşturan ise, Rusya'dan gerçekleştirilen ithalatın önemli bir bölümünü teşkil eden doğal gaz alımıdır.

Sıra	İhracat Yapılan Ülke	Miktar (milyon\$)	%	Sıra	İthalat Yapılan Ülke	Miktar (milyon\$)	%
1.	Almanya	9.788	9,6	1.	Rusya	19.270	14,0
2.	Fransa	6.209	6,1	2.	Almanya	14.100	10,0
3.	İngiltere	5.918	5,8	3.	Çin	12.677	9,0
4.	İtalya	5.892	5,8	4.	ABD	8.574	6,1
5.	Irak	5.123	5,0	5.	İtalya	7.675	5,4
6.	İsviçre	3.932	3,8	6.	Fransa	7.092	5,0
7.	ABD	3.225	3,2	7.	İspanya	3.778	2,7
8.	Rusya	3.202	3,1	8.	İngiltere	3.474	2,5
9.	BAE	2.899	2,8	9.	İran	3.406	2,4
10.	İspanya	2.824	2,8	10.	Ukrayna	3.156	2,2
15.	Azerbayca	1.411	1,4	23.	Azerbaycan*	764	0,5
16.	Ukrayna*	1.038	1,0	37.	Gürcistan*	290	0,2
19.	Gürcistan*	776	0,8				
TOP.	İhracat	102.129	100	TOP.	İthalat	140.926	100

* İlk 10 sırada yer alan değerler \$ üzerinden değerlendirme yapan Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden alınmış, sonrakiler AB sitesinden alındığından 21 Mayıs 2011 tarihindeki 1,41 olan Avro/Dolar paritesi üzerinden hesaplanıp \$ birimine çevrilerek tabloya dâhil edilmiştir.

Tablo-16: Türkiye'nin 2009 Yılı İthalat ve İhracat Yaptığı Ülkeler Sıralaması

(Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu 2009 Türkiye İstatistik Yıllığı s.290 ve http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_113456.pdf)

Türkiye petrol talebinin % 92'si, doğal gaz talebinin neredeyse tümü ithalat yoluyla karşılanmakta ve ithal edilen doğal gaz da % 70'e varan oranlarda Rusya'dan tedarik edilmekte, bu da Türkiye ekonomisi ve güvenliği için önemli bir kırılganlık ve hassasiyet yaratmaktadır (Pamir, 2007, s.253). Türkiye, mevcut konumu gereği sadece kendi içerisinde bulunduğu durumdan değil, aynı zamanda

TASNİF DIŞI

önemli ticaret partneri olan Karadeniz Bölgesi ve AB ülkelerinde meydana gelen enerji odaklı siyasi gelişmelerden etkilenmektedir.

Karadeniz Bölgesi ülkelerinden Rusya ve Azerbaycan zengin enerji kaynaklarına sahip iken, diğerleri ise enerji ithalatçısıdır. Transit ülke veya potansiyel transit ülke konumunda olan bu Karadeniz Bölgesi ülkeleri, hangi kategoride bulunurlarsa bulunsunlar, bölgede ve küresel enerji piyasasında tamamlayıcı bir rol oynamaktadırlar (Pamir, 2007, s.251). Dünyanın kanıtlanmış petrol rezervinin % 73'ü, kanıtlanmış doğal gaz rezervinin % 72'si Karadeniz Bölgesi'nin komşu olduğu Orta Doğu, Orta Asya, Hazar Bölgesi ve Rusya'da bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'ye, hem bir transit geçiş ülkesi hem de bir enerji düğüm noktası ve enerji merkezi olma fırsatını sunmaktadır (Bilgin, 2010, s.114).

Türkiye petrol ihtiyacını, yıllık 71 milyon ton kapasitesi olan Kerkük-Yumurtalık boru hatlarından ve yıllık 50 milyon ton kapasiteli Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından karşılamaktadır (Tablo-17). Samsun-Ceyhan arasında oluşturulacak petrol boru hattına, Rusya ve Kazakistan petrolünün verilmesi konusunda Rusya ile görüşmeler devam etmektedir. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda Ceyhan terminali yıllık 171 milyon ton ile dünya petrolünün % 4,5'lik oranının dağıtım merkezi haline gelecektir (Şekil-12) (Bilgin, 2010, s.121). Ancak ön görülen bu durumun önünde bazı engeller bulunmaktadır. Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile ilgili henüz somut bir adım atılmamıştır. Ayrıca Irak'ta, 1980-1988 yılları arasında İran'la yaşanan savaştan bu yana devam eden istikrarsız durum ve boru hatlarına düzenlenen terörist saldırılar, Kerkük-Yumurtalık boru hattından güvenli petrol arzına sekte vurmakta, bu da Türkiye açısından önemli ekonomik zararlara yol açmaktadır.

Petrol Boru Hatları	Uzunluk (km)	Kapasite (milyon ton/yıl)	Durum u	Tedarikçi
Kerkük-Yumurtalık 1-2	641 ve 656	71	Faal	Irak
Bakü-Tiflis-Ceyhan	1076	50	Faal	Azerbaycan
Samsun-Ceyhan	-	50	Proje	Rusya/ Kazakistan

Tablo-17: Türkiye'de Mevcut ve Planlanan Petrol Boru Hatları

(Kaynak: Mert Bilgin, "Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?", UNISCI Discussion Papers, 2010, s.121).

TASNİF DIŞI

Türkiye'nin doğal gazda karşı karşıya bulunduğu risk ve tehditler, petrol tedarikinden çok daha ileri boyuttadır. Türkiye'nin satın aldığı doğal gazın çok pahalı olması, imzalanan uzun süreli anlaşmalar nedeniyle bir indirime gidilmesinin mümkün olmaması ve doğal gazda sadece bölgede değil tüm dünyada Rusya'nın belirleyici rol oynaması, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik güvenliğine önemli bir risk oluşturmaktadır. AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek için yapmış olduğu girişimler ve Türkiye'nin bu bağlamda alternatif bir arter olarak düşünülmesi, bir yandan Türkiye'nin jeopolitik önemini artırırken diğer yandan tekel konumunu yitirmek istemeyen Rusya ile olan ilişkilerde gerilime sebep olmaktadır.

Türkiye'de her geçen gün artan doğal gaz tüketimi nedeniyle, talebi karşılamak üzere başta Rusya olmak üzere, İran ve Azerbaycan ile uzun süreli anlaşmalar imzalanarak gaz tedarikine başlanmış, Türkmenistan'la yapılan anlaşma, iki ülke arasındaki boru hattı projesinin gerçekleşmemesi ve Rusya'nın bu ülke üzerinde oluşturduğu siyasi baskı nedeniyle hayata geçirilememiştir. 2008 yılında Türkiye, 23 milyar m³ Rusya'dan, 4,5 milyar m³ Azerbaycan'dan ve 4,1 milyar m³ İran'dan olmak üzere, toplam 31,6 milyar m³ doğal gaz ithalatı gerçekleştirmiştir (Tablo-18). En pahalı konumdaki Rusya'dan ithal edilen doğal gazın oranının % 72'ye yükselmesi, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi güvenliğinin büyük tehdit altında olduğu tartışmalarını daha da alevlendirmiştir (Bilgin, 2010, s.122,123).

Anlaşma	Miktarı	Başlama	Süre	Durumu	2008 İthalatı
Rusya (Batı)	6 milyar m ³	1987	25 yıl	Faal	6 milyar m ³
Rusya (Batı)	8 milyar m ³	1998	23 yıl	Faal	7,2 milyar m ³
Rusya(Mavi)	16 milyar m ³	2003	25 yıl	Faal	9,8milyar m ³
İran	10 milyar m ³	2001	25 yıl	Faal	4,1 milyar m ³
Türkmenistan	16 milyar m ³	-	30	-	-
Azerbaycan	6,6 milyar m ³	2007	15	Faal	4,5 milyar m ³
Toplam	61,6 milyar m ³				31,6 milyar m ³

Tablo-18: Türkiye'nin Yaptığı Doğal Gaz Anlaşmaları

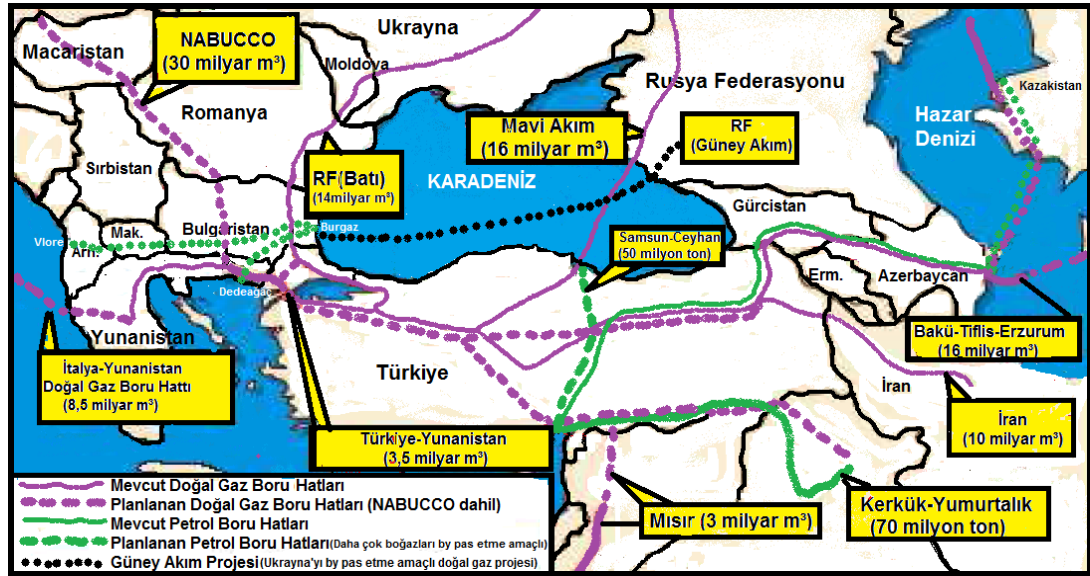
(Kaynak: Mert Bilgin, "Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?", UNISCI Discussion Papers, 2010, s.122).

Türkiye bir yandan doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için kaynak çeşitlendirme girişimlerini sürdürürken, diğer yandan benzer sorunla karşı karşıya bulunan AB ülkeleri ile işbirliği projeleri geliştirmektedir. Yunanistan'la yapılan anlaşma gereği Azeri doğal gazının Yunanistan'a taşınması için gerçekleştirilen proje 2007'de tamamlanmış ve ilk etapta yıllık 3,5 milyar m³ doğal

TASNİF DIŞI

gaz Yunanistan'a akmaya başlamıştır. Aynı hat üzerinden İtalya'ya gaz iletilmesi konusunda (yıllık 8,5 milyar m³) çalışmalar devam etmektedir. 2013 yılında tamamlanması düşünülen bu projeyle, yıllık 12 milyar m³ Hazar doğal gazının Avrupa'ya taşınması sağlanacaktır (Şekil-12) (Pamir, 2007, s.253,254).

Dünya doğal gaz enerji piyasası gündemini son yıllarda en çok heyecanlandıran proje ise NABUCCO Projesi'dir. Bu boru hattı projesi ile Orta Doğu ve Hazar doğal gazının Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya taşınması amaçlanmaktadır (Şekil-12) (Pamir, 2007, s. 254). 2009 yılında ilgili devlet ve hükümet ve devlet başkanlarının katılımıyla imzalanan anlaşma gereğince, projenin 2014 yılında yıllık 10 milyar m³'le faaliyete geçmesi planlanmış, tedarik konusundaki sıkıntıların giderilmesi durumunda, 31 milyar m³ doğal gazın Avrupa pazarlarına aktarılabilceği ön görülmüştür. Tam kapasiteye ulaştığında Yunanistan hattı ile birlikte toplam 41 milyar m³ doğal gaz Türkiye üzerinden AB ülkelerine iletilecektir. Ancak bugüne kadar NABUCCO projesine doğal gaz tedariki için yalnızca Azerbaycan ile yapılan görüşmelerden sonuç alınabilmiş, Türkmenistan, İran, Irak, Mısır ve Katar'la yapılan görüşmelerden henüz somut bir aşama kaydedilememiştir. Bu ülkelerde yaşanan iç siyasi gelişmeler ve Türkmenistan üzerindeki Rusya baskısı nedeniyle, yakın gelecekte sorunun çözülmesi mümkün gözükmemektedir (Bilgin, 2010, s.123,124).

Şekil-12: Türkiye'nin Mevcut ve Planlanan Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları

(Kaynak: Mert Bilgin, "Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?", UNISCI Discussion Papers, 2010, s.121'den alınarak düzenlenmiştir).

TASNİF DIŞI

NABUCCO projesi için ihtiyaç duyulan doğal gazın nasıl tedarik edileceği konusunda çalışmalar devam ederken, Türkiye ile Rusya arasında 2010 Mayıs ayında imzalanan anlaşmalar ile kafalar daha da karışmıştır. Batı'nın Rusya'yı dışarıda bırakan NABUCCO hamlesine kurnazlıkla karşılık veren Rusya, Güney Akım boru hattının Türkiye münhasır ekonomik bölgesinden geçmesi karşılığında, rakip bir proje olarak görülen Samsun-Ceyhan Boru Hattı'na petrol vermeyi kabul etmiş, Rusya doğal gazının Türkiye ile birlikte İsrail ve Hindistan'a ulaştıracak Mavi Akım-2 projesi ile ilgili de teklifte bulunmuştur. Rusya ayrıca, NABUCCO projesine Rus doğal gazının aktarılması konusunda yapılan Türk teklifinin değerlendirileceğini bildirmiştir. (Kamalov, 2010, s.5). Başta nükleer enerji konusunda olmak üzere, Türkiye ile Rusya arasında yapılan anlaşmalar ve NABUCCO'nun varlık nedenini ortadan kaldıracak nitelikteki görüşmeler ve teklifler Batı'yı endişeye düşürmüştür. Nükleer santral yapımı ile ilgili görüşmelerde belli bir aşama kat edilmiş olmasına rağmen, Samsun-Ceyhan hattına yıllık 50 milyon tonluk Rus ve Kazak petrolünün verilmesi ile ilgili herhangi bir gelişme olmaması, Rusya'nın bu konuyu elinde bir koz olarak elde bulunduracağı izlenimi vermektedir (Kasım, 2010).

Türkiye mevcut ve planlanan petrol ve doğal gaz boru hatları nedeniyle, ekonomik ve siyasi olarak bölgede kilit bir rol oynamakta, bölgesel ve küresel güvenliğin sağlanması yolunda, hem enerji piyasasında hem de siyasi arenada söz sahibi aktörlerle mevcut dengeleri etkileyebilecek ilişkiler içerisine girmektedir (Bilgin, 2010, s.124,125):

- Hazar Denizi kaynaklı BTC Petrol Boru Hattı ve BTE doğal gaz boru hattı nedeniyle ABD ile,

- NABUCCO Projesi ve Türkiye-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı nedeniyle AB ile,

- Mevcut Rusya Batı ve Mavi Akım doğalgaz boru hatları ile planlanan Güney Akım ve Samsun-Ceyhan boru hattı nedeniyle Rusya ile,

- Hazar Denizi'nden Türkiye'ye aktarılan petrol ve doğal gaz nedeniyle Azerbaycan ve Gürcistan ile,

- Mevcut Tebriz-Erzurum-Ankara doğal gaz boru hattı ve planlanan Türkmen gazının İran üzerinden Türkiye'ye ulaştırılması projesi nedeniyle İran ile,

TASNİF DIŞI

- Sadece Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı değil, aynı zamanda NABUCCO projesi için düşünülen Irak gazının Avrupa pazarlarına aktarılması konusunda Irak ile,

- Arap gazının boru hattı inşa edilerek Avrupa pazarlarına NABUCCO projesi kapsamında taşınması maksadıyla Suriye, Mısır ve Irak ile,

- Doğal gaz boru hattı inşa edilerek ve ilave LNG (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz) ticareti vasıtasıyla Türkiye'ye aktarılabilir doğa gaz nedeniyle Katar ile,

- Ceyhan'dan Hayfa'ya uzatılacak boru hatları ile Rus petrol ve doğa gazının ulaştırılabilir İsrail ile ikili ve çok taraflı ilişkiler yürütölmektedir.

(4) Karadeniz Bölgesi Ülkelerinde Bulunan Stratejik Tesislerde, Karadeniz'de ve Türk Boğazları'nda Yaşanabilecek Kazalar/Afetler Nedeniyle Doğabilecek Risk ve Tehditler

1986 yılında Ukrayna'da Çernobil Nükleer Santrali'nde meydana gelen kazanın yol açtığı felaket, Karadeniz Bölgesi'nde var olan nükleer, biyolojik ve kimyasal tesislerin çevre ve insan sağlığı için ne kadar büyük bir tehdit oluşturduğunu gözler önüne sermiştir. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan tesislerin yaratabileceği bu tehlikenin yanında, Türkiye için bir diğer önemli konu, petrol ve doğa gaz yüklü gemi ve tankerlerin, Karadeniz, Marmara ve Ege Denizi'nde seyri veya boğazlardan geçişi esnasında yaşanabilecek kazalarda ortaya çıkabilecek çevre ve insan felaketinin boyutlarıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından gerek bölge ülkeleriyle, gerekse çevre ülke ve örgütlerle "çevre kirliliğinin önlenmesi" amacıyla önemli işbirliği adımları atılmıştır.⁵⁸

Türkiye'de çevre güvenliği denince akla ilk İstanbul Boğazı'ndaki güvenlik sorunu akla gelmektedir. Montrö Sözleşmesi'nin imzalandığı 1936 yılında Türk Boğazları'ndan 4.700 gemi geçerken, 2001 yılında bu rakam 42.637'ye yükselmiştir. 2007 yılında tarihteki en yüksek rakama ulaşarak geçiş yapan gemi sayısı 56.606'ya çıkmış, bu tarihten itibaren nispi bir azalma başlamış ve 2010 yılında da geçen gemi

⁵⁸ Karadeniz'i kurtarmak düşüncesinden yola çıkılarak kabul edilen çevre programlarının ana eksenini 1992 yılında kabul edilen ve Karadeniz'e kıyıdaş altı ülkenin imzaladığı Bükreş Sözleşmesi oluşturmaktadır. Bu anlaşmayı, Odessa Deklarasyonu, Karadeniz'deki ekosistemin korunması için Küresel Çevre Programı tarafından desteklenen BLES Projesi takip etmiş, Tuna Nehri Koruma Anlaşması, Karadeniz Ekosistem Geri Kazanım Projesi, Tuna Havzası Koruma Projesi ve benzeri bir çok proje imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir (Alkan, 2006, s.145-150).

TASNİF DIŞI

sayısı 50.871 olarak gerçekleşmiştir (Denizcilik Müsteşarlığı, 2011).⁵⁹ Boğaz trafiğinin büyük çoğunluğunu, Hazar Havzası petrol ve doğal gazını uluslararası pazarlara taşıyan gemiler ve tankerler oluşturmakta, artan teknolojik imkânlarla paralel olarak geçen gemi ve tankerlerin boyutları da artmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrası filolarını arttırmaları, Doğu Avrupa ülkelerinin Ren-Tuna su yolunu, Hazar ülkelerinin Don-Volga kanalını kullanarak Karadeniz'e açılma imkânına kavuşmaları, deniz trafiğine ilave bir yük getirmektedir (Kanbolat, 2007, s.91).

Boğazlardaki trafiği azaltmak maksadıyla, Boğazları by pas eden boru hattı projeleri ortaya konduysa da (Burgaz-Dedeağaç, Samsun-Ceyhan, Burgaz-Vlore) bu projelerde henüz önemli bir aşama kaydedilmemiştir (Şekil-12). Dünyada üretilen günlük yaklaşık 82 milyon varil ham petrolün 3 milyon varilinin (yaklaşık % 4'ü) Türk Boğazları vasıtasıyla dünya piyasalarına ulaştırıldığı düşünüldüğünde, bu durumun çevre ve insan güvenliği açısından için taşıdığı riskler daha kolay anlaşılabilir. Bu rakama gemi ve tankerler tarafından taşınan sıvılaştırılmış doğal gaz da ilave edildiğinde, tehlikenin boyutları daha da katlanmaktadır (Gündeniz, 2009, s.214-227).

Türkiye'nin mevcut riskleri en aza indirmek maksadıyla, Montrö Sözleşmesi ve 1982 yılında kabul edilen Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne dayanarak önce 1994'te "Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük" adıyla bir tüzük çıkarmıştır. 1998'de, başta Rusya olmak üzere diğer kıyıdaş ülkelerin itiraz ve çekincelerini dikkate alarak yeni bir düzenleme yapılmış ve ilave bazı düzenlemeler sonucunda "Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü" yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organization-IMO) tarafından hukuka uygun bulunmuştur (Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, 2011).⁶⁰ Bu tüzükle birlikte, 2004 yılında İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda, Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından işletilen, en son teknolojiye uygun gemi trafik bilgilendirme sistemi kurulmuş ve böylece gemi trafiği büyük ölçüde kontrol altına alınarak, kaza oranlarında önemli bir düşüş yaşanması

⁵⁹ Boğazlardan geçen gemi sayısında, 2007 yılından itibaren görülen azalmanın büyük ölçüde artan teknolojik imkânların sayesinde gemi ve tanker büyüklüklerinin ve taşıma kapasitelerinin artırılmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

⁶⁰ Bu tüzüğün önemi, boğazlarda bir "Trafik Ayırım Düzeni" getirmesi ve bu düzene uyma zorunluluğun yanında, bir gemi raporlama sistemi ve belli ölçülerde olan ve tehlikeli madde taşıyan gemilerin geçişinde tek veya çift taraflı geçişlerin askıya alınabilmesidir. Benzer yetki hava koşulları ile ilgili de uygulanmaktadır (Oral, Akten, Kanbolat ve Ece, 2007, s.112-118).

sağlanmıştır (Oral, Akten, Kanbolat ve Ece, 2007, s.112-118).⁶¹ Ancak alınan tüm önlemlere rağmen yoğun bir gemi trafiğine ev sahipliği yapan Türk Boğazları için risk ve tehditler hala sıcaklığını muhafaza etmektedir.

Türkiye için bir diğer önemli tehdit ise, 1986 yılında Ukrayna'da bulunan Çernobil Nükleer Santrali'nde meydana gelen nükleer sızıntı sonrası yaşanan büyük felaketin bir benzerinin, Ermenistan ve Bulgaristan'da bulunan nükleer santrallerde yaşanma olasılığıdır. Ermenistan'da, Türkiye sınırına 16 km. mesafede bulunan Metsamor Nükleer Santrali, dünyada mevcut olan dört tip reaktör tipinden en emniyetsiz olan VVER tipindedir ve Ağrı Dağı fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Ermenistan 2001 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olurken, bu santrali kapatacağını taahhüt ettiyse de, ilerleyen yıllarda vaz geçmiş ve yaptırımlara maruz bırakıldıysa da geri adım atmamıştır. Elektrik üretimine başladığı yıldan sonraki ilk on yıl içerisinde 150 kez kaza yaşanan bu santral bölge ülkeleri için önemli bir tehdit kaynağıdır (Türksam, 2007).

Aynı teknolojiye sahip ve Türkiye'ye çok yakın olan Bulgaristan'daki Kozloduy Nükleer Santrali'nin soğutma sisteminde, 2006 yılında nükleer sızıntı meydana gelmiştir. Yapılan tüm baskılara rağmen santrali kapatmaya yanaşmayan Bulgaristan, fay hattı üzerinde bulunan Belene şehrine yapmayı planladığı nükleer santralin yapımını, Japonya'da meydana gelen felaket sonrası askıya almak zorunda kalmıştır (Türksam, 2011). Japonya'da meydana gelen tsunami felaketi sonrası, en son teknoloji ile inşa edilen Fukuşima Nükleer Santrali'nde meydana gelen radyoaktif sızıntının sonuçları henüz tam olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak, hemen yakınımızda yer alan ve fay hattı üzerinde bulunan eski teknoloji nükleer santrallerde meydana gelebilecek muhtemel kaza veya sızıntıların Türkiye için bedelinin çok ağır olacağı, çok daha uzak mesafede bulunan Çernobil Nükleer Santrali kazasından sonra ortaya çıkan felaketin büyüklüğüyle tecrübe edilmiştir.

Enerji üretiminde bağımlılıktan kurtulmak veya en azından bağımlılığın derecesini azaltmak isteyen bu iki ülke, Türkiye'nin insan ve çevre güvenliği için çok büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Aynı sorunu benzer bir yöntemle nükleer santral inşa ederek aşma çabası içerisinde olan Türkiye, bir deprem ülkesi olduğunu unutmuyarak, teknolojiye en üst seviyede bulunan Japonya'nın düştüğü durumdan

⁶¹ Boğazlardan geçen gemi ve tankerlerin kontrolü ve gemi ve tankerlerin sahip olması gereken özelliklerle (özellikle çift cidarlı olmaları) ilgili başlatılan faaliyetlerin ana çıkış noktasını, 1989 yılında Alaska açıklarında batan "Exxon Valdez" isimli gemiden denize boşalan 11 milyon ton ham petrolün neden olduğu çevre felaketi oluşturmuştur. 12 Aralık 1999 yılında Fransa sahili yakınlarında batan "Erika" adlı tankerin sebep olduğu çevre felaketi de alınan önlemlerin daha da arttırılmasına neden olmuştur.

ders olarak ve birçok Batılı ülkenin belli bir zaman aralığında nükleer enerjiyi terk edeceğini dikkate alarak hareket etmek zorundadır.

Karadeniz daha önceki bölümlerde incelediğimiz gibi, Türk Boğazları, Ege Denizi ve Akdeniz vasıtasıyla Atlantik Okyanusuna kadar bağlanmakta aynı zamanda, Main-Tuna kanalıyla Kuzey Denizi'ne, Dinyeper ve Dinyester Nehirleri'yle Baltık Denizi'ne, Don ve Volga Nehirleri'nin kanal vasıtasıyla birleştirilmesiyle Hazar Denizi'ne ulaşmaktadır. Yirminin üzerinde ülke, Karadeniz'e dökülen nehirler vasıtasıyla birbiriyle önemli ekonomik, siyasi ve askerî ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Ancak, 4 Ekim 2010 günü Macaristan'ın Ajkai şehrinde yaşanan kaza ve sonrasında meydana gelen çevre felaketi, bu avantajlı durumun bazı mahzurları olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Timfoldgyar adlı alüminyum üretim tesisinde, alüminyum üretiminde kullanılan bir maddenin yan ürünü olarak ortaya çıkan ve "Kızıl çamur" diye adlandırılan 1 milyon tona yakın zehirli sıvı atık, havuzu çevreleyen duvarın bir bölümünün yıkılmasıyla önce Tuna Nehri'ne, oradan da Karadeniz'e akmıştır. Avrupa'nın ortasında birçok kişinin ölümüne ve yaralanmasına, çevrede bulunan hayvanların ve bitkilerin telefine neden olan bu felaketle birlikte, diğer ülkelerde de, benzer risk ve tehditleri oluşturabilecek tesislerin mevcut olduğu hatırlanmıştır (Kimya Mühendisleri Odası, 2010). Ancak günümüz dünyasının ekonomik çıkarları ön planda tutan işleyişi, tedbirlerin insan ve çevre güvenliğini ön planda tutacak şekilde ve gereken düzeyde alınmasına engel olmaktadır. Tüm risklerine rağmen, nükleer santral inşasında ısrar edilmesinin altında yatan da aynı olgudur.

Macaristan'da yaşanan ve havuzun diğer duvarlarının tam olarak yıkılmaması nedeniyle ucuz atlatılan bu felaket, Karadeniz Havzası'nın nehirlerle irtibatlandığı ülkelerin, ekonomik getirinin yanında yaşanabilecek benzer felaketler nedeniyle büyük bir çevresel güvenlik tehdidi altında olduğunu gözler önüne sermiştir. Herhangi bir ülkede; elverişsiz ekonomik imkânlar, ilgisizlik, ihmal veya diğer sebeplerle yaşanabilecek böyle bir felaket, Karadeniz'e dökülen nehirler vasıtasıyla geçiş güzergâhındaki ve Karadeniz kıyısındaki ülkeleri etkileme potansiyeline sahiptir. Türkiye de, sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla bu tehlikeyi hisseden ülkelerin başında gelmektedir.

(5) Bölgesel İstikrarsızlık ve Çatışmaların Yoğunlaşması Durumunda Ortaya Çıkabilecek Olası Kitlesel Hareketler, İnsani Konular/Sorunlar, Göç ve Mülteci Hareketliliği

Türkiye, Soğuk Savaş döneminin son yıllarında Bulgaristan'dan, 1990'lı yılların hemen başında da Irak'tan yoğun bir göç ve mülteci akınına maruz kalmıştır. Özellikle Irak sınırından Türkiye sınırına dayanan yüzbinlerce insanın yaratmış olduğu dram akıllardan hala silinmemiştir. Yaşanan böyle bir yer değiştirme hareketinin hem buna maruz kalan insanlar açısından, hem de kabul eden ülke açısından çok önemli ekonomik ve sosyal sonuçları olmaktadır. Hele ki, o dönemde göç edenlerle birlikte Türkiye içerisine sızan bölücü terör örgütü mensuplarının, sonraki dönemlerde Türkiye'ye yaşattığı acılar, ekonomik ve sosyal yükün üzerine daha büyük sıkıntıları yüklemiştir.

Karadeniz Bölgesi açısından bakıldığında, tarihi ve sosyal gerçeklikler ve coğrafi koşullar itibariyle, Gürcistan ve Azerbaycan'da yaşanabilecek krizler sonrası, Türkiye'ye doğru bir göç hareketi olabileceğini akla getirmektedir. Azerbaycan'ın Ermenistan ile, Gürcistan'ın da Rusya ile halen devam eden anlaşmazlıkları, böyle bir olayın gerçekleşme ihtimalinin var olduğunu göstermektedir. Azerbaycan ve Gürcistan ile birlikte başta Rusya olmak üzere diğer ülkelerde yer alan etnik unsurların (Çeçenler, Dağıstanlılar, Kırım Tatarları, Abhazlar, Çerkezler vb.) Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin bulunması meydana gelebilecek bir göç hareketi sonrasında Türkiye içinde de sosyal çalkantılara yol açabilecektir. Aynı zamanda, bağlı bulundukları ülke ile çatışma ilişkisi içerisinde bulunan unsurların Türkiye ile olan bağları (Çeçen sorununda Rusya ile Türkiye arasında ortaya çıkan kriz gibi), hem içte hem de dışta, siyasi ve sosyal krizlere neden olabilecektir.

Böyle bir göç ve mülteci hareketinin bir diğer önemli sonucu da, gerçekleştiği bölgede bir otorite boşluğu yaratması ve bu bölgenin illegal suç örgütleri, terörist organizasyonlar ve uyuşturucu kaçakçıları için elverişli bir sığınma, barınma ve geçiş noktası olma özelliğini kazanmasıdır. Kafkasların hemen eteğinde yer alan Gürcistan ve Azerbaycan ile Ermenistan'ın coğrafi özellikleri bu türlü oluşumlar için elverişli bir coğrafi yapı oluşturmaktadır. Özellikle doğu-batı arasında önemli bir koridor oluşturan Gürcistan'ın, ülke içerisinde birçok bölgede (Güney Osetya, Abhazya, Acaristan ve kısmen Cevaheti) devlet otoritesinin bulunmaması, hemen komşu olmamız sebebiyle Türkiye için önemli bir güvenlik riski oluşturmaktadır.

(6) İstikrarsızlık Ortamında Karadeniz Bölgesi Ülkeleri Dışındaki Ülke ve Örgütlerin Bölgeye Olası Müdahalelerinin Yaratabileceği Risk ve Tehditler

Milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan iki büyük savaşa rağmen, Soğuk Savaş dönemini, savaşlarla, çatışmalarla ve krizlerle geçiren dünya, yeni dönemde, başta BM olmak üzere, NATO, AB, AGİT ve benzeri diğer bölgesel kuruluşların öncülüğünde, “barış ve istikrar” ortamını sağlamayı amaçlamıştır. Ancak, 1990’lı yılların hemen başında, Ruanda’da, Somali’de ve özellikle Yukarı Karabağ, Bosna ve Kosova’da yaşanan insanlık dramları, “barışı sağlama” amacıyla olan bu örgütlerin, evrensel değerler yerine kendi menfaatlerinin peşinde koşan ülkelerin engellemeleri nedeniyle, başarısızlığa uğramalarına ve saygınlıklarını yitirmelerine neden olmuştur. Fikir birliği sağlanamaması nedeniyle, krizi yaratan ülkeler üzerinde etkin bir baskı uygulanamamış, yaptırım mekanizmaları işletilememiştir.

Bu dönemde, Karadeniz Bölgesi’nde de benzer örnekler yaşanmıştır. Yukarı Karabağ işgali sırasında BM Güvenlik Konseyi, 30 Nisan 1993’te aldığı 822 numaralı, 29 Temmuz 1993’te aldığı 853 numaralı ve 12 Kasım 1993’te aldığı 884 numaralı kararlar ile Ermenistan’ın haksızlığını açıkça ortaya koymasına rağmen, Rusya’nın veto etmesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi harekete geçememiş, bundan cesaret alan Ermenistan da geri adım atmamıştır. Avrupa Konseyi’nin 2005 yılında, BM’nin de 2008 yılında, Ermenistan’ın haksız olarak işgal ettiği bölgelerden çekilmesi yönünde kararlar alınsa da, kararların yaptırım gücünün olmaması nedeniyle olumlu bir gelişme yaşanmamıştır.⁶²

Benzer durumlar, Gürcistan ve Moldova’da da yaşanmıştır. Dondurulmuş çatışma alanları olarak ifade edilen Güney Osetya, Abhazya ve Transdinyester’de uluslararası örgütlerin “barışı sağlama misyonları” halen görevlerine devam etmektedirler. Gürcistan’da, BM Gözlemci Misyonu (United Nations Observer Mission in Georgia-UNOMIG) (UN, 2011), yine aynı şekilde Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Moldova’da, “barışı sağlamak, insan haklarına saygı ve demokratikleşme konusunda ilerleme kaydetmek ve taraflar arasında işbirliği sağlamak konusunda” AGİT misyonları devam etmektedir (OSCE, 2011). Ancak, bugüne kadar, çatışmaların geçici olarak durdurulması hariç, ne ülkeler arasındaki sorunlar çözülmüş, ne işgal edilen yerler boşaltılabilmiş, ne de Rusya’nın bölgedeki askerlerini çekmesi sağlanarak adı geçen ülkeler üzerindeki nüfuzu kırılabilmiştir.

⁶² 2005 yılında Avrupa Konseyinin aldığı karar için bkz.: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta05/EREC1690.htm>, 2008 yılında BM’nin aldığı karar için bkz.: <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10693.doc.htm>

TASNİF DIŞI

2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü krizi ise, bölgede sağlanması istenen barış umutlarını tamamen sona erdirmiştir.⁶³

Yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin 1990'lı yıllardan bu yana takip ettiği, "bölgedeki güvenlik sorunlarının bölge ülkeleri temelinde çözülmesi" siyasetinin daha rasyonel bir yaklaşım olduğunu ortaya koymuştur. KEİT üzerinden, bölgesel işbirliğini artırma amaçlı başlatılan girişimler, sonraki dönemlerde BLACKSEAFOR ve KUH ile birlikte güvenlik alanına kaydırılmış ve KEİT'te bu sürecin içerisine dâhil edilerek, Karadeniz Bölgesi'nin kendi dinamikleri içerisinde bir güvenlik şemsiyesi oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun en önemli sebebi ise, bölgeye dışarıdan yapılan müdahalelerin insani niteliklerden çok siyasi değerlendirmelerle yapılması ve bölge ülkelerinin desteklemediği girişimlerin başarısızlığa mahkûm olduğunun görülmesidir.

Bölgesel işbirliği çabalarında, Türkiye öncülüğünde bir ivmenin yakalandığı bir dönemde, 11 Eylül terör saldırılarının yaşanması ve bu olaydan birkaç yıl sonra Bulgaristan ile Romanya'nın, önce NATO'ya sonra AB'ye üye olmaları, Karadeniz Bölgesi'ndeki dengeleri bozmuştur. İlk başlarda "Terörizme Karşı Küresel Savaş" adı altında ABD'nin başlattığı girişimler, NATO ve AB dâhil edilerek Karadeniz'e taşınmaya çalışılınca, Soğuk Savaş dönemini aratmayacak bir mücadele, bölge ülkeleri üzerinden başlamıştır.

11 Eylül terör saldırılarından sonra dünya çapında yürüttüğü "teröre karşı küresel savaş" stratejisinin önemli bir halkasını, Akdeniz'de "Aktif Çaba (Active Endavour) Harekatı" adı altında sürdüren ABD, bir güvenlik boşluğu olduğu gerekçesiyle, harekatın Karadeniz'e de aktarılması, bu maksatla donanmasının Türk Boğazları'ndan geçirilmesi ve Karadeniz'de konuşlandırılması için girişimlerde bulunmuştur. Bunu gerçekleştirebilmek için, Türkiye'nin güvenliğinin temel taşlarından biri olan Montrö rejiminde bazı değişiklikler yapılması, sözleşme maddelerinin aşındırılması anlamına gelen, "terörle mücadele" kapsamında bazı kolaylıklar sağlanması talep edilmiştir (Bükülmez, 2007, s.193). Türkiye'nin, Karadeniz'de güvenliğin bölge ülkeleri tarafından sağlanması gerektiği ve NATO'nun varlığına ihtiyaç olmadığı hususundaki ısrarlı tutumu ve sonrasında 2004 yılında

⁶³ BM anlaşması, devletlerin başka bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı askerî kuvvet kullanmalarını veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmalarını yasaklamaktadır (madde.4). Bu maddeye meşru müdafaa hali durumunda istisna getirilmiştir. Güney Osetya bağımsız bir devlet olmadığı ve tanınmadığı için Gürcistan'ın bir parçasıdır ve Rusya ile birlikte ortak meşru müdafaada bulunması söz konusu değildir. Rusya'nın belirttiği "insani müdahale" gerekçesi ise BM anlaşmasında yer almamaktadır. Hal böyle iken, Rus müdahalesine BM Güvenlik Konseyi, mümkün olmaz ise (Rusya daimi üyedir ve taraftır), BM Genel Kurulu "barış için birleşme kararı" alarak müdahale etmesi gerekirken, Rusya'nın yaptıklarına seyirci kalmıştır (USAK, 2008, s.60,61)

TASNİF DIŞI

hayata geçirdiği “Karadeniz Uyum Harekatı (Black Sea Harmony)”⁶⁴, ABD’nin daha ileri bir adım atmasını önlemiştir. Montrö Sözleşmesi ile kurulan statükonun korunmasının, Türk Dış Politikası’nın en öncelikli konularından biri olduğunu Türkiye tüm dünyaya bir kez daha göstermiştir (Larrabee, 2009, s.305).

Karadeniz Bölgesi’nde, NATO üyesi kıyıdaş üç devletin (Türkiye, Romanya ve Bulgaristan) ve Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimine üye Ukrayna ve Gürcistan’ın bulunduğu düşünüldüğünde, NATO’nun (özellikle ABD’nin) ilave bir askerî kuvvetle bu bölgede yer almasının sadece ABD çıkarlarına hizmet edeceği açıktır. Kaldı ki, ABD’nin Karadeniz’deki varlığı eninde sonunda bir ABD- Rusya çatışmasına yol açacak, bu da kaçınılmaz olarak Türkiye’yi bir kriz ortamına sürükleyecektir. Nitekim, 2008 yılında yaşanan Rus-Gürcü krizinde, “insani yardım” amaçlı Karadeniz’e giren ABD gemilerinin 21 gün dolmadan Karadeniz’i terk etmeleriyle muhtemel doğabilecek bir kriz aşılmıştır (Aydın, 2009, s.280,281).

Yaşanan bu iki gelişme, Montrö Sözleşmesi’nin, başta Türkiye olmak üzere Karadeniz Bölgesi ülkeleri için ne kadar önemli bir güvenlik şemsiyesi olduğunu ortaya koymuştur. Bölge ülkelerinde yaşanabilecek krizlere dışarıdan yapılacak müdahaleler, Türkiye’nin taraf olduğu anlaşmalar (başta Montrö Sözleşmesi olmak üzere) ve bağlı olduğu ittifak anlaşmaları nedeniyle, doğrudan Türkiye’yi krizin bir parçası haline getirmektedir. Son 20 yıl içerisinde, Yukarı Karabağ’da, Moldova’da ve Gürcistan’da, dışarıdan yapılan müdahalelerin barış ve istikrarı sağlamadaki başarısı ortada iken, BM, AB, AGİT ve NATO’nun, Rusya’ya rağmen bölgede gerçekleştireceği müdahalelerde ne derece olumlu sonuç alacağı tartışmalıdır. Ancak, böyle bir müdahalenin Rusya ile Batı’yı bir kriz ortamına sürükleyeceği, Türkiye’nin de Batı ittifakının bir üyesi olarak iki ateş arasında kalacağı bir gerçektir. Çünkü Türkiye, statü/rejim kuran anlaşmalar (Lozan Anlaşması, Montrö Sözleşmesi vb.), BM yükümlülükleri ve taraf olduğu diğer ikili ve çok taraflı anlaşmalar gereği birçok yükümlülük altında bulunmaktadır.

c. Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki Statükonun Oluşum ve Korunmasındaki Yükümlülüğünün Meşruiyet Zemini

Türkiye’nin bugünkü sınırları, çözümü sonraya bırakılan Irak sınırı hariç, Lozan Barış Antlaşması ile düzenlenmiştir. Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırı antlaşmanın 2’nci maddesinde, Suriye sınırı 3’üncü maddede düzenlenmiş, İran ve

⁶⁴ Karadeniz Uyum Harekatı ile ilgili ayrıntılı bilgi “Jeopolitik Değişimin Odağındaki Karadeniz Bölgesi” adlı bölümde verilmiştir.

TASNİF DIŞI

SSCB ile olan sınırlara ise, daha önce bu ülkelerle yapılan anlaşmaların geçerli olduğunun vurgulandığı, 16'ncı maddede açıklık getirilmiştir.⁶⁵ Buna göre, Türkiye ile SSCB arasında imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması ile, 13 Ekim 1921 tarihinde, Türkiye ile Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri ile imzalanan ve Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin de katıldığı Kars Anlaşması, Türkiye'nin Kafkasya'daki sınırlarını ve mevcut statüyü düzenlemektedir. Bu anlaşmalarla birlikte Gürcistan ve Ermenistan sınırları belirlenirken, Nahcivan'ın Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge olmasına, Batum kenti ve limanının da, yerel halklara kültürel ve dinsel haklar sağlayacak yönetsel bir "özerklik" sağlanması ve Türkiye ile olan ticari ilişkilerde anlaşma maddesinde açıklanan çeşitli kolaylıklar sağlanması koşuluyla Gürcistan'a bırakılmasına karar verilmiştir. Nahcivan ve Batum ile ilgili düzenleme her iki anlaşmada da mevcuttur. Ayrıca bu anlaşmalarda, Boğazların durumunun daha sonra kıyı devletlerin katılımıyla düzenlenecek bir konferansta görüşülmesi imza altına alınmıştır (Soysal, 1983, s.32-53).

Karadeniz Bölgesi güvenliğini asıl ilgilendiren ve Lozan Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili düzenlemelerini ortadan kaldıran ise Montrö Sözleşmesi'dir. 1936 yılında imzalanan Montrö Sözleşmesi ile, ticaret ve savaş gemilerinin geçiş rejimleri düzenlenmiştir.⁶⁶ Bu sözleşme ile taraflar, "denizden geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliği" ilkesini kabul etmiştir. Ancak bu serbestliğin kullanımı koşullara bağlanarak hem Boğazlardaki seyir güvenliğinin sağlanması, hem de Türkiye'nin ulusal çıkarlarının ve güvenliğinin korunması amaçlanmıştır.⁶⁷ Montrö Sözleşmesi, imzalandığı tarihten itibaren önemini koruyan az sayıdaki çok taraflı sözleşmeden biridir ve Türkiye güvenliğinin omurgalarından birini oluşturmaktadır (Oral, Akten, Kanbolat ve Ece, 2007, s.104-108).

⁶⁵ Lozan Barış Antlaşması 16'ncı madde: Türkiye işbu Andlaşmada belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup gene bu andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik tanınmış bulunanlar dışındaki adalarda-ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak özel hükümleri bozmaz.

⁶⁶ Montrö Sözleşmesi; Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Japonya ve Avustralya tarafından imzalanmıştır. Sözleşmenin süresi 20 yıl olarak belirlenmiş, yürürlük tarihinden itibaren her beş yıllık dönem sonunda taraflardan her birine, sözleşmenin bir ya da daha fazla hükmünün değiştirilmesi için önerme girişiminde bulunabilme hakkı tanınmıştır (Uçarol, 2000, s.586).

⁶⁷ Bu anlaşma uyarınca ticaret gemileri barış zamanı serbestçe geçiş yapabilecekler, savaş zamanı ise Türkiye ile savaşta olan ülkelere ait olmamak ve gündüz geçmek şartıyla geçebileceklerdir. Savaş gemileri için ise iki ayrı durum öngörülmüştür. Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin geçişi için 15.000 tondan ağır olanlar için ön bildirim şartı getirilmiştir. Kıyısı olmayan devletler için ise, Karadeniz'de bulunan gemilerinin toplam ağırlığı 30.000 tonu geçmeyecek (bazı koşullarda 45.000 tona yükseltilebilir), toplam kalış süresi 21 günden fazla olmayacaktır. Türkiye savaşansa veya kendisini yakın bir savaş tehdidi içinde hissediyorsa dilediği gibi davranacaktır (Uçarol, 2000, s.585,586).

TASNİF DIŞI

20 yıllık bir süre için imzalanan Montrö Sözleşmesi'nin bugünlere kadar geçerliliğini koruyacağını kimse ön görememiştir. Sözleşmenin maddelerinde değişiklik yapılması konusunda II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin çok yoğun bir baskısı olduysa da, ABD'nin Türkiye'nin yanında yer almasıyla, Rus girişimleri başarısızlığa uğratılmıştır. Tarihin garip bir tesadüfüdür ki, yeni bin yılda Montrö Sözleşmesi'ni aşındırmaya çalışan ve değişiklik talep eden olarak bu kez Türkiye'nin karşısına ABD çıkmış, statükonun korunmasından yana olan Rusya ve Türkiye aynı safta yer almıştır. Halen sözleşmeye taraf olan ve NATO üyesi konumundaki Romanya ve Bulgaristan'ın Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi konusunda önümüzdeki dönemlerde bir talebi olup olmayacağı belirsizliğini korumaktadır.

Türkiye, statü/rejim kuran bu anlaşmalardan sonra, II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, güvenlik endişelerini gidermek için bir dizi ittifak anlaşması imzalamış ve aynı zamanda kendisini bağlayıcı yükümlülükler altına girmiştir. Bunlardan en önemlileri BM ve NATO Anlaşması'dır. BM Antlaşması, meşru müdafaa ve BM kararları uyarınca kuvvet kullanımı dışında, kuvvet kullanmayı ve tehdidini yasaklamaktadır. Aynı zamanda, anlaşmanın 43. maddesi gereği, bütün BM üyesi devletler barış ve güvenliğin korunması için Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine örgüt emrine gerekli silahlı kuvvetleri vermeyi ve yardım ve kolaylıklarda bulunmayı yükümlenmektedir. Burada diğer bir önemli nokta, Güvenlik Konseyi'nin bir karar alamaması veya konseyin daimi üyelerinden birinin çatışmanın taraflarından birisi olması durumunda, BM Genel Kurulu "Barış İçin Birlik" adı altında toplanarak (1950 yılında Kore Savaşı'nda yaşandığı üzere) krize müdahale edebilmektedir. Ne var ki 2008 yılında yaşanan Gürcistan- Rusya krizinde BM bu yönde bir karar alamamıştır (Pazarıcı, 2010, s.445,446,517).

Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye'yi asıl ilgilendiren ise NATO Antlaşması'dır. Bölgede, Türkiye ile birlikte Bulgaristan ve Romanya NATO üyesidir. Gürcistan ve Ukrayna'nın üyelik eylem planına dâhil edilmeleri, 2008 yılında Bükreş Zirvesi'nde, özellikle Fransa ve Almanya'nın karşı çıkmasıyla kabul edilmemiştir. Eğer ki kabul edilmiş olsalardı, aynı yıl içerisinde yaşanan Rus-Gürcü krizinin boyutları sadece bölgeye değil tüm dünyaya taşabilirdi. Türkiye'nin de taraf olduğu NATO Anlaşması'nın 5. Maddesine göre,⁶⁸ taraflardan birine yapılacak saldırının tüm üyelere yapılmış bir saldırı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu maddenin

⁶⁸ NATO Anlaşması 5.madde:"Taraflar, kendilerinden birine ya da birden fazlasına Kuzey Amerika ya da Avrupa'da yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul edileceğine; böyle bir saldırının olması durumunda, BM Şartı'nın 51.Maddesi'nde tanınan bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkını kullanarak Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bağımsız ve birlikte uyum içinde hareket ederek, silahlı güç kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen tüm şekillerde saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır".

TASNİF DIŞI

iőletilmesi durumunda Türkiye diğer NATO yesi ülkelerle beraber otomatik olarak çatışmanın tarafı haline gelecektir. Nitekim ABD'ye karşı düzenlenen 11 Eylül terör saldırıları 5.madde kapsamına alınmış ve saldırının tüm üyelere yapıldığı kabul edilerek, ABD'nin bundan sonraki yapacağı girişimlere meşruiyet kazandırılmıőtır. Ne var ki Türkiye, 30 yılı aşkın bir süredir mücadele ettiği bölücü terör sorununda örgüt yesi ülkelerden benzer yaklaşımı görememekte, üstelik bölücü örgüt, müttefikimiz olan bazı Avrupa lkelerinde serbestçe faaliyetlerine devam etmektedir.

Türkiye, 1949 yılında Avrupa Konseyi yesi olmuş, 1973 yılında çalışmalarına başlayan ve 1996 yılında teşkilata dönüőtürülen AGİT'in kurucuları arasında yer almış, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel baővuru hakkını tanımıştır. Türkiye daha çok, "barışı sağlamak, insan haklarına saygı ve demokratikleşme konusunda ilerleme kaydetmek ve taraflar arasında işbirliği sağlamak" amacında olan bu oluşumlar içerisinde yer alarak, başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris şartı, Viyana Belgesi olmak üzere örgüt ve teőkilatların kuruluş amaçlarını teşkil eden anlaşma ve kararlara uyacağını taahhüt etmiş, uymadığı takdirde de uygulanacak yaptırım ve cezaları kabullenmiőtır. Nitekim Türkiye, milli menfaatlerine aykırı gördüğü veya kendi tekliflerinin dikkate alınmadığı 1998 yılında "Roma Statüsü" ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taraf olmayı reddetmiő, 1982 yılında imzalanan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni de imzalamamıştır (Uçarol, 2000, s.718, 730, 847, 848, 851).

Karadeniz Bölgesi'nde ise Türkiye, daha çok ekonomik ve siyasi alanda faaliyet gösteren KEİT'in, 11 Eylül sonrası döneminin mevcut tehditleriyle başa çıkma da bölge ülkelerine yardımcı olmayı ve ülkeler arasındaki bağları kuvvetlendirmeyi amaçlayan BLACKSEAFOR'un ve Karadeniz'de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetleri icra ederek, yasa dışı faaliyetlere engel olmayı amaçlayan Karadeniz Uyum Harekti'nin hayata geçirilmesinde önemli rol oynamıştır. KEİT'in hlihazırda 13 yesi bulunmakta, BLACKSEAFOR Karadeniz'e kıyısı olan 6 ülkenin katılımıyla gerçekleőtirilmekte, KUH ise Türkiye ile Rusya'nın liderliğinde faaliyet göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bireyden topluma, devletlere ve uluslararası kurum ve kuruluşlara kadar, herkes için farklı anlam, endişe ve korku kaynağı olan güvenlik kavramının tanımlanması üzerine yapılan tartışmalar, uluslararası ilişkiler disiplininin II. Dünya Savaşı sonrası ayrı bir disiplin olarak ele alınması ve akademik ortamda daha fazla yer almaya başlaması sonrasında daha bilimsel bir zemine oturmuştur. Soğuk Savaş döneminde yapılan çalışmalar, Realist bakış açısının fazlasıyla tesiri altında kalarak, kavramın tartışılıp gelişimine fazla imkân tanımadıysa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan büyük gelişim ve değişimin altyapısı bu dönem içerisinde oluşmuştur.

Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru toplumları savaşlara ve yoksulluğa sürükleyen güvenlik anlayışına karşı ciddi eleştiriler getirilmiş, ekonomik ve sosyal içerikli endişeler askerî meselelerin önüne geçmeye başlamıştır. Güvenliğin konusunu oluşturan konuların askerî boyutun ötesine taşınmasıyla birlikte, çoğulcu yaklaşımlar artmış ve ekonomik kaygıları ön plana taşıyan karşılıklı bağımlılık teorileri ortaya atılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenliğin tüm boyutlarıyla ele alınması gerektiğini iddia eden eleştirel güvenlik teorileri ortaya çıkmıştır. Liberal düşüncenin etkisinin gözlemlenebileceği bu dönemde akademisyenler, hiç kimsenin öngöremediği Soğuk Savaş sonrasında yaşananları açıklamak ve anlamlandırmak için yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Bu dönemde, başta güvenlik alanında olmak üzere, uluslararası ilişkiler disipliniinde askerî alana atfedilen önemde görülen görece azalma, dünya çapında ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin uluslararası toplumda daha öncelikli konular arasına yerleşmesinden ve güvenliğin bölgeselleşmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun en büyük nedeni de, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan yoksullukların, savaşların ve insan hakları ihlallerinin, gelişen teknolojik imkânlar nedeniyle anında dünya kamuoyuyla paylaşılması ve sonrasında Soğuk Savaş'ın dikte ettirdiği güvenlik anlayışına karşı küresel bir tepki ve anlayışın oluşmasıdır. Kamuoyunun oluşturduğu tepkilere sessiz kalamayan liderler, halklarının daha çok ekonomik anlamda huzur ve refahını sağlamak maksadıyla bölgesel ve küresel arayışlara girmişler, mevcut oluşumları da geliştirme yönünde gayret göstermişlerdir.

Son dönemlerde dünyada artan bu küreselleşme eğilimi nedeniyle, ulus-devlet ekseninde şekillenen güç mücadelelerinin Soğuk Savaş döneminde kaldığı ve

TASNİF DIŞI

jeopolitik değerlendirmelerin uluslararası sistemde önemini yitirdiği şeklinde bir algı oluştuysa da, 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin tüm dünyada başlattığı girişimler ve Rusya'nın de karşı hamlelere girişmesiyle gerçekliğini yitirmişti. Ülkelerin kendi sınırları içinde veya birbirleriyle yaşadığı krizler, çatışmalar ve savaşlar, tüm bölgeyi hatta tüm dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmuş, şu an Kuzey Afrika ülkelerinde olduğu gibi doğurmaya devam etmektedir. Böyle bir ortam içerisinde, bölgesel ve küresel güçlerin izlediği siyasada jeopolitik değerlendirmelerin yerinin olmadığını söylemek, 21'inci yüzyılda yaşananlara gözleri kapamak anlamına gelecektir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla başlayan süreçte en önemli değişim ise, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde sadece ABD ve SSCB'nin güvenlik algılamalarının hâkim olduğu bölge coğrafyası, yeni dönemle birlikte, çok boyutlu ve çok taraflı bir güvenlik yapısının oluşmasına tanıklık etmiştir. Her geçen gün etkisini daha da arttıran küreselleşme olgusu, azalan fosil enerji kaynaklarına sahip olma konusunda artan mücadele ve askerî konuların yanında, sosyal, çevresel ve ekonomik konuların da önemli yer teşkil ettiği bir dünyaya doğru yöneliş, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını göstermiştir. Bu yeni dönemi, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan dönem ve 11 Eylül terör saldırıları sonrası dönem olmak üzere iki ayrı safhada değerlendirmek mümkündür. Milat olarak kabul edilebilecek bu iki dönem sonrasında yaşananlar, Karadeniz Bölgesi ülkelerinde farklı sonuçlar doğurmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yaşanan baş döndürücü hızdaki gelişmeler ışığında Karadeniz Bölgesi coğrafyası, bir taraftan uluslararası sistemde yer edinmeye çalışan ülkeleri, yeniden şekillenen sınırları, yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal değişim ve dönüşümleri hazmetmeye çalışırken, diğer taraftan bu değişimin ortaya çıkardığı sorunlarla baş etmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, en şiddetli kriz, çatışma ve savaşların yaşandığı Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya komşu olan Karadeniz Bölgesi, hem bölge ülkelerinin yeni düzen arayışlarından, hem de bölge üzerindeki güç mücadelelerinden dolayı istikrarsız bir ortama sürüklenirken, yaşanan sınır uyuşmazlıkları ve etnik çatışmalar ortamı daha da gerginleştirmiştir.

Batı, 1990'lı yıllara, bölünmüşlük çağının artık kapandığını ve devletler arasındaki ilişkilerin "işbirliği ve saygı" üzerine kurulacağını belirten Paris Şartı ile girmiştir. Ne var ki, aradan fazla bir zaman geçmeden, gelecekle ilgili güvenlik kaygılarının da etkisiyle, uzun yıllar Rus egemenliğinde kalmış ülkelerin tekrar Rus

TASNİF DIŞI

nüfuzu altına girmelerini engellemek için harekete geçmekten kendini alamamıştır. Bu yeni dönemde geliştirilen stratejilerde, Orta ve Doğu Avrupa, Kafkasya, Hazar ve Orta Asya coğrafyası birlikte değerlendirilmiş, yapılan çalışmalar bölgesel olmaktan çok, eski SSCB coğrafyası ile ilişkilendirilmiştir. Bir yandan, büyük bir ekonomik kriz içerisinde bulunan bu ülkelerin, reform ve kalkınma hamlelerine katkı sağlayacak projeler üretilirken, diğer yandan Batı'ya eklemelenmelerini kolaylaştıracak siyasi ve askerî işbirliği adımları atılmıştır. AB'nin TACIS, INOGATE ve TRACECA programları ekonomik alanda atılan başlıca adımları oluştururken, NATO'nun adı geçen ülkelerle işbirliği alanlarını geliştirmek üzere, 1994 yılında ortaya koyduğu BİO programı, siyasi ve askerî alanda önemli bir psikolojik engelin aşılmasını sağlamıştır.

Bu dönem içerisinde Rusya, yaşanan büyük çöküşün ve kopmaların yarattığı travmanın etkilerinden kurtulmaya ve yeni tanıştığı liberal ekonomi, demokrasi ve ulus devlet gibi kavramları kendi bünyesi içerisinde hazmetmeye gayret göstermiştir. Yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin, Rusya'nın etki ve nüfuz alanından sıyrılarak, uluslararası ortamda bağımsız olarak yer edinme çabaları, en önemli dış politika sorunu olarak Rusya'nın karşısına çıkmıştır. SSCB coğrafyası içinde yer alan ülkeleri bir arada tutmak ve kopuş sürecini durdurmak maksadıyla Rusya, öncelikle BDT çatısı altında, kendisinin söz sahibi olduğu siyasi nitelikli bir çatı oluşturmuş ve sonrasında da, OGAT, AVRASET ve OAIÖ gibi kendi inisiyatifinde kurulan örgütler vasıtasıyla bu çatıyı ekonomik, sosyal ve askerî alanlara taşımıştır. BDT ve onun tamamlayıcısı konumundaki diğer oluşumlar içerisinde yer almak istemeyen Azerbaycan, Yukarı Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali sonrasında, Gürcistan ise, Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'da meydana gelen ayrılıkçı hareketlerin ardından geri adım atmak zorunda kalmıştır. Rusya, 1993 yılında ilan ettiği Yakın Çevre Doktrini'nde hedef olarak koyduğu, "Rusya toprakları dışında kalan Rus vatandaşlarının hakkının korunacağı ve eski SSCB coğrafyasındaki Rus menfaatlerinin korunacağı" şeklindeki hedeflerini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Ancak, ilk on yıllık dönemde, ekonomisinde yaşanan sorunlar, iç yapıda meydana gelen siyasi çalkantılar nedeniyle, uluslararası arenada istediği etkinliği yakalayamamıştır. Nitekim, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı ittifakına katılma süreci ve Kosova'ya yapılan NATO müdahalesi, Rusya'nın geri adım atmak zorunda kaldığı en önemli örnekler olarak tarihteki yerini almıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında, Gürcistan ve Ukrayna'nın da içinde yer aldığı BDT ülkeleri, Rus etkisinden sıyrılarak, menfaatleri doğrultusunda,

TASNİF DIŞI

kendilerine özgü bir duruş sergilemek istedilerse de, bunda başarılı olamamışlardır. Bunun en önemli sebebi, SSCB coğrafyasında istemli veya istemsiz, bugün de siyasi, ekonomik ve sosyal alanda varlığını devam ettiren “Sovyet kültürü ve gücü”dür. Bu gücün oluşmasında, yaklaşık yetmiş yıl boyunca Sovyet yönetimleri tarafından sistematik olarak uygulanan; demografik değişim, ülkelerin birbirine bağımlı kılınması ve ülkelerin varlık nedenlerini oluşturan değerlerin aşındırılarak kimliksizleştirilmeleri etkili olmuştur. Bu on yıllık dönem içinde BDT ülkeleri, Rus bürokratik sisteminin içerisinde yetişen liderlerinin öncülüğünde, geçmişte ertelenen ve dondurulan sorunlarla yüz yüze kalmışlar, bir yandan ekonomik krizin ülkeleri üzerinde yarattığı tahribatın etkilerini azaltmaya çalışırken diğer yandan, Rusya ile aralarındaki sorunları çözmeye çalışmışlardır.

BDT ülkeleri arasında önemli bir ağırlığı bulunan Ukrayna, elli milyona yaklaşan nüfusu, geniş yüzölçümü, zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, Avrupa ile Rusya arasındaki stratejik konumu ile Karadeniz Bölgesi’nin istikrarı ve özellikle Rusya’nın “Yakın Çevre Doktrini”nin kilit ülkelerinden birisidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ülkesinde bulunan nükleer silahların durumu, Kırım’ın Sivastopol Limanı’nda bulunan SSCB donanmasının paylaşılması ve Rusların çoğunluğu oluşturduğu özerk Kırım Bölgesi’nin gelecekteki durumuyla ilgili yaşanan tartışmalar, Rusya ile Ukrayna arasında ciddi krizlere yol açmıştır. Aslında bu on yıllık süreci, Ukrayna’nın Batı ile Rusya arasında denge aradığı bir dönem olarak özetlemek mümkündür. Nitekim, 1997 yılında NATO ile imzalanan ortaklık anlaşması ve aynı yıl içerisinde Rusya’nın kendisine yönelik bir anlaşma olarak gördüğü GUAM örgütünün kurucu üyesi olması yanında, yine aynı yıl içerisinde nükleer güç olmaktan vazgeçerek, haklarını Rusya’ya devretmesi ve Rus donanmasının 2017 yılına kadar Kırım’da kalmasına izin vermesi bu denge arayışının sonucudur.

Kafkasya’daki, hem doğu-batı, hem de kuzey-güney istikametinde önemli bir geçiş coğrafyası olan Gürcistan, Rusya’nın Orta Doğu’ya, Türkiye’nin de Kafkasya ve Orta Asya’ya açılan penceresi konumunda olup, aynı zamanda enerji kaynaklarına olan yakınlığı ve bu kaynakların dünya pazarlarına aktarılmasında sahip olduğu stratejik konum ile enerji odaklı stratejilerin kilit ülkesidir. Gürcistan’ın diğer BDT ülkelerinden farklı olarak, karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan’da yaşanan bağımsızlık yanlısı hareketler ve bu hareketlerin Rusya tarafından kontrol ediliyor veya en azından yönlendiriliyor olmasıdır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte, ülkesindeki Rus askerî üslerinin sınırları dışına çıkarılması en öncelikli dış politika konularından biri arasında yer

TASNİF DIŞI

almıştır. Ne var ki, bu sorun çözülmeden, bağımsızlığın hemen ilk yıllarında, Abhazya ve Güney Osetya'da yaşanan çatışmalar sonrası "BDT Barış Gücü" adı altında bu iki bölgeye yerleşen Rusya askerleri, bundan sonra yaşanacak Rusya-Gürcistan anlaşmazlığının ana enstrümanı haline gelmiştir. 1998 yılında dönemin Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze'ye suikast düzenleyenlerin Rus askerî üssüne sığınmaları ise, Rusya-Gürcistan ilişkilerinde kırılmaya, Gürcistan'ın yüzünü tamamıyla Batı'ya çevirmesine ve Batı ile ittifak arayışı içerisine girmesine neden olacaktı.

Bu dönemde Türkiye ise, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu gibi en sorunlu bölgelerin merkezinde yer almasına rağmen, Bosna'da, Kosova'da, Irak'ta ve Kafkaslarda barış ortamının sağlanması için önemli girişimlerde bulunmuştur. Karadeniz Bölgesi ülkelerinin bağımsızlıklarını ilk başta tanıyan ülkelerden biri olan Türkiye, bölgesel barış ve işbirliğinin sağlanması, bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelerin toprak bütünlüklerinin korunması, ekonomilerinin geliştirilmesi ve de Batı dünyası ve kurumlarıyla bütünleşmeleri için gayret göstermiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin attığı en önemli adım ise, birbiriyle ihtilaf halinde bulunan tüm ülkelerin aynı çatı altında buluştuğu, ilk dönemlerde sadece ekonomik amaçlı olup sonrasında tüm alanlarda faaliyet gösteren ve bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanması yolunda çabalara aracılık eden KEİT'in kurulmasına öncülük etmesidir. Ne var ki, tüm iyi niyetli girişimlere rağmen Türkiye, ülkesi topraklarında devam eden ayrılıkçı terör hareketiyle mücadele ederken, Soğuk Savaş sonrası döneme hazırlıksız yakalanmış, başta Orta Asya Cumhuriyetleri ile olmak üzere eline geçen fırsatları, kendi içerisinde yaşadığı sorunlar nedeniyle arzu edilen düzeyde değerlendirememiştir. Azerbaycan ile kurduğu yakın ilişkiler, Ermenistan ile yaşanan savaş nedeniyle Rusya gölgesinde kalmış, Orta Asya Cumhuriyetleriyle kurmak istediği bağlar ise, büyük ölçüde yine Rusya engeline takılmıştır.

Karadeniz Bölgesi'ndeki değişimde ikinci dönemin başlangıcı olarak kabul ettiğimiz, 11 Eylül'de ABD'ye düzenlenen terör saldırıları sonrası ise, güvenlik sorunları daha ileri ve farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu tarihten itibaren, değişen tehdit algılamalarının şekillendirdiği yeni güvenlik stratejileri doğrultusunda, "teröre karşı küresel savaş" dönemi başlatılmıştır. Ancak, terörle mücadelenin yanında, Batı'nın enerji kaynak ve güzergâhlarını çeşitlendirmek ve Avrasya üzerindeki güç mücadelesinde diğer güçlere üstünlük sağlamak olarak özetlenebilecek girişimleri, Karadeniz Bölgesi'ni merkezi konuma taşıyarak, bölgeyi güç mücadelelerinin odağı haline getirmiştir.

11 Eylül terör saldırılarından sonra başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, kendi sınırlarında güvenliği sağlamanın yeterli olmadığını, tehdidin sınırların ötesinde, kaynağında engellenmesini, bu maksatla da, “başarısız/haydut” devletlere karşı önlemler alınması gerektiğine karar vererek, yapay bir güvenlik kuşağı oluşturmaya gayret göstermişlerdir. Bu maksatla, Batı’ya yönelen tehditlerin kaynağı olarak gördükleri Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyasına karşı bir tampon bölge oluşturmak, Avrupa sınırlarına ulaşmadan tehdidi bertaraf etmek ve de bu bölgelere yapacakları müdahaleler için sıçrama taşı olarak kullanmak üzere, Karadeniz Bölgesi’ni hedef seçmişlerdir. Böylece, Soğuk Savaş döneminde uygulamakta tam olarak başarılı olamadıkları Rusları “çevreleme stratejisini” hayata geçirerek Rusya’yı kendi sınırlarına hapsedecekler, çevre bölgelerde yapacakları müdahaleler için lojistik üs elde edecekler ve aynı zamanda enerji arz güvenliğini sağlayacak ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmelerine imkân yaratacak stratejik enerji güzergâhlarını ve yolları kontrol altında bulundurabileceklerdir.

ABD’nin 2002 yılında ilan ettiği “Ulusal Güvenlik Stratejisi” ve AB’nin 2003 yılında yayınladığı “Güvenlik Strateji Belgesi” uygulanacak stratejinin fikri alt yapısını oluşturmuştur. AB’nin, “doğu sınırlarındaki komşu ülkelerde stratejik amaç ve reform teşvikleri uygulamak, politik sorunların çözümünde ekonomik ve politik işbirliğini artırmak, gelecekte sınır komşusu olacak Güney Kafkasya’daki sorunlarla daha ilgili olmak” olarak tespit ettiği temel yaklaşımlar, Karadeniz Bölgesi’nde yaşanacak gelişmelerin habercisi olmuş, hemen sonrasında ABKP hayata geçirilmiştir. ABD ise strateji belgesinde, “ulusların potansiyel krizleri kontrol altında tutmaları gerektiğini, aksi halde istikrarı sağlamak, demokrasiyi yerleştirmek ve toplumları özgürleştirmek maksadıyla ABD’nin harekete geçeceğini” ilan etmiştir. Nitekim, ABD’nin Afganistan ve Irak’ı işgal etmesiyle başlayan süreçte, en önemli güvenlik ittifakı olarak kabul edilen NATO’nun art arda devam eden genişleme dalgalarıyla birlikte sınırlarının Karadeniz’e ulaşması, en önemli bölgeselleşme dinamiği olarak tanımlanan AB’nin, Romanya ve Bulgaristan’ı içine alarak Karadeniz’e komşu olması atılan önemli adımlar olmuştur. Ancak, bazı eski Doğu Bloku üyesi ülkeleriyle üs ve havaalanlarının kullanımı ve hava savunma sistemleri yerleştirilmesiyle ilgili anlaşmalar yapılması ve en önemlisi de Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan’da yaşanan Batı destekli devrimler, Rusya’nın terörle mücadele adına Batı ile sürdürdüğü işbirliğinin sona ermesine ve Soğuk Savaş dönemini aratmayacak bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur.

TASNİF DIŞI

Avrasya bölgesinde eski “hegemon güç” olan Rusya, Putin önderliğinde, stratejik bölgeler olarak değerlendirdiği yakın çevresinde, tarihsel miras olarak belli ölçüde devam eden üstünlüğünü daha da pekiştirmek istediğini açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca Rusya, bu bölgelere yönelik kendi çıkarları aleyhinde yapılacak girişimlere kayıtsız kalmayacağını ve bölge ülkelerinde 25 milyona ulaşan Rus nüfusun haklarını korumak için her şeyi yapacağını, gerek 2002 tarihli Askerî Doktrini’nde, gerekse 2008 tarihli Dış Politika Doktrini’nde açıkça ifade ederek hem bölge ülkelere hem de Batı’ya mesaj vermiştir. Yeni binyılla birlikte, Putin’in iktidara geldiği dönemlere rastlayan enerji fiyatlarında yaşanan artış ve beraberinde gelen yüksek kâr, Rusya ekonomisinde tahminlerin çok ötesinde bir iyileşmeye sebep olmuştur. Enerji kaynaklarına sahip olma mücadelesinde önemli bir üstünlüğe sahip olan Rusya, enerji kartını hem bölgesel hem de küresel anlamda kullanmaya yönelmiştir. Siyasi yakınlıklarına göre uyguladığı farklı fiyat tarifeleri, Gazprom ve UES (United Energy Systems-Birleşik Enerji Sistemleri) adlı devlet güdümündeki şirketler vasıtasıyla bölge ülkelerindeki kritik sektörlerdeki şirketlerin ele geçirilmesi, Rusya’nın bölge ülkeleri üzerindeki üstünlüğünü daha da pekiştirmiştir. Sahip olunan bu ekonomik güç, geçmişten gelen diğer ayrıcalık ve üstünlüklerle birleşince, bölgede son on yılda önemli kazanımlar elde etmiş olan Batı’nın karşısına yeni bin yılın yükselen gücü Rusya çıkmıştır

Nitekim, Rusya’nın iki önemli kanat bölgesini oluşturan Ukrayna ve Gürcistan’da Batı destekli “renkli devrimlerle” başlayan, sonrasında Rusya’nın mevcut tüm imkânlarını kullanarak karşı harekete geçmesiyle daha ileri bir boyuta taşınan güç mücadelesi, eski günlerine dönmek isteyen Rusya ile bu iki ülkeyi Rusya ekseninden çıkarmaya çalışan Batı arasında bir bilek güreşine dönüşmüştür. Rusya’nın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî alanlardaki üstünlüğü, Batı’nın ve özellikle ABD öncülüğünde NATO’nun bu bölgelerde yaptığı girişimlerin önemli ölçüde başarısız olmasına neden olmuştur. Özellikle Rusya’nın “arka bahçe” olarak nitelendirdiği Ukrayna ve Gürcistan üzerinde yaşanan mücadelenin şekillenmesinde iç dinamikler önemli rol oynamış, rekabete sahne olan bu iki ülkenin iç ve dış politikasında da önemli kırılmalar yaşanmıştır. Geçiş sürecinde önemli engellerle karşı karşıya kalan Ukrayna ve Gürcistan’ın sosyal, ekonomik ve askerî alandaki sorunları bu iki ülkenin izlediği dış siyasete yön veren temel faktörler olmuştur.

Ukrayna ve Gürcistan’ın geçiş sürecinde yaşadığı problemlerin birçoğu sosyal yapıdan kaynaklanmıştır. Her iki ülke de, tarih boyunca bağımsız olarak bölgede çok

TASNİF DIŞI

az varlık gösterebilmişler, bölgede hüküm süren güçlü devlet ve imparatorlukların egemenliği altında yaşamışlardır. Bu da, devlet kültürü olmayan bir yönetimin ve ortak tarihi mirası bulunmayan bir toplumun doğmasına neden olmuştur. Uzun bir dönem Rus hâkimiyetinde kalan bu toplumların ortak gelecek idealinde buluşturulmalarında önemli sorunlar ortaya çıkmıştır.

Ukrayna nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Rus nüfus, Ukrayna'nın milli birlik ve beraberliği oluşturmada en önemli engel olarak karşısına çıkmıştır. Bu bölünmüşlük, iki ayrı Ortodoks Patrikliği'nin etrafında toplanan Ukrayna halkını dini yapısında da kendini göstermiştir. Sadece dini alanda faaliyet göstermesi gereken inanç merkezlerinin aktif olarak siyaset içinde yer almaları ve taraf olmaları ise ayrı bir kriz konusu haline gelmiştir. Ülke içerisinde resmi dil olan Ukraynacadan daha fazla Rusçanın ortak dil olarak kullanılması, bu bölünmüşlüğü daha da arttırmıştır. Rus nüfusun Dinyeper Nehri doğusunda ve Kırım'da çoğunluğu oluşturması, Ukrayna içinde ayrıca doğu-batı ayırımının doğmasına neden olmuştur.

Gürcistan ise, nüfus açısından ve dini yapı olarak nispeten daha homojen bir yapıya sahip olsa da, Rusya sınırında bulunan Abhazya ve Güney Osetya ile Türkiye sınırında bulunan Acaristan'da süregelen bağımsızlık yanlısı hareketler ve bu bölgelerde merkezi hükümetin bir otoritesinin bulunmayışı, iç düzenin sağlanmasına önemli ölçüde engel olmaktadır. 2008 yılında kısa süreli yaşanan Rusya-Gürcistan krizi sonrası, Abhazya ve Güney Osetya'da kontrol tamamen Rusların eline geçmiş, bu bölgelerde mevcut olan Rus askerî varlığı daha da artırılmıştır. Gürcü vatandaşlarına uygulanan vizenin bu bölge halklarına uygulanmaması ve aynı zamanda bağımsızlık talebinde bulunan ayrılıkçı bu bölgelerin vatandaşlarına Rus pasaportu verilmesi devlet içinde devlet görüntüsünü ortaya çıkarmış, Rusya'nın istediği anda Gürcistan'ın iç işlerine müdahale edebileceği bir ortam hazırlanmıştır.

Ukrayna ve Gürcistan'ın tam bağımsız bir ülke olarak uluslararası camia içinde yerini almasının önündeki en önemli engel ise ekonomik faktörlerdir. Ukrayna dış ticaretinde Rusya ilk sırada yer almaktadır. Fakat asıl sorun yaratan alan, 2006 doğal gaz krizinin gözler önüne serdiği gibi, Ukrayna'nın Rusya'ya, doğal gaz ve petrolde önemli ölçüde bağımlı olmasıdır. Ukrayna'nın mevcut coğrafi konumu itibarıyla alternatif bir güzergâhtan veya ülkeden doğalgaz ve petrol tedarik edebilmesi, Rusya'nın Türkmen ve Kazak petrol gazının dağıtımını da tekelinde bulundurduğu göz önüne alındığında, kısa ve orta vadede pek mümkün gözükmemektedir. Rusya'nın Avrupa pazarlarına dağıtımını yaptığı Ukrayna ve

TASNİF DIŞI

Beyaz Rusya petrol ve doğal gaz boru hattı güzergâhlarını çeşitlendirme gayretleri (Almanya ile ortaklaşa gerçekleştirilecek Kuzey Akım projesi ve Karadeniz'i boydan boya kat ederek Balkanlar üzerinden Avrupa'ya ulaşacak olan Güney Akım projesi gibi), Ukrayna'nın tek koz olarak elinde bulundurduğu boru hatlarının transit geçiş noktası olma özelliğini de ortadan kaldıracak, en azından karşılıklı bağımlılık olgusunu zayıflatacak bir girişim olarak görünmektedir. Böylece Rusya, AB ülkelerinin baskısına maruz kalmadan Ukrayna'ya giden enerjiyi kesebilecektir.

Gürcistan ise enerji açısından, BTC Petrol Boru Hattı ve BTE Doğal Gaz Boru Hatlarının ülkesinden geçmesi, Azerbaycan ve Türkiye ile yapılan anlaşmalar gereği ülkesinin ihtiyacı olan doğal gaz ve petrolü bu hatlardan karşılaması nedeniyle, diğer bölge ülkelerinin olduğu kadar Rusya'ya bağımlılığı bulunmamaktadır. Ayrıca Rusya ile bağımlı olarak kabul edilebilecek ticari ilişkileri de bulunmamaktadır. Ancak başta Gazprom ve UES olmak üzere Rus hükümeti kontrolündeki şirketlerin Gürcistan'da elektrik dağıtım, bankacılık, madencilik, doğal gaz ve petrol taşımacılığı gibi sektörleri özelleştirme hamleleri esnasında ele geçirmeleri, Gürcistan ekonomisinin lokomotif konumundaki bu sektörlerin Rusya kontrolüne girmesine neden olmuştur.

Bir diğer önemli konu, Ukrayna ve Gürcistan'da var olan Rus askerî varlığıdır. Ukrayna'da Kırım'ın Sivastopol Limanı'nda konuşlu Rus donanmasının ne olacağı konusunda yaşanan kriz, 1997 yılında yarı yarıya paylaşılarak çözülmüş olsa da, 2017 yılına kadar Sivastopol'da kalmasına izin verilen Rus donanmasının varlığı, Ukrayna'nın tam bağımsız bir devlet olma istikametinde atacağı adımların önünde duran en önemli engellerden birisidir. Kırım halkının önemli bir bölümüne iş imkânı sağlayan Rus donanmasının kısa ve orta vadede Ukrayna'yı terk etmesi veya Ukrayna hükümeti tarafından böyle bir talepte bulunulması, tarihi ve sosyal gerçeklikler dikkate alındığında pek mümkün gözükmemektedir. Ukrayna'nın bu donanmanın varlığını pazarlık kozu olarak elinde bulundurduğu düşünülse de, siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların bu mevcut durumu bir zorunluluk olarak Ukrayna'ya dikte ettirdiği görülecektir. Nitekim 2010 yılında Viktor Yanukoviç'in cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle birlikte yaptığı ilk anlaşmalardan birisi, donanmanın kalma süresini 25 yılına kadar (2042 yılına kadar) uzatmak olmuştur.

Gürcistan'ın durumu ise Ukrayna'dan farklı bir görünüm arz etmektedir. Gürcistan topraklarında SSCB döneminden bu yana var olan Rus üsleri, Gürcistan'ın direktmesi ve başta AGİT olmak üzere uluslararası kuruluşların aracılığı ve baskısı sonrası, 2007 yılı sonlarında boşaltılmıştır. Ancak 1993 yılında, Abhazya ve Güney Osetya'da başlayan bağımsızlık yanlısı hareketler sonrası, "BDT Barış

TASNİF DIŞI

Gücü” adı altında bu iki bölgeye yerleşen Rus askerî varlığı halen mevcudiyetini muhafaza etmekte ve Gürcistan’da gelişen olaylara müdahil olmaktadır. 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan kriz sonrası bölgedeki Rus asker sayısının daha da arttırıldığı Rus yetkililerce doğrulanmıştır. Hal böyle iken, Gürcistan’da boşalttığı üsleri Ermenistan’ın Gürcü sınırına yakın bölgelerine kaydıran Rusya, askerî olarak hem içeriden hem dışarıdan Gürcistan’ı fiili olarak kuşatmış durumdadır. 2008 krizinde yaptığı gibi, denizden de Sivastopol’daki donanması vasıtasıyla Gürcü limanlarını abluka altına alma imkân ve kapasitesi göz önüne alındığında, Gürcistan’ın tek nefes alacak bölgesi Türkiye sınırı kalmakta, aynı zamanda Türkiye sınırında bulunan Acaristan’ın kestirilemeyen tutumu da Gürcistan için kara bir delik oluşturmaktadır. Rusya ile Gürcistan ile yaşanacak olası yeni bir krizde, Batı’nın tutumunun yanında en fazla belirleyici olan ise Türkiye’nin tutumu olacaktır. Gerek Türk Boğazları’nın kullanılması, gerek BTC ve BTE üzerinden devam eden enerji akışı ve planlanan diğer enerji projeleri ve gerekse Türkiye-Rusya ve Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin seyri, Gürcistan’ın gelecekte atacağı adımlar için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Yapılan bu değerlendirmeler ışığında, 2003 ve 2004 yıllarında Ukrayna ve Gürcistan’da yaşanan Batı destekli “renkli devrimler”, uluslararası camiada bu iki ülkenin Rusya ekseninden koparak Batı’ya eklemlenmesi konusunda “iyimser” bir hava yaratmış olsa da, sonraki beş yıl içerisinde yaşanan gelişmeler yakalanan bu rüzgârın kısa sürede etkisini yitirmesine neden olmuştur. Siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî alt yapı hazırlanmadan, ülkelerin iç ve dış dinamikleri doğru değerlendirmeden dikte edilen girişimlerin, bu coğrafyada üstelik Rusya’ya rağmen, başarılı olması mümkün değildir. Bunun çözümü olarak; Rusya’nın nüfuz oluşturma siyasetine karşılık, Ukrayna ve Gürcistan’ın, karşılıklı bağımlılık alanlarını geliştirerek sürdürmesi, bu ülkelerin Rusya karşısında göreceli bir esneklik içerisinde olmalarını kolaylaştıracağı gibi, “Batı/Avrupa” ile uzun vadede eklemlenmesini sağlayabilecek bir alt yapıyı yaratabilecektir. Bu bağlamda özellikle AB’nin uygulamakta olduğu sınır ötesi işbirliği ve komşuluk politikası eksenindeki somut projeleri söz konusu kanat ülkelerinin Rusya ile ilişkilerinde dirençlerini arttıracak bir etki yaratabilir. Her ne kadar, siyasal açıdan Batı ülkeleri ve örgütleri kriz anında bu ülkelere göreceli bir destek sağlasa da, bu ülkelerin ekonomik ve askerî alanda, kendine yeterlilikleri açısından, Rusya’ya olan bağımlılıklarından kurtulmaları gerekmektedir. Deyim yerindeyse bu ülkeler açısından hâlâ en önemli çekim ve cazibe merkezi Avrupa’dır, ancak bu ülkeler Rusya çıpası ile zoru başarmaya çalışmaktadırlar.

TASNİF DIŞI

11 Eylül'den sonra Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin güvenliğine yansımaları ise, Türk Dış Politikası'nda önemli değişimlerin yaşanmasına ve Türkiye'nin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana takip ettiği Batı eksenli siyasanın sorgulanmasına neden olmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca, SSCB'ye karşı Batı ittifakının güvenlik şemsiyesi altında kalmayı bekası açısından en önemli garanti olarak görürken, yeni bin yılla birlikte, özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki milli menfaatleri ile Batı'nın özellikle ABD'nin çıkarları örtüşmemiştir.

Bu dönemde yaşanan gelişmeler, Karadeniz Bölgesi'ndeki istikrar ve güvenlik ortamının Türkiye'nin güvenlik ortamıyla doğrudan ilişkili olduğunu ve dışarıdan yapılacak müdahalelerin, sorunları çözmekten çok Türkiye'yi bir kriz ortamına sürükleyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Öncelikle Türkiye'nin güvenliğinin en büyük güvencelerinden biri olan Montrö Sözleşmesi'nin, aynı zamanda Karadeniz Bölgesi ülkelerinin de en büyük güvencesi olduğunu ortaya koymak ve bu sözleşmeyi günlük siyasetin tartışma zemininden uzağa taşımak gerekmektedir. ABD'nin "terörle mücadele" ettiği dönemde, güvenlik boşluğu olduğu bahanesiyle Karadeniz'e yerleşme çabası, 2008'de de Gürcistan'a insani yardım bahanesiyle, Montrö Sözleşmesi'yle kurulan rejimi zorlaması, Türkiye ile Rusya'yı krizin eşiğine getirmiştir. Türkiye güvenliğini tehdit eden bu iki gelişmeyi, ilkinde KUH'u hayata geçirerek, ikincisinde de Rusya ile en üst düzeyde ikili ilişkiler geliştirip ABD gemilerinin de zamanında Karadeniz'i terk etmesini sağlayarak atlatabilmiştir. ABD gemilerinin Montrö Sözleşmesi'nin ön gördüğü şartları uygulamaktan kaçınması durumunda izlenecek siyasa ne olurdu, herhalde bu soruya cevap vermek zordur. Bu nedenle Türkiye, ABD'nin Karadeniz'e yerleşmesinin önünde en önemli engel olarak gözüken Montrö Sözleşmesi'nin aşındırılmasına kesinlikle müsaade etmemeli ve anlaşmaya taraf olan Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan'ın, sözleşme maddelerinin değiştirilmesi yönünde yapacağı girişimlere de hazır olmalıdır.

Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir diğer önemli güvenlik sorunu da, Kafkaslar'da yaşanan gelişmelerin Türkiye'yi ekonomik ve siyasi çıkarlarını tehdit etmesidir. Hazar Enerji kaynaklarına ulaşmak, Batı ve Rusya için olduğu kadar, Türkiye için de büyük önem taşımaktadır. Doğal gaz ve petrolde dışa olan bağımlılığımızın Türk ekonomisine getirdiği yük ve bağımsız dış politika takip edilmesine yaratabileceği negatif etki, Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan ittifakının Türkiye için hayati öneme haiz olduğunu ortaya koymaktadır. BTC Petrol Boru Hattı ve BTE Doğal Gaz Boru Hattı'na ev sahipliği yapmanın yanında bu koridor,

TASNİF DIŞI

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan yegâne penceresi konumundadır. ABD ve AB tarafından, Azerbaycan'dan daha fazla desteklenmesine rağmen, kısa ve orta vadede, Ermenistan'ın Rusya ekseninden ayrılması, işgalden ve tarihi gerçeklerle örtüşmeyen iddialardan vaz geçmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle, geleceği belirsiz olan Gürcistan'a alternatif yaratmak maksadıyla Türkiye ile Ermenistan arasında yaratılmak istenen işbirliği ortamının, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine zarar vermekten öte bir fayda sağlamayacağı ve Gürcistan'ı da Rusya eksenine kaydırabileceği dikkate alınmalıdır.

Gürcistan-Türkiye ve Türkiye- Rusya arasındaki ilişkilerde sorun yaratabilecek bir diğer alan da Abhazya ve Güney Osetya'da yaşananlardır. 2008 yılında yaşanan Rusya -Gürcistan krizinde Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yaparken, savaş sonrası Rusya'nın bu iki bölgenin bağımsızlığını tanıması ve her iki bölgede de Gürcistan'ın otoritesini kaybetmesi, ilerleyen dönemlerde Türkiye'yi seçim yapmaya zorlayabilecek gelişmeler olarak sıcaklığını korumaktadır. ABD ile Rusya arasında rekabetin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri haline gelen Gürcistan, 2008 yılında NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde üyelik için bir tarih verilmemesi nedeniyle büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere, Rusya ile yaşanacak olası bir krize göze almayan AB ülkelerinin tutumunu dikkate alarak Türkiye, Rusya'nın hassasiyetlerini gözeterek, Gürcistan'ı da kaybetmeyecek şekilde dengeli bir politika izlemeli ve çıkarlarının zarar görmesini engellemelidir. Aksi halde, potansiyel kriz bölgesi olarak ortada duran bu bölgelerde yaşanacak istikrarsızlıklar, gerek insani boyutlarıyla, gerekse siyasi, askerî ve ekonomik boyutlarıyla Türkiye güvenliğini risk altına sokacaktır.

Yeni bin yılda Türkiye'nin güvenliği denince akla ilk gelen konulardan bir diğeri enerji güvenliğidir. Rusya'nın ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasının yanında, önemli bir coğrafi konuma sahip olan ve petrol ve doğal gaz arzına aracılık yapan boru hattı ağları ile örülmüş olan Karadeniz Bölgesi, Rusya'nın belirleyici, Türkiye'nin de bu süreci etkileyici, siyasi ve ekonomik hamlelerine ev sahipliği yapmaktadır. Batı'nın enerji kaynaklarına Rusya'yı dışarıda bırakacak şekilde sahip olmak istemesi ve Türkiye'nin de bağımlılık ilişkisini azaltacak alternatif çözümlere yönelmesi, gelecek dönemde küresel ve bölgesel birçok siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşanacağını habercisidir.

Burada, Türkiye ile Gürcistan ve Ukrayna arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutunun ne kadar genişlediğine değinmek gerekir. Batum Havalimanı'nın Türkiye ile Gürcistan arasında ortak kullanılmaya başlaması, Sarp Sınır Kapısı'ndan geçişte

TASNİF DIŞI

sağlanan kolaylıklar ve her iki ülke vatandaşlarına 90 günlük vize muafiyeti uygulanmasına başlanması, Türkiye ile Gürcistan ekonomik ilişkilerinde önemli bir artışa neden olmuş. 2007 yılından bu yana Türkiye, Gürcistan'ın ticaretinde birinci sıraya oturmuş ve bu ülkeye yapılan Türk yatırımları her geçen gün artmaya başlamıştır. Yaşanan bu ekonomik yakınlaşma, aynı zamanda sosyal ilişkilerin de artmasına neden olmuş ve Türkiye'ye gelen Gürcü ziyaretçi sayısında patlama yaşanmıştır. Bu yaşanan gelişmeler, bölgede istikrar ve güvenlik ortamı sağlandığında, ülkeler arasındaki sınırların aslında sadece zihinlerde kaldığını ve bu sayede ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinin gelişmesini tetikleyebileceğini göstermiştir.

Aynı konuları Ukrayna için söylemek zordur. Her ne kadar Ukrayna, Rusya'dan sonra en fazla ihracatı Türkiye'ye yapıyor olsa da, Türkiye için aynı şeyi söylemek zordur. Ukrayna'nın bavul ticaretini vergilendirmek için aldığı sıkı tedbirler, Rusya ve Gürcistan'daki gibi vize muafiyeti uygulamasına Ukrayna'nın yanaşmaması, direk karayolu bağlantısının olmaması nedeniyle ticaretin büyük bölümünün deniz yolu ile yapılıyor olması, Türkiye'nin ihracat ve turizm gelirlerinde yaşanan düşüşün en önemli nedenleridir. Ayrıca, özellikle turuncu devrim sonrası Ukrayna içinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomideki daralma da Türkiye'yi etkilemiştir.

Türkiye'nin hem üretici hem de tüketici konumundaki ülkelerle geliştirdiği ilişkiler, gelecekte Türkiye'nin ve Karadeniz Bölgesi güvenliğinin şekillenmesinde büyük bir rol oynayacaktır. Ancak, Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi, sosyal, askerî ve ekonomik nüfuzu kırılmadan ve bu alanlarda gerekli alt yapı oluşturulmadan, kısa ve orta vadede, Rusya'nın içerisinde olmadığı veya destek vermediği bir oluşumun başarı şansı yok denecek kadar azdır. NABUCCO Projesi bunun en yakın ve somut örneğidir. Çünkü Rusya, tekel konumunda bulunduğu doğal gaz üretim ve dağıtımında fiyatları istediği gibi belirleyebilmekte, Karadeniz Bölgeleri ülkeleri üzerinde sahip olduğu avantajlı konumu ile bu ülkelerin iç siyasi dinamiklerini şekillendirebilmekte ve müdahale edemediklerini de dondurulmuş çatışmaları veya çözümlenmemiş diğer ihtilafları kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir.

Türkiye, sadece enerji alanında değil, siyasi, askerî, sosyal ve çevresel tüm alanlarda, Rusya'nın dışlandığı bir oluşumun veya girişimin, Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine olumlu bir katkı sağlaması mümkün değildir. Bölge dışı aktörler tarafından yönlendirilen renkli devrimler daha beş yıl dolmadan etkisini yitirmiş,

Ukrayna'da Rusya'nın desteklediği aday cumhurbaşkanı seçilmiş, Gürcistan ise belirsizliğe sürüklenmiş, olası iç siyasi çalkantılar yaşanan savaş nedeniyle ertelenmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde kalıcı bir istikrar ve barış ortamının sağlanması; sorunların, öncelikle bölge ülkeleri nezdinde, yapısı güçlendirilmiş bölge örgütleri aracılığıyla çözümlenmesini gerektirmektedir. Bir diğerk önemli adım ise, gerek ülkelerinde bulundurdıkları farklı etnik yapılar, gerekse başta enerji olmak üzere çeşitli alanlarda birbiriyle bağımlılık ilişkisi bulunan bölge ülkelerinin birbiriyle olan ilişkilerinin, ortak çıkarlar temelinde, dış güçlerin müdahalesi olmadan güçlendirilmesidir. Burada en önemli görev bölgenin en önemli gücü olan Rusya ile, tüm bölge ülkeleriyle ve Batı ile çok yönlü ve yakın ilişki içerisinde olan Türkiye'ye düşmektedir. Bölgenin istikrarı Türkiye ile Rusya arasında geliştirilecek ilişkilerin, tüm bölge ülkelerini kapsayacak şekilde, bu iki ülke merkezinde oluşturulmasıdır. Tüm bölge ülkelerini kapsayan KEİT'in daha işlevsel hale getirilmesi ve ekonomik alanın ötesine geçilerek, tüm alanları kapsayıcı ve bütünleştirici bir yapıya kavuşturulması bu yolda atılabilecek en önemli adımlardan biridir. Ancak, öncelikle ülkeler arasında devam eden ihtilaflı konuların çözüme kavuşturulması, bunun için de, sorunların hemen hemen tamamında taraf olan Rusya'nın bu iradeyi göstermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. (2006). *21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Allison, R. (2004). The Unresolved Conflicts in the Black Sea Region. O. Pavliuk içinde, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building* (s. 86-122). New York: East West Institute.
- Arbatova, N. A. (2008). Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia's Relations With the West. D. Hamilton ve G. Mangott içinde. *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic And Energy Perspectives* (s. 293-318). Washington: The John Hopkins University.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Asmus, R. (2006). *Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea Area*. R. Asmus içinde. *Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea Area* (s. 15-36). Washington: German Marshall Fund.
- Aydın, M. (2004). *Europe's Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement*. Occasional Paper 53. Paris: EU ISS.
- Baylis, J. ve Smith, S. (1997). *The Globalization of World Politics*. Oxford University Press.
- Bilener, T. (2004). Ulus Devlet Olma Sürecinde Ukrayna. E.Büyükakıncı içinde. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* (s.311-342). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bilgin, P. (2003). Türkiye - AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü. C. Karadeli içinde. *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye* (s. 192-220). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bilgin, P. (2005). 11 Eylül Öncesi ve Sonrası Küreselleşen Güvenliği Anlamak. C. Karadeli içinde, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme* (s. 59-80). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Booth, K. (2005). *Critical Security Studies and World Politics*. London: Lynne Rienner.
- Brzezinski, Z. (1998). *Büyük Satranç Tahtası*. (Çev. E.Dikbaş ve E. Kocabıyık). İstanbul: Sabah Yayınları.
- Buttanrı, B. (2004). *Bölgesel Güç Karadeniz*. İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post Cold War Era*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Buzan, B., Waever, O. and de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework For Analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.

TASNİF DIŞI

Buzan, B. ve Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.

Büyükakıncı, E. (2004a). Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar. E.Büyükakıncı içinde. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. (s.137-163). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Büyükakıncı, E. (2004b). Değişen Dünyada Rusya Ve Ukrayna. E.Büyükakıncı içinde. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. (s.401-436). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Celac, S. (2004). The New Security Environment in the Black Sea Region: A Role for International Institutions. O. Pavliuk içinde, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building* (s. 271-291). New York: East West Institute.

Cemilli, E. (2007). *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*. İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık.

Cox, R.W. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.

Cömert, S. (2000). *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.

Çalış,Ş., Bağcı, Ş. ve Kutlu, Ö. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu. Ş.Çalış, B.Akgün ve Ö.Kutlu içinde, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye* (s.227-229). Konya: Çizgi Kitabevi.

Çalış, Ş. ve Özlük, E. (2007). Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali. Z. Dağı (der.) içinde, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye* (s.153-211). İstanbul: Alfa Yayınları.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.

Devlet, N.(2004). Kafkasya, Orta Asya, Güney ve Doğu Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgelerinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri. *Türkiye. NATO ve AB Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri Sempozyumu*. İstanbul.

Doğancı, E. Y. (2007). Kafkasya'daki İstikrarsızlığın Türkiye'nin Güvenliğine Yansımaları. *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyum Bildirileri* (s.173-191). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Dugin, A. (1997/2003). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım. (çev.V.İmanov). İstanbul: Küre Yayınları.

TASNİF DIŞI

Eralp, A. (2005a). Sistem. A. Eralp içinde, *Devlet ve Ötesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 125-153.

Eralp, A. (2005b). Hegemonya. A. Eralp içinde, *Devlet ve Ötesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 155-181.

Eslen, N. (2006). *Yeniden Şekillenen Dünya*. İstanbul : Truva Yayınları.

Glassner, M. I. (1996). *Political Geography*. New York: John Wiley Cor.

Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi (1993). *Karadeniz*. (C.VI. s.2319).

Gray, C. S. (2003). Coğrafya Kaçınılmazdır. C. S. Gray ve G. Sloan içinde. (çev.T. Karabacak) *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (s. 215-237). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Gündeniz, C. (2009). Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü. *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları* (s. 207-260). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Hacısalıhoğlu, H. (2001). *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye–Jeopolitik Analiz*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Hatipoğlu, E. (2004). 11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD'nin Orta Asya Politikaları. E.Büyükakıncı içinde. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* (s.281-292). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Herwig, H.H. (2003). Jeopolitik: Haushofer, Hitler ve Lebensraum. C. S. Gray ve G. Sloan içinde. (çev.T. Karabacak) *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (s. 292-322). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Hettne, B., Sunkel O. ve Inotai, A. (1999). *Globalism and the New Regionalism*, London : Macmillan UNU/WIDER Study.

Hettne, B. and Söderbaum, F. (2002), Theorising the Rise of Regioness. in Breslin, S. (ed), *New Regionalisms in Global Politica Economy- Theories and Classes*. London: Routledge.

Huntington, S. S. (1993/2000). *Medeniyetler Çatışması*. (çev.M.Yılmaz). Ankara: Vadi Yayınları.

Hurrell, A. (1995). Regionalism In Theoretical Perspective. in Louise Fawcett and Andrew Hurrell (eds), *Regionalism in World Politics* . New York: Oxford University Press.

İlhan, S. (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*. Ankara: TTK Basımevi.

İlhan, S. (1999). *Dünya Yeniden Kuruluyor*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

İnalcık, H. (2005). *Doğu Batı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

TASNİF DIŞI

Kamalov, İ. (2010). *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Kandemir, E. (2008). *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kantarıcı, H. (2006). *Kıskıçtaki Bölge Kafkasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Ve Yayıncılık.

Kardaş, T. (2007). Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl? Z. Dağı içinde, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye* (s. 125-152). İstanbul: Alfa Yayınları.

Kasım, K. (2007). *Türkiye'nin Karadeniz Politikası: Temel Parametreler ve Stratejiler*. OAKA Tartışma Platformu, s.172-180.

Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. İstanbul: USAK Yayınları.

Kiev Büyükelçiliği (Nisan 2011). *Ukrayna'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*. Kiev: Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.

King, C. (2004/2008). *Karadeniz*. (çev. Zülal Kılıç). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kissinger, H. (1979). *The White House Years*. Boston: Little Brown.

Kuzio, T. (2006). Ukraine's Orange-Blue Foreign and Security Policy. R. Asmus İçinde, *Next Steps In Forging A Euroatlantic Strategy For The Wider Black Sea Area* (s.193-212). Washington: German Marshall Fund.

Lacoste, Y. (2006/2008). *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. (çev:İsmet Akça). İstanbul: NTV Yayınları.

Lake D. A. and Morgan P. M. (1997). The New Regionalism in Security Affairs. in David A. Lake and Patrick M. Morgan(eds.). *Regional Orders: Building Security in a New World*. The Pennsylvania State University Press.

Mattli, W. (1999). *The Logic of Integration. Europe and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matveeva, A. (2008). Conflicts in The Wider Black Sea Area. D. Hamilton ve G. Mangott İçinde, *The Wider Black Sea Region In The 21st Century: Strategic, Economic And Energy Perspectives* (s. 177-224). Washington: The John Hopkins University.

Mcsweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. London: Cambridge University Press.

Makinen, K. (2005). Strategic Security: Constructivist Investigation of Critical Security and Strategic Organisational Learning Issues:Towards a Theory of Security and Development. *Finnish National Defence College*.

Melyukova, A. İ. (1990/2000). İskitler ve Sarmatlar (çev. İsenbike Togan). D. Sinor içinde, *Erken İç Asya Tarihi* (s.141-166). İstanbul : İletişim Yayınları.

TASNİF DIŞI

Mert, O. (2004). *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Ve Yayıncılık.

Nuriyev, E. (2001). *Jeopolitik Hamleler ve Yaklaşan Tehlikeler: Güney Kafkasya Vakası*. (Çev: Harp Akademileri Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Olçar, K. (2007). *Karadeniz Politikaları Ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

O'Sullivan, P. (1986). *Political Geography*. London: Croom Helm.

O'Tuathail, G. (2003). Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu. C. S. Gray ve G. Sloan içinde. (çev.T. Karabacak). *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (s. 143-167). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özey, R. (2000). *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özey, R. (2004). *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Parker, G. (1998). *Geopolitics: Past, Present and Future*. London: Pinter Books.

Pazarcı, H. (2010). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Reiffer, T.E. (2002). *Alternative Regionalism: Possibilities for Global Peace, Democracy and Social Justice*. ASEM People Conference. Denmark.

Sander, O. (1995). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Selen, H. S. (1954). *Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları*. Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Sloan, G. (2003). Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı. C. S. Gray ve G. Sloan içinde. (çev.T. Karabacak). *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (s. 16-46). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Smith, S. (2005). The Contested Concept of Security. in Ken Booth (ed.). *Critical Security Studies and World Politics*. Boulder: Lynne Reinner.

Smoke, R. (1975). National Security Affairs. Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (ed.), *Handbook of Political Science*, International Politics içinde.

Snyder, C. A. (2008). Regional Security and Regional Conflict in *Contemporary Security and Strategy* (s.227-242). Basingstoke: Palgrave Macmillan,

Soysal, İ. (1983). *Tarihleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TASNİF DIŞI

Sönmezoğlu, F. (2002). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

Sumida, J. (2003). Alfred Thayer Mahan. C. S. Gray ve G. Sloan içinde. (çev.T. Karabacak) *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* (s. 47-80). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Tanrısever, O. (2005). Güvenlik. A. Eralp içinde, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (s. 107-123). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tavkul, U. (2002). *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tavkul, U. (2007). *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Tellal, E. (2001). Rusya ile İlişkiler. B. ORAN içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s.540-550). İstanbul: İletişim Yayınları.

Temel Britannica (1993). Karadeniz (10.Cilt). İstanbul: Ana Yayıncılık.

Terriff, T. Croft, S. James, L. and Morgan P. (1999). *Security Studies Today*. London: Polity Press.

Tezkan, Y. ve Taşar, M. (2002). *Dünden Bugüne Jeopolitik*. İstanbul: Ülke Kitapları.

Tezkan, Y. (2007). *Jeopolitik Yazılar*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tiflis Büyükelçiliği (Haziran 2009). *Gürcistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*. Tiflis: Tiflis Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.

Torbakov, I. (2008). *The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations*. Washington: Jamestown Foundation.

Tsintzade, I. (2004). Cooperative Efforts in the Black Sea Region. O. PAVLIUK içinde, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building* (s. 27-60). New York: East West Institute.

Turan, G. (2004). Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri. E.Büyükakıncı içinde. *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* (s.365-400). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih (1789-2000)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

USAK (2008). *Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu*. İstanbul: USAK Yayınları.

Uzgel, İ. (2006). ABD ve NATO ile İlişkiler. B. Oran İçinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s.243-325). İstanbul: İletişim Yayınları.

WAEVER, O. (1995). Securitization and Desecuritization. (Ed.R. D. LIPSCHUTZ). *On Security* (s.46-87). New York: Columbia University Press.

TASNİF DIŞI

Waltz, K. N. (1986). *Anarchic Orders and Balances of Power*. Robert O. Keohane (ed.)(s.100-104). New York: Columbia University Press,

Yanar, S.(2002). *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Ve Yayıncılık.

Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). Karadeniz (5.cilt). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Antonenko, O. (September 2009). Towards a Comprehensive Regional Security Framework in the Black Sea Region After the Russia-Georgian War. *Southeast European and Black Sea Studies* , s.259-269.

Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s.71-114.

Aydın, M. (May 2005a). Europe's New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood. *Southeast European and Black Sea Studies*, s.257-283.

Aydın, M. (Autumn 2005b). Regional Cooperation In The Black Sea and the Role of Institutions. *Perceptions*, s. 57-83

Aydın, M. (September 2009). Geographical Blessing Versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas for the Black Sea Region and a Turkish Alternative. *Southeast European and Black Sea Studies* , s.271-285.

Aydın, M. (Ocak 2010). Contending Agendas for the Black Sea Region: A Turkish Alternative. *SAREM Dergisi* , s. 12-38.

Baldwin, D. (1997/2003). Güvenlik Kavramı. (Çev. Çiğdem Şahin). *Avrasya Dergisi Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı*, s.5-35.

Bekar, O. (1994). Ukrayna Bağımsız Kalabilecek mi? *Avrasya Etüdları Dergisi*, s.68-86.

Bilgin, P. (Spring-Summer 1999). Security Studies: Theory/Practice. *Cambridge Review of International Affairs*, s.31-45.

Bilgin, M. (Mayıs 2010). Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make To Become As Energy Transit Corridor, Hub Or Center? *UNISCI Discussion Papers*, s.113-128.

Blank, S. J. (November-December 2008). Georgia: The War Russia Lost. *Military Review* , s.39-46.

Booth, K. (1991/2003). Güvenlik ve Özgürleş(tir)me. (Çev. Çiğdem Şahin). *Avrasya Dergisi Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı*, s.51-70.

Bozkurt, G. S. (Güz 2008). Gürcistan'daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu. *Karadeniz Araştırmaları*, s.1-30.

TASNİF DIŞI

Ciuta, F. (2008). Region? Why Region? Security, Hermeneutics, and the Making of The Black Sea Region. *Geopolitics*, s.128–144.

Cornell, S.E., Jonsson, A., Nilsson, N. ve Haggström, P. (2006, December). The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub In European Security. *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, s.1-28.

Çelikpala, M. (2007). 1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *Avrasya Dosyası*, s.267-298.

Devlet, N. (1997). Kuzey Kafkasya'nın Dünü Bugünü. *Yeni Türkiye*.

Duvell, F. (2007). Ukraine Europe's New Mexico. *Central and East European Migration Research Resources Reports*, s.1-9.

Ece, J.N. (2009). Karadeniz'de Türk Gemilerine Gürcistan Engeli. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, s.76-83.

Fukuyama, F. (1989, Summer). The End of History? *National Interest*, s.3-18.

Gavin, F. J. (1997). The Wilsonian Legacy in the Twentieth Century. (Vol. 41, No. 4). *Orbis*, s.628-641.

German, T. (June 2009). David And Goliath: Georgia And Russia's Coercive Diplomacy. *Defence Studies*, s.224-241.

Goncharenko, A. 2005. The Wider Black Sea Area: New Geopolitical Realities, Regional Security Structures and Democratic Control: A Ukrainian View. *NATO Defence College Occasional Paper 11*, s.23–32.

Hatto, R. and Tomescu, O. (2008, January). The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options. *Garnet Policy Brief*, s.1-12.

Hill, F. ve Taşpınar Ö. (January 2006). Russia and Turkey Caucasus: Moving Together Preserve the Status Quo? *IFRI Research Programme*, s.1-19.

Houtum, H. V. (2005). The Geopolitics of Borders and Boundaries. *Geopolitics*, s.672-679.

Hurrell, A. (2005). Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. *Review of International Studies*, s.331-358.

Huysmans, J. (December 1998), Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe. *European Journal of International Relations*, s.479-505.

Indans, I. (2007). Relations Of Russia And Georgia: Developments And Future Prospects . *Baltic Security And Defence Review*. s.131-149.

Kamalov, İ. (2009, Bahar). Karadeniz Bölgesinde Bazı Güncel Sorunlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, s.13-21.

TASNİF DIŞI

Kanbolat, H. (2007). Türkiye Karadeniz'de Yeni Ufuklara Yelken Açmak İstiyor. *Avrasya Dosyası*, s.73-102.

Karasar, H.A. (2008). Saakashvili Pulled the Trigger Between Russia and Georgia. *SETA Policy Brief*, s.1-21.

Keohane, R.O. and Nye J.S. (1998). Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*, s.81-94.

Koçer, G. (2007, Kış). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, s.195-217.

Korkmaz, V. (2010). Bölgesel Güvenlik Üzerine Kuramsal Tartışmalar. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, s.135-168.

Larrabee, F. (September 2009). The United States and Security in the Black Sea Region. *Southeast European and Black Sea Studies* , s. 301-315.

Larrabee, F. (Spring-Summer 2010). Russia, Ukraine And Central Europe: The Return Of Geopolitics. *Journal Of International Affairs*, s.33-52.

Leonard M. ve Grant C. (2005). Georgia and EU: Can Europe's Neighbourhood Policy Deliver? Centre for European Reform Policy Brief, s.1-8.

Lesser, I. (2007). Global Trends, Regional Consequences: Wider Strategic Influences On The Black Sea. *International Centre for Black Sea Studies*.

Lynch, D. (2007). De Facto States Around the Black Sea: The Importance of Fear. *Southeast European and Black Sea Studies*, s.483-496.

Malek, M. (2009). Western Factor of the Foreign And Security Policy Of Ukraine. *Journal Of Slavic Military Studies*, s. 515-542.

Mikheilidze, N. (2009). After the 2008 Russia-Georgia War: Implications for the Wider Caucasus and Prospects for Western Involvement in Conflict Resolution. *Istituto Affari Internazionali*, s.1-25.

Nye, J.S. ve Lynn-Jones, S.M. (Spring 1988). International Security Studies. *International Security*, s.5-27.

O'Hara, S.L. (2004) Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control the Caspian. *Geopolitics*, s.138-160.

Oral, N., Akten, N., Ece, J.N. ve Kanbolat, H. (2007). Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde 71. Yıldönümünde Montrö Boğazlar Sözleşmesi. *Avrasya Dosyası*, s.103-140.

Öniş Z. Ve Yılmaz, Ş. (March 2009). Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era. *Turkish Studies*, s.7-24.

Pamir, N. (2005). Energy (In)Security and the Most Recent Lesson: The Russia-Ukraine Gas Crisis. *Center for Eurasian Strategic Studies*. ss.1-26.

TASNİF DIŞI

Pamir, N. (2007). Karadeniz: Enerji Güvenliğine Açılan Kapı. *Avrasya Dosyası*, s.243-266.

Papava, V. (2005). Georgia's Economic Role in the South Caucasus. *Problems of Economic Transition*, s.84-92.

Raiklin, E. (Spring 2009). The Making Post-Soviet Ukraine. *The Journal Of Social And Political Studies*, s. 23-70.

Rusya Şirketlerinin Karadeniz Bölgesi Ülkelerindeki Girişimleri Tablosu. Michail Fredholm, The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence, *Conflict Studies Research Center*, 2005, s.21-22 ve Agatha Loskot-Strachota (2006). The Russian Gas for Europe, *Centre for Eastern Studies*, s.12.

Sandıkçı, H. (Ocak 2011). Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar. *Bilgesam Yayınları*, s.1-20.

Saray, M. (1993). Gürcistan ve Gürcüler. *Kafkas Araştırmaları Dergisi*, s.3-16.

Tanrısever, O. (2007). Sovyet-Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Avrasya Dosyası*, s.173-190.

Tavkul, U. (1997). Sosyolojik Açıdan Kafkasya Halklarının Etnik ve Kültürel Birliği. *Birleşik Kafkasya*. ss.11-14.

Terterov, M. Pool, J.V. ve Nagornyy S. (2010). Russian Geopolitical Power In The Black And Caspian Seas Region: Implications For Turkey And The World. *Insight Turkey*, s.191-203.

Trenin, D. (2007). Russia's Threat Perception and Strategic Posture. *Strategic Studies Institute*, s.35-49.

Wæver, O. (2005). *Securitisation: Taking Stock of a Research Programme in Security Studies*, s. 12-13.

Wolfers, A. (December 1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, s.481-502.

Yalçinkaya, A. (Kış 2005). Rus Realpolitiğinin Ertelelediği Sorun: Kırım. *Karadeniz Araştırmaları*, s.99-113.

Yılmaz, S. (Güz 2007). Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, s.45-66.

Erşen, E. (2009). Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı Ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanlığı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

TASNİF DIŞI

Korkmaz, V. (2008). Asya'da Bölgesel Güvenlik ve Kimlik Vurgusu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanlığı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

AB Güvenlik Strateji Belgesi 14 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> adresinden alındı.

ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi 14 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> adresinden alındı.

Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya Haritaları 7 Şubat 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.hgk.msb.gov.tr/CografiUrunKatalogu/tematik/resimler/Kafkaslar_Siyasi_A3.jpg adresinden alınarak düzenlendi.

Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi (2011). 1994 ve 1998 Boğazlar Tüzükleri 30 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=2.5.9811860&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> adresinden alındı.

I.Dünya Savaşı Sonrası Avrupa Haritası 13 Şubat 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://aygunhoca.com/images/Birinci_Dunya_savasindan_sonra_Avrupa_1923.jpg adresinden alındı.

Black Sea Economic Corporation. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı İşbirliği Alanları 27 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.bsec-organization.org/aoc/Pages/default.aspx> adresinden alındı.

BLACKSEAFOR. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Kuruluş ve Görevleri 27 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.blackseafor.org/turkce/gorev_ortami.php adresinden alındı.

Black Sea Forum. 27 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.blackseaforum.org/> adresinden alındı.

Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative Communication (Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi) 5 Nisan 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_en.pdf adresinden alındı.

BP Statistical Review of World Energy (Haziran 2008). 27 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf adresinden alındı.

DEİK (2009). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Gürcistan Ülke Raporu 5 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_BultenDetay.aspx?bDetId=183&IKID=29 adresinden alındı.

DEİK (2007). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Moldova Ülke Raporu. 5 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_BultenDetay.aspx?bDetId=65&IKID=33 adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

DEİK (2007). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ukrayna Ülke Raporu. 5 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_BultenDetay.aspx?bDetId=65&IKID=33 adresinden alındı.

Denizcilik Müsteşarlığı (2011). Boğazlardan geçen gemi sayısı 30 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.denizcilik.gov.tr/dm/> adresinden alındı.

Dışişleri Bakanlığı (2011). Türkiye'nin Gürcistan ve Ukrayna ile ilişkileri 30 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> adresinden alındı.

EIA (2008). *Russia Energy Data, Statistics and Analysis-Oil, Gas, Electricity, Coal*. 27 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Background.html> adresinden alındı.

European Commission (2009). European Commission Energy External Dimension 27 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/ukraine_en.htm adresinden alındı.

Fawcett, L. (2004). *Regionalism in World Politics: Past and Present*. 17 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.garnet-eu.org/fileadmin/documents/phd_school/6th_phd_school/Professors_papers/Fawcett1.pdf adresinden alındı.

Gali, B. (1992). *An Agenda For peace* adlı raporu 14 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html> adresinden alındı.

Gürcistan ile ilgili veriler 4 Şubat 2011 tarihinde Gürcistan Dışişleri Bakanlığı Bilgi Portalı: http://www.mfa.gov.ge/?lang_id=ENG adresinden alındı.

Gürcistan'ın 2009 Yılı İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler Sıralaması 5 Şubat 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_113383.pdf adresinden alındı.

Kafkasyadaki Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgeler. 5 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.cerkez.org/wp-content/uploads/2010/06/kafkas-cerkez-haritasi.jpg&imgrefurl> adresinden alındı.

Kafkasya Fiziki Haritası (Ülkeler, Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgeler) Harita Genel Komutanlığı Bilgi Portalı: http://www.hgk.msb.gov.tr/CografiUrunKatalogu/tematik/resimler/Kafkaslar_Siyasi_A3.jpg adresinden alındı.

Karadeniz Bölgesi'nin Sınırları ve Rusya'nın Batı/Güneybatı Kanadı 17 Aralık 2010 tarihinde Harita Genel Komutanlığı Bilgi Portalı: <http://www.hgk.msb.gov.tr/CografiUrunKatalogu/tematik/sayfa6.asp> adresinden alındı.

Karadeniz Bölgesi Ülkelerindeki Rus Nüfusunun Oranı 15 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.deik.org.tr/pages/TR/DEIK_AnaSayfa.aspx?IKID=10 adresinden alındı.

Karadeniz Uyum Harekatı. Karadeniz Uyum Harekatı Hedefleri 23 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_17_Karadenizin_Deniz_Guvenligi/Karadenizin_Deniz_Guvenligi.htm adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Kasım, K. (2010). "Türk-Rus İlişkilerinde Yeniden Enerji" adlı yazısı 3 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.usakgundem.com/yazar/turk-rus-iliskilerinde-yeniden-enerji.html> adresinden alındı.

Key World Statistics 2008. 27 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/key_stats_2008.pdf adresinden alındı.

Kimya Mühendisleri Odası (2010). Macaristan'da Çevre Felaketi. 3 Mayıs 2010 tarihinde bilgi portalı: http://www.tmmob.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=6471&tipi=9 adresinden alındı.

Münih Güvenlik Konferansı'nda Viladimir Putin'in Yaptığı Konuşma Metni 21 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3215 adresinden alındı.

Natural Gas Review (2008). International Energy Agency Natural Gas Market Review 28 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/gasmarket_2008.pdf adresinden alındı.

Nation, C. (2008). Regional Studies in a Global Age. in J. B. Bartholomees (ed). National Security Policy And Strategy. (s.159-173). U.S. Army War College Guide To National Security Issues 23 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub708.pdf> adresinden alındı.

17 ve 18'inci Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Sınırları 13 Şubat 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://aygunhoca.com/tarih-haritalari/100-osmanli-imparatorlugu-haritalari/> adresinden alındı.

OSCE (2011). AGİT Misyonları 30 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.osce.org/item/43692> adresinden alındı.

Özdal, H (2010). Ukrayna'nın Yeni Dış Politika Serüveni, 11 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=368> adresinden alındı.

Roma İmparatorluğu'nun Hüküm Sürdüğü Dönemlerde 4 ile 6'ncı Yüzyıllar Arasında Yaşanan Kavimler Göçü 13 Şubat 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://aygunhoca.com/images/harita2/22-4_6_yy_kadar_kavimler_gocu.jpg adresinden alındı

Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti (2008). 10 Ocak 2011 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı Bilgi Portalı: <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/osnddeng> adresinden alındı.

Rusya Federasyonu İthalat ve İhracat Rakamları 15 Ocak 2011 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı Bilgi Portalı: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_113440.pdf adresinden alındı.

Rusya ve Hazar Bölgesinden Batı Pazarlarına Doğalgaz İhracatında Kullanılan Doğal Gaz Kaynakları ve Boru Hatları haritası 28 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.marketoracle.co.uk/images/2010/Mar/pipeline-wars-22-2.jpg&imgrefurl> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Rusya ve Hazar Bölgesi'nden Batı Pazarlarına Petrol İhracı (Petrol Boru Hatları ve Tanker Taşımacılığı) haritası 28 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://irzikevicius.files.wordpress.com/2007/10/brodi-polock.jpg> adresinden alındı.

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Bölgesi Haritası 27 Aralık 2010 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.worldsecuritynetwork.com/articleImages/blacksea-map.jpg> adresinden alındı.

Şevardnadze'ye Suikast Girişimi Haberi 15 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-5942> adresinden alındı.

TACIS Programme 5 Nisan 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/tacis_success_story_final_en.pdf adresinden alındı.

T.C.Başbakanlık AB Genel Sekreterliği (2011). 2010 Yılı Türkiye Raporu. 3 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı http://www.abgs.gov.tr/files/Bas%C4%B1nMusavirlık/14_h_tr_ab_gundemi2011.pdf adresinden alındı.

TDK (2010). Güvenlik tanımı 17 Kasım 2010 tarihinde Türk Dil Kurumu Bilgi Portalı: <http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/Ana.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE> adresinden alındı.

The Outlook for Energy 2030. (2007). 27 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.exxonmobil.com/corporate/files/news_pub_sar_2007.pdf adresinden alındı.

TİKA (Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) Ukrayna Bülteni 5 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Ukrayna_UlkeRaporu.pdf adresinden alındı.

TİKA (Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) Gürcistan Bülteni 5 Ocak 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu 2009 Türkiye İstatistik Yıllığı ve 3 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_113456.pdf adresinden alındı.

TÜRKSAM (2007). Metsamor Nükleer Santrali 3 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.turksam.org/metsamor/a1096.html> adresinden alındı.

TÜRKSAM (2011). Kozloduy Nükleer Santrali 3 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.turksam.org/metsamor/a1096.html> adresinden alındı.

Ukrayna'nın 2009 Yılı İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler Sıralaması 7 Ocak 2011 tarihinde AB Bilgi Portalı: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_113459.pdf adresinden alındı.

Ukrayna Ekonomisinde 2009 ve 2010 Yıllarında Sektörel Bazda Yaşanan Değişim 7 Ocak 2011 tarihinde Economic Intelligence Unit Bilgi Portalı: <http://www.eiu.com/ukraine> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Ukrayna'nın ithal ve ihraç ettiği ürünler 7 Ocak 2011 tarihinde Ukrayna Devlet İstatistik Komitesi Bilgi Portalı: <http://www.ukrstat.gov.ua/> adresinden alındı.

Ukrayna ile İlgili Resmi Veriler 17 Ocak 2011 tarihinde Ukrayna Dışışleri Bakanlığı Bilgi Portalı: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/356.htm> adresinden alındı.

Ukrayna ve Gürcistan'ın Stratejik Konumu 15 Ocak 2011 tarihinde Harita Genel Komutanlığı Bilgi Portalı: <http://www.hgk.msb.gov.tr/CografiUrunKatalogu/tematik/sayfa6.asp> adresinden alındı.

UN (2011). BM Gürcistan Gözlemci Misyonu 30 Mayıs 2011 tarihinde Bilgi Portalı: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/> adresinden alındı.

ÖZGEÇMİŐ

1974 yılında doğan P.Bnb. Ahmet AŞIK, ilk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamlamıştır. 1992 yılında Işıklar Askeri Lisesi'ni bitirmiş, 1996 yılında Kara Harp Okulu'ndan Piyade Teğmen olarak mezun olmuştur. 1997-2004 yılları arasında 2'nci Komando Tugayı Bolu'da Komando Takım ve Bölük komutanlığı, 2004-2007 yılları arasında 5'inci Zırhlı Tugay Gaziantep'te Bölük Komutanlığı, 2007-2009 yılları arasında Hakkari Dağ ve Komando Tugay Komutanlığı'nda Komando Bölük Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. 2009 yılında Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanlığı'nda başladığı yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Ahmet AŞIK, evli olup Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)